19
Yakın Tarih Dizisi

KEŞİŞ'İN TORUNLARI - Dersimli Ermeniler - 1 • Kâzım Gündoğan

958

KEŞİŞ'İN TORUNLARI

Dersimli Ermeniler

BİRİNCİ KİTAP

Kâzım Gündoğan

AYRINTI
Yakın Tarih

4. BASIM

Kâzım Gündoğan: 1963 yılında Dersim (Tunceli), Ovacık'ta doğdu. 12 Eylül darbesiyle birlikte Dersim'den ayrılarak İstanbul'a yerleşti. Politik düşünceleri ve faaliyetleri nedeniyle, 1984 yılından 2002 yılına kadar değişik zamanlarda toplam 10 yıl cezaevinde kaldı. Çeşitli gazete ve dergilerde değişik isimlerle makale ve araştırma yazıları yazdı.
Munzur Akmazsa (2005) ve *İki Tutam Saç - Dersim'in Kayıp Kızları* (2010) adlı belgesel filmlerin araştırma ve yapımcılığını yaptı.
Dersim'in Kayıp Kızları-Tertele Çeneku (2012) kitabının (Nezahat Gündoğan ile birlikte) yazarıdır.
50. Uluslararası Antalya Altın Portakal Film Festivali'nde Ulusal Belgesel Film dalında jüri özel ödülü alan *Hay Way Zaman-Dersim'in Kayıp Kızları* (2013) belgesel filminin yapımcılığını üstlendi.
Tarihsel ve toplumsal konularda araştırmacı, yapımcı ve yazar olarak çalışmalarını sürdürmektedir.

Ayrıntı: *958*
Yakın Tarih Dizisi: *19*

Keşiş'in Torunları
Dersimli Ermeniler
Kâzım Gündoğan

Yayıma Hazırlayan
İlbay Kahraman

Son Okuma
Ahmet Batmaz

© Kâzım Gündoğan, 2016

Bu kitabın tüm yayım hakları
Ayrıntı Yayınları'na aittir.

Kapak Fotoğrafı
Hasan Saltık - Kalan Müzik Arşivinden

Kapak Tasarımı
Gökçe Alper

Dizgi
Hediye Gümen

Baskı ve Cilt
Ali Laçin - Barış Matbaa-Mücellit
Davutpaşa Cad. Güven San. Sit. C Blok No. 286
Topkapı/Zeytinburnu - İstanbul - Tel. 0212 567 11 00
Sertifika No: 33160

Birinci Basım, *İstanbul, Ocak 2016*
Dördüncü Basım, *İstanbul, Kasım 2019*
Baskı Adedi *1000*

ISBN 978-605-314-071-9
Sertifika No.: 10704

AYRINTI YAYINLARI
Basım Dağıtım San. ve Tic. A.Ş.
Hobyar Mah. Cemal Nadir Sok. No: 3 Cağaloğlu – İstanbul
Tel.: (0212) 512 15 00 Faks: (0212) 512 15 11
www.ayrintiyayinlari.com.tr & info@ayrintiyayinlari.com.tr

twitter.com/ayrintiyayinevi facebook.com/ayrintiyayinevi instagram.com/ayrintiyayinlari

BİRİNCİ KİTAP

Keşiş'in Torunları

Dersimli Ermeniler

Kâzım Gündoğan

YAKIN TARİH DİZİSİ

Direniş, Sürgün ve Ölüm Günleri
Ersin Ergün K. & Harun Korkmaz
Osman Zeybek & Tarık Uygun

Bir Zamanlar Mülkiye
1964-1970
Savaş Dizdar

Sinançа
Şirin Cemgil Sinan Cemgil'i Anlatıyor
Şirin Cemgil

Cepheden Anılar
Orhan Savaşçı'nın THKP-C Anıları
Söyleşi: İlbay Kahraman

Devrimcilerin Filistin Günlüğü
1968-1975
Yaşayanlar Anlatıyor
Oktay Duman

Keşiş'in Torunları
Dersimli Ermeniler
Kâzım Gündoğan

Tek Yola Sığmayan Devrim
Bir TKP/ML Sanığının Günlükleri
İbrahim Çelik

Görülememiştir
Ali Türker Ertunca

Üç Devrimci Tiyatro Bir Meddah
Anılar
Erdoğan Akduman

Muzaffer Oruçoğlu Anlatıyor
Zavot'dan Vartinik'e
Söyleşi: İbrahim Ekinci

Yolculuk Sürer...
Nuri Salman

Bizum Cihan
Cihan Alptekin Kitabı
Nuran Alptekin Kepenek

Merhaba Kör Kadı
Mahir Çayan'ın Avukatının Anıları
Faik Muzaffer Amaç

Çizmeleri Çıkarayım mı?
Soma... 13 Mayıs 2014
Onur Yıldırım & Uğur Şahin
Umman

Devrimcilerin Filistin Günlüğü 2
1976 - 1985
Oktay Duman

Sabo
Sabahattin Kurt Kitabı
Murat Bjeduğ

Işid ve Türkiye
"Katili Tanıyoruz"
Erk Acarer

Ha Bu Nasıl Dev-Genç'tur Uşağum?
Mustafa Korkmaz

10'lardan Biri
Devrimci Subay Saffet Alp Kitabı
Murat Bjeduğ

Porsuk Durgun Akardı
Mustafa Çalıkuşu Anısına
Ersin Toker

Gülay Ünüvar (Özdeş) Kitabı
Adsız Kahramanlar
Ahmet Tuncer Sümer

Kivamini Tutturamaduk
Recep Memişoğlu

Giresun Yol Hikâyeleri
Ziya Gül

Bir Kürt Devrimcisi
Niyazi Usta
Ruşen Arslan

Necmettin
Bir Devrimcinin Hatırası
Can Şafak

Hiçbir Şey Aynı Olmayacak
Siyasi Mülteciler
12 Eylül Darbesi'ni Anlatıyor
Eylem Delikanlı & Özlem Delikanlı

15 Haziran 1915'te İstanbul Beyazıt Meydanı'nda 19 yoldaşıyla birlikte idam edilen Paramaz (Madteos Sarkisyan), 13 Mayıs 1980'de Elazığ Karakoçan'da öldürülen Armenak Bakır, 19 Ocak 2007'de İstanbul Şişli'de öldürülen Hrant Dink şahsında Ermeni halkının sosyalist evlatlarına...

İçindekiler

Teşekkür 9
Önsöz 11
Cumhuriyet Döneminde Dersimli Ermeniler 16
Sonuç 23
Kaynakça 24

BİRİNCİ BÖLÜM
Agop'un Kızları

Aslıhan Kiremitçiyan 27
Zeynep Ünlü 60
Hatice Toprak 89
Kaya Ali Aydın 99
Kadriye Aydın Hışman 103
Kamer Aydın 122
Süleyman Karakaya 130

İKİNCİ BÖLÜM
Iğsa ve Çocukları

Iğsa (Fatma B.) 143
M. Kiremitçiyan 146
A. Kiremitçiyan 148
M. CT. 150

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
Garo'nun Kızları

Sultan Demir 165
Ahmet Çiçek 184
Cevahir Ak 187
Ahmet Ak 196

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
Toros Vartabedyan

Meryem Vartabedyan.....207
E. Vartabedyan.....225

BEŞİNCİ BÖLÜM
Bedo Keşiş

Zımek Köyü Vank ve Kiliseleri.....236
Kework Gregoryan (Mehmet Yıldız).....238
Maryam Gümüşyar.....274
Murat Er.....277

ALTINCI BÖLÜM
Vank ve Keşiş

Halvori Surp Garabed Vankı.....294
Aydın Turan.....302
Haydar Şahin.....316
İbrahim Demir.....331

Teşekkür

Araştırma, ulaşım, röportaj süreçlerindeki desteklerinden ötürü Zeynep Ünlü, Kadriye Aydın Hışman, Erdoğan Çakar, Ali Aydın, Burhan Gündoğan, Alin Kazazoğlu, Mehmet Yıldız, Erdoğan Emir, Jüliyet Hancı, Abkar Hancı, Turgut Ölgün, Nuri Coşkun (Erdal Emre), Aziz Demirel, Ali Şahin, Sibel Şahin, Mehmet Gürz, Kenan Boztaş, Ahmet Ak, Zeki Boztaş, Haydar Şahin, Nevin Köse, Özgür Taylan Kaya, Barış Aslan, Serkan Sarıataş ve daha pek çok dostuma teşekkür ederim.

Başta kapak fotoğrafı olmak üzere her zaman arşivinden yaralandığımız dostumuz Hasan Saltık, Dersim Ermenileri üzerine yaptığı araştırma ve derlemeleri bizimle paylaşan dostum Hovsep Hayreni, bazı röportajlarda doğrudan katkısından ötürü eşim Nezahat Gündoğan'a ve kitap yazmak için oyun vaktinden çalıp bazen ihmal etmek zorunda kaldığım oğlumuz Arat Güneş Gündoğan'a, aynı evi paylaştığımız ve yaşamımızda her zaman önemli bir yeri olan Arat Güneş'in teyzesi Nezakat Turan'a, editörüm İlbay Kahraman ve Ayrıntı Yayınları emekçilerine yürekten teşekkür ederim.

Transkript:

Yaptığımız uzun röportajları büyük bir sabır ve başarıyla deşifre eden (transkript) ve bu kitapta emeği büyük olan dostlarım, kardeşlerim Özcan Yıldız, Özlem Gündoğan Şahan, Ercan Gür, Gözde Hazal Yılmaz, Doğan Er, Hatice Urtekin'e emeklerinden, katkılarından ötürü çok teşekkür ederim.

Önsöz

2005 yılında başladığımız "Dersim Tertelesi ve Dersim'in Kayıp Kızları" kapsamındaki çalışmamızı genişleterek devam ettiriyoruz. Dersim'in çokdilli, çokdinli, çokkültürlü yapısını gözeterek sürdürdüğümüz çalışmalarımızın bu aşamasında "Dersimli Ermeniler" üzerine yoğunlaştık.

Dersim'in ve Dersimlilerin birikmiş tarihsel, toplumsal, kültürel ve siyasal sorunları var. Yapılacak onlarca temel çalışma var. Ne yazık ki bunların her birini yapabilme olanağına sahip değiliz.

Bilinmeyeni bilinir, anlaşılmayanı anlaşılır hale getirmek. Kaybedilmişi aramak, bulmak... Ve ilkleri yapmak...

Egemenin yok ettiği, resmi tarih yazımının yok saydığı tarihsel ve toplumsal hakikatleri gün yüzüne çıkararak ve işleyerek bunları birer olgu halinde düşün dünyasının gündemine taşıma yönteminin verimli olacağını düşündük.

Araştırmalarımızı görsel ve yazınsal eserlerle birer belgeye dönüştürüyoruz. *İki Tutam Saç-Dersim'in Kayıp Kızları*, *Hay Way Zaman* belgesel filmlerinin yanı sıra *Tertele* Çeneku-*Dersim'in Kayıp Kızları* kitabı alternatif tarih yazımına katkı sunabilecek birer belge niteliğindedir.

Elinizdeki bu kitapta yeni bilgiler ve belgeler topladık. Dersimli Ermeniler üzerine yaptığımız kapsamlı araştırmayı *Vank'ın Çocukları* adıyla bir belgesel film ve iki cilt kitap olarak planladık. İlki; *Keşiş'in Torunları - Dersimli Ermeniler* (Birinci Kitap), ikincisi *Dersimli Ermeniler* (İkinci Kitap) ana başlığıyla Alevi Ermeniler, Müslüman

Ermeniler, Ateist Ermeniler, Hıristiyan Ermeniler ve yeniden Hıristiyanlaşan Dersimli Ermenilerin öykülerinden oluşacak.

Genel olarak Dersimliler, özel olarak da Dersimli Ermeniler; 1937-38 Kırımı'nı "Tertele" olarak adlandırırlar. 1915 Ermeni Soykırımı'na "Terteleo Veren" (ilk, önceki kırım), 1937-38 Dersim Kırımı'na da "Terteleo Peyen" (son, sonraki kırım) derler. Elbette "Tertele" kavramı Dersimlilerin düşün ve duygu dünyalarında yok edilişle eşanlamlı olması nedeniyle soykırıma denk bir içerikte kullanılmaktadır.

Dersimli Ermeniler için, iki tertelenin travmasını bir arada yaşayan ve taşıyan bir halk olduğu söylenebilir.

Bu kitap için, 1937-38 Dersim Tertelesi'nde (Terteleo Peyen-son tertele) Dersimli Hıristiyan Ermenilerin yaşadıklarını araştırdık. Tertelede Hozat'a bağlı Halvori Vank ve Zımek köylerinde yaşayan Keşiş Ailesinin öykülerini topladık. Her iki köyü seçmemizin birinci nedeni, bunların akraba olmaları nedeniyle öykülerinin ortak olması; ikincisi, 1937-38 Tertelesi'ne kadar bu Hıristiyan topluluğun kendi ibadetlerini sürdürebildikleri, dillerini konuşabildikleri bir yaşayışa sahip olmaları; üçüncüsü, özellikle 1915 Tertelesi'nden (Terteleo Veren) sonra Dersim'de kurumsal varlığı korunabilen tek yer Vank'ta bulunan Halvori Surp Garabed Vankı'nın bombalanarak yıkılması ve "Keşiş Ailesi"nin yok edilmesi, geride kalan az sayıdaki aile fertlerinin parçalanarak Türkiye'nin değişik yerlerinde "zorunlu iskân"a tabi tutulmasıdır.

2011 yılından bu yana özel olarak son terteleden artakalan Vank ve Zımekli Hıristiyan Ermenilerin izini sürdük. Kaybedilmiş bu Hıristiyan topluluğun üyelerini Isparta, İzmir, Dersim, Bolu, İstanbul, Almanya ve Fransa'da aradık. Çoğunu bulup görüşmeler yapabildik. Olanaklar ölçüsünde onların '38 Tertele öncesi yaşamları, tertele süreci, sürgün ve zorunlu iskân süreci, Türkleştirme, İslamlaştırma, Alevileşme süreçlerine dair hatırlamalarını ve yaşama tutunma biçimlerini kayıt ederek birer belgeye dönüştürdük.

Elbette bu kişilerin büyük bir kısmı son tertele sürecinde ortalama 5 ile 10 yaş arası çocuklardı. Yani "son tertelenin Ermeni çocukları"ydı onlar. Biz ise "son tertelenin çocuk hafızası"nı toplamanın peşine düştük.

Keşiş Ailesinin üyelerinin hafızasında ilk terteleye dair çok az iz görebiliyoruz. Bunun nedenlerinden birincisi; son tertele onların geçmişle bağını kurabilecek tüm bilgi kaynaklarını (ilk terteleyi bilebilecek büyüklerini) yok etmiş olması. İkincisi; ilk tertele Keşiş Ailesinin yaşadığı bölgelerde fiili olarak/doğrudan yaşanmamış olması. Bu nedenle doğrudan aktarılabilecek bilginin sınırlı olması veya olmaması. Üçüncüsü; son terteleden geride kalan Ermenilerin köklerinden koparılmaları ve zorunlu iskâna tabi tutulmaları kimliklerini tamamen gizlemek zorunda kalmaları nedeniyle geçmişin üzerini örtmek zorunda kalmaları...

Oysa Dersim'in başka bölgelerinde (Mazgirt, Çemişgezek, Peri, Hozat'ın değişik yerlerinde) ilk terteleye dair ikinci kuşak tanıkların hafızasında küçümsenmeyecek bilgiler vardı. Bunlara dair yaptığımız kapsamlı çalışmaya ikinci kitapta yer vereceğiz.

Bir noktanın altını çizmekte yarar var. Dersim her türlü tekleştirici anlayışın aksine; Ermenilerin, Kürtlerin, Kırmanç-Zazaların ve Türkmenlerin ortak yurdu olmuştur. İnanç bakımından da ağırlıklı olarak Kızılbaş, Hıristiyan ve kısmen Müslümanların yaşadığı bir halklar yurdudur...

Keşiş Ailesine dair bazı detaylara girmeden Dersimli Ermenilerin tarihçesine dair genel bir giriş yapmakta yarar görüyoruz.

Söyleyebiliriz ki, Dersimli Ermeniler, bölgede bugüne ulaşmış etnik grupların en eskisidir. Dersim'i kapsayan Yukarı Fırat Havzası'nda Urartu devletinin yıkılışından beri varlığı belirgin olan Ermeniler, en az 2.600 yıllık bir geçmişe sahiptir. Hititlerle komşu olan Kemah merkezli Hayasa uygarlığı Ermeniliğin eski yerleşik damarı olarak hesaba katılırsa, bu geçmişin 3.500 yıldan daha uzun olduğu söylenebilir.

Dersim gibi engebeli bir coğrafya, özerk yaşam alanı hiçbir dönem homojen olmamıştır. Son yüzyıllarda Ermeniler, Kırmançlar-Zazalar, Kürtler ve Türkmenlerin ortak yurdu olan Dersim, inanç bakımından da, tektanrılı dinler öncesi ritüellerin canlı olduğu, ağırlıklı olarak Kızılbaşlığın, Hıristiyanlığın ve kısmen İslamın yan yana yaşadığı bir coğrafyadır.

Osmanlı hâkimiyetinin başlarında, XVI. yüzyılın ilk yarısında tutulan tahrir defterlerinden, bölgedeki Ermeni köylerinin sayısının ve nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu anlaşılıyor. Defterlerde, bugünkü Dersim sınırlarıyla örtüşen Çemişgezek Sancağı'ndaki toplam hane sayısının %52'si ila %57'sinin gayrimüslim olduğu ve bunların ezici çoğunluğunun "Cema'at-ı Eramine" olarak kaydedildiği görülüyor. Az sayıdaki Rum ve Süryani hanelerin de bu oranın içinde yer aldığını düşünerek, günümüzden 500 yıl önce bölge nüfusunun (kayıt altına alınabilmiş) yarısını Ermenilerin oluşturduğunu söyleyebiliriz.

XVI. yüzyıl sonları ve XVII. yüzyıl başlarında, Celali isyanları ve Osmanlı Devleti'nin bu isyanları bastırma hareketleri, Ermeni nüfusun birçok yerde azalmasında önemli rol oynamıştır. Kemahlı Rahip Krikor Daranağtsi'nin elyazması kronolojisine göre,* bu çatışma ortamında her iki taraftan talana uğrayan, kasabaları ve köyleri harabeye çevrilen Ermeniler, 1600'lerin başında Kemah, Erzincan, Eğin, Divriği çevrelerinden İstanbul'a ve Trakya'ya göç etmek zorunda kalır. Erzincan'da Cimin (Üzümlü)** gibi bazı yörelerdeki Ermeniler, güvenlik kaygısıyla Müslümanlığa geçer ve Türkleşirler.

---

* *Jamanagakırutyun Krikor Vartabedi Gamaxetsvo gam Daranağtsiyo*, Hradaragets Mesrob Vartabed Nişanyan, Dıbaran Arakelagan Atoro Surp Hagopyants, Yerusağem, 1915 (Rahip Krikor Gamaxetsi ya da Daranağtsi'nin Kronolojisi –aslı XVI. yüzyıla ait elyazmasıdır–, Yayınlayan Rahip Mesrob Nışanyan, Arakelagan Tahtına ait Surp Hagop Basımevi, Kudüs, 1915, s. 13-37.

** Kevork Halaçyan, *Dersimi Hayeri Azgakırutyunı*, Masın A, Haygagan SSH Kidutyunneri Akademiyo Hradaragutyun, Yerevan, 1973 (Dersim Ermenileri Etnografyası, I. Bölüm, Ermenistan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Yay., Erivan, 1973), s. 251.

Aynı dönem Dersim'de bir kısım Ermenilerin de Kızılbaşlığa (Alevilik) meylettikleri ve bazı aşiretlere karışarak Kızılbaşlaştıkları Kürtleştikleri yönünde rivayetler var. Kevork Halaçyan'ın *Dersim Etnografyası*'nda bahsettiği Der Simon söylencesinde* geçen rivayetin belgesi olmadığı için gerçeklik payı bilinmiyor; doğru ise, hangi çevrelerle ilgili ve ne boyutta olduğu kestirilemiyor.

O tarihten önce ve sonra bazı dönüşümler yaşanmış olabilir. Daha yakın bir zamanda, 1895-96 katliamları ile 1915 ve 1938 Kırımları sonucunda Müslüman ya da Kızılbaş kimliğine bürünenlerin torunları, çoğunlukla kendi kökenlerini biliyor.

1915 Ermeni Soykırımı öncesinde baskılar ve göç nedeniyle nüfusları azalsa da, Dersim, Ermeniler için yaşamlarını sürdürebilecekleri bir yurt olma özelliğini koruyordu. Bunu, *Toros Ahpar Ermenistan Yolcusu* isimli eserinde, Karekin Sırvantsdyants yerinde tespit ediyor.**

Dersim'de yaşayan Ermenilerin, 1915 Soykırımı'ndan kurtularak buraya sığınanlar olduğu sanılmaktadır. Kanaatimizce bu, eksik bilgidir. Evet, soykırımda Dersim'e sığınarak kurtulanlar vardır ancak yukarıda özet olarak verdiğimiz bilgiler, Ermenilerin çok eski tarihlerden beri Dersim'de yerleşik halklardan biri olduğunu açıkça göstermektedir. Bu konuda çeşitli sayılar verilse de, kırımdan kurtulan Dersimli Ermenilerle beraber, yaklaşık on bin sığınmacının Dersim aşiretleri arasında korunma bulduğu; onların yardımıyla Erzincan'a geçerek, Rusların savaştan çekilmesini takiben Kafkas bölgesine ulaştıkları, tanıkların anlatımıyla doğrulanmaktadır.

Anlatımlar ve belgelerden, gerek 1895-96 Kırımı, gerek 1915 Soykırımı'ndan sonra, Dersim'de hem mülkiyetin el değiştirmesinin hem din değiştirmelerin hem de yer değiştirmelerin olduğunu görmekteyiz. 1915'e kadar kendi anayurtlarında ekonomik, sosyal, kültürel, inançsal ve tarihsel bütünlüğü içinde bir yaşam sürdüren Ermeni halkı, bu bütünlüğünü giderek yitirmiş ve çözülme sürecine gir-

* Kevork Halaçyan, a.g.e., s. 249-250.

** Arsen Yarman, *Palu-Harput 1878*, Belge Yay., 2015, 2. Cilt, s. 455-486.

miştir. Dersim Ermenileri yaşamlarını kurtarmış olsalar da, mülklerini, dillerini, inançlarını ve sosyal statülerini kaybetmişlerdir. Bir tanık, bu durumu şöyle ifade ediyor: "Sahibi olduğumuz topraklarımızın marabası olduk."

1915 Soykırımı'ndan kurtulanlar, Dersim'de farklı aşiretlerle kurdukları değişik ilişki biçimleriyle var olma mücadelesi verirler.

Cumhuriyet Döneminde Dersimli Ermeniler

1923 Lozan Antlaşması'yla sınırlarını (Misak-ı Milli) güvenceye alan Türkiye Cumhuriyeti devleti, iktidarını hangi ideolojik temeller üzerine inşa edeceği ve hangi etnik unsurun egemen olacağı sorularına yanıt arıyordu. Çoğunluğu İttihat ve Terakki üyelerinden oluşan kurucu kadrolar, 1924 Anayasası'yla yasal çerçeveyi, 1925 Şark Islahat Planı'yla ise siyasal ve toplumsal amaçlarını belirlediler. Başbakan İsmet İnönü, bunu şöyle formüle etmiştir:

*Vatan toprağı üzerinde yaşayan herkesi Türk ve Türkçü yapacağız. Türk ve Türkçülüğü kabul etmeyenleri sistemli biçimde kesip atacağız.**

Dili Türkçe, dini İslam ve ırkı Türk olarak belirlenen burjuva ulus devlet inşasına karşı çıkanlar "kesilip atılacak"tı.

Osmanlı'dan başlayan "gayrimüslimlerin ıslahı" İttihat Terakki ile devam etti. 1914'te Rumlar, 1915'te Ermeniler tasfiye edilmiş, mülklerine, sermayelerine el konmuştu. Sermaye Türkçü ve İslamcı egemen sınıfın eline geçmişti. Burjuva devlet, 1925'ten itibaren Kürtlere yöneldi. 1925-30 döneminde pek çok katliam yapıldı. Bunlara ciddi direnişler gösterilse de, sonuçta Kürt ulusal dinamikleri dağıtıldı. Dersim bu sürecin dışında tutularak sona bırakıldı çünkü Dersim daha köklü bir "sorun"du, uzun bir hazırlık ve plan gerekliydi. Ayrıca, Dersim "meselesi"nde bir de Dersimli Ermeniler "meselesi" vardı.

* *Vakit* gazetesi, 27 Nisan 1925.

Cumhuriyet devletinin Dersimli Ermenileri iki kategoride ele aldığını görüyoruz: Alevileşen Ermeniler ve Hıristiyan Ermeniler. Ermeni kimliği bilinse de, Nazimiye ilçesinin Hakis, Derovan köyleri, Mazgirt ilçesinin Xozinkeğ, Danaburan, Sorpiyan, Şorda, Çuxur köyleri ve Hozat ilçesinin bazı köyleri, Haydaran, Demenan ve başka bölgelerde bazı Ermeniler, Kızılbaşlara tabi olmuşlardı. 1937-38 Tertelesi'nde buralardaki Alevi Ermeniler, genel olarak tabi oldukları aşiretlerin akıbetini yaşadılar.

Ancak Dersimli Hıristiyan Ermenilere yönelik özel bir politika uygulandı. Ermeni halkı 1937-38'e kadar, kiliseleri, okulları esasta yok edilse de 1915'te devletin ulaşamadığı, Halvori, Torut, Zımek, Ergan, Akrak, Sin, Tulik, Tanzik, Mameki, Merxo gibi bölgelerde kendi inançlarıyla, dilleriyle yaşamaktaydı fakat bu durum devleti son derece rahatsız ediyordu. Kızılbaş düşmanlığının yanı sıra Hıristiyan düşmanlığı bir Hilafetçi Osmanlı zihniyeti olarak devam ediyordu. Devletin hazırladığı Türkçü, İslamist "Dersim raporları"nı incelediğimizde, tertele sırasındaki uygulamaları tanıklardan dinlediğimizde karanlık zihniyetin bütün boyutlarını görebiliyoruz.

Bir örnek vermek gerekirse; Hozat'a bağlı Sin bölgesinde '38 Tertelesi'nde sağ kalan bir tanığın şu anlatımı son derece çarpıcıdır:

*Köyümüzde yaklaşık on hane Ermeni komşumuz vardı. Bizi toplayıp katletmeye götürdüklerinde onları bizden ayırıp bir dereye götürdüler. Büyüklerimiz onları neden ayırdıklarını sordular. Yüzbaşı 'Gâvur kanı Müslüman kanına karışmasın' dedi. Sonra onları da, bizi de kırdılar.**

İTC (İttihat ve Terakki Cemiyeti) ile Cumhuriyet kadroların ortak bir özelliği vardı. İkisi de İslamist ve Türkçüydü. Zaten Cumhuriyeti kuran kadronun önemli bir kısmı 1915 Ermeni Soykırımı'nda yer almış İttihatçılardı. Bunlar yeri geldiğinde İslamı, yeri geldiğinde Türkçülüğü

* *Mülakat*, Nezahat Gündoğan ve Kâzım Gündoğan, Dersim, Temmuz 2008.

ustaca kullandılar. Hıristiyanlar söz konusu olduğunda, Kızılbaşları "din kardeşliği" şemsiyesi altında tutmaya çalıştılar. Hozat Mutasarrıfı'nın, Koçan Aşireti'nin reisi İbrahim (İdare) Ağa'ya ve aşiret reislerine gönderdiği resmi yazı, bunun çarpıcı bir belgesidir.

*Saygıdeğer Seyit Ağa ve Aşiret Reisleri; niçin kurşundan ya da nikelden yapılmış haça inanır ve yanınızda bulunan 10 bin Ermeni'yi hükümete teslim etmekten kaçınırsınız? Biz ve siz aynı dine mensup olarak dostluk ve kardeşlik içinde hareket etmeliyiz.**

Bunun üzerine pek çok aşiret reisinin katıldığı bir toplantı yapılır ve uzun tartışmalardan sonra devletin talebi reddedilir. Ondan sonra hiç kimse büyük ağaların yeminine karşı bir iş yapmaya cesaret edemedi ve bir daha Türklere Ermeni teslim edilmedi.**

Bir başka örnek: "Sarkis Minasyan 1926-27 İsyanı'nda (1926 Koçan Aşireti Tedibi -y.n.) Dersimli Kürtlerle işbirliği yaptığı ve onlara cephane sağladığı iddiasıyla Akarak'tan alınıp Çemişgezek'e götürülür, işkenceden geçirilir ve tutuklanır. 1929 sonu ya da 1930 başlarında Çemişgezek Polis Müdürü, Sarkis'i çağırır ve şöyle der: 'Sarkis Ağa, Mustafa Kemal Paşa'dan emir gelmiş ki, Fırat ve Murat nehirleri kıyısında ve başka köyler içinde hiçbir Ermeni kalmasın. Hepsinin Çemişgezek içine toplanması gerekiyor. Bütün köylerin Ermenilerini toplaman için sana üç gün mühlet!'... Yapılan uyarıyı dikkate alarak Sarkis yetişkinleri toplar. Göçme yönünde karar verirler. Olan olmayana yardım ederek önce İstanbul'a, oradan da Ermenistan'a veya isteyen Halep'e gitmek üzere..."***

---

* H. Kasparyan, a.g.e., s. 452-458. Aktaran H. Hayreni, Ermeni Kırımları ve Dersim, http://www.oragora.com/cgi/forum1610.cginumforum=16102&th=1&nbpage=3&sortmg=40&thread=195&trimv=4&champ=&read=225-223&session=48.

** H. Hayreni, a.g.e., http://www.oragora.com/cgi/forum1610.cginumforum=16102&th=1&nbpage=3&sortmg=40&thread=195&trimv=4&champ=&read=225-223&session=48.

*** H. Hayreni, a.g.e., http://www.oragora.com/cgi/forum1610.cginumforum=16102&th=1&nbpage=3&sortmg=40&thread=195&trimv=4&champ=&read=225-223&session=48.

İTC'nin Ermeniler ve Dersimliler hassasiyeti ile TC devletinin Dersimliler ve Ermeniler hassasiyetinin benzerliği ve bunun kesintisiz biçimde devam ediyor olması üzerinde ayrıca durulması gereken bir konudur. Yapacağımız iki alıntıyla bu benzerliğe dikkat çekmek isteriz.

İttihatçı (Teşkilat-ı Mahsusa sorumlusu) Kaymakam Cevdet'in; Taner Akçam'ın *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur** adlı kitabında belirttiği 2 Haziran 1915 tarihli telgrafta "Dersimlilerin, Ermeniler ile dostane ilişkiler içinde olduğunu ve binlerce Ermeni'yi saklayıp ve beslediklerini belirtiyor ve gerekli önlemlerin alınması için Mamüretülaziz (Harput) valisinin fikrini soruyor."**

Dersim Tertelesi'ni tamamlayan Cumhuriyetçi General Abdullah Alpdoğan'ın Kiğı'da söyledikleri devletin geride kalan Dersimli Ermenilere bakışının özetler niteliktedir.

General Alpdoğan: "Daha önce Tunceli'ye yerleşen gizli Hıristiyan Ermeniler vardı, bunlar adlarını değiştirmiş ve sanki Türk'müş gibi yaşamışlardı. Dersim İsyanı'nda bunların parmağı vardı, bunlar her türlü anarşinin, kargaşanın, pisliğin içindeydi."***

Dönemin Türk Tarih Kurumu Başkanı Yusuf Halaçoğlu da, "Alevi Kürtler aslında Ermenilerdir" tezini genelleştirip ileri sürerek ırkçı ve tekçi devlet zihniyetindeki sürekliliği bir kez daha gözler önüne sermiştir.

Bu örnekler, Türkiye Cumhuriyeti devletinin "çıban" olarak gördüğü Dersim "meselesi" içinde, özel bir Hıristiyan Ermeniler "meselesi" olduğunu gösterir niteliktedir.

Bu nedenle Halvori Surp Garabed Manastırı ve Keşiş Ailesi devletin özel hedeflerinden biri olur.

Surp Garabed Manastırı, kuruluş tarihi bilinmemekle birlikte, K. Halaçyan tarafından, Ermenistan'da Hıristiyanlığın ilan edilmesinin ardından inşa edilen ilk kilise ve manastırlar arasında sayılmaktadır.****

---

* Taner Akçam, İletişim Yay., 2007.

** Gökçen B. Dinç, *Dersimli Ermeniler*, *Aktüel* dergisi, Sayı 226.

*** Gökçen B. Dinç, a.g.e.

**** Kevork Halaçyan, a.g.e., s. 41.

1937-38'e gelindiğinde Dersim'de Hıristiyan Ermenilerin kurumsal olarak varlığını sürdürebildiği yer Halvori Köyü Vank mezrasındaki Surp Garabed Manastırı'ydı. Diğer köylerdeki kiliseler ve manastırlar yıkılmış olduğu için, Surp Garabed Manastırı'ndan din görevlileri yılda birkaç kez bu köylere gidip dini hizmet verirlerdi.

Bu nedenle, kilise ve manastırların olduğu köylerde halk katledilmiş, kilise ve manastırlar yıkılmıştır. Surp Garabed Manastırı'nın akıbeti ve Keşiş Ailesinin yaşadıkları, bu konuda çok şey anlatmaktadır.

Keşiş Ailesinin yaşadığı Halvori ve Vank* köyleri ile Aziz Garabed Manastırı hakkında araştırma yapmamızın amacı, Dersimli Hıristiyanların kurumsal merkezinin neden ve nasıl tasfiye edildiğini ve burada yaşayan halkın akıbetini bilinir kılmaktır.

Dersimliler, bu manastırın yöneticisine "Keşiş" köyde yaşayan Ermenilere de "Keşiş'in Ailesi" demekteydi. Katliamda Keşiş ve geniş ailesi katledilir, manastır bombalanarak yıkılır. Manastırın değerli eşyalarına el konur ve devlet, bu eşyaları, "isyan lideri" olarak lanse ettiği Seyit Rıza aleyhine kullanır (bkz. s. 335).

*"Seyit Rıza'nın, Sosan Kalesi'ne yakın, Vank isminde bir köyü vardır. Bu köyün müstahkem kilisesinde alt tarafı gümüş savatlı, üst tarafı altın yaldızlı tahminen iki kilo sıkletinde bir haç vardır. Bu haçın ortasında muhaddep bir cam içinde fındık tanesi kadar bir nesne vardır. Bu nesne İmam Hüseyin'in başparmağının kemiğidir. Dersimli çapulcu başı sıkıştıkça bu haçtan istiane için kiliseye girer, huzur ve huşu ile haçı öper, hamlinde müşkülat çeken kadın, derdi devasız kalan hasta gene Vank'a gider, papaza yalvarır ve haçı öper. Seyit Rıza bile hastalandıkça bu kiliseyi ziyaret etmiştir. Bir köy papazı kim bilir ne vakitten beri bütün Dersim'e böylece haça tapmayı öğretmeye uğraşıyordu."***

* "Vank", Ermenicede manastır anlamına gelir. Bu yerleşim biriminde manastır bulunmasından dolayı mezra "Vank" adını almış ve köy olmuştur.
** *Ulus* gazetesi, 7 Ekim 1937.

Bugün olduğu gibi o gün de devlet sürdürdüğü katliamı haklı ve meşru göstermek için hedef seçtiği kişi ve toplumu karalamayı ve "en kötü" gösterme hilesini ustaca kullanmaya çalışır.

Manastır'da el konulan kıymetli ve kutsal eşyalar "Seyit Rıza'nın ıstavrozu Ankara'da" başlığıyla gazetelerde teşhir edilir. (*Haber* gazetesinde uzunca yer verilen yazıda özet olarak şöyle denilmektedir. "Şu din hokkabazı Seyit Rıza'nın çadırında Ermenice, Almanca kitaplar, Kuran, hadis, ayet... Boy boy renk renk ıstavroz; üzerinde Ermenice yazılar olan taçlar. (...) Seyit Rıza'nın bu hepsi mucize dolu eşyası şimdi Dersim de değildir. Evvelki gün açılmış olan Polis Enstitüsü Müzesi'nde halka teşhir edilmektedir."*

Keşiş Ailesinin katliamdan kurtulmuş üyelerini bulmak ve onlara ulaşmak hiç kolay olmadı. Yurtlarından sürülmüş olan bu insanların, kökleri, tarihleri, inançlarıyla bağları koparılmış ve çoğunun gerçek kimliği değiştirilmişti. Uzun araştırmalar sonucunda, ailenin bazı üyelerine ulaşabildik. Ancak birinci derecede tanıklardan bazılarıyla iletişim kurmak ve kaydetmek mümkün olmadı. Konuşmak istemiyorlardı zira korkuyorlardı.

Görüştüğümüz tanıkların önemli bir kısmı, "Biz Keşiş'in torunlarıyız", "Kırk kaşıkmışız" derken aktarılan bilgilerin (parçalı olmasına rağmen) ortak bir hafıza ve aidiyet bilincinin olduğunu göstermektedir. "Keşiş'in torunuyuz" söylemi ailenin Hıristiyan kimliğiyle ilişkisini, "Kırk kaşıkmışız" söylemiyle de ortak üreten ve ortak tüketen, büyük bir aile olduğunu anlatıyorlardı. Keşiş ve ailesinin büyük kısmı Vank'ta, bir kısmı ise Halvori, Zımek, Sin gibi köylerde yaşamaktaydı.

Tanıklar, Vank köyü ve Surp Garabed Manastırı hakkında birbirinden farklı ve sınırlı bilgilere sahiptirler. Dolayısıyla Vank köyünün ve Keşiş'in Ailesinin katliamdan önceki nüfusunu tespit etmek mümkün olmadı. Kat-

* 8 Kasım 1937, *Haber* gazetesi.

ledilenlerin kesin sayısı da bilinmiyor. Ancak sürgüne gönderilenlerin ortalama bir sayısını çıkarmak mümkün.

Keşiş'in torunlarından bulduğumuz ilk kişi, birinci derecede tanık olan, "Dersim'in kayıp Ermeni kızı"* Aslıhan Kiremitçiyan'dı (Fatma Yavuz). Onu Isparta'nın Şarkikaraağaç ilçesinde bulduk. Uzun araştırmalar sonucunda, Keşiş Ailesinin diğer üyelerine de ulaşabildik.

Bu kitapta Vanklı Agop'un** kızları, Garabed ve çocukları, Garo Leng'in kızları, Iğsa'nın çocukları, Keşiş'in oğlu Toros Vartabedyan ve Vank'ın öyküsünün yanı sıra; Vank hakkında Dersimli Alevilerin anlatımlarına yer verdik. Zımekli Bedo Keşiş'in çocuklarının öykülerini; özellikle Kework Gregoryan'ın öyküsünü dinlerken çok zorlandık...

Kullandığımız fotoğrafların büyük kısmı tanıkların ve ailelerinin fotoğraflarıdır. Ancak Vank'ın ve Keşiş Ailesinin öyküsünü anlatan bir kaç önemli fotoğraf var ki doğru okunması durumunda bu kitabın özünü anlatabilecek derinliktedir.

Birinci fotoğraf; kapak fotoğrafıdır. Tahminen 16 veya 17 Ağustos 1938 günü çekilmiş olan bu fotoğraftaki insanlar bir yıl önce bombalandığı için yıkılmış kilise duvarının önüne toplanmış Vanklı Ermenilerdir. Muhtemelen bu fotoğraf çekiminden hemen sonra öldürülmeye götürüldüler.

İkinci fotoğraf; bir grup asker ve arkasında "Büyük harekâtta; 16 Ağustos 938 Dersim. Asi Vank Köyüne gidiş" yazan fotoğraftır. Bu fotoğraf katliam tarihine dair fikir vermesi bakımından da önemlidir. (bkz. s. 291)

Üçüncü fotoğraf; üzerinde "Tunceli, 3. ordu manevrası Hatırası, 26.VIII. 1938" yazan ve "Kemal Atatürk" imzalı madalyadır. (bkz. s. 336)

---

* 15/05/2012 tarihli *Radikal* gazetesi.

** Bu kitaptaki Ermeni ve Ermenice isimler sosyal yaşamda söylendiği gibi yazıldı.

Sonuç

Gerek "Terteleo Veren" gerekse "Terteleo Peyen"in Dersimli Kırmançlar, Kürtler, Alevi Ermeniler ve Hıristiyan Ermeniler arasında, ortak bir acı ve travma olarak sonraki kuşaklara da taşınmaktadır.

Manastır ve Keşiş'in Ailesine yönelik saldırılar ve sonuçları incelendiğinde, geride kalan "Keşiş"in ailesi'nin parçalanıp, aile bireylerinin çeşitli illere ve ilçelere sürgün edilmesinin tamamen asimilasyon ve sistemli hale getirilmiş bir cezalandırma amaçlı olduğu görülmektedir. Gönderildikleri yerlerde, etnik kimlik ve inançları üzerine ağır baskılar uygulanan bu kişiler, dini kurumlarından yoksun bırakılmış; din ve ırk değiştirmeye mecbur bırakılmışlardır. Kültürleri ve inançları açısından olmazsa olmaz olan dilleri yasaklanmıştır. Bu süreç o kadar ağır yaşanmıştır ki, 1947'de "af" çıktığında bunlardan neredeyse kimse Dersim'e, köklerine dönmemiş, dönememiştir. Yaşayabilmek için koşullara uyum sağlamak zorunda kalsalar da, Ermeni kimliklerini gizliden gizliye korumaktadırlar. Etnik kimliklerini korumakta direngen, inanç kimliklerinde ise daha esnek/gevşek oldukları görülmektedir. Ancak, koşulları oluştuğunda, hem etnik, hem de inançsal açıdan kökleriyle buluşmak için bir arayış içinde oldukları da söylenebilir.

Manastırları, kiliseleri olmasa da, değişik inançlara tabi olsalar da, farklı kültürler arasında kalsalar da, Türkiye'nin çeşitli illerinde ve dünyanın değişik ülkelerinde yaşamak zorunda bırakılmış olsalar da Keşiş Ailesinin fertleri hâlâ "Biz Keşiş'in torunuyuz" diyebiliyorlar...

Bu bir direnme ve var olma biçimidir.

Kâzım Gündoğan
Kasım-Aralık 2015, İstanbul

Kaynakça

Gündoğan, Nezahat ve Kâzım, *Dersim'in Kayıp Kızları: "Tertele Çeneku"*. İstanbul: İletişim Yayınları, 6. Baskı, 2012.

Hayreni, Hovsep. "Dersimli Ermeniler: Çifte Damgalı Bir Kimliğin Yaşam Mücadelesi",
http://www.oragora.com/cgi/forum1610.cgi?numforum=16102&th=1&nbpage=3&sortmg=40&thread=195&trimv=4&champ=&read=225-223&session=48

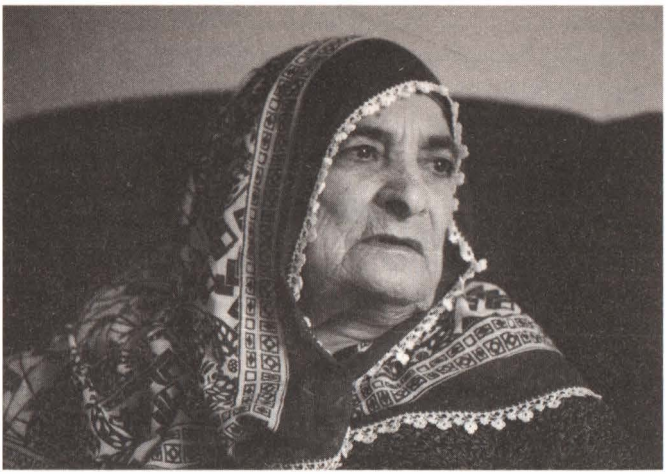
DERSİYAD Dersim Ermenileri Sosyal İnanç ve Yardımlaşma Derneği Yayın Organı Mayıs-Haziran (2012), s. 10.

Hayreni, Hovsep. "Ermeni Kırımları ve Dersim", http://www.oragora.com/cgi/forum1610.cgi?numforum=16102&th=1&nbpage=3&sortmg=40&thread=195&trimv=4&champ=&read=225-223&session=48

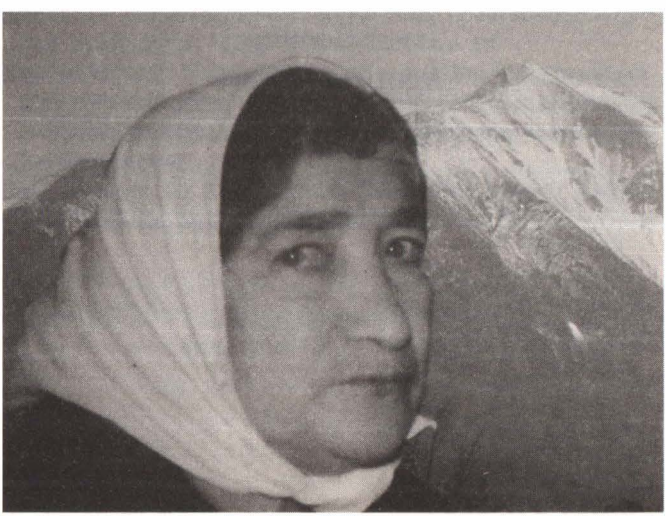
Ünal, Mehmet Ali. *XVI. Yüzyılda Çemişgezek Sancağı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1999.

BİRİNCİ BÖLÜM

Agop'un Kızları

Aslıhan Kiremitçiyan (Fatma Yavuz)

Zıverta-Zartar Kiremitçiyan (Elif Aydın)

Aslıhan Kiremitçiyan

Aslıhan Kiremitçiyan mı demek lazım yoksa Fatma Yavuz mu? Bazen ben de ikilemde kalıyorum. Kiremitçiyan benim, Yavuz ise onun içselleştirdiği soy isimler. Kendimi garipsiyorum bazen; araştırmacı olarak ne kadar objektif olmaya çalışsanız da hakikatler karşısında taraf olmak zorunda hissediyorsunuz. Zira, "Kiremitçiyan" gerçek tarihi, "Yavuz" ise resmi tarihi anlatıyor bu kişisel öyküde...

Aslıhan Kiremitçiyan için, kayıp Keşiş Ailesinin sırlarla dolu sandığının kilidi denilebilir. Surp Garabed Manastırı'nın (Halvori Vank) yıkılarak, Keşiş Ailesinin parçalanarak kaybedilmek üzere dört bir yana savrulmuş parçalarının bulunmasında belirleyici bir rolü oldu. Onu bulmamış olsaydık bu kayıp ailenin ve tarihinin açığa çıkması olanaklı olmayabilirdi.

Elbette onu bulmamızı sağlayan kişi kızı Zeynep'tir. Daha doğrusu annesinin köklerini arayan Zeynep'in varlığından haberdar olmamız üzerine önce İzmir'de Zeynep'i sonra Isparta'da annesini bulduk.

Aslıhan'ı 2012 yılında Isparta'nın Şarkikaraağaç ilçesinde bulduk. Kızı Hatice'nin yanında kalıyordu. Tabii onu bulduğumuzda o Fatma Yavuz'du; Aslıhan olduğunu henüz rahatlıkla kabul etmiyordu. Kızı Zeynep'in "anne sen kimsen onu söyle, korkulacak bir şey yok. Bak biz seni böyle daha çok seviyoruz. Sen bizim annemizsin..." yönündeki telkinlerine rağmen onun gözlerime asılı kalmış gözlerindeki korku ve endişeyi unutmam mümkün değil. İkili bir ruh haline sahipti Aslıhan. Birincisi korku ve endişe, ikincisi ise umut ve endişe. Korkuyordu hâlâ; gerçeğin bilinmesi onu korkutuyordu. Birincisi yaşadıklarıyla ilgili bir korku ki bunu uzunca anlatıyor. İkincisi yaşayacaklarıyla ilgili bir korku. Öyle zannediyorum ki yaşayacaklarıyla ilgili korku onu daha fazla endişelendiriyordu. Kendisinin Ermeni kimliğinin bilinmesi başta çocukları, torunları tarafından sonra onu dini bütün bir Müslüman; "Fatma Hanım" olarak bilenler tarafından nasıl karşılanacaktı ve devamında neler yaşayacaktı? Diğer yandan da umut ve endişe vardı. Kimsesiz Aslıhan'ın belki onu seven sahiplenen bir ailesi, belki yaşadığı travmayı iyileştirecek bir gelişme olacaktı...

İlk görüşmemizde saatler süren bir sohbet onu biraz olsun rahatlatmıştı. Güven duymaya başladı. Korkuları ve endişeleri giderek azaldı. Bu onun için iyileşme sürecinin başlangıcı mıydı bilemiyorum.

Sonra Aslıhan'ın hayat hikâyesinden hareketle bulduğumuz Keşiş Ailesinin diğer üyelerinin izini sürdük. Kimini İstanbul, kimini Bolu, kimini Konya, kimini Elazığ ve Dersim'de kimini de Fransa'da bulduk. Kimi konuştu, kimi konuşmak istemedi. Ama her birinden aldığımız küçük bilgilerle Keşiş Ailesinin yani "Keşiş'in Torunları"nın bütünlüklü hikâyesi ortaya çıktı.

Onunla Isparta 2012, İstanbul 2013, İzmir 2014'te görüşmeler ve röportajlar yaptık. Her görüşmemizde daha rahat ve özgüveni yükselmiş olarak gördüm.

Aslıhan bir aşamadan sonra ailesinin akıbeti ve onlardan geride kalanlar için TBMM Dilekçe Komisyonu'na dilekçe vermekle kalmadı, Dersim'in Kayıp Kızları'ndan bir grupla birlikte Meclise kadar gitti. "Mağdurum hakkımı istiyorum" dedi.

Ailesinden tarihinden, kültüründen koparılmış Aslıhan; kızı Zeynep'in araştırmaları sonucu kız kardeşi Zıverta'nın çocuklarını bulmuş; yeğenleriyle buluşmuştu. Bu onlar için büyük bir mutluluktu. Yeğenler de teyzelerini çok sevmişlerdi.

Ancak Aslıhan aynı sevgiyi ve mutluluğu diğer akrabalarıyla yaşayamadı. Ne onlar Aslıhan'ı aradı sordu, bağrına bastılar, ne

de Aslıhan onların peşine düştü. Sitemkâr, suçlayıcı ve dışlayıcı davrandılar birbirlerine. Bu da yaşanan travmanın bir başka acı gerçeği olsa gerek...
Aslıhan Kiremitçiyan köklerinden koparılmış Dersim'in kayıp Ermeni kızlarından biri. Kelimei şahadet getirtilip Müslüman yaptırılmış. "Allah'a şükür döndüm" diyor. Paramparça olmuş kişiliğine giydirdiği "dini bütün Müslüman" kalıp onu ayakta tutan en önemli dayanaktı.
Müslümanlık, Türklük gibi kavramlar üzerine çok rahat konuşurken Ermenilik, Hıristiyanlık gibi kavramlar üzerine konuşmaktan ısrarla kaçınıyordu. Öyle ki babasının adının Agop olduğunu bildiği halde o "Agop"u kullanmamak için kelimeleri karıştırıp dururdu. Zaten kimliğinde de Agop'u silip yerine Eyüp yazan da kendisi... Ailesinden özlemle andığı ve aradığı tek kişi ablası Zıverta (onun deyimiyle "Zartar") olmalı. "Bacımın adı Zartar'dı" derken son derece rahat ve endişeden uzaktı.
Aslıhan Kiremitçiyan; kendi kadim yurtlarında yaşayan Dersimli Hıristiyan Ermenilerin 1937-38 Soykırımı'nda nasıl köklerinden koparıldıklarını, nasıl Türk ırkına ve İslam dinine dahil edildiklerinin birinci derecede tanığı ve mağduru... Yaşanan tüm acıları, travmaları bedeninde, ruhunda ve düşüncelerinde hâlâ yaşıyor ve taşıyor.
Aslıhan Kiremitçiyan; Dersim soykırımında Hıristiyan Ermenilere uygulanan politikanın ve sonuçlarının canlı bir belgesidir.
...
Ne yazık ki bu kitap çalışmasının bir aşamasında ve yukarıdaki yazıyı yazmamdan kısa bir süre sonra Aslıhan'ı kaybettik. Onun ölümü üzerine BirGün Gazetesi için yazdığım yazının kısa bir bölümü şöyleydi:

"Doğdu Aslıhan Kiremitçiyan; Öldü Fatma Yavuz... Dersim'in Kayıp Ermeni Kızı Aslıhan Kiremitçiyan Yaşamını Yitirdi

Tarih 10 Eylül 2015. Yirmi sekiz yıldır hapishanede tutulan ağabeyim Halil'i ziyaret için Ankara'daydım. Zeynep (Aslıhan'ın kızı) aradı ağlıyordu. "Kâzım Bey, annem gitti, yok artık; uçtu gitti" dedi. Hemen o gece İzmir'e gitmek için yola çıktım. Cenaze evinde birkaç akraba ve birkaç dost var. Hüzün ve acı çökmüş yüzlere... Beni Aslıhan Teyze'nin deyimiyle "o gazeteci"

olarak tanıtıyorlar. O herkese minnet duyarak anlatıyormuş; "o gazeteci çocuk buldu ailemi, o olmasaydı nereden bulabilirdim ki ben?" diyerek bolca dua ediyormuş.
Evde ve cenazede köksüzlüğün, kimsesizliğin ve acıların ağır havası hâkimdi. Ya da ben öyle hissettim.
Dersim Katliamı'nın mağdurlarıyla kurduğum ilişki biçimi (normal mi bilemiyorum) onlara karşı özel bir sorumluluk yüklenmeme neden oldu.
(...)
O artık yaşamıyor. "Fatma Yavuz" kimliğiyle dini bütün bir Müslüman olarak İzmir'in Güzelyalı semtinde "Hâkim Efendi Camii"nde cemaatin kıldığı namazdan sonra Narlıdere Mezarlığı'nda toprağa verildi.
Cemaat dualar okudu ben ise bu acıları yaşatan karanlık zihniyete lanetler...
Tesellim, onunla zamanında görüşüp yaşamöyküsünü kayıt etmiş olmak... Keşiş'in torunlarından Aslıhan'ın tarihi önemdeki yaşamöyküsünün *Vank'ın* (Manastır) *Çocukları* adlı bir belgesel filme ve *Keşiş'in Torunları* adlı bir kitaba konu olması..."

Eylül 2015
Kâzım Gündoğan (Araştırmacı-Yapımcı)

Aslıhan Kiremitçiyan (Fatma Yavuz)

Isparta 2012, İstanbul 2013, İzmir 2014

Eski Bir Adım Vardı; Fatma Kiremitçi

Adım Fatma Yavuz. Tabii adım hep Fatma Yavuz değildi. Eski bir adım vardı. Fatma Kiremitçi. Hastanede filan çalışırken Fatma Kiremitçi.

Aslında ailemde Aslıhan ismi varmış küçüklükten hatırlıyorum sonradan benim adımı değiştirmişler. Fatma koymuşlar. Evlendikten sonra Fatma Yavuz oldu. İşte böyle yavrum.

Tunceli'nin Hozat Kazasında Harp Gibi Bir Şey Oldu

O zaman kaç yaşında olduğumu bilmiyorum. Çünkü doğum tarihimi bilmiyorum. Şey olduğunda anlatabilir miyim bunları? Bizim köyde, köy olduğunu bilmiyorum artık, Tunceli'nin Hozat kazasında harp gibi bir şey oldu. Ben bir ceviz ağacının başındayım nasıl gittim hatırlamıyorum. Bir sürü insan indirdiler artık Kızılırmak (nedense Munzur suyuna ısrarla Kızılırmak diyor) diyorum ben ona, siz başka bir şey diyorsunuz ırmağa. Irmağın etrafına dizdiler adamların hepsini. Vurdular hepsini suya... Vurdular hepsini suya ittiler. Arkadan da silahlı bir adam indi geldi. Yanı başımda böyle ekin var bilmem buğday, bilmem arpa fakat biçilecek; ermiş. O adam, o silahlı adam beni aldı. Ekinin içini yardı beni içine koydu, ekinle üstümü örttü. O da bıraktı onların yanına gitti. Ondan sonra artık ben köye nasıl çıkmışım, nasıl götürmüşler, kimin götürdüğüne aklım ermiyor. Yani bu olayları gördüm yavrum.

Ceviz Ağacının Dibi

Askerler tepelerden milleti Kızılırmak'a (Munzur Çayı demek istiyor) doğru indirdiler. Bir sürü silahlı asker, insanları yan yana dizerek hepsini vurup sonrasında suya ittiler... Herkesi öldürdüler. Ben o sırada ceviz ağacının dibine nasıl gitmişim şimdi bilemiyorum.

Milleti dağdan indirdiler, dizdiler sonra vurduklarını suya ittiler. Hepsini vurdular, vurdular ittiler suya. Bir sürü silahlı kişi. Bütün milleti öldürdüler.

Gördüm; Hep Kan

Vurduklarını, öldürdüklerini suya ittiler. Arkadan dediğim gibi bir tane silahlı adam indi geldi. Yanımda ermiş ekin var, beni adamcağız aldı ekinin içine soktu, ekinle beraber üstümü örttü. O da onların yanına bıraktı gitti.

Bunları gördüm yavrum. Sonra beni köye kim getirmiş, biz mağaralara nasıl saklanmışız hiç aklım ermiyor. Yalnız trene bindirirlerken düşmüş müyüm ne olmuş asker beni kaldırmış orada tekrar trene bindirmiş. Bunları biliyorum.

Öldürülen insanların içinden benim akrabam, tanıdıklarım var mıydı, onu bilmiyorum ki.

Benim gördüklerim arasında kadın ve çocuklar yoktu. Sırf erkekler. Kadınlar ve çocuklar nerede kaldı peki? Bilmiyorum. Ormanın içinden getirip öldürdüler, su hep kan ile doldu yani. Bunları hatırlıyorum. Hep kan. Ölenlerin kanı şey oldu.

O Suyun Başka Bir Adı Var Ama Ben Hep "Kızılırmak" Diyorum

Oranın gerçek ismini akşam söylediler başka ismi de, benim hatırımda kalmadı. Hah, Munzur, Munzur suyu. Öyle bir şey dediler akşam. Ne bileyim yavrum. Bilmiyorum gayrı. İşte böyle yavrum.

Babam Nerede? Bilmiyorum

O anda babamın nerede olduğunu bilmiyorum. İşte hepsi mağaralara saklanmışlar. Babam nerede? Hangi mağaraya saklandığını, ne bileyim ben. Biz halamın çocuklarıyla nasıl saklanmışsak bizi bu yana onları başka bir yana yollamışlar. Bolu şurdaymış mesela. Benim evladım, nerede diye aransa aranmaz mıydı? Ahhh ahhh... İşte yavrum çektiklerim benim.

Bizi Alıp Türkiye'ye Dağıtmışlar Ablama ve Abime Ne Olduğunu Bilmiyorum

Doğu'daki köyümüzün adının ne olduğunu bilmiyorum. Hozat'ın ismini duyardım. Ama köy Hozat'a bağlı. Bilmiyorum.

Orada bir ablam vardı, bir de abimi İstanbul'a okumaya doktor olmaya gitti diye duyardım. Annem de bağa mı

gitmiş dağa mı gitmiş, oradan gelirken annemi dağdan sel alıyor, uçuruma düşüyor onu da getirdiler... Annemle beraber bir de ufak bir çocuğumuz var onu da, annemle gömerken, hiç aklımdan gitmez. Bir onları biliyorum yavrum ondan sonra ablamın kaç yaşında olduğunu aklım ermiyor.

Ablamın adı neydi? Varto muydu? Neydi, öyle bir şeydi. Ablama ne olduğunu bilmiyorum. İşte dağıtım yapmışlar ablamı da başka bir yere vermişler nasıl verdilerse. Doğu'nun hangi köyüne, neresine verdilerse oraya aklım ermiyor. Birbirimizi kaybettik. Halamla gelmişiz, halamın üç çocuk, ondan sonra halam. Bizi mağaradan almışlar Türkiye'ye dağıtmışlar. Bunları hatırlıyorum.

Abimin de ismi kalmadı aklımda. Yalnız İstanbul'a okumaya gitmiş derlerdi. Yalan konuşmayım. Çok güzel diye methediyorlardı.

Tren Nedir Bilmiyoruz

Bizi de trene bindirip Konya'ya gönderdiler. Tabii o zaman tren nedir bilmiyoruz. Konya'dan da Beyşehir'e gönderdiler. Ama diğer insanları nereye gittiklerini, nereye verdiklerini bilmiyordum.

O zamana kadar treni bilmiyordum ki. Halamın çocuklarıyla da trende karşılaştık. Çocuklar halam filan bir araya mağaranın içinde mi saklanmışlar? Öyle bir şey olmuş herhalde. Ondan sonra onlarla öyle gelmişim ben.

Aslında ben halamın çocuklarını da hiç tanımıyordum, hiç bilmiyordum. Nasıl beraber geldiysek o zaman tanıştık. Hatta yolda geldiğimizde halam kendini tanıştırdı, ben senin halanım, dedi öyle tanıştık.

Mağarada ne yediğimiz ne içtiğimiz hiçbir şey aklımda değil. Mağaralarda bir gün mü, iki gün mü saklandık bilmiyorum da millet mağarada ne bulacak ne yiyecek ki bir iki günde a benim yavrum... İşte böyle.

Halamın Üç Çocuğu Vardı

Köyü anlatmamı istiyorsunuz... Yok, yok mümkün değil 5-6 yaşında değilmişim. Öyle olsa aklım erer. Olsa olsa 4 yaşındaymışım. Nasıl köy olduğunu bilmiyorum.

Kimlerin amca, teyze olduklarını bilmiyorum. Yalnız geldiğimde halam (Iğsa ve çocukları -y.n.) diyerekten halamın yanına vermişlerdi beni. Onu hatırlıyorum. Halamla beraber 3 çocuğuyla geldik. Sonra da Beyşehir'e veriyorlar. Beyşehir'den Kıreli kasabasına, Kıreli kasabasından Bayat köyüne veriyorlar, işte bunlara aklım eriyor. Başka bir şeye aklım almıyor.

Halamın Çocuklarını Gözümün Önünde Sünnet Ettiler; Hiç Aklımdan Gitmez

Konya'da Beyşehir'de bizi Kürt olarak mı, Ermeni olarak mı biliyorlardı onu bilmiyordum.

Orada halamın çocuklarını gözümün önünde sünnet ettiler, hiç aklımdan gitmez. Bir de uzun boylu bir adam vardı, o da halamın nesi olurdu bilmiyorum. Affedersin onu da sünnet ettiler. Bunları gördüm geçirdim ben yavrum.

Müslüman diyerekten sünnet ettiler. Herhalde bunu köyün muhtarı yaptırdı. Beyşehir'in Bayat köyünde sünnet oldular.

Bu çocuklar sünnet edilirken annesi, halam karşıdan baktı, hiçbir şey yapmadı. Sadece ağladığını ve içini çektiğini biliyorum. Çocuklara baktı ve ağladı. Ağladığını biliyorum.

Çocuklar da hiçbir şey yapmadı. Biraz bağrıştılar ondan sonra durdular.

Yok yok sünnet düğünü yapmadılar, kuru kuru kestiler. Sünnet düğünü filan olmadı. Olsa aklım erer.

Çocuklar büyüktü. Biri bu (13-14 yaş işareti yapıyor -y.n.) kadardı, biri epey büyüktü, biri orta karardı.

Sünnet o zaman gönüllü olan bir şey değildi, muhtarın işi mi, hükümetin işi mi gayrı onu bilemiycem.

O sünnet yapıldığı zaman ben hâlâ halamın evindeydim, yanındaydım.

Üç oğlan vardı. İsimleri, birinin Abdullah, birinin Murat mıydı neydi? En büyükleri de Nişan mıydı neydi öyle bir şeydi büyüklerinin ismi. Bu çocukların önceki adları neydi onu hiç bilmiyorum

İşte Böyle Yavrum

Ondan sonracığıma Konya'ya, Konya'dan da Beyşehir'e gönderdiler.

O zaman Türkçeyi hiç bilmiyordum. Kendi dilimizi de hiç hatırlamıyorum. Valla aklım ermiyor erse onu da derim. Türkçeyi oradaki nüfus memurunun evinde öğrendim. Rezilliğimle büyütüyorlar işte, amaaannn....

Beni Nüfus Memuruna Hükümet Verdi

Nüfus memuruna evlatlık verilmişim ya, rahmetlik nüfus memuru değiştiriyor adımı. O nüfus memuru Beyşehir'in yerlisi. Anılmış sanılmış bir ailenin çocuğu. Kimi öğretmen, kimi memur, kimi ondan sonracığıma başsavcı. Hepsi büyük ailelerdi yavrum.

Nüfus memurunun ismi Faik Özer'di. Evliydi. Annem vardı, "Annem" dediğim hanım beni büyüten nüfus memurunun hanımı; Sıddıka.

Beni nüfus memuruna hükümet verdi. Ailem değil, hükümet verdi. Verdiler işte oraya buraya. Albaylara kız çocuklarını evlatlık verdiler. İlkin albaylar evlatlık almışlar. Benim adımı değiştirmişler Fatma Kiremitçiyan yapmışlar ama kimliğine almadılar. Duruyorlarsa kulakları çınlasın, öldüyse Allah rahmet eylesin. Ama ne kadar durdum aklım ermiyor, onların tayinleri İzmir'e çıkınca, devlet beni onlarla göndermiyor, bu kız buraya ait diyor. Ben de ya 3 ya 4 yaşındayım. Arkalarından ağlıyorum "annecim, babacım beni koyup nereye gidiyorsunuz" diye peşlerinden ağlıyorum.

Okula Göndermediler

Ben o nüfus memurunun evinde 9-10 yaşları arasında kaldım. İki üç sene filan baktılar yavrum. Bir kızı vardı öğretmendi Ankara'da görev yapıyordu. Beyi de orman mühendisi... Bir "abim" vardı o da Ankara'da kazayla mı öldü?

"Abimin" ismi Nafiz, ablamın ismi de güzel bir isim ama unuttum.

Beni okula göndermediler. Kız kısmısı okuyup da ne yapacaklar diye. Fatma isminde öğretmen hanım vardı nur içinde yata. Pencerede bir türkü filan mı söylemişim pencere silerken, o da beni duymuş. Anneme söylemiş "Sıddıka, hanım kızın sesi çok güzel okula gönder, yarın sanatçı filan olur demiş."

"Okuyup da ne yapacak kız kısmısı" deyip göndermediler.

Ama kendi kızını göndermiş zamanında. Beni göndermediler. Çok da söylediler gönderin okutalım diye. Göndermediler.

Temizlik ve Yemek Yapmayı Öğrettiler

Bana o evde temizlik yapmayı öğretiyordu rahmetlik. Süpürge nasıl süpürülür, kapı pencere nasıl temizlenir, halının üstü nasıl silinir onu gösteriyordu rahmetlik.

Ama yemek yapmayı da öğrenmiştim, yemek yapıyordum.

14 yaşında ya vardım ya yoktum. Ama boy böyle miydi sırık gibi... Nişanlı doktorun düğün yemeğini yaptım. Ağlıyorum, "doktor bey yapamam" diyorum. "Hayır, bu sarmayı yaptıysan onu da yaparsın" diyor. Ağlayarak anneme gittim durum böyle böyle. Annem de "Hımm kahrolmayasıca sen bu yemeği nasıl edecen? Amiri yiyecek, memuru yiyecek, savcısı yiyecek" dedi. Sonra da annem bu yemeği şöyle yapacan, şunu şöyle edecen, eti şöyle pişireceksin diye tarif etti. Şurası sağlık ocağı, şu karşıdaki evde kaymakamın evi. Ona göre yapmışım işte... Kaymakam sormuş "şimdiye kadar böyle lezzetli yemek yemedik,

aşçın kimdi?" Aşçımı köyden tuttum geldim demiş. Valla köy işi filan değil demiş kaymakam, aşçın kimdi senin? Kim pişirdi? Dersem gülersin demiş doktor bey. "Yumruk kadar Fatma'mız var ya, Fatma Hanım pişirdi."

Sonra kaymakam bey arkadan gelip omuzuma vurdu... "Aferin yavrum biz böyle yemek yemedik. Sana öğreten aile ne güzel öğretmiş" dedi. Böyle titiz alıştırdılar ama ne yapayım. Kendim adam olamadım. Çok gariplik çektim, çok gözyaşı döktüm. Ablam nerede? Abla hangi Doğu'dasın? Öldürdüler mi? Yaşıyor musun? Meğer onlar da burada İstanbul'daymış, benim bir şeyden haberim yok. Duysaydım bu İstanbul'a gelip arayıp bulamaz mıydım?

Demek ki Cenabıallah Alnımıza Bunu Yazmış!

9-10 yaşındaydım herhalde elbezini yıkamışım kapının eşiğine koymuşum. Sen bunu buraya niye koydun diyerekten elime bir odun vurdu. Bu (kırık parmağını gösteriyor) oradan kaldı ne yapayım? Ama gene de nur içinde yatsın, tertemiz öğretti. Ya yavrum...

Hayır, hayıırrr. Hayırrr... Doktora götürmediler? İşte ondan sonra krem filan sürüldü, sarıldı iyi oldu. Böyle oldu işte, ne yapalım. İnsanoğlunun başına gelmedik kalmıyor. Demek ki Cenabıallah alnımıza bunu yazmış. Bu çileleri yavrum. Daha gör kulum ne gelecek insanın başına...

Aman Yavrum Şu Eski Defterleri Kapat!

Nüfus müdürünün evinde kaldığım zamanlar kâh salonda, kâh mutfakta yatıp kalkıyordum. Ne bileyim. Kâh kiler gibi bir yerde yatıyordum. Bir keresinde yılan geldi çok korkmuştum. Aman yavrum şu eski defterleri kapat.

Yemekleri de aynı sofrada birlikte yemiyorduk. Ayrı yiyordum. Onlar yemeği siniye filan koyar yerlerdi. Bana da başka bir şeye koyarlardı, hiç birlikte oturup da yemiş değilim.

Misafir gelince çayla filan karşılarlardı yahut yemek yiyeceklerse, yemekle karşılarlardı. Ben ne yapacam? Ben seyrederdim.

Öyle çıkıp sokakta oynayamazdım. Arkadaşlarım da olmazdı orada... Her gün salmazlardı. Binde bir salarlardı, bazen kapıya salarlardı. Çık biraz kapının önünde ya oyna ya otur diye. Zorla çıkardım, çıkmazdım. Çocuklar döver diye. Yabancıyız ya!.. Mahallenin çocukları... İsmimi çağırırlardı, taş oynarlardı ben bilemezdim. Ondan sonra sen şöyle geç bakalım izle derlerdi.

Kıyafeti Ne Bileyim?

Ben Dersim'den giderken üzerimde nasıl bir kıyafet vardı? Hiç hatırlamıyorum. Bilmiyorum. Sana diyorum ya mağaralarda açlıktan yemeği nerede bulacan? Kıyafeti nerede bulacan? Kıyafeti ne bileyim, nasıl kıyafet olduğunu.

Halamın kıyafetini de hiç hatırlamıyorum. Çocuklarının filan sırtlarında bir şeyler vardı ama ne olduklarını bilmiyorum.

Nüfus müdürünün evinde bayağı elbise diktirip giydirdiler, başka kıyafet giymezdim. Ayakkabı, terlik filan alırlardı. Allah var alırlardı.

Valla saçlarımı kestiler herhalde. Hiç hatırlamıyorum. Kestiler başımı kabak ettiler, tıraş ettiler. Nüfus memurunun evinde...

Ne bileyim hiç aklıma gelmiyor ama üzülmedim herhalde; saçlarımı kestiler yün takke gibi bir şey giydirdiler. Kafam üşümesin diye...

Pikniğe gidilirdi, beni de götürürlerdi. Yakın bir komşu olursa ev gezmelerine öyle götürürlerdi... Uzaklara götürmezlerdi. Öyle memurların amirlerin evlerine gidilmezdi. Yerli mahallede komşuların varsa oturmaya giderlerse o zaman götürürlerdi.

Hocaları Hapse Atarlardı

Kuran kursuna da göndermediler. Bizim zamanımızda hocaları hapse atarlardı. Komşumuzun çocuğu vardı, ona gidiyorduk Elham'ı, Fatiha'yı ondan öğrenirdik. Öldüyse nur içinde yatsın. Ondan öğrenirdik yoksa başka öğretenleri içeri atarlardı. Bu hiç aklımdan gitmez...

Yaşımı Büyütüp, Babam Yaşında Bir Adamla Evlendiriyorlar

Daha sonra evlendirdiler. Valla evlat, o arada bir dövmüşler beni evden kaçmışım. Kaçtığım da savcının yanındaki zabıt kâtibi, Baki Günal, rahmetlik onlar beni evlatlık alıp bir iki sene bakıyorlar yaşımı büyütüp, babam yaşında bir adamla evlendiriyorlar. Bunlara aklım eriyor, bunları gördüm geçirdim..

Beni evlendirdikleri kişi onların yakını, bir genç oğlu vardı o benden önce evlendi, düğünü oldu. Adliyede mübaşirdi Akşehir'de.

Ama evlendirdikleri adamın başına bir iş gelmiş. On, on beş sene cezaevinde kalıyor. Babam yaşındaki adama verdiler. En sonu oldu olmadı, işe gitmiyor, güce gitmiyor. Sağlık ocağına girdim. Ben çalışıyorum, o yiyor. En sonunda dayanamadım silahı elime aldım, silahı çektim, duvara boşandı. Bu işler de başıma geldi yavrum, ondan sonra terk ettim.

Ermeni olduğumu hiç bilmiyordu, evlenirken bana kelimei şahadet getirttiler. Nişanladılar, hâkimin, müftünün karşısına çıkardılar.

Valla çocuk olduğumdan oraları bana sordular mı? Sormadılar mı aklım ermiyor. Bizim zamanımızda çocuk değil mi, verdikleri yerden kaçarlardı... Nerede öyle açıklık saçıklık. Ağzımız yüzümüz sarılı... Sonra evlendiğim kişiyle anlaşamadım.

Müftünün karşısına çıkardılar. Şahadet getirttiler. Müftü ne dediyse ben de "Eşhedü enla ilah illah..." üç sefer. Ondan sonracığıma gelin edecekleri zaman da altımı üstümü iyice giydirdiler. Hâkimin karşısına çıkardılar. Hâkim bir baktı

bu mu gelin olacak dedi, iki de şahit tutmuşlardı. Sırık gibi boyum olunca beni delikanlı bir şey sandı, "gidin düğününüzü yapın" dedi. Böyle düğün oldu yavrum, ondan sonra da anlaşamadık, ayrıldım çıktım yavrum.

Kelimei Şahadet Getirttiler

Müslüman olsun diye... Şahadeti niye getirttiler? Ermeniyiz ya! Önce Müslüman olsun, dine dönsün. Sonra nikâh...

Döndüm çok şükür... Allahıma bin kere şükür, inkâr edecek değilim. Allahıma bin kere şükür. Ama çocuklarıma da ne söyledim ne de açıkladım. Çocuklarıma bir zararı olur diye. Derdimi hiç kimseye söylemezdim. Ne zaman bu (kızı Zeynep'i göstererek) yavrum arayasıya kadar. Bu yavrum aradı öyle orta yere çıktı.

Beni verdikleri kişinin adı Mehmet miymiş neymiş, "Hacı" derlerdi. Ondan bir oğlum var idi, kazada kaybettim işte. 20 yaşında askerliğini Diyarbakır'da yaptı. O zaman Kıbrıs harbi vardı, telgraf çekti. "Annem ağlama Kıbrıs'a gidiyoruz" diye. Sonra, gene telgraf çekti, "Kıbrıs iptal oldu, biz geri kaldık" dedi. Akşehir'in içinde davullar çalıyor bir yandan ağlıyoruz. Kıbrıs iptal çocuklarımızı tekrar askere alacaklar diye... Ya yavrum işte biz bugünleri gördük, geçirdik...

İşte Benim Çektiğim; Sahipsiz ve Kimsesiz Olunca

Ondan sonra yumruk yaşımda sürün... Böyle günler geçirdim yavrum.

Gördüm, gene beraber geçindik. Ailesi kalabalıktı katiyen vazgeçmedi. Gene birleştik ama geçinemedik, en sonu gene boşandık. Olmadı. Resmi nikâh vardı yavrum, boşandım. İşte böyle yavrum benim çektiğim çile. Sahipsiz ve kimsesiz olunca; başına her şey de geliyor.

Çok, çok sahipsizdim... Bir dayak yedim, ondan sonra evin çocuğu eve izinli geliyor abim. İzinli gelince arkadaşının biri takılıyor mu ne yapıyor diye. Ondan sonra o

da annesine diyor ki benden için "Ya o gidecek ya ben". Annem de samimi lokantacı Ayşe Hanım da oğlu gidesiye kadar burada kalsın diyor... Ne örenlerde yatmadığım yer mi kaldı. Oğlu genç, delikanlı. Piçin biri eğleniyor evde senin nişanlın var diyorlardı. O da delleniyor.

Allahım Şahit; Kendime Bir Leke Bulaştırmadım

Oğlan iyiydi. Nur içinde yatsın. Hayır, hayır oğlan asla. Allahımı inkâr etmiş olurum. Bazı evlerde ters bakanlar da oluyor. Çok çok.. Hatta çocuğu değil, adamlar bile ters bakıyor. Neler duyardık yavrum, neler. Allahıma bin kere şükür, Cenabıallah şahit, kendime bir leke bulaştırmadım. Sonra ablası Ankara'ya tayin oldu, orman mühendisi kendi öğretmen. Hastaneden hemşireyi dövdüm, anlatmıştım ya... Doktor dedi istifanı ver çık biz çıkartırsak iş bulamazsın demişti. Ben de Konya'ya gittim.

Senin dediğin gibi öyle kötü insanlar çoktur. Ağızdan ağıza duyardık. Allahıma çok şükür öyle bir şey yaşamadım. Konya'da büyüdüğüm evde bir teyzemiz vardı. Beyi "başmuallim" derlerdi eskiden "müdür" demezlerdi. Kızı öğretmendi, başsavcıyla evlendi. Kızının biri tekrar memur oldu, sonra onun evine çıktım gittim.

Evde Namaz Kılacam Diye Uğraşırdım

Nüfus müdürünün evinde kendi kendime kalmışken, en çok dua etmek isterdim. Ama dua bilmiyorum ki. Allahım derdim, Cenabıallah benim gibi garibi sen sakla gizle. Yumruk yaşımda teravihe giderlerdi, ben de gitmeye çalışırdım. Sen kılamazsın derlerdi, iyi kötü evde teravih kılacam, namaz kılacam diye uğraşırdım. Allah öyle öyle üzerime bir leke gelmedi.

Allahım ablamı karşıma çıkar ya da halamı bir gün bulayım. Allahım ben bu evden kurtulayım. Hani insanın aklından geçer ya. Öyle duaları diyorum. Evet yavrum, bu dilekleri hem ağlardım hem dilerdim (Göğsüm ağrımaya başladı yavrum).

Ya kuzum işte böyle... Ankara'ya tayin oldu ablamgil. Ondan sonra duramadım. Bir çocuğum kaldı, ayrıldığım adam da kaldı; ağlıyorum. Ben kendim yetim büyüdüm, çocuğumu nerede bırakırım diye. Ablam ağlama, sana temiz birini buluruz enişte'nin adamları çok, temiz biriyle evlendiririz, çocuğu alırız yanına. Mümkünü yok duramadım, geldim Konya'ya tekrar, teyzemin yanına doğumevine girdim. Çocuk o zaman 4 yaşında filan var mıydı bilmem?

Çalışmaya Başladım; Bana Yan Bakanı Kırardım

Çocuğa akrabaları bakıyordu, üvey kaynı var o bakıyordu. Ondan sonra katiyen yapamadım, doğumevine girdim. Doğumevinin doktoru bir baktı bana, nur içinde yatasıca. Hilmi Bey'le, üvey dayımla beraber okumuşlar. Bu doğum doktoru bizimki de verem operatörü çıkmış. "Kızım sen buraya çalışmaya mı girecen" dedi. "Evet dedim", "sen buraya yakışmazsın, biz Hilmi Bey'le beraber okuduk öyle bir ailenin çocuğunu burada doğumhanede nasıl çalıştıracam." "Ben çalışırım" dedim. "Peki, Hilmi Bey'in hatırına alıyorum seni ama üzerine bir laf filan gelirse hemen bana bildireceksin" dedi. Allahıma çok şükür, merttim laf getirtmezdim üstüne. Benden sonra bir bayan; yeni boşanmış, bir de hamile. Mutfağa gidiyor, aşçı buna takılıyor. Fakat çok evvel başlamış. Şunu yer misin, bunu yer misin? Ondan sonra böbrek yer misin, kadına teklif ediyor. Baktım ağlayarak geliyor. Ben de nöbetçi kalan doktor hemşirelerin sofrasına bakıyorum. Çaydanlık koymaya giderken bu ağlayarak çıktı geldi. "Ne ağlıyon sen" dedim, "söyle bana", "hiç kardeş sus" dedi. Arkadan aşçı, Nazmiye diye diye geldi. "Ne yapcan sen, ne işin var dedim, göz mü koydun Nazmiye'ye" dedim. Aldım çaydanlığı kafasına bir verdim arkasından bir yumruk. Gürültüye bütün memurlar geldi. "Ne burası be" dedim. "Resmi daire mi kerhane mi" dedim. Vallahi billahi bak. Gene tekrarlıyorum burası resmi daire mi dedim yoksa

hovarda yeri mi? Amirimiz geldi arkamı okşadı, "bravo yavrum" dedi. Ona göre bana yan bakanı kırardım.

Mümkünü yok. Mümkünü yok. Çok şükür, çok şükür yaradan Allahıma... Yaradan Allahım gizler.

İlk Evlendiğim Eşimle Anlaşamadım; Babam Yaşındaydı

Evet bir tecik (tek -y.n.) oğlum vardı, evden ayrıldım ama bir yere gitmedim. Sağlık ocağında çalışıyorum. Orada yatıyorum orada kalkıyorum. Bazen çocuğu yanımda götürüyordum, bazen bakıcılar, komşular bakarlardı. 4 yaşında filan ya vardı ya yoktu.

Ali. Ali'ydi adı. Ya yavrum Ali'm idi. Vayyy kuzum vayy...

Ali ismini kayınpederim taktı. Babasının adı Ali'ymiş. Dedesinin ismini koydular. Ben takmadım aile taktı.

Sağlık ocağında ne kadar kaldım? Valla ne bileyim işte. Birkaç sene kaldım. Oradan geliyorum çocuğumu alıp yanıma koyuyordum. Birkaç sene kaldım hemşireyi dövünce, istifanı ver çık dedi doktor. İstifa et, biz çıkartırsak iş bulamazsın. Bıraktım Konya'ya doğumevine gittim.

Sağlık ocağında temizlik yapıyordum, hastalara bakıyordum. Hastaların yataklarını düzeltiyordum. Hasta bakıcısıydım orada.

Hastanede Çalışıyorum Konya'da, Yeniden Evlendim

Sonra yeniden evlendim. Zeynep'in babasıyla evlendim. Fakat çalıştıracam dedi. Evlendiğinde öyle söz verince evlendim, çalıştıktan sonra "hayır asla ben çalıştırmam seni" dedi. "Evinde oturacaksın" dedi.

Hatice kızım var. O, Zeynep'ten büyük. Valla işte o zaman bu şeyden oğlumun babasından ayrıldıktan sonra evlendim. Onun ismi İhsan'dı. O da üzerime kötü kadın getirince mümkünü yok evlilik yapmadım. Hastanede çalışıyorum. Onunla Konya'da evlendim. İşte böyle benim başıma gelenler.

Kendim Yetim Büyüdüm, Çocuğum da mı Yetim Büyüsün?

Valla üç dört sene evli kaldım mı bilmem. Hatırlamıyorum, kızım Hatice şu kadardı ayrıldığımda. Almanya yeni çıktıydı. Millet Almanya'ya koşup gidiyordu, yazılıyordu. Ben oradan İşçi Bulma Kurumu'na gittim, iş istiyorum. Müdürü de Beyşehirliymiş. "Kızım gel seni Almanya'ya yazdırayım, yollayalım" dedi. Ben de dedim ki "Kendim yetim büyüdüm, çocuğumu kimin eline bırakıp gideyim, o da mı yetim büyüsün" dedim. Gitmedim, işte birkaç sene doğumevinde çalışırken de bunun (Zeynep -y.n.) babasıyla evlendim. Onu da trafik kazasında kaybettik. İşte böyle...

Hatice'nin babasıyla evlenirken, oğlum Ali babasındaydı, vermedi. Ondan sonra çocuğuma bakım yok, diye mahkemeye verdim oğlumu öyle aldım.

Hatice'nin babası da, Zeynep'in babası da onlar benim Dersimli olduğumu, Ermeni olduğumu ya da Kürt olduğumu bilmiyorlardı, asla bilmiyorlardı. Türk olarak biliyorlardı. Ben de onlara hiçbir şey anlatmadım.

Onlara annem babam öldü derdim. Konyalı olduğumu biliyorlardı, Doğulu olduğumu da bilmiyorlardı. Anlatmazdım, derdimi filan kimseye anlatmazdım.

Zeynep'in babasının adı Nâzım'dı. O öldükten biraz sonra ev yok, dam yok. İşe gidiyorum, işle idare ediyorum. Yevmiyeye (günlük ücretli iş) gidiyorum. Bakan yok, çeken yok. Mecbur kaldım ağıza baktık, birine daha attık kendimizi. Yirmi sene geçindim onla, o da geberdi gitti. Geçirdiğim roman gibi hayatlar bunlar.

Mandaya Türkü Söylemeden Süt Vermezdi

Zabıt kâtibi Baki vardı, Baki'nin bir oğlu vardı, çok iyi geçinirdim. Bacım derdi, bir daha demezdi. Onu da 15 yaşında küçük evlendirdiler. Onun düğünü oldu, ondan sonra benimkini yaptılar. Onların evinden hiç kaçmadım ben, hiçbir sorun yaşamadım. Her şey elimdeydi. Evlerinde affedersin camız (manda -y.n.) da var, inek de var, keçi

de var. Hatta camızın altına Sami otururdu rahmetliye sağdırmazdı, tekme vururdu. Ben kalkardım çocukluk değil mi? Türkü söylerdim, ondan sonra camız kösülürdü; şakır şakır şakır camızı sağardım bitesiye kadar. Katiyen kendini büyük adama sağdırmazdı. Ben gider sağardım, türküsünü de söyleyecem, camız ondan sonra sütü verecek. Ya işte bugünleri geçirdik.

Allah'a Şükürler Olsun; Şahadet Getirmişim, Müslüman Olmuşum

Gerisingeri dönebilir misin? Gazeteci sordu bana biliyon mu? "Eee tekrar dönmüyor musun Ermeni şeyine?" "Hayır" dedim. "Allah'a şükürler olsun; şahadet getirmişim, Müslüman olmuşum" dedim. "Tekrar ben o dine dönecek miyim?" dedim. Söyledim, söylemedim değil. Ondan sonracığıma "Cenabıallah hepsini bir yaratmış" dedim. "Bu ne" dedim...

Köyümüzün Adını Hatırlayamıyorum

Neydi adı? Herhalde, Halvori mi diyorlar. Bilmiyorum yavrucum.

Babamın ailesi, orada çok sevilen köklü bir aileymiş. Ne bileyim babam köyün ağası paşası mıymış, sevilip sayılırmış bir onu duymuştum. Ne bileyim yavrum, Ermeni şeyiymiş, ağası mıydı öyle bir şeymiş herhalde.

Bilmiyorum manastırı yeni duyuyorum. Kilise değilmiş de, babam çok zenginmiş, onun parası altınları kalmış. Ahhh Ahhh... Şu yaştan sonra bu başıma gelene bak, hey kurban olayım Allah'a böyle mi olacaktı?

Babamın Adına, Agop Derlerdi "Eyüp" Diye Değiştirdim

Babamın adına, Agop derlerdi. Babamın nüfustaki adını ben kalktım "Eyüp" diye değiştirdim. Ne zaman değiştirdiğimi hatırlamıyorum. Epey oldu, kızım Zeynep biliyor. Hatta Zeynep daha sonra dede adı Agop diye baba adımı düzelttirmiş.

Ben o zaman evliydim yavrum. Bir zaman nüfus müdürleri düzeltiyordu isimleri ben de konuştum ve düzelttim bu isimleri. Babamın adı Eyüp diye.

Bilmiyorum niye değiştirdim ben. Bir garip olacak, "Agop nasıl isimmiş" diyecekler diye değiştirdim. Ne bileyim...

Ama onu neden yaptım? Korkumdan yaptım. Çoluğuma çocuğuma "Ermeni" demesinler, diye bir ziyan gelmesin, diye değiştirdim.

Neden?

Kalkıyorlar sonra "bunlar Ermeni mi" diyecekler diye öyle diyordum. Saklı gizli değil yavrum. Çevremde babamın Ermeni olduğunu bilen yoktu. Benim bulunduğum yerde kimse bilmiyordu. Bir halamgil vardı, halamın çocukları vardı. Onlarda nerelere dağıldıysa ne aradılar ne gördüler.

Babam Bir Ermeniymiş Herhalde

Ama bilmiyorum ki, ailenin durumunu size anlatsam... Babamı hiç hatırlamıyorum, beni aramamış ki benim aklıma nasıl gelsin? İyi diye tanınan ve bilinen bir aileydi. Methederlerdi. Bilmiyorum yavrum isimlerinin ne olduklarını. Küçüktüm aklım ermiyordu..

Ama ailem Ermeniymiş. Babam tarafı. Annem de öyleymiş. Annemin ismi Varto muydu, Zarta mıydı? Öyle bir şeydi. Hatırlasam da bu kadar hatırlayabileceğim. Yalnız nüfusta yazılıdır. Başka bir şey hatırında duruyorsa, söyle bana aklıma gelsin. Hah tamam şimdi bildim. Havvas, Havas... Anam... Annemin adı; Havas.

Ama ben sonra onu da değiştirmiştim. Ne bileyim onu "Havva" diyerekten değiştirdim. Hayır, ben hiç üzerinde oynamadım, Nüfus memuru yaptı kulakları çınlayasıcanın, yani Isparta'dan gelen kişi.

Halamın Çocukları Beni Bulabilirlerdi!

Ailemi, ablamı bilmiyorum ki. Hiç haber maber duymadım. Onların konuştukları hepsi yalan. Elinden tuttuk,

filan ettik, hepsi uydurma. Ben meydana çıkmasaydım, muhakkak hükümet bana da vermiştir tarla tapan. Babamın olduğu yerde de muhakkak babama da vermişlerdir tarla. Beni sahip çıkacak diye, vay kaçtı, vay elimizden kaçtı diye bunları uyduruyorlar. Bu yalanlara hiç ben inanmıyorum. Çünkü görmedim, hiç başıma böyle bir şey gelmedi.

Diğer aileyi bilmiyorum ki. Bir tecik ablamı biliyorum. Ağlıyorum; "ablacım Doğu'nun neresindesin ki" diyorum. "Diyarbakır'da mı, Mardin'de mi, Tunceli'de mi?" diye ağlıyorum, "ablacım nerelerde evlendin kaldın" diye... Ama ablam buradaymış da benim haberim yok. Halamın çocukları diyemezler miydi? "Senin ablan sağ, burada" diye... Ben kendim arar bulurdum. Bu gördüğün garip, bu garip meclise kaçıncı kez çıktı meclise. Damadıma İmar İskan Bakanlığı'nda iş buldum, memurluğa soktum. Böyle bir kadındım ben. Ama şimdi düştüm...

Beni Konya'ya, Babamı, Abimi Bolu'ya Göndermişler

Beni Konya'ya göndermişler... Babam, ablam, abimi Bolu'ya vermişler. Bolu'da olduğunu ne bileyim. Bolu'nun ismini duyuyorum ama Ankara'ya yakınmış. Ankara ondan sonra Beyşehir'e üç saat, üç saat.

Ailem hakkında hiçbir şey bilmiyorum. Ne olduğunu bilmiyorum. Ne yaptıklarını bilmiyorum. Bir duydum ki, domuz, babamı parçalamış. Bilmem essah, bilmem yalan bunu duydum.

Mezarı nerededir babamın. Bilmiyorum nerede mezarı. Bolu'ya gittim mi ki mezarını da bilecem. Bolu'nun kendisini dahi bilmiyorum. Adını Bolu diye duyuyoruz işte.

Abimi ben İstanbul'da biliyorum. Abimin buralarda olduğunu bildiğim yok benim. Çocukken abim nerede diyorum. Abin İstanbul'a okumaya gitti, doktor olacak dediler o kulağımda kaldı benim.

Ama nasıl araştıracan? Kiminle araştıracan? Nereyi araştıracan? Bolu'da olduklarını bilseydim. Mümkünü var

mıydı durmama. Onu arar bulurdum. Bu yavrum (Zeynep -y.n.) internetten buldu o çocuk (halasının torunu -y.n.) açıkladı. Teyzen yeni öldü, çocukları İstanbul'da.

Ağladım, ne anlatayım. Demek yakındalarmış, beni neden aramadılar? Neden bulmadılar?

TV'de Kayıplarını Arayanları Görünce Bakar Bakar Ağlardım

Aileyi bilmiyorum ki özlesem. Yalnız halam olacağa kızıyordum beni niye bıraktı diye kızıyordum, ağlıyordum üzülüyordum beni niye bıraktı diye. Ahhh... Ahhhhh....

Buna rağmen üzüldüğün kızdığın zamanlarda bile evden kaçmayı hiç düşünmedim. Orada yakınlarda halamın çocuklarının ya da yakınlarımın olduğunu düşünüyordum ama neredeler ki niye beni aramazlardı? Attılar beni buralara diye. Hem ağlardım hem de düşünüyordum...

Ablamın Doğu'da olduğunu biliyordum. Acaba, Doğu'nun neresinde evlendi ki? diye düşünürdüm. TV'de kayıplarını arayanları görünce bakar bakar ağlardım.

Kızım Araştırdı Buldu Ablamın Çocuklarını

Ablamın çocuğu Ali dermiş, "anne nerelerde kalmış teyzem?" "Kim bilir nerede öldü kaldı" demiş ablam. Halalarımın çocukları ablama dememişler ki, "kardeşin yaşıyor."

Sonra kızım araştırdı buldu ablamın çocuklarını, ablamın evlendiğini, çoluk çocuk sahibi olduğunu öğrendim. Geldiler, yıllar sonra buluştuk. Ömrü çok olsun kuzumun. Kardeşiyle geldi taaa Isparta'ya...

Yavrum telefonla konuşuyor. Ondan sonra gelecekler filan diye. İzmir'de bunun (Zeynep -y.n.) yanında değilim, büyük kızın yanındayım. Isparta'daydım, Karaağaç'taydım. Damadın köyündeydim. Cumartesi geleceklerdi, Ali (yeğeni)'nin düğün işleri var. Düğün bittikten sonra bu iki kardeş çıktılar geldiler. Deli divane olduk ama ablam

yok! Ahhh bu yavrum (yeğeni Kadriye) desem ne yapmadı; elimi ayağımı, yüzümü öpmekle... Ömrü çok olsun. İki yavrusunun gününü görsün, Allah başa kadar mutlu etsin. Kurban olduğum Allahım ya rabbim. Üç yavrusu var, şöyle ciğerim Allahım temiz ailelere düşsünler, büyük memurlar olsunlar, kurban olduğum Allahım.

Ailemin Bir Kısmını Buldum; Ama Aklımda Ablam

İlk gördüğümde, ondan sonracığıma ne hissedeyim. Oğlan baktım, yaşına benzemesin, aynı tıpkı rahmetlik oğluma benziyor. Benim yavrum çok uzun boyluydu, ağlaştık yavrum. Bu yavrum desem öylesine, annemin ellerine benziyor, annemin yüzüne benziyor. Elleri, parmakları anneminkine benziyor. Kuzummm, kuzum bir tane kuzum. İşte böyle garibin çektiği ya, kara kara geldim bir taşa, neler geldi bu garip başa. Bu garip baş neler gördü, neler geçirdi... Ama şükür ordunun içine girsem, şükür bir leke sürdürmedim kendime... Ona göre Osmanlıydım, ona göre şeydim...

Yıllar sonra ailenin bir kısmını buldum. Dün de halamın torunlarıyla görüştüm. Gene ablam aklımda. Neden ablamla görüştürmediler? Ona çok üzülüyorum...

Ablam da Alevi mi? Kürt mü? Olmuş; Bilmiyorum Ermenilikten Ayrılmış Diyorlar

Ablamın nasıl bir yaşamı olmuş onu öğrenmeye çalıştım. Ablamın kocası yirmi sene Almanya'da kalmış. Ablamın yaşamı güzel olduysa da, kumalar filan getirmiş üstüne. Ablam da çok çekmiş.

Benim adım Aslıhan, ablamın adı Zartar, babamın adı Agop, annemin adı Havvas değil mi? Abimin adı Abidik. Yaa... Vayyy güzel kardeşim vaayyy; Abidik!

Ablam da sonra Alevi mi? Kürt mü? Bildiğim yok. Ermenilikten ayrılmış diyorlar. Ben onu bilmiyorum ama

kendiminkini biliyorum. Kelimei şahadet getirdim Müslüman oldum. Ermenilikle filan işim yok.

Valla sormadım bak yeğenlerime de sormadım neden? Babasına kızgınım, çok yani, elime geçse de dövecem. Neden ablamı bir uyarmadı, neden kız kardeşin sağsa bir arayalım demedi? Hiç mi Allah korkusu girmedi. Bunlara sinirleniyorum ben. Benim hayatta olduğumu mutlaka halamın çocuklarından duymuştur. Şu televizyonda ne kayıplar buluyorlardı. Buralardan da mı hiç görmedi. Senin kız kardeşin ölü mü, diri mi? Bir arayalım soduralım ismi neyse diye?

O halamın çocuklarıyla ölmezsek karşılaşırız inşallah. Ama onları Allah'a bıraktım. Ne sorayım oğlum, Cenabıallah'a bıraktım...

Benim Hiç mi Kimsem Yok?

Doğduğum, çocukluğumun geçtiği köyü nasıl merak edeyim? Nasıl düşüneyim? Hiç aklıma gelmedi. Şimdi yalan konuşmayayım. Düşünsem kimle gideyim? Sahibim yok ki. Kimle gideyim. Doğru bir zamanlar düşündüm, benim hiç mi kimsem yok, oralardan bir sorulsa. Kendi kendime konuşur, kendi kendime ağlardım. İşte o saklandığım ceviz ağacı gelir aklıma. Oralar cevizlikmiş. O ceviz ağacının dibi... Hem onun dibinde de gömü varmış.

O Ceviz Ağacını Görsem Hatırlar mıyım?

Şimdi yıllarca Ermeniliğimi gizledim. Sonra açığa çıktı. Çocuklarım öğrendi, torunlarım öğrendi... Allah, kurban olduğum Allah hepsini saklasın gizlesin. Hepinizi... İnterneti olmasaydı belki bu da arayamazdı. Bir zaman, büyük damadım olacak Ankara'da... (Zeynep o milletvekilinin adı neydi? Kamer Genç) Kamer Genç'e soruyor Tuncelili mi Kamer Genç? Ona soruyor benim kayınvalidem Tuncelili... Bir ona soruyor, adım Fatma olunca nereden bilsin? Soyadı Kiremitçi deyince, bizim buralarda Kiremitçi vardı demiş. Böyle bir Kiremitçi soyadlı biri varmış.

Ama Ben de Gizledim Yıllarca

Ne yapayım açıklamadım, çocuklarıma bir zarar gelir diye. Görmüyon mu orta yerleri, anarşistler kırıp geçiriyor milleti. Onun için açıklayamadım yavrularıma. Şimdi açıkladım yavrularıma; bilmiyorum yavrum ne olacak. Herkes benim Ermeni olduğumu öğrendi, biliyor. Allahıma çok şükür şimdilik, bir şey düşündüğüm yok. Allahımı düşünüyorum.

Meclise Gittim; "Benim Hakkımı Verin" Dedim

Sonra da gidip meclise açıkladım. Mecliste konuşurken siz de vardınız ya bayla bayan. Beni niye konuşturup yoruyorsunuz. Mecliste elimi kaldırdım, "benim hakkımı verin" dedim... Yavrum da vardı, aslan oğlum siz de vardınız.

Valla ne bileyim işte. Orada ne anlattıysam onu... Aklımdakileri; nasıl anlattıysam ondan sonra askerlerin milleti nasıl kırdıklarını mecliste de, aynı size anlattığım gibi orada da anlattım. Başka bir şey anlatmadım.

Hakkımı aramak için yavrum, Allah razı olsun. Hakkımı aramak için meclise gittim. Valla ne bileyim. Konuştuklarımı düşündüm, onları da konuştum. Ama daha konuşacaklarım varmış ama edemedim yapamadım. Bütün gazeteciler, filan, millet etrafımı çevirdiler ya... Bir uçtan bir uca, ondan sonracığıma.

Hiç öyle bir karşılama beklemiyordum. Cenabıallah şöyle dünyalar durduk sıra dur. Kurban olduğum Allah uzun ömür versin. Bile yasan bile kocan... Ben ne bilecem oraları. Siz (Nezahat, Kâzım, Zeynep -y.n.) yaşattınız oraları, Allah bin kere razı olsun.

Ama ben meclise ilk defa gitmiyorum ki..! Ben meclise iki defa gittim. Bir damadımı işe soktum. Bir de bir iş için gitmiştim. Kaçıncı gidişim benim.

Çok iyi davrandılar, çok efendi davrandılar. Hatta konuşturan şey milletvekili vardı ya... "Yapcaz işini yapcaz"

(Mehmet Danış; Dilekçe Komisyonu Başkanı -y.n.) diyen. O bayanın yanında bir milletvekili vardı o da söyledi. "İşin peşindeyiz yapacaz" dedi. Ondan sonra Afyon milletvekili (Halil Ürün -y.n.) vardı, merdivenlere kadar yolculadı bizi... Sonra bir bağırdı, tekerlekli sandalye yok muydu? Yorduk hastayı diye.

Yeter Artık; Agop Babamın Mülkünü İstiyorum

Meclise bir dilekçe yazdı, gönderdi kızım. Hakkımı istiyorum, hakkımı versinler dedim. Zor durumdayım. Bitkinim ben.

Yeter artık, babamın mülkünü istiyorum. Agop babamın tarlasını, mülkünü istiyorum. Allah razı olsun yavrum, tuttuğunuz altın olsun. Sizin sayenizde oldu yavrum, hakkımı arayın, benim hakkımı arayanım yok yavrum. Sonra bana bir bakım kâğıdı çıkmıyor mu? Allah bin kere razı olsun yavrum. Canım yavrum, dünyalar durduk sıra durun. Yalnız benim hakkımı bir an evvel şey yap yavrum...

Türkü Söylemek

"Zeyneppp... Gel buraya, bak yavrum ne diyor, hangi türküyü seviyor musun diye soruyor?" O zaman çocuktum ben, hangi türkü olduğunu nereden bileyim ben?

Zeynep: Vardı; Gesi Bağları'nı çok seviyordu annem, hem de söylüyordu.

Yavrularımın yanında ayıp olmayacak mı ya? Peki kırmayayım yavrularımı.

Gesi bağlarında dolanıyorum,
yitirdim yavrumu annem aranıyorum.
Yitirdim kuzumuuu annem aranıyorum...
Atma anam atma karlı dağın ardına...
Kimselerim yanmaz, annem yanar derdime... (Yeter mi?)
Gesi bağlarında üç top gülüm var,

hey Allah'tan korkmaz,
sana bana ölüm var.
Hey Allah'tan korkmaz, sana bana ölüm var.
Ölüm varsa şu gençlikte, zulüm var,
atma anam atma; karlı dağın ardına...
Kimsem yoktur benim, anam derdime yansın derdime...
Gesi bağlarında gelsin geçilsin.
Kurulsun masalar, rakı şarap içilsin.
Kurulsun masalar, rakı şarap içilsin.
Herkes sevdiğini alsın çekilsin,
atma anam atmaaa... Karlı dağın ardına...
Kimselerim yanmaz, anam yanar derdime..
Daha arkası çok yeter. Yetmez mi oğlum? Aslan oğlum..
Ya kuzummm... Ağlayanı durdururdum...Vayy gençlik vayyyy...
Bir türkü daha var, ham meyvayı kopardılar dalından. O aklımdaydı ama size başka bir şey söyleyeyim.
Makamımız kuş misali... Daldan dala konardım... Şefaat ya Resulallah..
Bu ilahinin arkası daha çok var yavrularım.

Hiç Kiliseye Gitmedim Yavrum

Bilmiyorum; Türkiye'de kilise nerede var? Yalan konuşmayayım, hiç sormadım da araştırmadım da... Yalnız televizyonda görürdüm, kiliseye giderlerdi. Şuna bak derdim, yumruk kadar çocukları bağırlarına basarlardı, ne güzel Müslümanlık derdim, o Ermeni derlerdi. Adı Ermeni derdim ama çoluğuyla çocuğuyla ne güzel kiliseye gidiyorlardı. Bunlara da rastlardım.

Kiliseye gitmek mi? Şu halde nasıl gideyim yavrum? Merak ediyorum; ölmesek bakalım. Allah şurada yaşayacağımız ne yavrum? Bayram yaklaşıyor, çocukcağızlarım gidecek..

İyi tamam İzmir'e gelirsen olur.

Aslıhan İstanbul'dayken Sözünü Ettiği Halasının Çocuklarından A., Eşi ve Çocukları Ziyaretine Geldiler Aslıhan Hala Oğlu A. İle Kısa Bir Sohbete Başladı

Aslıhan: O köye verdikten sonra, oranın muhtarı gayrı azası mı, nesi? Bildiğim yok. Onlar orada üçünüzü sünnet ettiler. Ondan sonra uzun boylu bir adam vardı, o sizin neyiniz olur bilmem ama onu da sünnet ettiler. Hiç gözümün önünden gitmez...

Beni de O Albaylar Evlatlık Almışlar

A.: Beni de annem başka köye şoför olarak vermiş. Ben de aşağı yukarı dört beş sene annemgille görüşemedim. Şimdi iyi aklımızda var, ben zatürree geçirdim, kızamık çıkardım. O çoban verdiği adam, camın dibinde yatırıp, kapıyı üstüme kitleyip gidiyorlardı. Tarlalara gidiyorlardı. Orada ben camın dibinde yatarken, annem geldi camın dibinde oturmuş, döndüm bir baktım annem. Cam açılmıyor, camın önüne yaptıklarını bırakıp gitti. Çobanla durduğum adam karı koca eve geldiler, ondan sonra annem eve girdi. Benim bilip bileceğim hep o.

Aslıhan: Hepiniz ufaktınız. Büyük abin; Alişan abim, o birkaç yaş büyüktü.

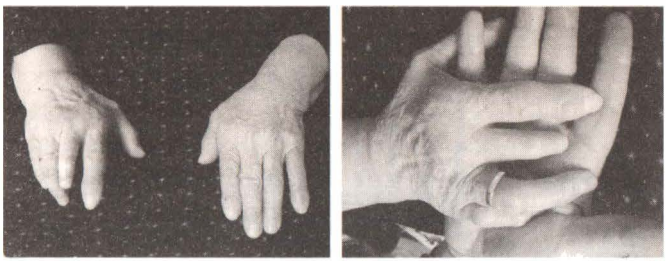
A.: O, Alişan, Murat, annemin kucağındaki... onlar; beni bir köye verdiler, çok iyi hatırlıyorum. Orada ben üç sene mi, beş sene mi çobanlık yaptım. İşte o zamandan beridir birbirimizi kaybettik.

Aslıhan: Ama ben Beyşehir'de olduğunuzu biliyordum. Birbirimizi hiç aramadık, hiç sormadık.

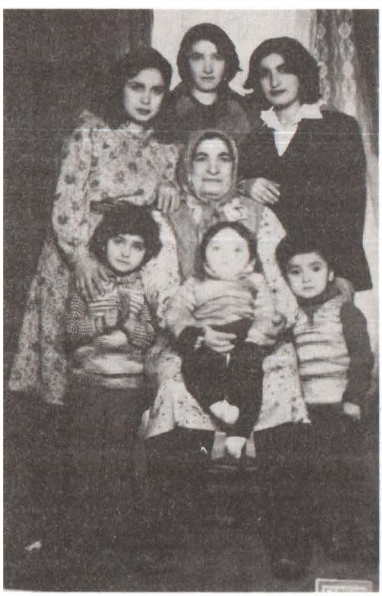
A.: Evet aramadık birbirimizi ama hadi biz çocuktuk. Abim büyüktü, annem büyüktü... Sen dersen gene büyüktün. İşte öyle birbirimizi kaybettik, kavuşamadık.

Aslıhan: Sağlık ocağına girdiğimde ben, gelenlere sorardım...

A.: Kasabaya kaç defa geldim, o adamdan kaç defa mal aldım...

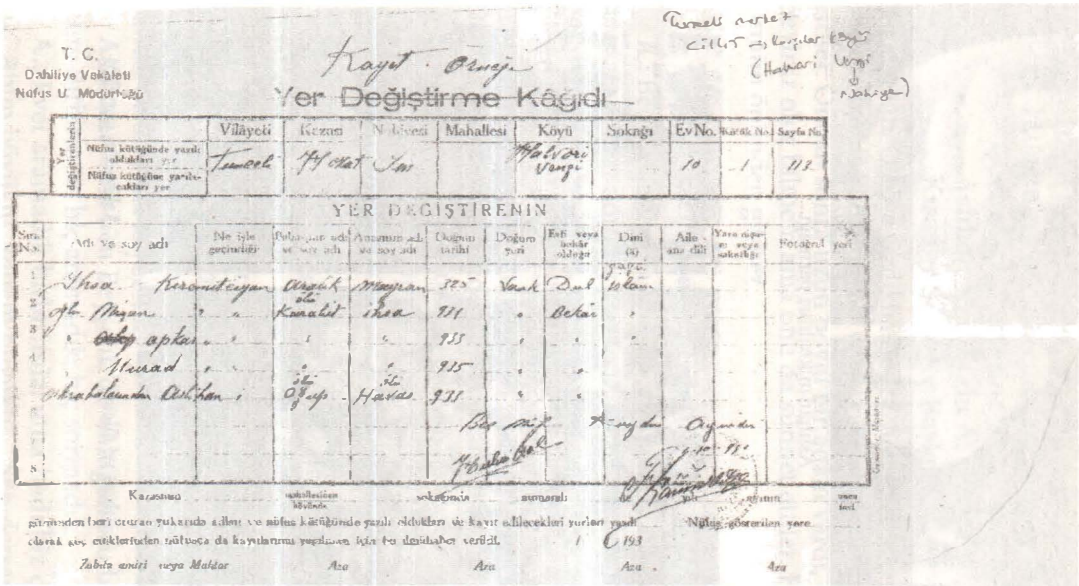
Aslıhan'ın kırılmış parmağı...

Aslıhan ve ailesi

Aslıhan'ın gençliği

T. C.
Dahiliye Vekâleti
Nüfus U. Müdürlüğü

Kayıt Örneği

Yer Değiştirme Kâğıdı

Yer değiştirenlerin	Vilâyeti	Kazası	Nahiyesi	Mahallesi	Köyü	Sokağı	Ev No.	Kapı No.	Sayfa No.
Nüfus kütüğünde yazılı oldukları yer	Tunceli	Hozat	Sin		Halvori Vengi		10	1	113
Nüfus kütüğüne yazılacakları yer									

YER DEĞİŞTİRENİN

Sıra No.	Adı ve soy adı	Ne işle geçindiği	Peder-inin adı ve soy adı	Annesinin adı ve soy adı	Doğum tarihi	Doğum yeri	Esli veya bekâr olduğu	Dini (a)	Aile-sine dili	Yazı öğre-ni veya okuma-yazma bilir mi	Perâkende yeri
1	İhsa	Kiremitçiyan	Abkar	Maryan	325	Vank	Dul	Islâm			
2	Nişan	"	Karabet	İhsa	911	"	Bekâr	"			
3	"	apkar	"	"	915	"	"	"			
4	Murad	"	"	"	915	"	"				
5	Abrahalemdan	Abkar	Ağop	Hatun	931	"	"				
6											
7											
8											

Kazasının ... mahallesinin köyünde ... sokağında ... numaralı ... yazılı ... nüfus kütüğünden beri oturan yukarıda adları ve nüfus kütüğünde yazılı oldukları ve kayıt edilecekleri yerleri yazılı ... Nüfus memurlarının yere ... olarak söz ettiklerinden mütevellid da kayıtlarının yapılması için bu defa ... verildi.

1 Ç 193

Zabıta emiri veya Muhtar — Aza — Aza — Aza — Aza

Aslıhan'ında kayıtlı olduğu Iğsa Kiremitçiyan'ın "yer değiştirme kâğıdı" nüfus **kayıt** örneği.
İhsa'nın çocukları, Nişan, Abkar ve Murad kayıtlı. Babalarının adı **Garabed.**
İl: Tunceli, Kazası; Hozat, Nahiyesi: Sin, Köyü: Halvori Vengi. Doğum **yeri:** Vank

KİŞİ ARAMA SONUÇ LİSTESİ

Arama Kriteri : AD : , İLÇE : 1169, CİLT : 19, AİLE SIRA NO : 64

Benzeşme Durumu : BENZEŞEN

DURUMU	T.C.KİMLİK NO	AD	SOYAD	BABA ADI	ANA ADI	DOĞUM YERİ	DOĞUM TARİHİ	CİNSİYET	KAYIT YER
Kapalı	45745538414	İHSAN	KİREMİTÇİ	ARATİK	MAVİYAN	TUNCELİ	01/07/1909	KADIN	1169-BEYŞEHİR Cilt: 19, Aile S.N.: 64, Birey S.N.: 1
Kapalı	45742536578	NİSAN	KİREMİTÇİ	KARABET	İHSAN	TUNCELİ	01/07/1931	ERKEK	1169-BEYŞEHİR Cilt: 19, Aile S.N.: 64, Birey S.N.: 2
Kapalı	45736536642	ASKAR	KİREMİTÇİ	KARABET	İHSAN	TUNCELİ	01/07/1933	ERKEK	1169-BEYŞEHİR Cilt: 19, Aile S.N.: 64, Birey S.N.: 3
Kapalı	45736536708	MURAT	KİREMİTÇİ	KARABET	İHSAN	TUNCELİ	01/07/1935	ERKEK	1169-BEYŞEHİR Cilt: 19, Aile S.N.: 64, Birey S.N.: 4
Kapalı	25106992804	FATMA	KİREMİTÇİ	AGOP	HAVAS	TUNCELİ	01/07/1929	KADIN	1169-BEYŞEHİR Cilt: 19, Aile S.N.: 64, Birey S.N.: 5

T.C.
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ
DİLEKÇE KOMİSYONU BAŞKANLIĞINA

1. BAŞVURUCU
Adı:Fatma
Soyadı:YAVUZ
T.C. Kimlik No: 25108992804

2. BAŞVURUYA KONU OLAY: 1937-1938 Dersim Katliamı ve Sürgünü

1937-1938 yıllarında Ülkemizin Dersim (Tunceli) vilayetinde insanlık tarihinin kara sayfalarına geçmiş olan, sivil yurttaşlara yönelik çok büyük katliamlar ger gerçekleştirilmiş ve bu olayda on binlerce insan hayatını kaybetmiş ve nüfusun geri kalanı ise büyük ölçüde ülkenin batı illerine sürgün edilmişlerdir.

Başvurucu Fatma , YAVUZ yaşanan katliam ve sürgünlerin mağduru olarak KONYA NIN Beyşehir ilçesine 5-6 yaşlarında getirilmişim. Önce bir Albay beni yanına aldı. Onun tayini çıkınca nufus müdürü nün yanına varildim.Besleme olarak yanlarına alan ailem beni çok döverdi.Hatta parmaklarım odunla yediğim sopa yüzünden kırık tır. Hiç bir doktora götürülmedim.Daha sonra başka bir aile beni yanına aldı.Orada da çok işkenceye maruz kaldım.13 yaşımda iken yaşı35 olan birisi ile beni everdiler.Aç susuz işkence dolu bir yaşantım vardı. Herşeyden önce çocuktum.Mutsuz yaşantı sonucu birkaç evlilik yaptım.Evsiz, işsizhep sokakta bırakıldım.Çocuklarımı bu şartlarla büyüttüm.1995 yılında tedavi amaçlı kızım beni üzerine almak istedi. Çocuklarımdan sakladığım Ermeni oluşumu çocuklarım öğrendi. Benim aileme ulaşmak için çok araştırma yaptık.Hiç bir sonuç alamadım.Kızım 2010 Şubat ayında soy ağacımı çıkarttı.İşte orada 1946 yılında adım ve soyadım değiştirildiğini öğrendim. Oyıdan sonra adım Fatma Kızlık soyadım KİREMİTÇİ idi.2010 Şubat ayında gerçek adımın Aslihan Soyadımın KİREMİTÇİYAN olduğunu ,nerede doğduğum, hangi köy bizim öğrendim.Buradan yola çıkarak KİREMİTÇİYAN soyadı olan herkesle yazıştım.80 yıl sonra akrabalarımdan bazılarına ulaştım.Ablamın çocukları ve halamın çocukları nın yaşadıkları şehirleri öğrendim.Amca çocukları ve ablam benden büyük olduğu için geçmişimizle ilgili daha çok bilgi sahibiler.Tunceli Hozat ilçesi Halvori Vengi köyü ve bir köy daha bize ait olup Hozatta babama ait gayrimenkul ve arazilerin olduğunu öğrendim.Babam hala o civarda çok iyi anılan devletine bağlı bir ermeni vatandaşmış.Babamın varlıklı bir insan olup sürgünde Bolu Mengene Götürülmüş.Tüm varlığı orada kalmıştır.Mengende de arazileri ve evlerinin kimlare verildiği hakkında bilgi sahibi olmak istiyorum.Bu kadar varlıklı bir aile çocuğu olarak asimile edildikten sonra ki yaşantım işkence ve yokluk içinde geçti. Bu mağduriyetimin giderilmesi için size dilekçe yazmak istedim. Sayın başbakanımız Recep Tayyip ERDOĞAN nın bu konu ile ilgili olumlu yaklaşımları bizlere umut ışığı olmuştur.

KİREMİTÇİYAN AİLESİNİN YAŞADIĞI YER

Tunceli ili Hozat ilçesi Halveriveng Köyü'nde yaşadılar.Sonra Bolu Mengene sürgün gittiler.Ablam ve ben asimile edilerek ayrı ayrı yerlere verilmişim.Buralardaki nufus kayıtlarımın çıkarılmasını istiyorum.

- Ailem hakkında herhengi mahkeme kararı bulunmamasına rağmen sürgün edilmişlerdir. Halam üç oğlu ve ben Konya Beyşehire,ablam Bolu Menge e gönderilerek asimile edildik. Halamı üç oğlu ile birlikte benden ayırdılar.Nerede olduklarını bilmiyordum.Ta ki 2010 Şubat ayına kadar...Diğer akrabalarımı bulmak istiyorum.Çünkü bizim aile KEŞİŞLER olarak bilinen geniş bir ailedir.

BAŞVURUCUNUN TALEPLERİ

1. Haksız yere yapılan bu sürgün ve asimile lere ilişkin özür dilenmesi, iade-i itibar istemi ve özür belgesinin kendilerine verilmesi,
2. Sürgün ve katliam esnasında bırakılan arazilerin tespit edilmesi ve bugünkü varislerine verilmesi,
3. Babam Agup KİREMİTÇİYAN nınsürgün esnasında tahsis edilen arazilerin veya gayri menkullerin tespit edilerek hak sahiplerine iadesi ya da yasal bedelinin tescil edilerek iade edilmesi,
4. Manevi acıların sağaltılması açısından başvurucuya ve diğer yasal mirasçılarına manevi tazminat ödenmesi,
5. Böyle bir zulmü, vahşetin bir kez daha tekrarlanmaması ve gerekli hassasiyetin gösterilmesi adına Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne başarılar diler ve tüm içtenliğimle ve duygularımla saygılarımı sunarım.

Adres:
19/04/2012
27 Sokak No:15/4
Güzelyalı/İZMİR

Fatma YAVUZ

(Aslihan KİREMİTÇİYAN)

Zeynep'in annesi adına
TBMM Dilekçe Komisyonu'na verdiği dilekçe

Zeynep Ünlü

Dersim Tertelesi ve Kayıp Kızları üzerine çalışırken Dersimli Ermenilerin ikinci bir tertele yaşadıklarını gördük. O halde Dersim'in kayıp kızları arasında Ermeni kızlarının da olması gerekirdi. Yer yer duyumlar olsa da somut bir kişiyi tespit edip öyküsünü kayıt altına alamamıştık.

Bu bizde ciddi bir merak konusu ve soru işaretiydi. 2012 yılında merakımızı giderecek bir gelişme oldu. DEDEF (Dersim Dernekler Federasyonu) yöneticisi bir dostum telefonla arayarak bir bilgi paylaştı. İzmir'den kendisini arayan bir kadının annesinin Dersim'in kayıp kızlarından olduğu, hatta Ermeni olabileceğini

dolayısıyla kayıp kızlar araştırması yapan kişilere ulaşmak istediğini söyleyerek yardım istemiş. Devamla; "Ben de Dersimli Ermeniler Derneği başkanının telefonunu ve sizin de isminizi verdim. Ancak iletişim bilgilerini kaydetmedim. Adının Zeynep olduğunu söyledi."

Heyecanla Ermeniler Derneği başkanını (...) arayarak Zeynep'in iletişim bilgilerini rica ettim. Başkandan "evet aradı beni, konuştuk ama iletişim bilgileri yok bende" yanıtını alınca çok üzüldüm. Başkan'a sitem ettim; "Uzun zamandır bu alanda çalıştığımızı biliyorsun. Telefonumu biliyor ve her an bize ulaşabilir durumdasın. Neden bize yönlendirmedin?" Başkan'dan ikna edici yanıt alamadım!..

Başka kanallardan ve internet üzerinden Zeynep'i araştırmaya başladım. Bir süre sonra internet üzerinden iletişim kurabildim. Zeynep, "Kâzım Bey ben de kaç zamandır size ulaşmaya çalışıyorum ama kimse sizin numaranızı bilmiyor.." deyince şaşırdım... Sonuçta Zeynep'le buluşmak üzere Isparta'nın Şarkikaraağaç ilçesine gittim. Annesi de orada ablası Hatice Hanım'ın yanında kalıyormuş.

Zeynep annesinin hikâyesini genel hatlarıyla paylaşınca bulduğum kişinin sadece Dersim'in kayıp kızlarından biri değil, aynı zamanda kayıp kültürlerden, kayıp dillerden, kayıp inançlardan biri olduğunu gördüm. Bulduğum bir kişiydi ancak o kaybedilen çok büyük bir hazinenin anahtarıydı. Çok sevindim. Zira özel politikalarla kaybedilmek istenen bu insanlık hazinesinin çok önemli bir parçasını bulmuş ve diğer parçalarını da bulma olanağına kavuşmuştum.

Zeynep'in "Kiremitçiyan" soyadından hareketle internet üzerinden arayıp bulduğu annesinin akrabaları olan "Keşiş'in torunları"nın öyküleri, Dersim Tertelesi'nin bir başka boyutunun bilinir olmasında önemli bir aşama olacağını düşünüyorum.

Elbette Zeynep bunu sadece annesinin köklerini bulmak ve kim olduğunu öğrenmek için yapmadı. Bu aynı zamanda Zeynep'in kendini de bulma süreciydi.

Köksüz ve kimsesiz olan annesinin kökleri ve akrabalarıyla buluşması Zeynep için iki kere önemli ve değerliydi. Birincisi annesine karşı yüklendiği sorumluluk nedeniyle, ikincisi kendisi açısından... Zira birçok bilinmeyeni bilinir kılmakla kısmen huzura kavuşacaktı.

Bu sürecin ilk dönemlerini Zeynep yalnız ve çok ağır yaşadı. Onu anlayabilecek, destek olabilecek kimseleri yoktu. Buna rağmen pes etmedi, vazgeçmedi. Hedefine ulaştığında Zeynep tarihsel

bir yükün ağırlığını hafifletmişti önemli oranda. Ancak güncel sorunların yükü arttı ve onu rahat bırakmadı.
Ortalama bir Müslüman Türk olarak bilinen Zeynep'in bir "Ermeni kızı" olması aile içinde sorunlara neden oldu. Sürecin getirdiği sorunlar nedeniyle eşiyle ayrılmak zorunda kaldı. Buna rağmen geri durmadı. Köklerine doğru arayışı ve yolculuğu devam etti Zeynep'in...
Annesinin akrabalarını bulduğunda ve buluştuğunda çok büyük sevinç, o akrabalardan beklediği ilgi ve sıcaklığı görmediğinde de büyük bir hüzün yaşadığına tanıklık ettim. Özellikle annesi adına bekliyordu bu ilgi ve sıcaklığı... Ne yazık ki o "ilgi ve sıcaklık" oluşmadan Aslıhan Kiremitçiyan yaşamını yitirdi.
Zeynep'in en büyük arzusu annesiyle birlikte Vank'a gitmekti. Ancak annesinin sağlığı buna elverişli değildi. Dolayısıyla Zeynep Vank'a yalnız gitti. Bir yıl önce kuzenlerinden bazılarıyla Vank'ta buluşmayı kararlaştırmışlardı. Bu buluşmayı (söz verenlerin hepsi gelmese de) gerçekleştirdiğinde bir başka mutluluk yaşadı.
Vank'ta annesini, atalarını düşündü. Annesinin çocukluğunu yaşadı. Onun evinin yerini, altında oyun oynadığı ceviz ağacını, dut ağacını, su içtiği çeşmeyi ve daha pek çok şeyi gördü, dokundu... Annesinin babası Agop, annesi Havas'ın ibadet ettiği kiliseye dair sadece yıkıntıları görebildi. Kilisenin duvarı yoktu ama duvar taşlarını aradı, buldu. O taşları okşayarak üst üste koyduğunda sanki yeniden bir duvar inşa etmek istiyor gibiydi. Zeynep okşadığı taşların üzerinde yaktığı mumlar eşliğinde dualar okudu...
Annesinin katliamı anlatırken sürekli bahsettiği "o cevizin dibi"ni çok merak ediyordu. O cevizin dibine gittiğinde annesinin tanıklık ettiği dehşeti yaşar gibiydi. "Burada mı öldürmüşler, o cevizin dibi burası mı?" Sorular, sorular... Kafasındaki bütün sorulara bir an önce yanıt bulmaya çalışıyordu.
Vank'ı görünce "keşke annemle gelebilseydim, keşke onu getirebilseydim. Gelebilseydi buraları tanır, hatırlar mıydı acaba? Ben şu 'ceviz ağacı'ndan ona yaprak götüreyim". Vank'tan ayrılmadan önce kuzeni Kadriye annesinin mezarına serpmek üzere bir avuç toprak, Zeynep ise annesinin koklaması için yeşil ceviz, dokunması için Vank'tan taş ve toprak götürdüler.
Aslıhan Kiremitçiyan, kızının Vank'tan dönüşünü büyük bir sabırsızlıkla bekliyordu. Vank dönüşü annesiyle diyalogunu şöyle anlattı Zeynep: "Merakla bekliyordu beni. Beni sorguya çekti adeta. 'Anlat bana. Neler gördün, nasıl bir yerdi orası?' Fotoğraflar göstererek anlattım. O ceviz ağacını gördüm anne,

hemen yanında (diyordun ya 'bir adam beni buğday yığınlarının arasına sakladı') o tarlayı gördüm. 'Çok ceviz var mıydı?' diye sordu. Evet, çok ceviz vardı ama bu sene fazla tutmamış dedim. Bak, o ceviz ağacından sana iki yeşil ceviz getirdim. Çok duygulandı. Aldı o cevizleri kaç gün koklayıp elinde dolaştırdı. 'Gidemedim, gidemedim, ben oraya gidemedim' diye çok üzüldü annem. 'Peki, akrabalarım var mıydı, onlardan kimseyi gördün mü, beni soran oldu mu?' dedi. Bende buluştuklarımızı, öğrendiklerimi anlattım. Sonra sakinleşti..."

Zeynep annesini yitirdikten sonra ondan kalan eşyaları toplarken bir de bakıyor ki; Vank'tan getirdiği yeşil cevizler eşyaların arasında saklamış...

Zeynep'in bu arayışını, yaşadıklarını, Vank'a yolculuğunu yakından takip ederek, bir belgesel film (Vank'ın Çocukları) yapmak için hemen her aşamasını kamerayla kayıt altına aldık. Böylelikle yetmiş sekiz yıldır gizli kalmış Dersimli Ermeniler gerçeği, Zeynep, annesi ve Keşiş Ailesinin diğer bireylerin yaşam öyküleri üzerinden dünyaya anlatılma olanağına kavuşacak.

Zeynep Ünlü

Aslıhan Kiremitçiyan (Fatma Yavuz)'ın kızı,
Isparta 2012, İstanbul 2013, Dersim 2014.

1963 Konya Akşehir doğumluyum. Bir kamu kuruluşunda çalışıyorum. Evliyim. Üç kızım var. İzmir'de yaşıyorum.

Annemin adı Fatma, babamın adı Nâzım. Toplam yedi kardeşiz.

Annemi Anlatmamı İstiyorsunuz

Daha önceleri bize anlatıldığı kadarıyla annemin küçük yaşta Konya'nın Beyşehir ilçesinde evlatlık büyüdüğü söyleniyordu. Evlatlık büyüdüğü ailede "ayak işleri" yapıyormuş, yapamadığı zaman dayak yiyormuş. Yani biraz zor şartlarda büyümüş. Daha sonraları 12 yaşındayken kendinden bayağı büyük yaşta bir beyle evlendirmişler. Annemin o eşin-

den bir kız, bir erkek çocuğu olmuş. Eşi daha sonra vefat edince benim babamla evlenmiş ben dünyaya gelmişim. Daha sonra annem 1975 yılında 23 yaşında olan abimi de kaybetti. Annem yaşantı olarak çok zor günler geçirdi. Özellikle ekonomik olarak bir geliri olmadığı için günlük işlere, evlerde ve bankalarda temizliğe giderdi.

Annem benim gözümde mücadeleci, ayakları üzerinde durmayı seven biri. Çünkü geçmişteki yaşantısının çocukluğumda hatırladığım kadarıyla çok zor geçtiğini biliyorum. Babam öldükten sonra annem çok maddi imkânsızlıklarla, içinde olduğu için, ev işlerine giderek temizlik ve yöresel yemekler yaparak, makarnalar keserek geçimini sağlıyordu. Daha doğrusu ablamla bana bakmaya çalışıyordu. Yapılması gereken bir şey zamanında yapılmadığında çok sinirlenir, titiz temiz; böyle bir insan... Hatta ben ortaokula giderken annemin ev temizliğine gidip yorulmasına çok üzülürdüm. Ona derdim ki, "anne sen sabahları dinlen" ben onun sildiği apartman merdivenlerini silmeye giderdim, dönerdim. Annem de öğleden sonraları giderdi. İşte böyle, çalışan mücadeleler içerisinde yaşamını sürdüren bir kadındı annem.

Senin Ablan, Annen, Erkek Kardeşin, Teyzen Hiç Kimse Yok mu Anne?

Ben ortaokul hatta liseye gelinceye kadar annem Beyşehirli, evlatlık büyüdüğü evde bir erkek kardeşi var. O bizim dayımız, onun annesi babası bizim anneannemiz, dedemiz diye biliyordum. Ama ortaokulda ve lisede kendimi bildiğimde annemin nüfus cüzdanına baktığımda;

Anne adı Havva,
Baba adı Eyüp,
Doğum yeri Hozat yazıyordu

Çelişkilerle epey bir zaman geçirdim. Soruyordum anneme "Anne neden Hozat? Hozat buralara ait bir ilçe değil!" dediğimde, "Ben oralıymışım" diyordu.

Yani böyle çelişki içinde kaldığım çok günler oluyordu, düşünüyordum. Anneme hep sorardım. "Senin, ablan, annen, erkek kardeşin, teyzen hiç kimsen yok mu?" "Yok, benim kimsem yok" diyordu.

Ben liseye geldiğim zaman gerçek annesi ve babası olmadığını anladım. O da zaten itiraf etti "ben evlatlıktım orada" dedi. Evlatlık olduğunu anladıktan sonra, ben anneme evlatlık diyemiycem. Bu bir besleme olabilir, yanaşma olabilir. Çünkü "evlatlık" demek de sonuçta bir evlat demekti ama anneme sürekli temizlik işleri veriliyordu. Sürekli temizlik işlerine bakmaması gerektiğini düşünüyordum. Anneme zaman zaman sorular soruyordum, "bu nasıl evlatlık, sana sürekli temizlik işleri veriliyordu..." Annem de sürekli geçiştiriyordu beni "olsun ben memnunum, ben iş öğreniyorum" derdi.

Annemin Geçmişi ve Çocukluğuna Dair Sürekli Sorular Soruyorum

Israr ettiğim zaman geçiştiriyordu. "Anne bak" diyordum "Hozat buralarda değil! Acaba sen ırk olarak Kürt olabilir misin?" diyordum. "Evet, ben Kürt kızıyım" derdi. Ha iyi biz de annem Kürt kızı babamla evlenmişler kabullenmiştik. Uzun süre bunun üzerinde durmadık. Ben liseyi bitirdim, üniversiteye girdim. Derken bu dönem annemin geçmişiyle, durumuyla pek ilgilenemedim. Üniversiteyi bitirip işe başlayınca, bu arada anneme maddi olarak destek olmaya başladım bu zaman sürecinde. Bu arada babamı kaybettik. Annem yalnız kaldığı için "kimsem yok, kimsem yok" diye hüzünlü, acıklı türküler söylüyordu, ağıtlar yakıyordu. Yine yazları onun yanına geldiğim zaman, soruyordum. "Anne Beyşehir'deki dayım senin kardeşin değil mi?" "Yok benim gerçek kardeşim değil" diyordu. "Peki senin gerçek kardeşin nerede?" "Bilmiyorum benim bir tane abim varmış ama ölmüş herhalde" deyip, gene geçiştiriyordu. Taa ki, annemi sağlık giderleri için üzerime almak istediğim zamana kadar. Annemi üzerime almak istiyorum

ama annemin hiçbir kaydı çıkmıyor. Araştırayım dedim. Nüfus Müdürlüğü'ne gidiyoruz, "öyle bir vatandaş yok!" TC kimlik numarasına ulaşamadık, gitmediğimiz kamu kuruluşu kalmadı. Dedim ki "bu işte bir iş var!" Sonunda gördük ki, annemin nüfus cüzdanı üzerinde oynadığını anladık! Yeni nüfus cüzdanı çıkardığımızda babasının adının Eyüp, annesinin adının da Havva olmadığını öğrendim!

Gördüm ki yeni nüfus cüzdanında;

Anne adı Havas
Baba adı Agop
Doğum yeri Hozat yazıyordu

O zaman dedim ki "evet annem Dersim'e bağlı Hozat ilçesindendir". Yine epey bir sallandık...

"Kimsem Yok, Kimsem Yok" Diyordu Annem

Daha doğrusu annemin TC kimlik numarası çıkartmak için (biliyorsunuz TC kimlik numaraları nüfus cüzdanlarına sonradan ilave edildi) daha önceden bir TC numarası olmadığı için ulaşamadık. Daha sonraları büyük çabalar ve uğraşlarım sonrasında anne ve babasının isimlerinin değişik olduğunu öğrendik. Babasının ismi Agop annesinin ismi Havas'tı. İşte o zaman benim gözümde biraz Ermeni asıllı olabileceği şüphesi kalmıştı ama çalışmaktan, koşturmaktan, çoluk çocuktan derken bir araştırma yapamadım. Annem artık bakamıyor kendisine yanıma almıştım. Yine yanımda ağlamalar sızlamalar başladı. "Kimsem yok, kimsem yok!" Bu beni çok üzdü, "artık bu işlere bir el atayım" dedim. "Annemi bir doğuran var, bir annesi babası var. Muhakkak bir kardeşi, büyükleri küçükleri akrabaları vardır. Bunu araştırmak istiyorum" dedim. Yine böyle araştırmak için Nüfus Müdürlüğü'ne gittim soyağacı çıkarayım diye, yine kayıt Beyşehir çıktı. Annemin soyağacına dair bilgi de yoktu. Aradan bir iki yıl

geçti. 2010 yılıydı sanırım, 15 tatilde (sömestr) ben tekrar Nüfus Müdürlüğü'ne gittim. Orada uzun çabalardan sonra Beyşehir'den bir belge aldım. O belgede annemin adının soyadının Aslıhan Kiremitçiyan olduğu, babasının ismi Agop, annesinin ismi Havas, Hozat doğumlu 1947'de adının soyadının Fatma Kiremitçi olarak değiştirildiğini öğrendim.

"Siz Bizim Aradığımız Halamızın Kızı Olabilirsiniz!"

Buradan yola çıkarak; evet, annemin Ermeni olduğu, isminin daha sonra değiştirildiği ve muhakkak bu soyadda Türkiye'de, dünyada yaşayan olduğuna inanarak; Facebook'tan herkese annemin kısa bir öyküsünü anlatarak, Beyşehir'de evlatlık verildiği adının soyadının Aslıhan Kiremitçi olduğunu, eğer böyle akrabaları varsa bana geri dönülsün diye mesajlar attım. Dünyadan Türkiye'den birçok kişi bana mail attı. Herkes farklı farklı yerlerden gittiğini söyledi. Sonra Londra'dan, bana bir kişi döndü. "Siz bizim uzun zamandır aradığımız halamızın kızı olabilirsiniz" dedi. Uzun süre yazıştık ama onun da kafasında bazı açıklanması gereken şeyler olduğunu söyledi.

Sonra bir gün bana; "Evet siz bizim halamızın kızı olabilirsiniz ama halamızın bir de oğlu varmış. İki kız bir oğlu varmış. Babamla konuştuğum zaman öyle söylüyor" dedi. Ben de "Evet benim bir abim vardı, 1975 yılında kazada öldü" dedim.

"Evet, şimdi her şey rayına oturdu" dedi. Görüşmeye başladık. Annemi telefona istedi ve "ben halamla görüşebilir miyim?" deyince... Annem telefonu eline aldığında sorduğu ilk soru; "Zartar ablam öldü mü?" olunca, evde hepimiz şok geçirdik! Çünkü ilk kez annemin ağzından öyle bir kelime duyduk. Anlamı ne? Ablam dediğine göre bir ablası, bir büyüğü olduğunu tahmin ettik.

"Anne Sen Ermeni Kızı Olabilirsin" Dedim, "Hayırrr Ben Müslümanım" Dedi

Telefon konuşmasından sonra ben artık annemi sıkıştırmaya başladım.

"Anne, kim Zartar abla" dediğin kişi? Dedi ki "benim ablammış!" Sonra dedim ki;

"Bak annecim, araştırmalarım sonucunda senin Ermeni olduğunu öğrendim. Ermeni asıllı, Ermeni kızısın." "Hayırrr!" dedi ve şiddetle karşı çıktı. "Ben Ermeni değilim, Müslümanım." Dedim ki "annecim, Ermeni olmak suç değil, niye saklıyorsun? O da Türkiye'de yaşayan, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı". Ama asla kabul etmedi. Hatta kızdı, "sus, kimse duymasın! Niye bana böyle diyorsun ben Kürt kızıyım" deyince, ben de ona, "ama bak senin ablan varmış onların çocukları varmış şimdi ben seni onlarla konuşturunca böyle mi diyeceksin? Birazcık geçmişinden bir şeyler hatırlamaya çalış" dedim. O zaman bana bir hikâyesini anlattı.

"Ben çok küçüktüm, bizim köyde bir ceviz ağacının altında oturuyordum. Yukardan silahlı tüfekli insanlar geldi, beni bir tanesi hemen oradan alıp yığınların arasına aldı ve sus işareti yaptı, sus dedi. Sonra ben yığınların arasından baktım, o kalabalık insanlar gitti vurdular vurdular aşağı attılar." Hatta "Kızılırmak" diyor o. Ama benim anladığım kadarıyla Munzur suyuna öyle diyor diye düşünüyorum, "aşağı attılar" diyor.

"Peki o kişi oradan aldı mı seni?" diye sordum.

"Hatırlamıyorum, oradan mağaraya gitmişiz" dedi. "Mağaradan sonra bizi trenlere bindirdiler, Türkiye'ye gönderdiler" diyor.

Annem 1996 yılında son eşini kaybettikten sonra sağlık giderlerini karşılamak amacıyla ben üzerime almak istedim ve nüfus cüzdanı problemi çıktı. Nüfus cüzdanı probleminde epey bir uğraştıktan sonra anladık ki üzerinde düzeltmeler olmuş. İşte babasının ismi Agop, Agop'u Eyüp yapmış. Annesinin ismi Havas, Havası Hav-

va yapmış. Neyse epey uğraştıktan sonra biz onu çözdük. Nüfus cüzdanının yenisini çıkardık. Dedemizin isminin Agop, anneannemizin isminin Havas olduğunu öğrendik. Zaten Hozat doğumlu olduğunu biliyorduk. Nüfus cüzdanında yazıyordu. Doğulu olduğunu da biliyorduk. Ama annemin "kimsem yok bir ablam vardı, bir abim vardı. İşte onlar öldüler mi, kaldılar mı" diye serzenişleri oluyordu. İşte o benim üzerime almamdan sonra ben gerçek dedemin, gerçek anneannemin ismini öğrendim ve artık şey yapmaya başladım. Dedim ki mutlaka bir ailesi vardır. Acaba bulabilir miydim? 2004-2005 yıllarında bir araştırma yapmak istedim. Daha sonra bazı nedenlerden dolayı araştırmayı durdurdum.

Annem Telefonda "Zartar Ablam Yaşıyor mu?" Dedi Şoke Olduk!

Neden mi? O sıralarda Hrant Dink öldürülmüştü. 2007 idi sanırım. Geri adım attık. Sonra 2010'da ben bir Nüfus Müdürlüğü'ne gittim. Ben dedim ki bu insanın doğduğu bir yer vardır. Nüfus cüzdanında belli idi. Annesinin ismi de babasının adı da belli. Muhakkak bir ailesi vardır. Yakınları falan vardır. Öğreniyoruz yok hiç, o kimlikte hiç kimse çıkmıyor. Hozat'a telefon edildi. Hozat araştırıldı, Beyşehir araştırıldı, yok. En sonunda Beyşehir Nüfus Müdürlüğü'nden bana bir belge fakslandı. O belgeye göre öğrendim ki annem 1940 yılında Beyşehir'e Hozat'tan sürgün geliyor. Halası ve üç çocuğuyla birlikte sürgün geliyor ve asimile ediliyor. Bir albayın yanına besleme veya yanaşma olarak veriliyor. Evlatlık diyemeyeceğim. Çünkü anlattıklarının sonraki bölümlerini duyarsanız evlatlık olmadığını siz de göreceksiniz. Onu öğrendikten sonra bir baktık ki 1947 yılında adı ve soyadı değiştirilmiş. Gerçek adının Aslıhan soyadının da Kiremitçiyan olduğunu öğrendim. Sömestr tatilinde Türkiye'deki, dünyadaki bütün Kiremitçiyan soyadı taşıyan insanlarla mailleşmeye

başladım. Birçok kişi bana geri döndü. Biz şuradan geldik, biz buradanız falan filan dediler. Londra'dan bir kişi bana geri döndü ve biz akraba olabiliriz dedi. Uzun yazışmalar sonunda akraba olduğumuzu öğrendik. Sonra annemle telefonda konuşturdum. Annem ilk defa biz, eşim ve çocuklar telefonda konuşurken konuştuğu kişiye "Zartar ablam yaşıyor mu?" dedi. İlk defa öyle isim duyduk. Şoke olduk yani hepimiz. Şimdiye kadar bize söylemediği her şeyi sır gibi sakladığı o ismi telaffuz etmesi bizi şaşırttı. İstanbul'da teyze çocuklarımızın olduğunu öğrendik. Birbirimizin telefonlarını aldık. Görüştük annemizi ziyarete geldi teyze çocukları.

Londra'daki akrabamız Abkar Kiremitçiyan isminde biri. Onunla akraba olduğumuzu netleştirmeye çalışıyorduk. Ben elimdeki belgeye göre mailime özgeçmişimi yazdım. Annem 1940 yılında Hozat'tan Konya'nın Beyşehir ilçesine gelmiş. Halasının ismi şu, halasının oğullarının ismi bu, o anda Beyşehir'de yaşıyormuş daha sonra benim yanımda yaşıyor ben kızıyım gibi bir özgeçmiş isimlerden ve soyadlarından yola çıkarak Londra'daki ile belki dört beş aylık bir yazışma dönemimiz oldu. Çünkü o da bazı şeylerden emin olmak istiyordu. Ben zaten hiçbir şey bilmiyordum. Emin olabileceğim bir durum yok. Daha sonraki bir telefon görüşmemizde o da ailesi ile görüşüyor babaları ile annesiyle diyor ki siz bizim halamızın kızı olabilirsiniz ama bizim halamızın bir oğlu varmış siz iki kızız dediniz diyor. Ben evet benim bir abim vardı 1975'te kaybettik dedim. Evet, ondan sonra akraba olduğumuzda netleştik. Ondan sonra akrabalarımızla tanıştık. Hâlâ görmediğimiz akrabalarımız var. Ama bununla yetinmek istemiyorum, Çok akrabalarımızın olduğunu biliyorum hâlâ araştırma içerisindeyim ben.

Kürt Biliyorduk, Ermeni Olduğunu Bilmiyorduk

Biz 2010 yılına kadar Zartar teyzeye ne olduğunu ne olmadığını bilmiyoruz. Hiçbir şeyi bilmiyoruz. Çünkü annem hiçbir akrabasını veya geliş nedenini hiç anlatmadı. Annemiz Hozat'tan, ben Kürdüm diyordu. Kürt biliyorduk. Ermeni olduğunu bilmiyorduk. 2010 yılında o belge ile Ermeni olduğunu öğrendim. Bize bir şey açıklamadığı için biz kuzenlerimizle tanıştıktan sonra Zartar teyzeye ne olduğunu Zartar teyzenin çocuklarından öğrenebildik ve anneme ne olduğunu da Zartar teyzenin çocuklarından öğrenebildik.

Daha önce hiçbir bilgimiz yoktu. Annemin de yoktu. Ama "benim bir ablam vardı" diyordu. "Bir erkek kardeşim vardı" diyordu. "Acaba nerelerdeler, öldüler mi, kaldılar mı?" diye yorum yapabiliyordu bazen.

Onlar için düşündüğü zamanlar üzülüyor bazen konuşmalar sırasında ağlıyordu. Bazen de annem türküler söylerdi. Türküler söylerken ağlardı. O türküleri sıraya koyardı işte "ablam" derdi. "Kardeşim, annem, babam" derdi.

Böyle duygusal anlar yaşardı. Sonra Zartar teyzemin çocuklarını bulduk. Londra'daki akrabalarımızdan telefonlarını aldık. Benim telefonumu da İstanbul'daki teyze çocuklarına verdiler. Biz önce telefonla görüştük. Sonra bir hafta sonra dediler teyzemizi ziyarete geleceğiz. O zaman ablamın yanında kalıyordu annem Isparta'da. Ben İzmir'den gittim. Onlar da oradan geldiler. Yoğun bir duygusal an yaşandı. Çünkü annem teyzemin oğlunu gördüğü zaman ölmüş abime çok benzetti. Teyzemin çocukları da annemi gördükleri zaman annelerine çok benzediğini söylediler. Birçok mimikleri, davranışlar, hareketlerinin çok benzediğini söylediler. Yani çok yoğun bir duygu seli vardı. Böyle işte; yani çok üzücü bir durumdu.

Bir Keşiş Ailesi Olduklarını Öğrendik

İlk buluştuğumuz tarih, 2011 Kasım ayıydı. İki teyze çocuğu geldi. Teyzemin oğlu Ali Kaya ve teyzemin kızı Kadriye. Şu anda İstanbul'da Kadriye'nin evindeyiz.

Çok merak ederdim. Köklerinden nasıl koparılmış? Nasıl bir yerde yaşıyorlarmış? Kimmiş ailesi? Geçmişine dair neler öğrenebilirim? Önceki araştırmalarımda annemin ailesinin çok iyi bir aile olduğunu; dedemin çok saygın bir insan olduğunu, Hozat'ta çok iyi bir yeri olduğunu öğrenmiştim. Bazı arkadaşlarım dolayısıyla tanıştıktan sonra daha güzel şeyler öğrendik. Bir keşiş ailesi olduklarını öğrendik onların. Ermenilerde keşiş çok önemli bir kişilikmiş. Ermenice ve Ermenilerle ilgili çok ilgim var ama fazla bilgim yok. Sizleri çok iyi aydınlatamam. Ermeni konularıyla ilgili ama o yörede saygın bir insanmış.

Dedem ve Teyzemi Bolu'ya, Annemi Konya'ya Gönderiyorlar

Dedem iki çocuğuyla Bolu'ya sürgün gitmiş. Bunu da biz teyze çocuklarıyla tanıştıktan sonra öğrendik. Bolu'da da öyle saygın bir yer edinmiş. Daha sonra ölmüş dedemiz. Bir dayımız varmış. O da herhalde ölmüş.

Zartar teyzem halası ve amcaları ile beraber kalmış. Teyzem, halası ve amcasının yanında kaldığı için ailesinden çok kopmamış. Daha sonra bir evlilik yapmış. Dersimli biriyle evlenmiş. O fazla kopmamış. Ama annem Beyşehir'e gönderilmiş. Halası ve üç çocuğu ile kısa bir süre görüşmüşler sanırım. Annemi de besleme olarak vermişler... Onlar da zorluk çekmişler. Kimini çoban olarak vermişler. Kimini bilmem ne. Sonra birbirlerini kaybetmişler. Bilemiyoruz tabii neden kaybettiklerini. Hepsiyle tek tek görüşemedik. Bazen serzenişlerde bulanabiliyoruz. Anne keşke sen bizden saklamasaydın. Yıllar önce biz bunları ortaya çıkarsaydık, yıllar önce bulsaydık. Annem "söylemedim işte size bir şey olur" falan filan diye...

Devlet Konya'da Bir Albaya Veriyor Annemi

Annem halasıyla Konya'ya getirilmiş ve orada halasından alınıp o albaya veriliyor. Halam vermiyor, devlet veriyor annemi. Ama hala çocuklarını bilemiyorum. Tabii tam olarak bilmiyorum. Herhalde ilgilensinler baksınlar diye. Besleme olarak veriyorlar veya onlara yardımcı olsun diye büyütsünler biraz, ondan sonra o evin ihtiyaçlarına yardımcı olsun diye bilemiyorum. Ama annem o zamanlar 4-5 yaşlarında. Dersim'den geldiğinde 4-5 yaşlarında bir çocuk imiş. Albay'ın İzmir'e tayini çıktıktan sonra bir nüfus müdürüne verilmiş.

Hizmetçi Olarak Kullanmışlar

Beyşehir'deki kaymakamlık bunu yapmıştır. Nüfus müdüründe biraz kalmış zor durumlar geçirmiş annemin anlattığı kadarıyla. Şey anneme göre bakmışlar. Bana göre baktıkları çok söylenemez. Çünkü o ufacık çocuğu 4-6 yaşında, 6 yaşında neyse 10 yaşında olsun temizlik için döven parmaklarını kırabilen her seferinde dışlayan, kilerlerde, mutfaklarda orada burada yatıran bir ailenin baktığı söylenemez. Gelen misafirin yanına çıkarılmayan sokağa gönderilmeyen çocuk. Çünkü ben bir çocuk gelişimcisiyim. O yaş çocuğu sokakta oynayacak, eğlenecek gülecek. Bir annesi bir babası yok. Gerçek anne ve baba gibi bakmaları mümkün değil. Zaten o amaçla alındıklarına da inanmıyorum. O amaçla alınmış olsa evlatlık olur soyadlarını verirlerdi. Ama öyle bir şey yok. Hizmetçi olarak kullanmışlar. Belki 8 yaşında sonra 9 yaşından sonra bilemiyorum çok acılar yaşamış. Sürekli dayak yediğini söylüyormuş.

Hep Şiddet Görmüş Ama Annem Bunu Övgüyle Anlatıyor

Bir çocuk dayak yediği için dayak atmayı öğreniyor. Maalesef ileriki yaşlarda da agresif oluyormuş. Annem yıllardır çok sinirli, agresif en ufak şeyden duygulanabilen

bir insan, ben annemi böyle biliyorum. Bu da çocukluğu, temeli çocukluğuna dayanıyor. Çünkü hep dayak yemiş. Hep şiddet görmüş, şiddete maruz kalmış ama annem bunu övgüyle anlatıyor. Ben onu ikna edemiyorum. Bak anneciğim onlar sana bakmamışlar. Yok diyor öğrettiler bana iş öğrettiler. Yemek yapmayı öğrettiler. Ev işi yapmayı öğrendim diyor. Onu zaten bir şekilde öğrenecektin. Biz kadınız içimizde bu var. Ama kabullendiremiyoruz. Benim için baktıkları söylenemez.

Sürekli Bir Minnet Duygusu Var

Evet, sürekli Allah razı olsun; işte bana baktılar, bana şunu öğrettiler falan filan diyor. Sürekli bir minnet duygusu var. Ama bilincinde değil onların onu kullandığının bilincinde değil. Bunca şeyler yaşamasına rağmen hâlâ minnet duygusu taşıyabiliyor ya da onlara karşı çok sevecen davranabiliyor.

Yaşadığı Kültür; Mutfak, Ev İşleri, Temizlik

Ama o kültürü almış başka bir kültür almamış ki bir yerlere götürülmemiş, bir gezmeye götürülmemiş. Yaşadığı kültür; mutfak, ev işleri, temizlik. O kültürü almış, orada büyümüş, öyle olacağını sanıyor. Yani iyiliğin o olduğunu sanıyor. Bir kız çocuğuna temizlik öğretmenin şiddetle olacağını sanıyor ki kendi çocuklarına da onu uyguladı. Geçmişte sonra nüfus müdürünün yanında çok dayak yediği için kaçmış. Annem evden kaçmış. Ben onun kariyeri nedir bilmiyorum. Bir aileye verilmiş, o ailenin yanında kalmış. O ailede zaten 12 yaşında iken kendinden büyük biriyle evlendirmişler. Annem evlendikten sonra üç dört yıl içinde ağabeyim olmuş. Biraz gözü açılmış sanırım. Beyşehir'i terk etmiş. Konya'ya gitmiş. Orada doğumevine girmiş. Sanırım orada çalışmaya başlamış. Ondan sonra ayaklarının üstünde durmaya başlamış. Kendi başına e tabii bu durum çok iyi şartlarda değil. Çok ezilmeler olmuş, çok maddi açıdan zorluklar çekmiş. Öyle öyle bazı evlilikler yapmış. Konya'da yapmış. Akşehir'de benim ba-

bamla yapmış. Daha sonra babamı kaybettikten sonra da bir evlilik yaptı. Yani yıllarını bir film şeridi gibi geçirdiğimiz zaman hiç mutlu bir yılı olduğuna inanmıyorum. Annemin yok çünkü annemin mutsuzluklarını biz de yaşadık. Ben babam öldükten sonra annemle beraberdim. Annemin yaşadığı o yıllar zor günlerdi. Çünkü aynı şeyler bize de yansıdı. Ben de aynı acıları çektim. Böyle işte, geçmiş beni çok incitti. Annemi de mutlaka çok incitmiştir. Ama çocuklarını ablamı çok incitmiştir. Ağabeyim ben çok küçükken öldü. O sağ olsaydı muhakkak onun da incindiğini görmüş olacaktık. Annemin yaşadığı olumsuz durumlar bizi çok etkiledi. Okul hayatımızda, benim okul hayatımda, ablam okuyamadı. Beşinci sınıftan sonra okumak istemediğini söyledi. Hep dışlanıyorduk. Yani annem temizlik yaparak falan gelirini sağlıyordu. Dışlanıyorduk. Ben hatırlıyorum, çocukluğumda başkalarının giyecekleri ile büyüyorduk. Onlar beni çok incitiyordu. Ben çok hassastım bilmiyorum. Kabul etmiyordum, kızıyordum anneme. Hayır istemiyorum falan diyordum. Ama annem diktatör, dayakla bana giydiriyordu. Giyeceksin diyordu veya yiyeceksin diyordu. Yani çok acı günler geçirdik. Bunları da deşmek beni çok incitiyor. Şu an bile üzülüyorum.

Kelimei Şahadet Getirtip Müslüman Etmişler

Annemin ailesi bir keşiş ailesi. Dolayısıyla Ermeni ulusuna mensup bir aile. İnançları farklı. Konya'da diğerlerini bilemem ama annemi Müslüman etmişler. Ermeni olduğunu biliyorlardı ki Müslüman etmişler. Biliyorlardı ki adını soyadını değiştirdiler. Zaten annemden de hep duyardım. "12 yaşında iken müftünün karşısına çıktık kelimei şahadet getirdik" der. Hep Müslümanlıkta kelimei şahadet Müslümanlığın yollarından biridir ki en önemlisi. Müslüman etmişler ondan sonra namaz abdest alıp, namazını kılmış annem. Tam bir Müslüman gibi yetişmiş. Ama tabii ki yanında kaldığı ailelerin çok büyük bir fonksiyonu vardı. Ki var çünkü başka kimseyi bilmiyor annem.

Müslümanlaştırılması süreci acaba o yanında kaldığı aileyle ilgili bir sorun mu yoksa devlet mi bunu istiyordu tam olarak bilemiyorum. Besleme olarak birilerinin yanına verilen bir çocuğu devlet mi, o aile mi Müslüman olmasını sağlıyordu bir şey söyleyemem ama ailenin yaptığına eminim. Çünkü Müslüman bir aileye verilmiş, başka bir aileye değil. O aile Müslüman, Müslüman kültürüne göre büyüyor. Bu çocukta zaten 4 yaşındaki bir çocuk. Müslüman kültürünün yanında büyüyorsa Müslüman oluyor. O geleneği, o kültürü alıyor. O görgüyü alıyor, yaşadığı ortamı benimsiyor.

Çocuklarım "anneanne seninle gurur duyuyoruz, sen Ermenisin" diyorlar; kızıyor, onlara öfkeleniyor.

Şimdi ben annemin kimliğini öğrendikten sonra annemle konuşuyordum, bak anneciğim Ermeniymişsin, annem bana kızıyordu, "ben Ermeni değilim Kürdüm ve sus hiçbir yerde söyleme" diyordu. Anne ne olacak neden söyleyemeyeceksin bu utanılacak bir şey değil, sıkılacak bir şey değil. Ben seninle gurur duyuyorum diyorum ama yok iki sene bununla uğraştım kabullenmiyor. Hâlâ ben Ermeniyim, demiyor, diyemiyor. Şimdi bu seneler biraz Ermeniymişiz, diyor ama herkesin yanında değil. Belki sizlerle görüşürken falan diyordur. Kabullendiremedim yani bana hâlâ, diyor benim çocuklarım, "anneanne biz seninle gurur duyuyoruz sen Ermenisin" diyorlar kızıyor onlara öfkeleniyor. Ben Ermeni değilim, diyor. Ya böyle bir gizemle saklama durumu var. O da geçmişte yaşadığı zorluklarla alakalı olabilir. Belki baskı gördü, belki incindi o konuda belki korktu, belki geliş sebebini biliyor, bize söylemedi. Nasıl getirildiğini sonradan bazı şeyleri açıkladı. O acılardan korktuğu için bir çocuk o tarihte, bir çocuk 4 yaşında bilinçaltına yerleşti konuşmak istemiyor. Aslında birçok şeyi hatırladığına inanıyorum. Açmıyor açmak istemiyor. Onun bilinçaltına birçok şeyi sakladığını biliyorum ben annemin ama paylaşmıyor. Bir korkusu var yani.

Evet, Biz Müslümanız; Ama Şimdi %50 Ermeni Oldum

Eşim ve çocuklarım annemin Ermeni olduğunu öğrendikten sonra normal karşıladılar. Evet, biz Müslümanız eşim, ben, babam Müslümanız. Ama şimdi biraz da %50 Ermeni oldum. Ama biz sosyal insanlarız. Aydın insanlarız. Çok sevindiler bizde ırk önemli değil benim ailemde, çekirdek ailemde ırk önemli değil. Büyük ailemde de önemli değil. Kürt olmuş, Ermeni olmuş, Türk olmuş insan, insan olsun yani. Bizde böyle şeyler önemli değil.

Ama Ermeni Toplumundan Bizi Arayan Olmadı

Ermeni olduğumuzu öğrendikten sonra Ermeni tarihine, kültürüne, inanç sistemine dair bir ilgi uyandı doğal olarak. Araştırmalar yapıyorum. Ben Londra'daki akrabalarımızla görüşmeden önce İstanbul'da Dersim Ermenileri Derneği ile iletişime geçtim. Başka bir Dersim derneğiyle görüştüm. Onlara "bakın ben annemin adını soyadını öğrendim akrabalarıma ulaşmak istiyorum bu konuda desteğinizi istiyorum" dedim. Onlarla irtibata geçtim, daha sonra ben akrabalarımı internet yoluyla kendim buldum, böyle böyle akrabalarımla görüştüm. Bana yardım edin dedim, yani anlattım annemin özgeçmişini. Bazı araştırmacı yazarlar ve gazeteciler önerildi bana, işte bunlardan en sıcak bakan sizler oldunuz. Daha sonra sizlerle görüştük, buluştuk. Annemle röportaj yaptınız.

Annem basına çıktı ama Ermeni toplumundan bu konuda annemi arayan soran olmadı. Ama annem basında çıktıktan sonra bazı yorumlara baktım. Orada, Ermeni toplumunda yapılan yorumlar vardı. Türk toplumunda da yorumlar vardı, güzel yorumlar vardı annemle ilgili iyi şeyler söylenmişti. Ama bizi arayan olmadı Ermeni toplumundan.

Annemin Adına Bir Dilekçe Yazdım; Bizi Meclise Davet Ettiler

Sayın başbakanımızın televizyondaki bir konuşmasında yola çıkarak orada bir katliam vardı gibi bir şeyler konuşuldu bu konuya sıcak baktığını anladım. Ben de annemin adına bir dilekçe yazdım. Annemin okuma yazması yok mecburen annemin adına biz yazdık. Dilekçe komisyonu o dilekçemize karşılık verdi, bizi meclise davet etti. Bu konuda çok etkilendiklerini söylediler, çok duygulandıklarını söylediler. Mecliste annemle bire bir konuşmak istediklerini söylediler ve götürdük. Kâzım Bey ve eşi meclisteki diğer dilekçe komisyon üyeleri vardı, başkan vardı, basın vardı orada sıcak karşıladılar iyi karşıladılar annemi, çok ilgilendiler bazı milletvekilleri çok özel ilgilendiler hatta annemi yemeğe götürdü indirdi eliyle sandalyesini sürdü. Şimdi sonucu bekliyoruz bilmiyorum dilekçe komisyonunda ne çıkar bir rapor yazacaklar sanırım o rapora göre bizde davranışlarımıza dikkat edeceğiz, bakacağız.

Ne Güzel... Her Kesimden İnsan Var Bizim Ailemizde

Annem köklerinden koparılmış ama dini bütün Müslüman bir insan, teyzem bir Alevi. Diğer akrabalarımızın bir kısmı Hıristiyan Ermeni. Yani böyle bir kozmopolit ailemiz oldu... Ne güzel... Her kesimden insan var bizim ailemizde. Tam benim istediğim gibi; Alevisi de var Kürdü de var, Ermenisi de var, Müslümanı da var, ben çok mutluyum. Gayet güzel, herkes kendi inancına göre hareket ediyor. Kimse kimseyi kısıtlamıyor öyle bir yapıda insanlar değiliz. Ben çok mutluyum.

Bu arada şunu söyleyebilirim; bu konuda bana yardım eden birçok insan, özellikle siz Kâzım Bey ve eşinize gerçekten çok teşekkür ederim. Siz benim önümü açtınız bazı konularda desteğinizi esirgemediğiniz için eşinize ve size çok çok teşekkür ederim.

Zeynep Ünlü

Dersim, Vank 2014

Yola Çıkarken Karmakarışıktım; "Nasıl Bir Yere Gidiyorum, Nelerle Karşılaşacağım?"

Öncelikle size (Nezahat Hanım, Kâzım Bey) çok teşekkür ediyorum, bana bugünü yaşattığınız için. Yola çıkarken çok karmaşık duygularım vardı. "Nasıl bir yere gidiyorum, nasıl bir yerle karşılaşacağım, annemin doğduğu büyüdüğü topraklar nasıl bir yer, nelerle karşılaşacağım?" Heyecan içindeydim. Aynı zamanda da buruk duygular yaşıyordum. Ama Dersim'e geldikten sonra buraların bir doğa harikası olduğunu gördüm. Hele annemin doğduğu topraklara; Vank'a geldikten sonra çok duygulandım, gerçekten çok duygulandım. Geldim geleli "acaba annem şu toprakta mı oynadı, şurada evcilik oynadı mı, şurada koştu mu, şurada ağladı mı, şurada güldü mü?" Sürekli bu duygularla yaşıyorum... Düşünüyorum; "doğduğu ev şurası olabilir mi acaba?" Çünkü ev olarak yer, mekân yok. Sadece yıkıntılar görüyorum. Karmakarışık ve yoğun duygular içerisindeyim. Yani söyleyecek söz bulamıyorum...

Annem; "Gidiyorsun, Oradan Bana Bir Armağan Getir" Dedi

Aslında annem burayı gelmeyi çok istiyordu ama annemin ayakların da sorun olduğu için yürüme sorunu var. Çok da yaşlı gelemedi ama annemin benden istediği "gidiyorsun oradan bana bir armağan getir bari" dedi. Hani "ne olabilir bu armağan?" dedim. "Bir yaprak olabilir" veya "bir avuç toprak olabilir" ya da "bir ağaç olabilir, senden onları istiyorum" dedi. "Fotoğraf çek, fotoğraflarını getir göreyim" dedi. "Bakalım doğduğum yaşadığım yeri tanıyacak mıyım? dedi. İstediği şeyler bunlardı benden.

Arkamdan Çok Ağladı, "Havadis" Götüreceğimi Dört Gözle Bekliyor

Çok karmaşık duygular içerisindeydi. Hem gitmemi çok istiyordu hem istemiyordu. İstemeyiş sebebi "evde yalnız kalırım" diye. Yaşlı olduğu için yalnızlık korkuları başladı. Ama gitmemi de çok istiyordu ona, onun tabiriyle havadis getireceğimi dört gözle bekliyordu. Yani arkamdan çok ağladı, duygularını belli etti ağlayarak. Yani o da çok karmaşık duygular içerisinde. Çok da duygularını ifade eden biri değil, annem kendi içinde yaşıyor. Ama ben onun yüz şeklinden anlayabiliyorum; neler düşündüğünü, neler yaşadığını, hangi duygu içerisinde olduğunu. Yani karmaşık duygular içerisinde ama büyük heyecan vardı annemde.

Vank'ta Büyük Buluşmayı Çok İstiyordum; Gerçekleştiremedik

Aslında biz böyle büyük bir buluşmayı iki üç yıl önce 2010 da tanıştığımız zaman yapmak için planlamıştık, hatta İstanbul'a anneyi de götürmüştüm zor şartlarla. Çok da sevinerek gitmişti. Avrupa'da olan kuzenlerim var, İstanbul'da yaşayan kuzenlerim var. İşte yazın bazı kuzenlerimiz Dersim'e tatile gelmişler. Avrupa'da olanların anne babaları rahatsız olduğu için onlarla ilgilenmek zorunda kaldılar. Yani Vank'ta büyük buluşmayı gerçekleştiremedik. Ama bu sene burada bu olayı gerçekleştirdik. Eksik olan İstanbul'daki kuzenlerim. Onlar yurtdışında yaşıyorlar, İstanbul'da yaşayanlar da var ama ben onları da daha hiç görmedim.

Yurtdışında yaşayan kuzenlerimle görüştük ama yine annemin halasının oğlu (ben amca diyorum) amcamız çok rahatsız. Kanser tedavisi görüyor ve çok ilerlemiş. Rahatsız olduğu için kuzenim onu bırakıp gelemedi. Bana söylemiş olduğu mazereti buydu ve o da çok üzgün gelmeyi çok istiyordu. Diğer kuzenlerimle neden gelmedikleri konusunda görüşemedik. Onların da kendilerine göre işleri, mazeretleri vardır belki.

Öğreniyorum, not ediyorum, kaydediyorum. Bu beni çok mutlu ediyor.

Kişisel olarak bu buluşmanın benim için manevi anlamı çok büyük. Dedemizin, anneannemizin, annemin yani büyük atalarımızın, akrabalarımızın doğdukları topraklara geliyorsun ve o ortamı sen de soluyorsun. Bunu da çok geniş bir aile olarak yapıyorsun. Benim için çok anlamlı ve değerli.

Genel olarak düşündüğümde de tanımadığım, görmediğim kuzenlerinle görüşüyorsun, bilmediğin hiç görmediğin yerleri görüyorsun. Oturup kuzenlerinle sohbet ediyorsun geçmişimiz hakkında. Çünkü büyüklerimiz hakkında benim çok az bilgim var. Onlardan yeni bilgiler öğreniyorum. Not ediyorum, kaydediyorum. Genel olarak da bu beni çok mutlu ediyor.

Şimdi; Annemin Doğduğu Yerde; Dersim'deyim

Evet, şu an Dersim'e annemin köyüne geldim. Çünkü annemin yaşadığı toprakları, daha doğrusu atalarının yaşadığı toprakları görmek istedim. Köyüne gitmek istedim. Ve geldim... Bana bu imkânı yaşatan herkese çok teşekkür ederim. Annem "ceviz ağacı" demişti, "yığınlar" demişti. Aaa annemin bahsettiği tarla bu galiba. Burası annemlerin köyü, yemyeşil. Burada kalan bazı kilise kalıntıları görünce hüzünle sevinci bir arada yaşadım. Aslında ben tarihin korunması taraftarıyım, neden bu eserler korunmadı ki diye de üzüldüm.

Ceviz Ağacı ve Manastırı Görmek

Annemin eline aldığım belgesinde "Halvori-Vank" yazıyordu. Halvori'ye değil, Vank köyüne gittim. Çünkü annemin Vank köyünde doğduğunu biliyoruz artık. Yüksekte bir köy, dağın eteğinde. Yemyeşil. Oraya gittiğim zaman, annemlerin ev kalıntılarının önünde bir ceviz ağacı var. "Acaba annemin bahsettiği ceviz ağacı bu mu? Onun altında mı oturdu?" Evin yan tarafında tarlalar

var, "acaba annemin oynadığı tarlalar burası mıydı?" Muhakkak oynamıştır buralarda 3-4 yaşında çocuktu çünkü. Evlerinin yıkıntısına girdiğimde "acaba annem bu odada mı doğdu? Ailece burada mı oturdular" diye sevinci ve hüznü bir arada yaşadım. Özellikle de oradaki kilise kalıntıları çok üzdü beni.

Neden Bu Kadar Tahrip Etmişler Bu Kiliseyi?

Hiçbir bilgim yok, niye yıkıldığına dair. Belki bir savaşla ilgili yıkılmış ya da köy halkı boşaltılmış olduğu için yıkılmış olabilir.

O köye, tabii ki annemle gitmek isterdim. Ama annem 80-82 yaşlarında olduğu için yürüme sorunu var ve yürüyemediği için bir yere götüremiyoruz ama seneye bütün imkânlarımı zorlayıp annemi köyüne götürmeyi istiyorum. Kendim köyü gördükten sonra. O yaşlı bir insan, bir tabir var bir ayağı çukurda eğer vatanını, köyünü görmeden giderse bu beni rahatsız eder. İnşallah önümüzdeki yaz...

Anneme Kiliseden Taş, O "Ceviz Ağacı"ndan Ceviz Götüreceğim

Annem çok heyecanlı. Vank'ta telefon çekmiyor. Akşam eve gittiğim zaman beni arattırıyor telefonla "beni niye aramadın" diye tepki gösteriyor. Meraktan bana bir şeyler sormak istiyor. "Nasıl yer, ev var mı bana ait?" "Merak etme resimler çektim sana onları göstereceğim, doğduğun evden kiliseden taş aldım, ceviz ağacından ceviz getireceğim" dedim.

Geçmişte annemin bir köksüzlüğü vardı. Bir yanıyla anne tarafından ben de köksüz bir insandım. Geldim buraları gördüm, akrabalarımı buldum. Bazılarını önceden, bazılarını şimdi gördüm. Valla bu çok güzel bir duygu. Geniş bir ailem oldu. Annemin hiç kimsesi yokken, bir sürü akrabalarım oldu. Annemin hala çocukları, benim teyze çocukları, annemin amcasının çocukları, onların çocuklarının çocukları... O kadar geniş bir aile olduk ki.

İletişimlerimiz de çok güzel, geçmişin verdiği büyüyü, hasretle hiç yabancılık çekmeden kırk yıllık akrabaymışız gibi hissediyoruz, konuşuyoruz, sohbet edebiliyoruz. Akrabalık, kan bağı dedikleri bu olmalı. Hiç yabancılık çekmiyoruz, çok mutluyuz yani.

Annemin Geçmişine Yolculuğu Hiç Bırakmadım

Ben daha önceden annemin adını soyadını anne adının Havas, baba adının Agop olduğunu öğrendiğimde de Hozatlı arkadaşlarım vardı. Onlara da söylediğimde tatillerde memlekete gelip gittiklerinde, oradakilere sorduklarında, yaşlılar Agop adında birilerini tanıdığını söylüyordu. Ben de bunun üzerine birkaç kez Hozat Nüfus Dairesi'ni aradığımda "böyle bir kaydın olmadığı"nı söylüyorlardı.

Daha sonra soyağacı daha geniş olması lazım diye İstanbul'da Ermeni Derneği (Dersimli Ermeniler Derneği -y.n.) başkanıyla iletişime girdim. Orada tesadüfen benim meslektaşım biriyle telefonda karşılaştım. O "bizim oralarda var, o aileyi biz biliyoruz" deyince, "haa annemle ilgili büyük gelişmeler var herhalde" dedim. Beni hemen orada araştırmacı bir gazeteciye yönlendirdiler; Kâzım Gündoğan. Kâzım Bey "hemen görüşmek istiyorum halayla" dedi. "Tabii buyurun gelin" dedim, Kâzım Bey geldiğinde konuyla ilgili daha çok bilgiye sahip olduğunu öğrendik. Biz, çok donanımlı değildik bu konular hakkında. Ailemize dair birçok şeyi de ondan öğrendik. Akrabalarla bir araya geldiğimizde ve sorduğumuzda "evet doğru" dediler.

Annemin babası Keşiş Ailesindenmiş. Öğrendiğim kadarıyla da keşiş, önemli saygın bir din adamı demekmiş. Kâzım Bey'le olan iletişimlerimizde onların nerelere gittiğini? Ne olduğunu öğrendik. Bolu'ya sürgün gittiklerini, 1947'den sonra bazılarının Dersim'e geri döndüklerini öğrendik. Yani sürekli araştırıyoruz ve her gün yeni bir bilgi öğreniyoruz.

Ama 1938'i yaşayan birinci derece kimseyle görüşemedim. Bir tek A. amcayla görüşebildim, o da annem gibi küçükmüş, o da fazla bir şey hatırlamıyor. Aslında daha büyük birileriyle görüşebilseydik, o travmayı yaşamış birinci kişi olarak, bir şeyler daha da yerine oturabilirdi. Ama nasıl ki annem bana anlattıysa, onlar da kendi çocuklarına anlattı. Bilenler bilmeyenlere anlatmış. Tabii ki geçmişteki üzüntü kuzenlerimde de var. Onlar da buraları görünce onlar da "keşke annem de babamda buraları görseydi" diyorlar. Bu duygular ortak olunca elbette kaynaşmamız daha da çabuk oldu.

Eski Kötü Günler Geri Gelmesin İstiyorum

Ahhh... Tüm bunları niye yaşamışlar? Sanırım bir savaş hali olabilir, bir siyasi durum... bir şey var ortada... O zamanki hükümetin Ermenilere karşı yaptığı bir siyaseti olabilir. Yani ben bu konulara pek değinmek istemiyorum aslında. Biliyorsunuz her dönem hükümetlerin farklı farklı siyasi fikirleri, düşünceleri ve siyasi yaptırımları var. Onun için ben bu konulara pek girmek istemiyorum.

Türkiye Cumhuriyeti çok büyük bir ülke. Bence dostluklar, kardeşlik, barış çok önemli. Bu ülkede Türk'ü, Kürt'ü, Ermenisi geçmişte bir arada yaşamış burada. Bunun kalıntısı izleri var. Kavgalar olmasın, insanlar ölmesin diye düşünüyorum. Birlikte yaşansın, eski kötü günler geri gelmesin istiyorum.

Eski kötü günlerin açtığı yaraların iyileşmesi, annemin yaralı dünyası için buradayım. Ben annem adıma buradayım. Annem mesela haklarım var, haklarımı istiyorum diyor. Herkesin hakları geri verilir mi bilmiyorum ama çünkü insanlar evlerinden yurtlarından gönderilmiş. Evlatlık, besleme olarak cefa çekmişler. Ama hakları geri verilebilir. Ancak bunun ne olduğu konusunda bir fikrim yok.

"Özür Dileriz" Demeleri Bile Annemi Rahatlatır

Bence insanların rahatlaması için, bu saatten sonra özür dilenebilir yapılanlardan dolayı. Bu da insanlara manevi bir huzur verecektir diye düşünüyorum. Hükümetin de rahatsızlıklarını dile getirmesi lazım, "evet bunlardan dolayı rahatsızlık duyuyoruz. Böyle bir şey var, olmuş özür dileriz" demeleri annemi rahatlatır.

Akrabalarımız Var; Kimi Müslüman, Kimi Ermeni, Kimi Alevi Olarak Yaşıyorlar

'38'deki katliamda annemin ailesi; annem, halası, üç çocuğuyla Konya'nın Beyşehir ilçesine, teyzem, halası, Agop dede Bolu'ya, sanırım dedenin amca çocukları da Bolu'nun ilçesi Mengen'e dağıtılıyorlar. Annemlerde Beyşehir'den Bayat köyüne dağıtılıyorlar. Annem de Beyşehir'de bir nüfus müdürüne veriliyor. Diğerleri, annemin halasının oğulları da besleme ve yanaşma olarak veriliyorlar. Daha sonra 1947'de hala çocukları birbirlerini bulup halamla beraber yaşıyorlar ama annemi bulamıyorlar. Hala ve üç çocuğu beraber yaşayabiliyor. Bolu'dakiler de kimi Dersim'e geri dönüyor, kimi orada kalıyor.

Annemin halası ve çocukları Beyşehir'den daha sonra Çumra'ya yerleşmişler. Çumra'da yerleşik bir aile olmuşlar. Çocuklarını orada büyütmüşler, bazıları Sünni olmuşlar. İstanbul'da teyzemin çocuklarından duyduğum kadarıyla teyzem de 1947 yılında Bolu'da Alevi biriyle evlendiği için o da Alevi olarak Dersim'e gelmiş. İstanbul'da bazı akrabaları biliyorum, kendilerini görmedim ama Ermeni olarak yaşamını sürdürüyorlar. Fransa'da, yurtdışının birçok yerinde akrabalarımız var biliyorum. Kimi Müslüman, kimi Ermeni, kimi Alevi olarak yaşıyorlar. Sünnileştirmişler, öyle yaşıyorlar mesela benim annem, 4 yaşından beridir Müslüman olarak akıtılmış koyu bir Müslüman. Diğer hala çocuklarını duyduğum kadarıyla gider gitmez sünnet etmişler mesela. Onlar da mecbur Sünnileşmiş.

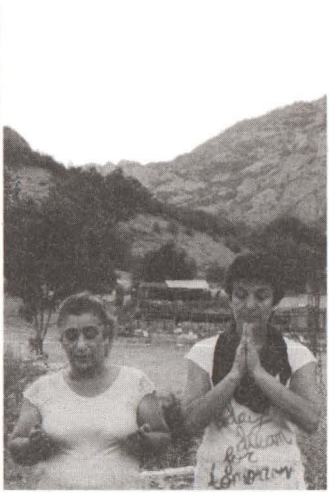
Teyzemle hiç görüşemedik. Ben Londra'dan annemin halasının torunuyla ilk tanıştım. Onun sayesinde teyzemin çocuklarının telefonuna ulaştık. Teyzemin çocuklarıyla telefonda iletişim sağladık sonra annemi görmeye geldiler. Annemi gördükleri zaman çok şaşırdılar çünkü iki kardeş birbirine çok benziyormuş, ben teyzemi görmedim ama onlar benim annemi görebildiler. Annelerine çok benzediğini, yüz çizgilerine, ellerine dek her şeyiyle benzediğini söylediler. Yeni annelerini kaybettikleri için (2008'de kaybetmişler) o kadar üzüldü ki çocuklar; yani annemi kendi annelerinin yerine koydular. Bağırlarına bastılar. Evet, bu kadar büyük benzerlik olamaz diye. Dersim'e geldiğimizde de akrabalarımıza bakıyorum anneme benzeyenler var, abim gibi olanlar var, yüz şekliyle benziyorlar. Yani herkese baktığımda annemden biraz bir şeyler görüyorum yüzlerinde açıkçası. Annemin hayatı böyle geçmiş işte.

Yani aynı ailede, daha doğrusu akraba kardeş, her biri bir yere savruluyor. Sonra her biri farklı kültürel şekilde yaşıyor... Kimi Alevi, kimi Sünni, kimi Ermeni olarak yaşamlarını sürdürüyor. Ama hâlâ devam ettiriyorlar hayatlarını, kültürlerini.

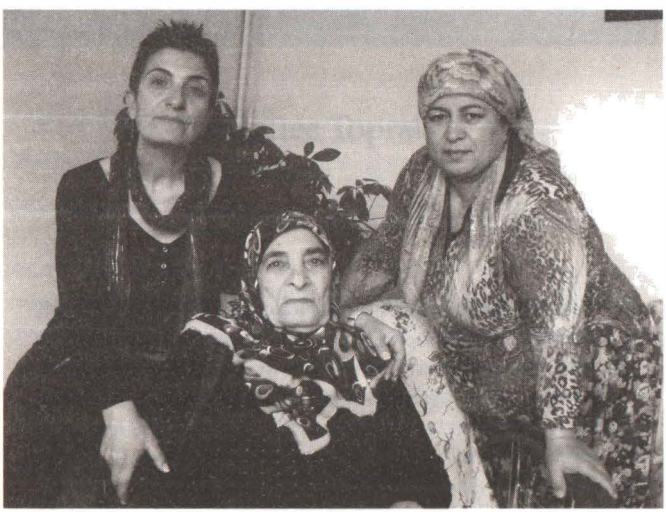
Annemle Teyzem Buluşsaydı Ne Olurdu Acaba?

Düşünemiyorum bile... Gerçekten düşünemiyorum. Çok harika bir şey olurdu. Annem yeğenlerini gördüğü zamanda "aynı benim oğlum Ali gibi" demişti. Bunlar da bize çekmiş sıcakkanlı, çabuk dostluk kuruyorlar. Çabuk iletişim kuruyorlar. Ablasıyla karşılaşsaydı herhalde büyük bir dram yaşanırdı ama sonunda mutlu sonla biterdi diye düşünüyorum. Çünkü biz de kuzenlerimle ilk karşılaştığımızda büyük bir dram yaşadık, çok üzüldük. Ama şimdi birbirimize alıştığımız için o üzüntüleri sadece geçmişteki üzüntülerimiz diye dile getirebiliyoruz. Tabii ki unutmak mümkün değil geçmişi, her bir araya geldiğimizde bunu hatırlıyoruz, konuşuyoruz. Keşke annelerimiz de görüşseydi diye konuştuklarımız çok oluyor.

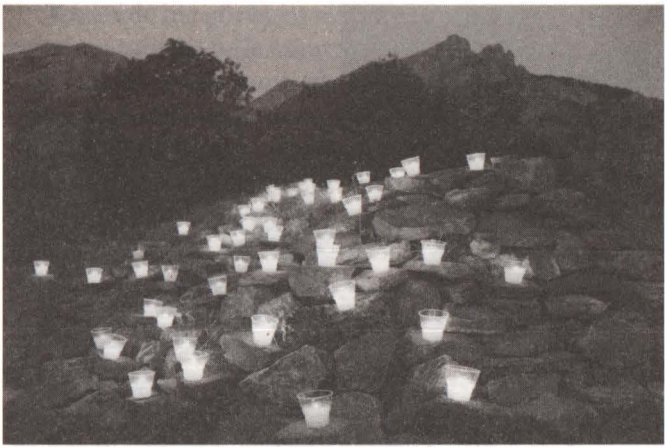

Zeynep ve kuzeni Kadriye Vank'ta

Aslıhan ve kızları

Manastırın yıkıntıları üzerine yakılan mumlar

Hatice Toprak

Bir Türk ve Müslüman olan Hatice yıllarca annesinin Kürt olduğunu bilmiş. Kız kardeşi Zeynep'in araştırmaları sonucu bir gün onun Kürt değil, Ermeni olduğunu öğrenince fazla şaşırmamış. Annesinin "değiiiiliiim, ben Ermeni değiiiliiim" çırpınışlarına karşı sevecen ve hoşgörülü yaklaşarak sakinleştirmeye çalışmış. Hatice Toprak öksüz, evlatlık ve Kürt bir annesi olduğunu biliyordu. Bunların hepsi bir durum. Dolayısıyla "yeni durum"a olumsuz tepki gösterecek tekçi ve üstten bakabilecek bir yapıya da sahip değildi. Durumu hızla kabul edip, yaşanan acıları yüklenerek kendisi de bir anne olarak annesinin acılarına ortak oluyor. Sonra annesinin acılarına olduğu kadar, sevinçlerine de tanıklık etmiş. Kuzenleri onun evinde buluşmuşlar annesiyle. Bu buluşmaya tanıklık etmiş ve yaşananlardan çok etkilenmiş.

Kimsesiz annesinin yeğenleriyle buluşması ve artık kimseli olmaya başladıktan sonraki duygusal değişime tanıklık etmiş olmanın huzurunu yaşıyordu.
Devamında merak ve sorgulama; annesinin doğduğu toprakları, ailesini, inancını, inanç yerlerini merak ediyor Hatice Toprak. Ve bir gün oralara gitmeye niyetli...

Hatice Toprak

Aslıhan Kiremitçiyan'ın kızı
Isparta 2012

1959 doğumluyum. Üç çocuk annesiyim.
Annemin adı; Fatma, babamın adı; İhsan.
Annem kendisini Kürt olarak biliyordu.

Annemin öyküsünü nasıl anlatsam? Annemin, annesi babası olmadığını biliyorum. Öksüz büyüdüğünü biliyorum. Beyşehir'de annemi büyütenlerden dedemiz, anneanne, dayımız var onları biliyorum, büyüten kişilere dayı diyorduk. Annem kendisini Kürt olarak biliyordu.

Tunceli Hozat'tan geldiklerini biliyorum. Halasının getirdiğini söylüyordu annem bize. Annemi evlatlık vermişler. Kız kardeşini, oğlan kardeşini almış götürmüş sadece annem kalmış onu biliyorum. Oğlanın öldüğünü söylediler, annemden duymuştum, bu kadar...

Annemi Evlatlık Vermişler

Annemi daha öncekini değil de mübaşir dayımın annesinin babasının büyüttüğünü biliyorum. Ama değilmiş öyle. Annemi daha önce bir nüfus memuru almış, oradan da Baki dedemgil almış. Oradan gelin olmuş. Beyşehir'e gelin olduktan sonra orada anlaşamamış ayrılmışlar, babamla evlenmiş.

Annem o evlatlık alındığı ailede neler yaşadığını anlatmazdı, öyle bilmezdim ben.

Annem Çok Anlatmazdı Ama Biz de Fazla Sormazdık

Şu beş altı seneye kadar pek bilmezdim. Anne babasının öldüğünü biliyoruz, evlatlık büyüdüğünü hepsi o kadar. Ama annem kardeşlerim vardı, nerelerde İstanbul'da, İzmir'de mi diye öyle bir söz konusu geçerdi ama bilmiyorduk. O şekilde konuşurdu. Sonradan işte annemin Ermeni olduğunu öğrendim ben, Çarıksız'a (Şarkikaraağaç'a bağlı bir nahiye) geldikten ve eşim belediye başkanlığını kazandıktan sonra burada kız kardeşim (Zeynep) böyle böyle diye bana, bize anlattı çocuklarla birlikte annem oradan bağırıverdi "değiiliimmm" diye. Anne dedim ayıp bir şey değil ki, yurtdışından geliyorlar buradan evleniyorlar. Bu dedim senin suçun değil. O şekilde öğrendik, çok istedik çok ulaşmaya çalıştık ulaşamadık bir yere. Sağ olsun bizim kız (Zeynep -y.n.) bir şekilde ulaştı. Benim imkânlarım yoktu daha doğrusu, kendim de kasabada olunca bir imkân yoktu. Televizyonlarda dinliyordum dört gözle, eşim derdi oturum varsa hayır derdim bunları dinleyeceğim diye. Ondan sonra onları dinlerdim, bir sempati duyuyorsun tabii. Aile en azından, ne olursa olsun.

Annem evlilik sürecine dair bizimle konuşmadı, hiç mevzu etmezdi. Mesela parmağının birinde problem var, onu bile bilmiyordum. Sakladı. Ben şimdi bugün duydum. Yorgan kapladım, yorgan iğnesi buramı deldi benim, ondan sonra ondan oldu diyordu. Meğer değilmiş, bugün duydum. Hep saklardı. Duydum üzüldüm şimdi. Saklardı demezdi hiçbir şey.

Meğer Annem Kürt de Değilmiş! Ermeniymiş

Annemin Kürt olduğunu biliyordum. Ama aynı zamanda Alevi olduğunu da bilmiyordum. Ben Kürt olarak biliyordum, "Kürt Fatma'sı" derlerdi anneme. Rahmetlik abim vardı "Kürt Ali'si" derlerdi. Bu kadar yani onu biliyordum. Ermeni olmasını sonradan öğrendim. Bunda da sakıncalı bir şey yok; olabilir.

Annemin Ermeni olduğunu sekiz sene önce öğrendim burada. Annemin Ermeni olduğunu öğrendikten sonra tabii insanın içinde bir şey, duygular oluyor. Kürt olarak biliyordum ve Kürt olmasından hiçbir şey yapmazdım her yerde de söylerdim. "Annem Kürttür benim. Tunceli Hozat'tan gelme Dersim kızlarından biridir" diye söylerdim. Bunda şey edeceğim (utanacağım, çekineceğim -y.n.) bir şey yok, meğer annem Kürt de değilmiş! Ermeniymiş. O benim annem; Ermeni de olsa onun kanını taşıyoruz.

Kiliseleri Merak Ederdim; Acaba İçi Nasıldır?

Ermeni kültürüne, inancına dair hiç böyle (olumsuz -y.n.) bir şey hissetmedim. Ama şöyle diyeyim, ben bir yurtdışına gitmiştim, kızımın biri orada. Kiliseler var, kızıma dedim ki bir girsek gezsek en azından içini. Nasıl bir yermiş dedim. Nasıl dedim onlar camilerimizi görüyorlarsa bizde bir girelim bakalım. Anne "katmazlar" dedi. İnsan bir merak duyuyor ama annem Ermeni olmadan önce de merak vardı. Bizim Konya'da vardı kilise oradan geçerken bir bakardım acaba içi nasıl ki diye.

Annemin Ermeni olduğunu çocuklarım, eşim, çevremiz hepsi öğrendiler. Tepki göstermediler, bunda yanlış bir şey yok ki tepki göstersinler. Kardeşlerinin çocuklarını bulduğuna çok sevindiler bir tepki göstermediler.

Eşim hiç olumsuz bir tepki göstermedi. Ama çevreden annemi hâlâ Kürt olarak biliyorlar.

Açıklamayı pek de düşünmüyoruz çünkü köy biraz şey... Kürt olarak biliyorlar. Annem zaten biraz benim yanımda biraz bizim kızın (Zeynep) yanında kalıyor. Köy bambaşka bir yer, o yüzden de öğrenmelerini istemiyorum.

Ailesini Bulunca Çok Sevindi Onlarla Konuştuğu Zaman Bambaşka Biri Oluyor

Çocuklarımda anneannelerinin yaşadıklarına dair bir merak uyandı. Konuşmak istediler ama anlatmaz annem. Bilmiyorum bir gizleme şeyi var.

Bilemiyorum artık korku mu, baskı mı, küçüklüğünden aldığı bir şey. O zaman burada bizim kızla böyle böyle şeyini çıkardım, annem Ermeni deyince sus konuşmayın diye bizi azarladı. Anne bunda azarlanacak bir şey yok, Türkiye'de her vatandaş yaşıyor diye konuşuldu yani.

Ama ailesini bulunca, konuşunca çok sevindi. Benim yanımda belli etmiyor da. Ben çıktığım zaman ablası için "ablamı bir ölmeden görseydim, bir hasret giderseydim" diye kendi kendine konuşuyor, ağlıyor, konuşuyordu. Çocuklar, yeğenler (benim teyze çocukları) aramaya başladı mı, onlarla konuştuğu zaman bambaşka biri oluyor. Ailesini bulmaya tabii çok sevindi. Kız kardeşim için dua eder, yavruları şöyle olsun, akrabalarımı buldu diye çok memnun. O kadar ezik büyümek, kimsesiz büyümek gerçekten zor bir şey şimdi de bulunca ona bambaşka bir şey oldu.

Ermeni Dayılarım, Teyzelerim, Kuzenlerim Oldu

Güzel bir duygu, ararlar konuşuruz. Bambaşka bir duygu, arkanda kimsenin olması güzel bir şey. Sevindik biz, belki annemden çok biz sevinmişizdir. Ermeni dayılarım, teyzelerim, kuzenlerim oldu. Tabii annem daha çoktur da, annemin akrabasını bulmak bambaşka bir şey. Annemin kimsesiz olduğunu biliyoruz biz.

Kimsesizlik Çok Zor

Annemin kimsesizliği, neler yaşadığı anlatılmaz; anlatılamaz.

Onun kimsesiz olduğunu ben de hissederdim her zaman. Oturup düşündüğüm zaman aklıma gelir. Onun da kardeşleri olsaydı, bir ailesi olsaydı diye insan üzülüyor.

Ailesini bulduktan sonra çok değişti. Bir şey desem tersleyiverir, onlardan telefon geldiği zaman başka bir âleme dalar sevincinden. Telefon bekler durur. Bir telefon geldi mi (eşim dolayısıyla telefon çok geliyor) buradan bağırır "Hatice çabuk gel" Ne oldu anne? "Telefonu kim etti? Emine mi etti, Kadriye mi etti, Ali mi?" (Annemin ablasının çocukları oluyor) Tek tek isimlerini sorar. "Anne onlar etse elbette telefonu vereceğim ben sana, sen niye böyle yapıyon?" Hayır kim etti telefonu diye sürekli gözü telefonda. Ben akşam bir yere gitmiştim mesela mevlide, geldim namaz kılarmış herhalde yeğenlerden biri aramış, bir sor kim aradı girdi baktı bana telefonu vermedi. Namazdaymışsın ya anne namazdayım, diyordun ya kendin, dedim. Yani telefon kulağında ses bekliyor. Onlardan biri aradığı zaman dünyalar onun oluyor. Bambaşka bir duygu bilmiyorum. Evlat olarak bile biz kenardayız şimdilik, üstte onlar...

Ablasının Ermenice adını, kendi anne babasının Ermenice adını ya da halasının Ermenice adını yeni duyduk biz. Annemin isminin Aslıhan olduğunu yeni öğrendik biz. Ben annemi Fatma olarak biliyorum. Bilmiyorduk. Halasının adını bilmiyorum. Ama ablasının adını dediler. Ama aklımda bir şey kalmıyor ki.

Anlatılmaz ki O An;
Çok Değişik Bir Şey Oldu

Annemin ablasının çocukları buraya geldiler. İşte bizim kız (Zeynep) aradı böyle böyle anne onlar gelecek, dedi. Ondan sonra hemen Zeynep'e "sen de gel" dedi,

"sen de ol onların yanında" dedi. O da "tamam anne gelicem ben de" dedi. Artık ben de hazırlandım Allah ne verdiyse, bambaşka bir duygu oluyor kendi akrabanın gelmesi. Uyumadı, bekledi onları, uyumadı. Tam namazı kıldı daldı, gittik aldık geldik biz. İçerdeydi uzanıyordu. İçeri girdiler, anlatılmaz ki o an, çok değişik bir şey oldu. Onların annemi görmesi, bir de teyzeme annemin çok benzemesi, bir ikiz eşi o kadar benzemez, o kadar çok birbirlerine benziyorlar. Çocuklar; "biz annemizi kaybettik ama hem teyze hem annemizi bulduk" dediler. "Bu kadar benzerlik olamaz" dediler ve onlarda başka bir duygu âlemi içine girdiler. Çok değişik bir şey oldu. Onlar gidince de çok üzüldü. Ondan sonra sırf telefon bekledi. Böyle işte hayat.

Annem kendi memleketine dair hiçbir şey anlatmadı. Ama annesinin suya düştüğünü, sonra nehirden bulduklarını, getirip ondan sonra çocuk varmış kucağında onla birlikte defin ettiklerini onları söylerdi. Başka bir şey demezdi.

Babasına dair hiçbir şey hatırlamıyor. Sordum birkaç sefer anne hatırlıyor musun, "annen nasıldı biliyor musun?" "Uzun boyluydu" diyor annem onu biliyor, başka bir şey bilmiyor.

O Ceviz Ağacını Hep Anlatırdı

Ceviz ağacını işte gelip katliam yaptıklarında ceviz ağacının dibinde olup, ekinlerin içine sakladıklarını onu söylüyor. Başka o şekilde bir şey anlatmaz, hep saklardı annem. O ceviz ağacını hep anlatırdı.

Bizim kız İzmir'deki görüşmüş "halanın ismini biliyor musun?" demiş, ismini söylemiş kız kardeşim şoke olmuş. Ablasının ismini söylemiş öylesine, daha annem bize hiçbir şey anlatmadı. Ablam var ismi şu, halamın ismi bu diye kesinlikle bir şey anlatmadı.

Televizyonlara "Benim de Annem Ermeni" Deyip Aramak İstedim

Annem gibi böyle kaybolmuş ya da evlatlık verilmiş başka kızların hikâyeleri de var. Duydum tabii aşağı yukarı bu televizyonda bir buçuk, iki senedir çok gündemdeydi. Bu Hozat'taki Dersim olayları pürdikkat onu izlerdim ben. Acaba bir şey bulabilir miyiz, televizyonda bazı gazeteciler var. Ermeni olduklarını biliyorum telefonlarına ulaşabilir miyiz diye ama ulaşma imkânım yoktu, hiçbir şey yapamıyordum, kendi kendime konuşup oturuyordum.

Yine bir olayımız: Biz Afyon'da oturuyorduk eşim dairede çalışıyor. Ankara'ya gidip gelirken Ankara'da bir yolculuğumuz oldu bizim. 1987 ya da 1986 olması lazım. Önümüzde bir beyefendi oturuyor, yan tarafta yine bir oğlanla bir genç kız var. Neyse benim eşim konuşmayı çok seven birisi, adam yabancı gelmedi. Şuradan buradan sohbet yaparken, "tanıyacak gibiyim ama çıkaramadım beyefendi" deyince. O da "beni herkes tanır" dedi. Bir durakladı benim bey. "Türkiye tanır beni, müteahhit olarak çok şey yaptık" diye sürdürdü. Eşim çalıştığı yerde müteahhitlerle de iş yaptığından, "abi gerçekten müteahhit misin?" O da "değil, ben Tunceli milletvekiliyim, on üç çocuğum var, lojman verdiler ama ben lojmanda oturmuyorum. Gazetelerde falan beyanat çıktı belki oradan bir çağrışım yapabilirsiniz" dedi. O yanındakiler de -kızıyla oğluymuş- seyahatten dönüyorlarmış. "Benim hanım da Tuncelili Hozatlı" deyince, "O zaman sen bizim damadımızsın, senin akrabanı bulacağız" dedi. Ankara'ya indik bizi salmadı milletvekili. İlle dedi eve gideceğiz misafirim olacaksın, akrabalarını, Kiremitçi soyadını bulacağız. Oraya haber saldı, buraya haber saldı derken Ankara'yı altını üstüne getirdi hiç kimseye ulaşılamadı. Öyle bir araştırmamız oldu eşimle ikimizin.

Dersim'e Gitmek Görmek İsterdim Ama

Annemin doğduğu, dedemin yaşadığı, anneannemin öldüğü o coğrafyayı, o Dersim'i gitmek görmek isterdim elbet. İstenmez mi insan bir görmek, dedemin mezarına gitmek. Kardeşimle birlikte bahsettik "gidelim bir yerini görelim". Kim olsa ister. Ama imkânlarımız el vermedi. Tunceli'ye bir gidelim gezelim yani annem Ermeni olmadan önce de istiyorduk. Gidelim memleketi gezelim görelim diye. Denk gelmedi, gidilemedi işte bu şekilde devam etti gitti. Kısmet işte şu vakte kadarmış.

Annemin Yaşadığı Acıları Bir Nebze Hafifletebilsinler Başka Bir Şey İstemiyorum

Hep "Dersim olayları" diye geçiyor. Bu Dersim olayları hakkında bilgim yoktu. Son süreçteki tartışmalarla öğrendim. Hani annem Dersim'den gelmiş ama niye gelmiş? Nedeni belli değildi. O zaman Kürtlerle Türkler arasında bir savaş olmuş. O şekilde annem bu tarafa gelmiş onu biliyorum. Annem o şekilde anlattı, öyle biliyordum.

Sonra işte Ermeni olduğunu öğrendim, katliam olmuş, anne baba ölmüş. Bu tarafa halası getirmiş, annemi evlatlık vermişler...

Annemi evlatlık alan aile kendi kimliğine geçirmemiş, ona miras bırakmamış. Sadece işte annesinin ismini vermiş. "Baki dede" deriz kendi annesinin ismini vermiş, onu o şekilde duydum. Ne derece doğru yine bilmiyorum. "Fatma" olarak, onu da yeni öğrendik.

Orada evlatlık mı, besleme mi, hizmetçi mi onu da bilmiyorum. Bize evlatlık dedi annem; işte onu biliyorum.

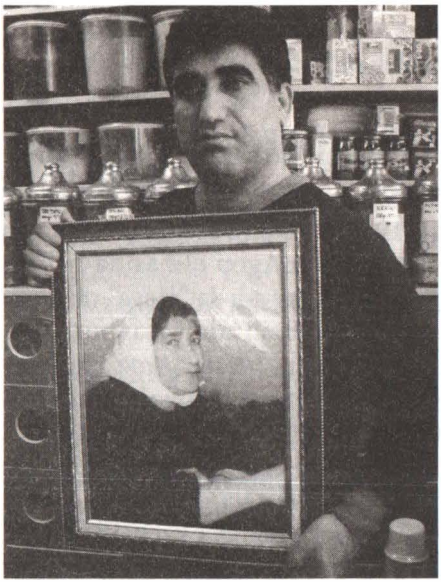
Ben de Dersim'in torunlarından biri olarak Dersim'e dair, annemin hayat hikâyesine dair, yaşadıklarına dair bir şeyler yapılsın istiyorum. Annemin haklarını, yaşadığı acılarını bir nebze hafifletebilsinler başka bir şey istemiyorum ben. Çünkü annem çok çekti.

Aslıhan kızlarıyla bir düğünde

Aslıhan

Kaya Ali Aydın

Zıverta Kaya, Ali'nin annesi. Annesinin anlattıklarını kutsal bir emanet gibi taşıyordu Kaya Ali. Annesinin bütün yaşamını detaylı olarak biliyordu. Zıverta "birinci kuşak" olarak yaşadıklarını adım adım aktarmış çocuklarına... Kaya Ali "ikinci kuşak susar" genellemesinin dışına çıkmayı başarmış; o susmamış... Yaşamını yitiren her anneden çocuklarına bir şeyler kalır. Kaya Ali'ye de annesinin bıraktığı kutsal emanet "bacımı bulun" vasiyetidir. Kaya Ali teyzesini bulduğunda "kutsal emanet"e layık olduğu için sevinir, ancak annesinin bunu görmemiş olması nedeniyle de son derece üzüntülüydü.

Annesinin üzüntülerini ona saz çalarak hafifletmeye çalışmış. Teyzesini bulduğunda da ona "şu Dersim'in kayıp kızı" bestesini yapar...

Annesinin Alevi Ermeni, teyzesinin ise Sünni Ermeni olarak yaşamalarına ve ibadet etmelerine alışamamış Kaya Ali...

Kaya Ali Aydın
Zıverta Kiremitçiyan'ın Oğlu
İstanbul, 2012

Teyzem Namazını Kılan Sünni, Annem Ziyaretlere Giden Bir Alevi...

Annem 1931 yılında Dersim'in Vank köyünde doğuyor. Babasının adı Agop olmasına rağmen kimlikte "Yakup" yazılmış. Anne adı da "Hava" yazılmış. Sonradan öğreniyorum ki nenemin adı Havas'mış.

Annemin esas adı Zıverta. Ama kimlikte Elif yazılmış... Dört kardeşlermiş annemler, iki kız iki erkek... Dayılarımdan birini 1938'de öldürmüşler. Annem diyordu ki, "gözlerimin önünde süngülediler kardeşimi..." bunu sürekli anlatır ve ağlardı. Kardeşi ve akrabalarının öldürüldüğü yerden annemler kaçıp kayalıklara sığınarak kurtuluyor. Annesine o kargaşada ne olduğunu öğrenemiyor, nerede ve nasıl öldürüldüğünü görmüyor.

Çok kalabalık bir kitleyi toplayıp öldürüldüğünü söylüyordu annem. Kız kardeşi Aslıhan'ı da o kargaşada kaybediyor. Annem, teyzem Aslıhan'dan büyüktü. Annem annesinin öldüğüne inanmıştı. Fakat kız kardeşinin yaşadığına inanıyordu. Hep onu bulmamızı istiyordu bizden. Bulduk ama annem öldükten sonra... Çok üzülüyorum, annem kız kardeşini göremedi...

Katliam bitip sürgün başlayınca annem, babası ve bir halasıyla birlikte Bolu ili Mengen ilçesi Kadısusuz Köyü'ne sürgün ediliyorlar. Sürgüne gönderdiklerinde kara vagonlara dolduruyorlar. Trende saçlarının kesildiğini anlatırdı annem. Babasıyla nasıl buluyorlar birbirini onu bilmiyorum... Aslıhan Teyzemi de, o katliamda bir adam ekinlerin içine saklayarak kurtarıyor.

Denilene göre, Agop dedem Bolu'da köyde ormana giderken vahşi hayvanların saldırısına uğruyor ve ölüyor. Annem küçük yaşta yetim kalıyor. Anne, baba yok. Halası büyütüyor. Halasının ismini unuttum. Ablam Emine daha iyi hatırlar.

Bolu'da annem genç kız olunca babamla tanışıyor. Babam da Dersim sürgünlerinden, Kamer Aydın. Mazgirt'ten sürgün edilmiş. Mengen Çubuk köyüne gelin gidiyor annem. Sanırım 1947'de evleniyorlar. Henüz geri dönüş kanunu çıkmamış. Af çıkınca Dersim'e geri dönüyorlar, evlenmiş olarak...

Babam, annemin Ermeni olduğunu başından itibaren biliyordu. Annem "Keşiş'in kızı..." "Hazreti Hüseyin'in parmağı bizim evimizdeydi, Aleviler çok severdi babamı, ayrıca babam çok zengin bir adamdı" diyordu.

Onlar "Neredeydiniz, Neden Aramadınız Bizi", Biz "Siz Neredeydiniz Neden Bulmadınız Bizi" Dedik ve Birbirimizi Suçladık

"Kız kardeşimi bulun" diyordu annem. Ama olanaklar olmadığı için kimse arayamadı. Ne yazık ki biz onu zamanında bulamadık. Görüştüremedik iki bacıyı. Buna çok üzülüyorum. Ama nereden bulabiliriz ki? Bırakalım Ermeniliği biz Alevi olduğumuzu bile saklıyorduk. Ayrıca adını da değiştirmişler teyzemin... Kız kardeşinden bahsederken "o bana çok benziyordu" diyordu. Gördüğümüzde gerçekten de ona çok benzediğini gördük. Annem 2008'de öldü. Teyzemi 2011'de bulduk. Yani üç sene sonra...

Londra'dan dayımın oğlu Abkar aradı beni. Tabi Abkarlar 1983'lerde buldu bizi. O zaman köydeydik, oraya geldiler. Bir gün Abkar "buldum" dedi. Sonra uzun süre aramadı. Yeniden aradığında Abkar'dan telefonunu aldım teyzemin. Ispartada yaşıyordu teyzem. Teyzemi aradım, kendimi tanıttım. O çok tedirgindi, biz de heyecanlı... Ağlaştık karşılıklı... "Sana geliyorum" dedim, gittik. Biz de tedirgin olmaya başladık, ya doğru değilse diye... Görünce rahatladık. Çünkü anneme çok benziyordu.

Onlar bize "neredeydiniz, neden aramadınız bizi"; biz onlara "siz neredeydiniz neden bulmadınız bizi" diye sitem edip hesap sorduk birbirimizden. Oysa hesap sormamız gereken ve hesap vermesi gereken başkaları... Ne yazık ki biz birbirimizi suçladık.

Gittiğimizde annemin bir videosunu götürmüştük. Teyzem ağlayarak "Ablam Zıverta sağ mı, önce siz onu bana söyleyin" dedi. Sonrada "aaahhh ablamın çocukları gelmiş" diyerek ağladı durdu.

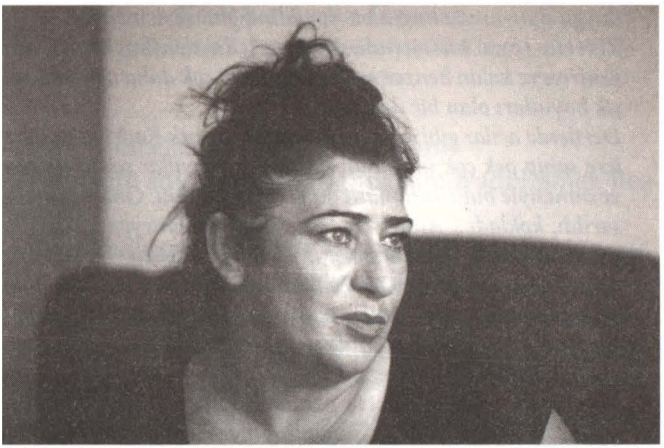
Teyzemi görünce, "Şu Dersimin kayıp kızı" diye ona beste yaptım. Şimdi de "Dersim bende bir yara" isimli bestemi yaptım annem ve teyzem için. Annem için de ayrı bir beste yaptım. Annem üzüntüden felç geçirdi. Gözleri kör oldu. Ona sürekli saz çalardım, sazı çok severdi.

Annem bir Ermeni olmasına rağmen tamamen Alevi olmuştu. En koyu Alevi'den daha Alevi'ydi. Teyzem ise Sünni olmuştu. Namazını kılar, orucunu tutar.

Teyzem namazını kılan Sünni Müslüman, annem ziyaretlere giden bir Alevi... Bilmem ki ne demeli bu duruma?

Zıverta-Zartar Kiremitçiyan (Elif Aydın)

Kadriye Aydın Hışman

Bir anne babadan çocuklarına miras olarak; acı hatıralar ve tamamlanması gereken görevler bırakılmışsa vay haline o çocukların. Ölüm acısının en ağırı bile bir süre sonra unutulmasa bile hafifleyebilir. Ancak köksüzlüğün ve kimsesizliğin ağırlığı ve acısı her daim kalır yüreklerde. Zira ölümün ağır sonuçlarıyla yüzleşerek bir süre sonra bir tedavi mümkün olabiliyor. Ancak köksüz ve kimsesiz olmak kolay yüzleşilebilecek bir durum değildir. Keza kaybolma veya kaybetme duygusu da benzer bir özelliğe sahip. Bunu yaşayan kişi sadece kendinde yaşamaz. O birlikte yaşadığı herkese aktarır bu dermansız derdi. Birlikte yaşayan her insan "dert sahibi" olur.

Böyle bir derdim vardı: 1938 Tertelesi'nde üvey babaannemin Şahismail isminde bir oğlu askerler tarafından başı taşla ezilerek öldürülür. Üç oğlu bir kızı sağ kalır. Kızı Mırcan'ın kaybolduğu ve Sırrı yüzbaşı isminde bir subay tarafından götürüldüğü söylenir. Unutamadım; üvey babaannemin öldürülen oğlu için ağıt yaktığını duymadım. Ama "Mırcanamı, Mırcana mı tu kotdera, tu merda, tu wesa?" (Mırcanım, Mırcanım sen nerelerdesin, yaşıyor musun, öldün mü?) diye ağıt yaktığını hatırlıyorum. Bu ağıtların

duygu dünyamda başka bir yer edindiğini söylemeliyim.
Zıverta (ona aile içinde "Zartar" da denilmektedir)'dan Kadriye'ye kalan benzer ama mutlaka ki çok daha ağır ve değişik boyutları olan bir dert...
Dertlerde acılar gibi asla kıyaslanmaz. Ancak Kadriye bu dertlere sahip pek çok insandan şanslı. Zira o yıllar sonra da olsa ve annesiyle buluşturamasa da teyzesini buldu. Ona dokundu, sarıldı, kokladı... Annesi ve teyzesinin "bilinmeyen kökleri"ne yolculuk yaptı. Sorular sordu, yanıtlar alabildi. Dolayısıyla onun "kayıp derdi" kısmen çözüldü. Bilinmeyeni bilinir kılmak dermanı oldu.
Kadriye annesinin Dersim'de yaşamasına rağmen gidip göremediği Vank'a (Vank; bazı kişilerin anlatımında Vank olarak geçiyor -y.n.) gitti. Annesi ve akrabalarından dinlediği "ana-ata yurdu"nu gördü. Oradan annesinin mezarına serpmek için bir avuç toprak götürerek "en önemli görev"ini de tamamlamış oldu. Orada annesinin akrabalarıyla buluştu. Bu durum Kadriye için başka bir iyileşme; huzura erme nedeni oldu.
Kadriye annesinin Ermeni kimliğini öğrendiğinde hiç sıkıntı yaşamıyor. Çünkü ismi değiştirilmiş olsa da Zıverta, güçlü Kızılbaş inancı yanında Ermeni kimliğini de koruyan ve gereklerini yerine getirerek kendini topluma kabul ettirmiş bir kişilik; "Elif Hanım." Dar ve geniş ailenin saygı duyduğu "Çena Agop" (Agop'un kızı) çocuklarına da iki inanç ve kültürü aktarmaya çalışmış.
Kızılbaşlar ile Ermeniler Dersim'de bir arada yaşarlarken geleneksel deyimle "kız alıp, kız vermezler"miş. Her toplum kendi içinde evlilikler yaparmış. Ancak tertele sonrası sürgün yıllarında bu durumun değişmiş olduğunu görüyoruz. Özellikle Ermeniler sürgünde genç kızlarının Sünni-Türk erkeklerle evlenebileceği korkusuyla ya onları yaşları çok büyük olsa bile bir Ermeniyle, seçenek yoksa bir Kızılbaş'la evlendiriyorlar.
Agop'un kızı Zıverta, Garo'nun kızları Sultan ve Kühet-Give'nin Kızılbaşlarla evlen(diril)melerinin esas olarak bu nedenledir. Ayrıca bu kadınların "Alevi Ermeni" olarak yaşamlarını sürdürmeleri de bu evlilikler sonucudur.
Agop'un kızı Zıverta, Alevi Ermeni kimliğiyle "Çena Agop" Türkçe adıyla da "Elif Hanım..."

Kadriye Aydın Hışman

Zıverta/Zartar Kiremitçiyan'ın Kızı
İstanbul 2013

1967 Tunceli Mazgirt doğumluyum.

Annemin adı Zıverta-Zartar babamın adı Kamer. Beş kardeşiz.

Bir süredir evimizde çok kıymetli bir misafirimiz var. Yıllar sonra bulduğumuz Aslıhan Teyzemiz...

Evet teyzem; bunun hem güzel hem de çok acı bir hikâyesi var. Yıllardır annemin hep üzüldüğü ağladığı yakınlarına arattığı bir teyzemiz vardı; Aslıhan Teyzemiz... Bizlere hep yanlış bilgi verdiler. Araştırmamız gerekiyordu. İşte yaşadığını söylediler orada oluğunu söylediler daha sonra yanlış bilgi olduğunu söylediler daha sonra öldüğünü söylediler ama annem hiç unutmadı. Annem yaşadığı süre içinde teyzem için hep üzüldü, ağladı durdu... Bulamadı. Ama şimdi burada.

2011 yılında bulduk. Onlar bizi buldu. Daha önce bir arayış vardı, bir bilgi almıştık kesin bilgi değildi. İzmir'de olduğu söylendi. Hatta kardeşimle gitmeye karar verdik; yok denildi yanlış bilgi o değil, başkasıdır dendi. Geri adım attık. Daha sonra bir akrabamız "bekleyin, emin olayım daha sonra size emin bilgiler vereceğim" falan demişti. Aradan bir yıl sonra emin bilgiler verdi ondan sonra yola çıktık.

O Yolculuk, O Buluşma

Yani çok yoğunlaşmıştım. Bir buluşma idi hayal ettiğim... Sürekli annemin anlattığı gibi hayalimde vardı. Öyle bir insan annemin kardeşi olacak, anneme benzeyecek... Tabii öyle hayal ettim ve hayal ettiğim gibi bir insan buldum. Çok duygulandık çok üzücü bir şeydi... Annemin olmayışı bizi daha çok üzdü. Annem sürekli görmek istedi teyzemi. Çünkü onun tek amacı vardı. Gördüğü herkese "benim kardeşimi gördünüz mü" diye sorardı. Akrabalarına "görürseniz ablanız sizi çok özlüyor deyin" diye

haber gönderiyordu. Şimdi, annemin olmayışı beni çok üzdü. İsterdim ki iki kardeş sarılıp kucaklaşsınlar yıllar sonra... Ama olmadı, olamadı işte.

Yıllarca annem bütün kardeşlerinden bahsedip durdu. Diğerlerinin öldüğünü bildiği için onlardan artık umudunu kesmişti. Fakat kız kardeşinin yaşadığını biliyordu. Halasının tarafında olduğunu biliyordu ve hala tarafına dayı tarafına yüklendi "ne olur benim kardeşimi bulun. O nerededir ne yapıyor? Kız çocuğudur başına ne geldi? Ben çok merak ediyorum. Emin yerlerde ise yerini verin ben gidip görmek istiyorum, kardeşimi almak istiyorum" dedi. Onlarda işte "bir yerde çalışıyor" dediler bir "çalışmıyor" dediler "izini kaybettik" dediler. Annem tam yola çıkıp aramaya başlarken, hatta biz kardeşimle karar verdik televizyona çıkalım dedik. Meryem teyzemler bize gelmişlerdi. Biz dedik televizyona çıkmak istiyoruz. Teyzemizi aramak istiyoruz. Bize emin olduğunuz bilgiler verir misiniz? Teyzemiz nereye gitti? Nerede kayboldu? Yok dediler, izini kaybettik, bulamazsınız. Pardon öldü dediler. Öldü deyince geri adım attık.

Sonra teyzemi bulduk. Meryem teyzem yanımdayken Aslıhan Teyzemle konuştum. Dedim ki "bak teyzemle konuştum. Öz teyzemle konuştuk. İşte nerede olduklarını aslında birbirlerine çok yakınlarmış. Fakat ilgisiz oldukları için isteseler buluşabilirlermiş.

Ama bir ihmal söz konusu olduğunu düşünüyorum. Geçmişi de yargılamak istemiyorum. Onlar böyle yaptı ona değinmek istemiyorum. Teyzem "neden beni bulmadınız" diye isyan ederken teyze biz seni çok aramak istiyorduk tam karar vermiştik fakat bize senin öldüğünü söylediler. Ölü bir insanı nasıl arayabiliriz? Önceleri annem yalvarırken "yok izini kaybettik" işte falan yerdedir. Okulda çalışıyor dediler, İzmir'de bir hastanede çalışıyor dediler o şekilde bizi oyaladılar. Daha sonra tam karar verdik bulacağız. Madem ki İzmir'de, madem ki Konya'da buluruz. Hani eski ismine dayalı falan. O da televizyon dinler, birileri söyler falan bulur çıkar gelir. "Evet, bu benim ailemdir bu benim ablamdır" der. "Yok, sakın ara-

mayın öldü" dediler. Meryem teyzem öyle dedi ve ben ona geçen gün telefonda dedim ki bu öldü bilgisini niye o kadar emin söyledin. Bir insanın öldüğünü görmen lazım emin olmak için. O zaman çok yakın bilgi bağlantınız varmış. İşte bize de öyle dediler. Biz de yanlış bilgi aldık. Burada bir şey var ama anlayamadık. Ne olduğunu bilemiyorum. O yüzden teyzemi arayamadık.

Annemle Teyzem Küçükken Birbirlerinden Kopmuş

Annem anlatırdı, Dersim sürgünü döneminde annem babasıgillerle, teyzem halasıgillerle kalıyormuş. Halasıyla birlikte annemler Hozat Vank köyünde. Orada annesini kaybediyor.

Halaları tarafından sahip çıkılıyor. İki halası varmış. Bir halası bir teyzeme sahip çıkıyor, bir hala da anneme sahip çıkıyor. Annemi yanına alıyor ve bunlar ikiye bölünüyorlar. Bir kısmı Konya'ya sürülüyor. Bir kısmı da Bolu'ya sürgün ediliyor. Teyzem Konya'daki halasıyla gidiyor. Annem Bolu'daki halasıyla gidiyor ve derken bunların bağlantıları kopuyor, görüşmüyorlar. Annem 6 yaşındaymış. Babam da o zaman 12 yaşındaymış. Dersim'den onlar da sürgüne gidiyorlar. Bolu Mengen'de tanışıyorlar ve 13 yaşında evlilik yapıyorlar. 15 yaşında tekrar Dersim'e geri dönüyorlar.

Keşişgiller Derlermiş, Dedemi Hapse Atmışlar

Annem 1937-38 sürecinden önce Halvori Vank köyünde yaşıyorlar. Dedem çok varlıklı, otoriter bir aileymiş. Ee öyle bir aile. Alevilerin dedesi olur, diğerlerin (Sünniler -y.n.) hocaları olur. Dedem de Ermenilerin keşişiymiş. Yani ünlü ve dini bakımdan güçlü bir insan olduğu için keşiş derlermiş. Keşişgiller derlermiş. Hatta dedemi yargılamak istemişler, hapse atmışlar, birkaç günlüğüne. Ama dedem hiç inkâr etmemiş, keşiş olduğunu dini bilgilerini hiç inkâr etmemiş. Onu direkt kabullenmiş annem "asker-

ler gelmişti babamı götürüyorlardı ben çocuktum ceviz ağaçlarımız vardı cevizleri kırardık. Babamı götürüyorlardı, babam iki gün sonra geri gelirdi" diyordu

Annem katliam sırasında halasıgillerle berabermiş bir mağarada yaşamışlar. O halaya "Vartik (Varte, Ovacık Çerğat köyünde evli olan ve bu kitapta öyküsünü oğlu Süleyman Karakaya anlatıyor -y.n.) hala" diyorlarmış. Konya'ya giden "İhsa (Iğsa -y.n.) hala" teyzemle ilgilenmiş. Vartik hala ise annemle ilgileniyor.

O Vartik halanın eşi, çocukları ailesi ne olmuş tam bilmiyorum. Ama yıllar sonra annemle görüştüler. Konya'da ikiye bölünmüşler kardeşler, halalar. Yıllar sonra onlar da geldiler annemle görüştüler. İhsa halanın üç tane oğlu vardı, kızını bilmiyorum yoktu galiba ama üç oğlu olduğunu biliyorum.

Dedemin Mezarını Bilmiyoruz

Vartik halayla birlikte Agop dedemi de Bolu'ya sürmüşler. Agop dedemin bir domuz tarafından öldürüldüğü söylenir. Annem de hatırlıyordu: Annemin anlattığına göre; kağnı arabasıyla tarlaya gidiyor, karşısına yaralı bir domuz çıkıyor. Domuz nasıl bir tepki vermişse dedem kürekle domuzun üstüne gidiyor tabii domuz dönüyor dedemi yaralıyor. Kahvede olanlar gitme, domuz çok tehlikeli diyorlar. Dedem gurur yaparak gidiyor ve orada ağır bir şekilde yaralanıyor. Hastaneye kaldırılırken ölüyor. O köyde bir yere gömüyorlar, annem o dönemde çocukmuş. Şu an dedemin mezarını bilmiyoruz.

Annem babasının öldüğü dönemi hatırlıyor, yani o ortamı görmüş. "Halam ağlıyordu telaş vardı. Ondan sonra sessizlik oldu" diyordu. Birkaç ay sonra babamla evleniyor ve birkaç yıl sonra tekrar Dersim'e dönüyorlar.

Bir de dayımız varmış. Dayımın resim sanatıyla ilgisi olduğunu biliyorum. Çok yetenekliymiş o da Bolu'da hastalanmış, vereme yakalandığını ve öldüğünü biliyorum. Dedemden sonra ölüyor.

Dayım öldüğünde annem henüz evlenmemiş. Annem abisini kaybettikten sonra tamamen yalnız kalıyor. Sanırım hala da Konya'ya geri dönüyor çocuklarının yanına. Annem amcamgilde kalıyor daha sonra babamla karşılaşıyorlar işte çocukluk aşkı gerçek aşka dönüşüyor ve evleniyorlar.

Annem Ermeni ve Alevi Dinini Birlikte Götürüyordu

Teyzem o sürgünde Konya'ya götürülüyor. Türkleşmiş ve Sünnileşmiş. Yani Hıristiyan bir Ermeni Türkleşmiş ve Sünnileşmiş. Küçükken Hıristiyan ve Ermeni olan annem kendi inancını biraz biliyordu. Babamlar o konuda asla bir yasak koymamışlar. Bütün Tunceli annemin Ermeni olduğunu biliyordu. Annem Ermeni ve Alevi dinini birlikte götürüyordu. İki dine de saygısı vardı ve biz de saygı duyarız. Annem halalarından gördüğü gelenekleri (6 yaşından 12 yaşına kadar birlikte kalmış), onların yaptığı şeyleri yapıyordu ve biz de saygı duyuyorduk.

Çünkü babam annemle Ermeni olduğunu bilerek evleniyor ve saygı duyarak almış. Annem Alevi bir insanla bilerek evlenmiş. Birbirlerine karşı yasak yokmuş, baskı yoktu. İki insan da kendi ibadetini güzel bir şekilde yapıyordu. O konuda annem bir sıkıntı yaşamadı.

Kiliselere Ayrı Gün, Türbelere Ayrı Gün Giderdi

Bir Aleviden farklı olarak ne yapardı? Kilisemiz meşhurdur; kiliselere giderdi. Bizim orada kilisemiz çok Ermenilerin bıraktığı yerler ve Ermeni aileleri çoktu. Onlarla sürekli bağlantı kurardı. Onlarla otururdu. Mum yakma olaylarımız vardı. Mum yakardı. Farklı şekillerde dualar yapardı. Daha sonra aynı şekilde Alevilerin de mum yakma olayları vardı onu da yapardı. İki türlü yapardı. Orada bizim türbelerimiz vardı. Türbelere giderdi. Kiliselere ayrı gün giderdi. Türbelere ayrı giderdi. Böyle yapardı.

Oruç tutardı. Ama baskı yoktu. Dilerse tutardı. Hani başını kapatma olayı yoktu. İsterse açar isterse kapatırdı. Kılık kıyafette herhangi bir baskı yoktu.

Hızır orucunu tutardı, 12 İmamları tutardı. Alevi geleneğine göre senede bir kere de kurban keserdi ve dağıtırdı. Sonra Hıristiyan bayramı kışın olurdu. Onu bilirdi. Onu tutardı. Yapardı kendi geleneğine göre her şeyi yapardı. Çörekleri fırına koyardı onu bütün köylülere dağıtırdı. Başka ne yapardı? Yağlı ekmek yapardı. Onu sacda da yapar dağıtırdı. Tepsilerde yapar dağıtırdı. Birkaç tepsi ama bol tereyağlı yapar onu bütün köye dağıtırdı.

Annem Ermenice Biliyordu

Ailesiyle bir araya geldiğinde konuşuyordu. Bizimle konuşmuyordu. Ailesiyle beraber konuşurken görüyordum. Halasıyla konuşuyordu. Annem Ermenice biliyordu. Halasını çok seviyordu.

Anneme Hep "Agop'un Kızı" Diye Seslenirlerdi

Annemin Konya'daki akrabalarıyla hiç bağlantısı kopmadı ki görüşüyordu. Biz Konya'da dayımların olduğunu, annemin bir ailesi olduğunu biliyorduk. Ailesinin bir kısmının Bolu'dan Konya'ya taşındığını biliyorduk. Babamın babası (büyük dedem) Bolu'da Çubuk köyünde vefat ettiği için onun mezarını ziyarete gittik. Böylelikle annemin babasının (Agop dedem) mezarını da ziyarete gidelim istedik. Annem "benim burada bir halamın oğlu var, oraya gidelim" dedi. Sordu, oraya gittik. Dedemin mezarını onlar da bilmiyorlardı, Agop dedemin mezarını ziyarete gidemedik.

Annem Konya'daki dayılardan ya da Bolu'daki akrabalardan bahsederken onların Ermeni isimlerini değil, Türk isimlerini söylüyordu. Vartik hala o kalıplaşmış bir isim zaten. Anneme her zaman "Agop'un kızı" diye seslenirlerdi. Bizim Dersim'de baba adıyla veya eşinin adı ile anılır. Falanın eşi veya falanın kızı denir. O yüzden

herkes bilirdi dedemin Agop olduğunu. Fakat anneannemin Havis-Havas olduğunu daha sonra öğrendim. "Hava" diye biliyordum annemin kimliğinde. Genelde Türkçe isimlerini biliyorduk.

Konya'dakilerin Ermeni ismini söylemezdi. Çünkü çocuk yaşta gitmişler. Türk ismi konulmuş. Onlar annemin ismini Zartar biliyorlar fakat annem onların Türkçe verildiği ismi biliyordu.

Annenin İsmi Değişmiş; Zartar Öldürülüyor, Elif İsmi Veriliyor

Annemler Bolu'dan geldiklerinde (Dersim'e -y.n.) 15 yaşlarındaymış. Daha sonra 18 yaşında reşit olunca değiştiriyorlar ismini. Dersim'de bir mal dağıtımı mı oluyor ne, ona göre bir isim değişikliği yapılıyor. Zartar öldürülüyor, Elif adı veriliyor. Annemin kimlikte adı Elif'ti.

Agop'un Kızı; "Elif Hanım"

Genelde büyüklerimiz Tunceli geleneğine göre iki şekilde bir bayana hitap ederler. Ya eşinin adıyla ya da baba işte falanın kızı aile büyüklerimiz amcamlar falan "Agop'un kızı" diye hitap ederlerdi, köylüler ise "Kamer'in eşi" diye, çok az insan "Elif Hanım" diye, İstanbul'a geldikten sonra Elif diye hitap ederdi.

Köyümüzde kiliseler hâlâ duruyor, bizim köy Mazgirt Akpazar-Peri'ye bağlı Şevki mezrası. O çevrelerde çok kilisemiz var. Tabii o kilise yapılı bina değil, viran olmuş, sadece kilisede birkaç kalıntı eser kalmış; bir duvarı kalmış, sadece izi kalmış. Orada yılda bir kere ibadet yapıyorlardı.

Ben fazla gitmedim, annem gittiği için birkaç yere gittim. Çocuk yaşta idim orada kalıntılar kalmış, yıkık bir duvarı kalmış veya bir göz evi kalmış, temeli kalmış öyle gördüm. Ona rağmen oraya gidiliyordu.

Ama büyük şehirlerde annem herhangi bir kiliseye gitmedi.

Bir Baktık; Aaa Biz Tam Bir Ermeni Kitlesinin İçindeyiz

Baba tarafı Alevi, anne tarafı Ermeni Hıristiyan. İkisinin karışımı bir ailenin kızıyım. Sen kendini nasıl hissediyorsun nereye yakın görüyorsun derseniz? Şimdi ben şöyle görüyorum yani Ermenilerle Alevilerin kültürleri hemen hemen aynı, acıları da aynı. İkisi de dışlanmışlar. Türk devleti tarafından dışlanmış baskı, zulüm görmüş insanlar. İbadetleri yasaklı. Biz Alevi olduğumuzu korkuyla söylüyorduk. Cemevleri'ne giderken korkarak gidiyorduk. İlk zamanlar öyleydi, daha sonra rahat bir şekilde gitmeye başladık. İkisinin de kaderleri aynı olduğu için bizim için çok zor olmadı ben ikisini de biliyorum, ikisini de benimsiyorum.

Eşimin babaannesi de Ermeni. Onun için abes bakmıyorlar. Onlarda da Ermenilik önce gizlenmiş. Ben "annem Ermeni" dedikten sonra eşim "benim babaannem de Ermeni, benim dedem Ermeni" bir baktık aa biz tam bir Ermeni kitlesinin içindeyiz. Alevilikten çok Ermenilik ağır basmış. Herkes gizlemiş. Kayınvalidem "Ermeni inadı" deyince bana da dokundu. Ben dedim ki benim annem Ermeni. Yaa senin annen çok iyi... Siz Ermenileri nasıl tanıyordunuz peki? Böylece "babaannem Ermeni", "annem Ermeni" derken bir sürü Ermeni aile çıktı. O yüzden hiçbir sıkıntı yok. Onlar Erzincanlı. Ermenilerin bir kısmının Erzincan'da yerleri var, orada kilisleri var; dolayısıyla öyle bir sıkıntımız olmadı. Ermeni Alevi iç içe yaşadık.

Annem Şimdi Yaşıyor Olsaydı

Annem için çok güzel olurdu. Yani kardeşini yıllar sonra bulması onun için en büyük mutluluk olurdu. Çünkü annemin parayla pulla hiçbir ilgisi yoktu. Varlıklı idi, baba tarafından babamlar da tekrar döndükleri zaman çok varlıklı insanlar, asil insanlar. Hiçbir sıkıntısı yok. Benim gördüğüm tek şey de kardeşlerini küçük yaşta kaybettiği için onların acısını pek şey yapmıyordu. Teyzem oğlan

olsaydı belki o kadar üzülmezdi, bayan için çok endişeleri vardı, kaygıları vardı. Yani ölene kadar da hep anlatırdı. Beyin kanaması geçirdi annem. Ara ara aklı geldiğinde kardeşim Kaya, şakadan "anne kardeşini buldum" derdi. Yataktan bir kalkışı vardı, gözlerini açıyordu acaba doğru mu? O çok üzülüyordu bu hareketi de bizi çok üzüyordu... İşte geç kalındı.

Ağıtlarla Ağlıyordu; Paramparça Bir Hayatı Olmuş

Annemin ruhu şad olsun. Teyzemi onun yerine seviyoruz. O şimdi mutludur belki teyzemle buluştuğumuz için en azından biz bir anneyi kaybettik, bir anne bulduk çok mutluyuz.

Annemin sesi çok güzeldi. Halam konuşmasında bahsetti, annem türkülerine başlarken ağlayarak yarıda kesiyordu. Tam sonuna kadar söylemiyordu. Sesi çok güzeldi. Düğünlerde hep annemi çağırırlardı. Düğünlerde de, köy nişanlarında da annem hep başsanatçı gibi şarkı türkü söylerdi. Sesi çok güzeldi. Halk müziğine çok yatkındı. Hep Bolu yöresi türküleri söylerdi. Orada büyüdüğü için. Tam sonuna kadar götürmüyordu. Ağıtla ağlıyordu. Ailesi aklına geliyordu. Çünkü paramparça bir hayatı olmuş. Ne kadar babam onunla evlenmiş baskı görmemiş ama yine de kaybettiği bir ailesi olduğu için bir eksikliği vardı.

Hangi türküleri söylerdi? "Şafak söktü yine Sunam uyanmaz", "Dağ başında sarılı çiçek", "Şu tepe pullu tepe." Sonra "Anam olasın Ömer" onu çok söylerdi. "Fırat kenarında aspav yıkarlar, yıkıp gül dalına sererler." Onu çok söylerdi ama sesi çok müthiş güzeldi.

Benim sesim güzel değildir. Ama size "Şafak söktü yine Sunam uyanmaz" türküsünü söyleyeyim (söylüyor). Sesim kötü özür dilerim.

Bunları söylerdi annem. Fakat bunu söylerken hep ah derdi. Sonunu getiremezdi, ağlardı. "Ne ağlarsın benim zülfü siyahım bu da gelir bu da geçer"i söylerdi... Söylerdi, yani dert söylerdi.

Temelinde Korku Varmış Korkudan Anlatmamışlar Kendilerini

Kürtçe bilirdi; Kürtçeyi güzel konuşurdu. Orada öğrendiği kadar... Annem Dersim'e yerleştiği için Kürtçeyi daha sonra öğrendi, oradaki bayanlardan öğrendi (Kürtçe bir türkü söylüyor). Bu türküyü düğünlerde söylerdi.

Ha "Şu karşıki yayladan göç katar katar"ı çok güzel söylerdi (Şu karşı yayla, türküsünü söylüyor). Atlattım baştan sona geçtim.

Bunları söylerken çok mutlu oluyordu. Tabii bunlar bizim özümüz, sözümüz kültürümüz. Gerçekten hem Bolu yöresi hem Doğu yöresi türküleri öğrenmişti ama çok duygulanıyordu.

Annem, halamlarla Ermenice konuşuyordu. Bizimle konuşmuyordu. Ama Ermenice türkü bilmiyordu. Bir de amcasının kızıyla (Meryem teyzem) da konuşuyordu. Teyzem bize geldiğinde yıllar sonra işte biz İstanbul'a geldik, teyzem Bolu'da oturuyordu. İstanbul'da Kartal'da ailemiz olduğunu öğrendik. Onlarla görüşmeye başladık. İşte amcasının kızı gelirdi. Günlerce kalırdı. O zamanlar sohbetler olurdu. Ermenice konuşurlardı.

Hatırladığım Ermenice kelimeler vardı. Unuttum, söylüyorlardı ama biz üstünde durmuyorduk. Onlar mutlu olsun, onlar baş başa konuşsunlar diye, ben teyzemin kızıyla farklı yerlerde farklı şeyler konuşurduk. Onları kendi haline bırakırdık.

Annem burada yok ama onu yâd ettik. Onun şarkılarını, türkülerini de söyledik. Ama onun kadar güzel söyleyemedik. O çok farklı güzel söylüyordu. Şu an çok yoğun duygular hissettim ama ağlamayacağım tutacağım kendimi.

Ben size teşekkür ederim sağ olun, iyi ki sizler varsınız. Sizler sayesinde acılarımızı paylaşıyoruz. Gerçekten şu an çok mutluyum. En azından bir hikâye açığa çıktı, bir aile açığa çıktı. Ne kadar da asimilasyona uğrasalar da bir parça bir kenarda yatıyorlar. Bunların temelinde korku varmış. Korkudan anlatmamışlar kendilerini.

Teyzem ve Akrabaları Hâlâ Korkuyorlar

Teyzem aslında çok cesur, yürekli bir bayan. Fakat Müslüman. Benimde bir tarafım Müslüman ama teyzem çok abartılı bir şekilde olmuş... Tamam, teyzem başkaları tarafından götürülmüş; çocuk yaşta onlar gibi olmuş. Ama ailesine (halasının çocukları -y.n.) bakıyorum onlar da korkudan olmuş. Teyzemi götüren aile tarafından yetiştirilmiş. Dört yaşındaki çocuğa ne verirsen onu alır. Teyzemin o konuda hiçbir şeyi yok; yani bir şey diyemiyorum. Fakat diğer aileye bakıyorum onlar da teyzem gibiler. Tamam, "Ermeniyiz" diyorlar fakat Ermenilikten yana bir şeylerini göremiyorum, saklamış, gizlemiş bir şeyler... Benim annem cesur bir şekilde söylerdi, bütün Tunceli onun Ermeni olduğunu bilirdi. En azında kilisesine giderdi, Alevi geleneklerine göre türbelerine de, ziyaretlerine de giderdi. Bizim Düzgün Babamız var. Pir Alimiz var, onlara hep giderdi. Ama annemin akrabaları "Ermeniyiz" diyorlar fakat hiçbir Ermeni geleneğini göremiyorum tamamen bir İslam geleneği gibi...

Tabii annem bir yanıyla da şanslı. Dersim gibi bir yerde yaşamış. Eğer Bolu ya da Konya'da olsaydı belki de aynı şekilde olurdu.

Alevilerle evlendiği için Alevilerde biraz demokratlık söz konusu. Baskıcı bir toplum değiliz, herkes dilediği dini gerçekleştirebilir. Fakat şunu da diyorum; yıllar sonra açığa çıktı. Dayımlarla dün şunu da konuştuk. Artık saklanacak gizlenecek bir şey kalmadı, neysek oyuz. Geçmişte yaşandı ve bitti. Herkes yaşadı; Alevisi de Kürdü de, Ermenisi de yaşadı bitti bu... Bundan sonra ne yapalım? İleriye bir adım atalım. Ama yine de çekiniyorlar...

Bak, Hrant Dink öldürüldüğü zaman çok üzüldüm ve gittim cenazesine. Çevremizden insanlar da katıldı. Ermeni değiller ama demokratlar. Sitemizde Ermeni olmayıp demokrat olan insanlar çok, onlarla birlikte gittik.

Kadriye Aydın Hışman
Dersim; Vank 2014

Annem 7-8 Yaşına Kadar Ailesiyle Birlikte Bu Köyde Yaşamış

Annemin köyüne geldim. Annemin bana anlattıklarını ve duyduklarımı anlatabilirim. Annem 7-8 yaşına kadar ailesiyle bu köyde yaşamış. Dersim '38 Katliamı'nda Bolu'ya sürgün ediliyorlar. Sürgün edilirken, ailesinin bir kısmıyla ayrılmak zorunda kalıyorlar. Tabii bu arada, köydeyken annelerini kaybediyorlar. Halaları tarafından bakılmaya başlanıyorlar. Annem o zaman kız kardeşini kaybediyor.

'38'de katliam olduğunda dört kardeşlermiş. İki kız, iki erkek. Bir abisini burada Dersim Katliamı'nda kaybediyor. Diğer kız kardeşi kayboluyor. Bir kardeşi ve babasıyla birlikte, halalarıyla Bolu'ya sürgün ediliyorlar ve Bolu'da yaşıyorlar. Orada abisini ve babasını da kaybediyor. Babamlar da Dersim'den Bolu'ya sürgün ediliyorlar. Daha sonra babamla tanışıp evleniyor. Af çıkınca da Tunceli'ye geri dönüyorlar.

Katliama dair çok kötü şeyler anlatırdı. Yani çok kötü şeyler yaşadıklarını, derin acılar yaşadıklarını, büyük kayıplar verdiklerini, çok sevdiklerini kaybettiğini hatırlatır ve çok duygulanır, üzülürdü. Bütün sevdiklerini ve ailesinin yarısını burada katliamda kaybetmiş.

Asker geldiğinde bunları toplu bir halde bir yere toplamışlar... Annem, babası ve halası tarafından uzaklaştırılıyor zaten bu şekilde kurtuluyorlar. Bir kısım akrabaları da yakalanıp öldürülüyor.

Biz annesiyle babasını sorardık anneme... Babası ve annesinin çok insancıl olduğunu söylerdi. Babası da çok cesur, yürekli ve otoriter bir insan olduğunu, gelenek göreneklerine düşkün olduğunu söylerdi. Annem şöyle derdi, bir gün dedem şikâyet edilmiş, "12 İmamlar'ın parmağını saklıyor" (Hz. Hüseyin'in parmağı efsanesi -y.n.) diye... Askerler gelmiş, dedem "ben buyum, aslımı inkâr

edemem" demiş ve askerlerden birini itmiş. Daha sonra bir sürü askerin dedemin üstüne çöküp kelepçe taktığını söylüyor. Nedir? Neden götürülüyor babam diye... Daha sonra annesi izah ediyor böyle böyle oldu diye... Bir süre sonra da babası serbest bırakılıyor, dedem geliyor. Ondan sonra da katliamlar... Hatırladıkları o.

Ben Annemi Türk Olarak Biliyordum

Annem kız kardeşinin adının Aslıhan, biraz toplu ve kendine göre daha esmer olduğunu söylerdi.

Çok üzülüyordu. Ağlamadığı gün yoktu. Her gün bahseder ağlardı. Abisinin çok yakışıklı, uzun boylu olduğunu ve onun abisinin gözünün önünde askerler tarafından süngülendiğini anlatırdı.

Taa ki uzun yıllar sonra teyzemlerin (Meryem teyzesi -y.n.) annemi gelip köyde bulana kadar bilmiyordum; ben o zaman annemin Ermeni olduğunu öğrendim. Yani annemin Hıristiyan Ermeni, Müslüman olması bir şey değil, gurur duydum. Ailesini tanıması güzel oldu.

Annem akrabalarını bulduktan sonra farklı şeyler yaşadık. Şöyle bir şey, babamlar annemin Ermeni olduğunu Bolu'da biliyorlarmış. Biz bilmiyorduk, ben o zaman öğrendim. Ailesi biliyormuş, benim babamın ailesi filan biliyormuş. Babam dedemi (Agop dede -y.n.) de çok seviyormuş. Dedem Bolu'da da çok asil bir insanmış. Orada da çok seviyorlarmış. Ama Bolu'da da onları "Kürt" diye biliyorlarmış. Şu an halen orada yaşayan akrabalarımız var onları Ermeni değil, Kürt olarak bilenler var. Yani saklamışlar Ermeni olduklarını.

Annem Katliamdan Sonra Bu Köye Hiç Gelmemiş

Benim en büyük üzüntümde o... Sürekli anlatırdı, şöyle bir köyümüz vardı, ceviz ağaçlarına çıktığını anlatırdı. Kayalıkların olduğunu anlatırdı ve biz oraların çok uzak olduğunu düşünürdük. Yani ihmal de var. Yani bu kadar yakınmış, getirmedik, getirmediğimiz için çok üzgünüm.

Yıllar Sonra Teyzemizi Bulduk

Annem sürekli bize bir teyzemizin olduğunu ve teyzemin kayıp olduğunu söyleyince, biz de sürekli akrabalarıyla bağlantı kurardık. Onlara, ne olur kardeşimi bulun, haber var mı? Biz de ona çok yardımcı olamadık. Onun için vicdan azabı vardı bizde... Daha sonra internette teyzemin kızıyla (Zeynep) kardeşim konuşmuşlar. Kardeşim telefon etti, "teyzeyi bulduk" filan. Biz şok yaşadık ve o dönemin içinde de duygularım çok acıydı annemi kaybetmiştim. Bir kayıp bir de yeni bir anne bulmak... Yani sevinç ve mutluluğu bir arada yaşadık. Daha sonra kardeşim teyzemin yerini öğrendi. Diğer kızının yanında yaşıyormuş. Isparta Şarkikaraağaç'a gittik. Çok yoğun bir karşılama... Teyzem yatakta. Gözlerimi kapadım annem, açtım annem. Şok yaşadım... Tamamen içimde bir kuşku yaşamadım, bu benim gerçekten teyzem. Güzel bir duyguydu... Ondan sonra görüşmeye başladım teyzemle dört yıldır çok güzel bir ilişkim var. Görüşüyorum, seviyorum teyzemi, özlüyorum. Teyzemin kızlarıyla konuşuyorum.

Birbirlerine Çok Benziyorlardı Fakat Biri Alevi Diğeri Sünni Kültürüyle Büyümüş

Teyzemle ilk buluşmamız şöyle oldu; kardeşim aradı, "teyzeyi buldum" diye. Ben inanmadım, şoke oldum. Gerçek mi? dedim. Sonra bak numarasını verecem, teyzenle konuş dedi. Aradım, teyzemin kızı ve teyzemle konuştum. Daha sonra teyzemin İzmir'deki kızı, görüşmemizi sağlayan, büyük emekleri olan Zeynep'le görüştüm. Sonrasında da biz İstanbul'dan, Zeynep İzmir'den teyzemin Isparta'da kaldığı kızı Hatice'nin evine gittik. O şekilde birleştik yani... Şaşkındık, duygularımız yoğundu, sıcak karşılandık, teyzem de çok sıcaktı, çok duygulandı, şaşırdı. "Ben de ablamı arıyordum" dedi. Çok ağladı, ahh ablam keşke bulsaydım... Ablasının yaşadığını biliyormuş... "Kaybettik" dedik. Çok üzüldü, çok duygulandı. Öyle iki gün kaldık

teyzemin yanında. Ondan sonra görüşmeye başladık, teyzemi İstanbul'a getirdik.

Birbirlerine çok benziyorlardı. Aşırı benziyorlar. Sesinden, yüzünden, tipinden çok benziyorlar. Fakat ikisi de farklı kültürlerde yetişmiş. Biri Alevi kültüründe, diğeri Sünni kültürüyle büyümüş. İşte o şekilde... Üzüldüklerimiz bu, hâlâ bu kültürlerine devam ediyorlar. Öyleee...

Burası Benim Anne Ocağım

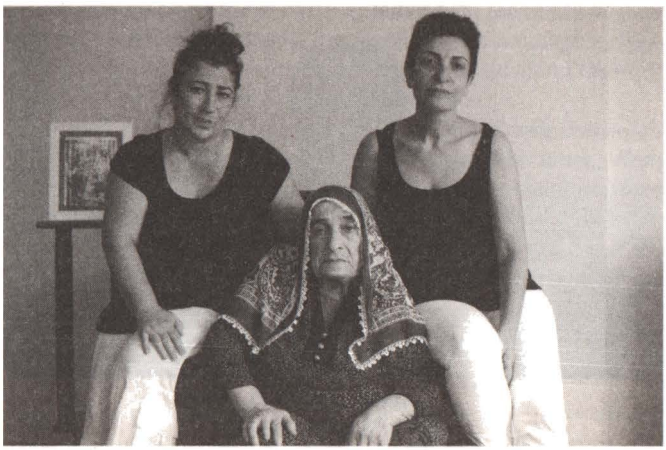
Yıllar sonra annemin bir daha dönemediği köyüne geldim. Üstelik kayıp olan teyzemin kızıyla birlikte... Bu bizim için gerçekten çok derin bir duygu ifade ediyor. Teyzemin kızıyla uzun süredir, teyzemi de alıp gidelim, gelelim, yapalım derken bir sürü denkleştiremedik zamanı. Artık bu sefer kesin bir gidelim görelim dedik... Teyzemin kızı Zeynep'le o İzmir'den, ben İstanbul'dan, gel annelerimizin doğduğu yere gidelim. O köyün toprağını annesine götürüp koklatmayı düşünüyor, ben de toprağı annemin mezarına götürmeyi düşünüyorum. Öyle duygulu düşüncelerle geldik. Yani bir özlem var, tabii ki teyzem yaşıyor, annemi kaybettik. Ben dilerdim ki ikisiyle birlikte buraya gelmeyi... Ve biz buranın tarihini ve yaşananları bilmiyoruz. Onlar olsaydı kim bilir neler anlatırlardı... Sadece teyzem çok şey hatırlamıyor, annemin söylediklerini ben size yansıtmaya, anlatmaya çalıştım. Belki onların hatırlayacakları çok şey olurdu. Çok güzel şeyler konuşabilirdik onlarla. O sohbetleri yapamadığımız için de çok üzgünüm... Kim bilir neler kaybettik, neler kaçırdık?

Burası annemin vatanı, köyü Vank... Burası benim de anne ocağım... Burası benim annemin doğduğu yer, benim için, çok farklı bir yer, bir de çok acı yaşamışlar... Burayı imkânlarımın el verdiği kadar kuzenlerimle birlikte birleşip; şu çeşme de aklımdan şu geçti. Şu köyün çeşmesini büyütüp dedemlerin annemlerin, halamların,

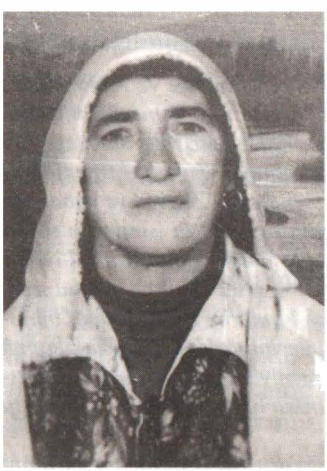
teyzemlerin, bütün kaybolan insanların isimlerini yazmayı düşünüyorum. Her yıl ailemle topluca gelmeyi ve bu virane olmuş kilisede kurban kesmeyi düşünüyorum. Şu an onlarla hep bunu konuşuyoruz. Tamamen başlangıç oldu devamını getirmeyi düşünüyoruz toplu halde..

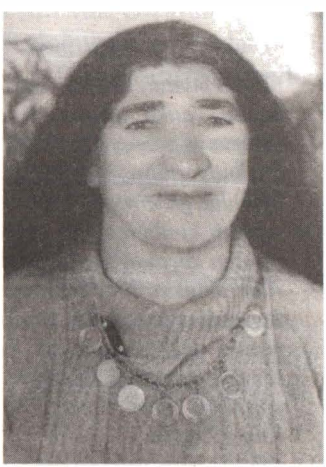
Annem ve Teyzem Buluşabilirlerdi, Görüşebilirlerdi

Şimdi kendimi çok huzurlu hissediyorum. Çok da duygulu hissediyorum. Çok da kızıyorum; hani bu kadar yakın olmamıza rağmen, neden annemi getirmedim? Neden biraz daha çaba harcamadık; belki çok önce annem ve teyzem buluşabilirlerdi, görüşebilirlerdi. Biri yaşıyor, abla acısıyla, diğeri kardeş acısıyla gitti. "Kardeşimi bulun, kardeşimi bulun. Nerededir? Ne yapıyordur?" derdi. Onun derin üzüntüsünü yaşardı. Hep annemin ağladığını görürdüm yani. Yalnız kaldığında hep ağlardı. Ölmek farklı bir şey, kaybetmek farklı bir şey. Hani öldüğü zaman umudunu kesersin. Ama kaybolduğu zaman ne oldu? Yaşıyor mu? Ne yapıyor? Nerededir? Hep onu anlatırdı, onu konuşurdu. Öyle düşünüyordu. Öyle gitti, bu bana çok ağır geliyor.

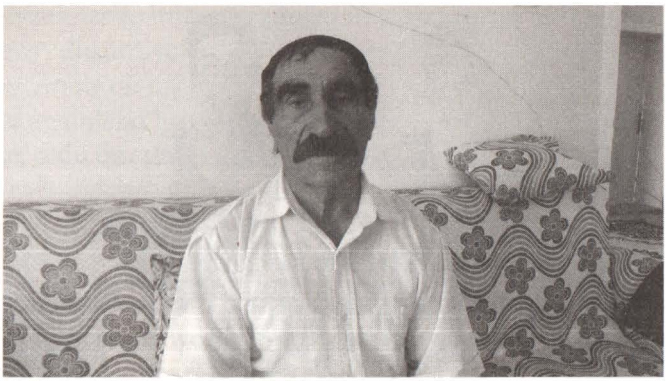

Kadriye teyzesi Aslıhan ve kuzeni Zeynep'le

Zıverta-Zartar Kiremitçiyan

Kamer Aydın

Kamer Aydın, Zıverta-Zartar'ın eşi. Kadriye ve Kaya Ali'nin babası. Vanklı Agop'un enistesi... Onunla görüşmeyi planlarken Zıverta ve babası Agop hakkında daha geniş bilgi alabileceğimi düşünüyordum. Beklediğim gibi olmadı. Zıverta Ermeni kimliğini hiç gizlemediği halde Kamer Aydın, Zıverta ve babasının Ermeni kimliğine dair anlatımlardan, hatta isimlerini söylemekten kaçındı. Bir savunma ruh haliyle onların nasıl iyi bir Alevi olduklarını, Pir-Rayber tuttuklarını anlatma yolunu seçti. Zıverta'nın ve Agop'un Ermenice isimlerini bildiği halde "bilmiyorum" deyip ısrarla Türkçe isimlerini söylemesi bir baskılanma sonucu olsa gerek. "Ben bir Ermeniyle evliydim ama o Hıristiyan değil, Alevi olmuştu." Savunma hattını böyle oluşturmuştu Kamer Aydın.

Agop'u bilmiyoruz ama Zıverta'nın Alevi inancına geçtiğini hem oğlu hem de kızının anlatımlarından biliyoruz. Ancak Zıverta, Ermeni kimliğini de son derece güçlü biçimde korumuş. "Alevi Ermeni" kimliğiyle örtüşen bir duruşu ve yaşamı olmuş Zıverta'nın.

Kamer Aydın eşinden minnet ve saygıyla bahsediyor. Her ne kadar Ermeni kimliği ve isimlerini anmaktan kaçınsa da, onun yeteneklerinden, saygınlığından ve inançlı bir Alevi oluşundan övünüyordu.

Bir Ermeni kadınla evli oluşunu bulunduğu toplumda bugüne kadar yargılayan olmamış. Bir yanıyla bunun rahatlığını yaşarken, diğer taraftan da yazılır çizilir ve kamusal alana taşınırsa bu durum bozulur endişesi taşıyor gibiydi...
Kamer Aydın sürgün edilmiş bir Alevi olarak; Vanklı Ermenileri sürgünde yakından tanımış ve birlikte yaşamış bir tanık... Keşiş Ailesinin bazı fertlerine dair anlatımları tablonun bütünün daha da netleşmesine katkıda bulunmaktadır..:

Kamer Aydın
Zıverta-Zartar'ın Eşi
Dersim, Temmuz 2015

Annemin adı Saniye, babamın adı Hıdır. Beş kardeşiz. Aslında altı. Bir de kız kardeşim var. O zaman nüfusa kayıtlı değilmişiz. Mesela 1931 doğumlu yazmışlar beni. Tabii ben '38'i hatırlamıyorum. Fakat anne babamdan duyuşum...

Roşnek, Komeçi böyle iki isimli bir köyde oturuyorlarmış. Haydaran; Kamer ağanın aşiretinden...

Kaçanlar Kurtuluyor, Teslim Olanlar Kırılıyor

O zamanı (1938 Tertelesi -y.n.) babam da annem de... İkisi birlikte anlatırlardı. İşte o Komeçi'de her ne kadar artık nereden kaynaklandıysa asker gelmiş, bunlar ondan sonra evvela korkmuşlar, dağlara kaçmışlar. Devlet o dağlarda yakaladığı kişilerin hepsini kırmış. Birkaç yıl sonra da bir af kanunu çıkarmışlar. Türkiye'nin muhtelif yerlerine sürgüne göndermişler. Öyle dağınık... Nihayet, on, on beş sene sonra yine bir af kanunu çıkarmış bu sefer memleketlerine... Tunceli'ye... O şekilde Tunceli'de kendi meskenini isteyene meskenler vermişler. İstemeyenler yani köyünü istemeyenleri de yeniden iskân etmiş, Tunceli'nin muhtelif köylerinde ikamet etmişlerdi.

Neler yaşamışlar... Annem babamın malını almışlar, evini, yaylasını yakmışlar. Bunlar mağaralarda, çalı altlarında, kendini saklamışlar. Nihayet çok kişileri de kırmışlar. Benim şahsen annemin kardeşini, yengesini, babasını, annesini kırmışlar o '38'de. Ama baba tarafını çok kırmamışlardı. Anne tarafının hepsini kırmışlar. Cündi denilen bir köydelermiş, onlar itimat etmişler, devlete teslim olmuşlar; "kırmazlar" diye... Ama itimat... Dağlara kaçanlar kurtuluyor. Nihayet üç dört sene sonra bir af kanunu çıkarmışlar, sürgüne göndermişler. Sürgün işte... Ama sürgüne gönderilen üçte biri değildi, çoğunu kırmışlar. Şimdi gitsen görürsün, o kemikler hemen yeryüzünde ışıldar yani. Beyazlanır. Yani bildiğin gibi değil. Çok kırmışlar. Bombardıman olmuş, toz toprak, duman içinde...

Keşiş'in Köyünde

Bombalamalar... İşte Keşiş varmış, Keşiş'in köyünde. Bizimkiler kaçarken Keşiş köyünde yakalanmışlar. Ama onlar daha yüksek yerdeymiş, Bunlar engin yerde. Asker silahları daha yüksek bir yere koymuş. Oradan atıyorlarmış. Babam diyor: "Şöyle 5 metre, 6 metre önümüze düşüyorlardı. Biz toz duman içinde kalıyorduk." Yani ben de kucağındaymışım. Ama ben hatırlamıyorum.

Sonra bizi sürgün etmişler. Sürgün eli; Bolu'nun Mengen kazasına...

O zaman, şöyleydi: Kaçar gene isyan açar diye devlet büyük oğlu olanları ayırıyordu başka yere veriyordu. Ağabeyim evli olduğu için onu ayırdılar bizden Yeniçağa verdiler.

Ama bacımız burada (Dersim -y.n.) kalmış. O sıralarda evliymiş. Areyli aşiretinden biriyle evli. Nazmiye'ye yakın. Onlarda öyle bir kırım olmamış.

Okula Getirin, Türkçe Öğrensinler

Yok, birkaç sene okula gidemedik, küçüktük. Yalnız kaymakam emir verdi, muhtarlara. Dedi ki: "Bunlar Kürttür. Lisan bilmiyorlar. Çocukları elinden tutun, okula

getirin, oturtun, lisan öğrensinler." Bizi o şekil getirmişler. Okul da zaten köyün içindeydi. Evimizden babamız, annemiz elimizden tutmuş okula götürmüş. Biran evvel öğrensinler. İki üç sene sonra da okula gittik yani. Zaten biz çabuk öğrendik. Babamız annemiz biraz geç öğrendi.

Babam Beni Everdi

Ben orada 14 yaşında evlendim... Babam beni everdi. 15 yaşımda buraya döndüm.

Evlendiğim kişi, onlar da göçmendi (Dersim sürgünü -y.n.). Hozatlıydı... Onunla evlendim. Aynı yaşlardaydık. O benden daha gelişkindi, yaş olarak belki biraz büyüktü benden.

O Hozat'ın Vank köyündendi. Vank Keşişi'nin torunuydu. İyi bir yerdendi. İmamların (İmam Hüseyin -y.n.) parmağı onun babasının evindeydi. Babam, annem anlatıyordu, biz bilmiyoruz... Onu şeyde, Elazığ'da şikâyet etmişler. İşte, bunlarda ondan sonra sıkıştırmışlar benim kayınpederi. Ondan sonra söylememiş.

Kayınpederimin Ermenice Adını Bilmiyorum

Kayınpederimin adı Yakup. Ermenice adını bilmiyorum; Yakup diyordum ben. Evlenmeme yakın bir zamanda vefat etti. Onun ölümünden sonra altı ay olmadı, beni everdiler. Bir oğlu, iki de kızı vardı. Oğlu 18 yaşına girmişti orada (Bolu -y.n.) hastalandı, öldü. Artık, o zamanın hastalığı kanser miydi, neydi? Kızlardan biri burada (Dersim -y.n.) '38'de, ayrı düşmüş babasından... Ölmüş mü, kalmış mı bilmiyorlardı. Şimdi o sağdır. Bulduk onu. Çocukları var: Biri senin gibi araştırmacı, öğretmen. Yani benim baldızın kızı.

1948'in sonunda evlendik. O yaz aylarında da buraya (Dersim -y.n.) geri geldik ha! Bazı akrabalarımız 1947'de hemen geri geldiler. Biz davarımız sattık. Davar sahibiydi (kayınpederi -y.n.). Biz bir iki sene kaldık, satıldıktan sonra geldik.

Yılbaşıydı, evlendim. 1948'de... Demek ki, 49'da buraya gelmişim. Doğru. Babamın mezarında 22 Mart 1949 yazıyor. Babam da orada vefat etti. Nasip olmadı. Öyle olmasaydı o da gelirdi buraya... Onun mezarını orada kaldırdık.

Yakup Ağa'nın Mezarı

Kayınbabamın Bolu'da bir tarlası vardı. Ormanlıktı, tarla açmak için bütün ormanı kırıyorlardı. Tarla yapıyorlardı ama iyi mahsul veriyordu. Şu oda kadar bir yer aç, mısır ek, sana yeter. Adam tarlasını köklerken, elinde balta varmış. Yukarıdan avcılar, hayvanları (domuz -y.n.) vuruyorlar. Ondan sonra onları kovalıyorlar. Yukarıdan köylüler bağırıyorlar: "Yakup Ağa, kaç! Domuz geliyor. Yaralar seni!" Babayiğit bir adamdı... Bıyıklar böyleydi! İyi adamdı. Ondan sonra da baltayı alıp önüne geliyor. Domuz (affedersin), insanı tırpan gibi biçiyor. Vuruyor buradan (karnını göstererek -y.n.) kanıyor. Büyük ağabeyim gitmiş, görmüştü. Dedi "Bu kapağı böyle kaldırmıştı." Bolu'ya hastaneye yetiştiriyorlar. Hastaneden bunlara "siz gidin!" diyorlar. Hastanede ölüyor. Devlet gömüyor. Başka da kimsesi yoktu. Mesela kızı vardı, nereden gitsin Bolu'ya? Mengen nerede, Bolu nerede? Onun için devlet ödüyordu. Mezarı da...

Hayır, ben henüz evlenmemiştim.

Söz Hakkı Yoktu

Evlilik meselesi, daha babası sağken, babamla annem (o zaman biliyorsun, bizde söz yoktu. Baba, annedeydi)... Çok mükemmel bir insandı Yakup Ağa. Çok olgun! Orada belki de kırk hane göçmen vardı, bütün o besliyordu. Çalışkan insandı! Bütün insanlar açtı, ondan buğday alıyorlardı, veriyorlardı. Babamı çok seviyordu. Babam da onu severdi. Annemlere misafirliğe geliyordu, annemler kızı görüyorlar, beğeniyorlar. Annem... Örf, âdet gereği alüminyumdan bir mavi boncuk takıyor kıza. Sonra gel-

diler, bana söylediler. Ben ilkokula gidiyordum. Öyle bir şey bilmiyorduk. Anne, baba vasıtasıyla söz hakkı bizde yoktu. Böyle!

Onun da Ermeni Adını Bilmiyorum

Onun adı Elif'ti. Ama Ermeni adını bilmiyorum. Halil adında bir amca çocuğu vardı. Onu da Mengen'in Akkurt köyüne vermişlerdi. İki oğlu var, Fransa'da çalışıyorlar. Hep göç ettiler. Çok güzel arazisi vardı onun. Çok mahsul alıyordu. Sulu bir yerdi. Onlar da bıraktı gittiler Fransa'ya.

O keşişin ailesinden hatırladığım başka kimseler yok... İşte bizim hanımın halasının çocuğu vardı Mengen'de... Mengen'in köyünde. Şimdi (Hıdır Sarkis -y.n.) hâlâ orada. "A. Ağa" diyorlar. Oranın zengini evleri, işyeri varmış. Bak, o A. dediğim babamları iyi biliyor. Babamdan para isterdi. Biz o zaman küçüktük.

Mengene gittiğimizde bize "siz çalışkandınız, burada büyüseydiniz, buranın en zengini siz olurdunuz" diyorlar. Beraber okula gittiğimiz arkadaşlarım vardı. Aynı bizim yaşımızda. Bizi çok seviyorlar. Her yıl evine gidiyoruz. Çağırıyorlar, bir araya geliyoruz. "Arkadaşlarından şu şu gelmişler" diyorlar. Yani çok demokrat kişilerdir o Mengenliler. Çok, çok efendi insanları var. Ayrım yok. Müzikleri de öyle... Sonra çok medeni ve demokrat insanlar. Yabancıyı seven insanlar. Bizi görünce ağlıyorlar. Salmıyorlar, "kalın!" diyorlar.

Babamın mezarı orada...

"Babanız Güneşe Karşı Gözyaşı Dökerdi" Diyorlar

Mesela o A.'yı biliyorlar. Ama o da medenî insandır. Yani şöyle: Konuşmasından, gelişmesinden, anlatımından biliyorlar. "A. Bey" diyorlar. O namaz kılmıyor. Camiye gitmiyor. Bir şey etmiyor. Zaten oralar öyledir. Ağabeyim de gitmezdi, babam da gitmezdi. Öyle bir zorlama yoktu.

Baskı olmazdı? Mesela ezan okuyorlardı, hepsi gidiyorlardı, bizden hiç giden olmazdı. Babam kurban keserdi. Onlar, hor görmezlerdi. Hiç... Babam için, onların büyükleri anlatıyorlardı, "Yahu, babanız vardı. Güneş doğarken yakasını tutar, güneşe karşı gözyaşı dökerdi. Çok münevver adamdı" diyorlar.

Babam çok inançlıydı. 12 İmamlar'da öküz keserdi, hep dağıtırdı. Alırdı o göçmenler. Ta Yeniçağa kadar giderdi. İki gün et dağıtırdı. Babam öyleydi... Hiç yolunu unutturmadı.

"Agop" Diyorlardı, Pir, Rayber Tutmuşlardı

Evlendiğimde onun Ermeni olduğunu biliyordum elbet. Zaten onlar buradan gitme ama onlar Pir-Rayber biliyorlardı. Bildiğin şey (Hıristiyan -y.n.) değildir ha! Onlar içimizde, Pir-Rayber tutmuşlardı ha! Piri var, Rayberi var... Böyle. Onlar, yani güneş doğunca öyle "Muhammed" dedikçe, "12'ler" dedikçe yani biz hiç!.. İçimizde yetişmiş yani. Alevi yani şey... Hiçbirimizden bir farkı yok!

Asla, ayrım yapmazlardı. Bizde yapmazdık. Bizi çok severlerdi. Orada belki kırk göçmen vardı, hepsi tembeldi, çalışmıyorlardı veyahut yerleri kırsal yerlerdi, iş yoktu. Bunun (Yakup -y.n.) mesela güzel tarlaları vardı, güzel buğday mısır yetiştirirdi. Herkes ona koşardı; Yakup Ağa'ya...

Onun gerçek adını Agop biliyorlarmış. "Agop" diyorlardı. Soyadlarını biliyorum. Mesela şey... Dur bakayım! Bir şey vardı... Valla! Unuttum ha!

Evlendik. Sonra buraya geldik. Bir ara babasının köyüne (Vank -y.n.) gitmek istedi, kendi milletinden birilerini görmek istedi. Öyle bir şeyler oldu. Kalktı, gitti kimseyi bulamadı...

Burada köye sor, hepsi onun ismini andıkça ağlıyorlar. Münevverdi, konuşması olsun, ondan sonra... Yetenekliydi. Onun ekmeğini kim yerse yarısını cebine koyar, gider gelinlerimize, karılarımıza gösterelim diye... İnanmıyor-

lardı. Bu ekmek, sacda pişmemiş ya! "Bunu nerede, kim pişirmiş?" derlerdi. O şekil yani... Allah yolunda çok çok inançlıydı... Yani o duasıyla yaşıyordu.

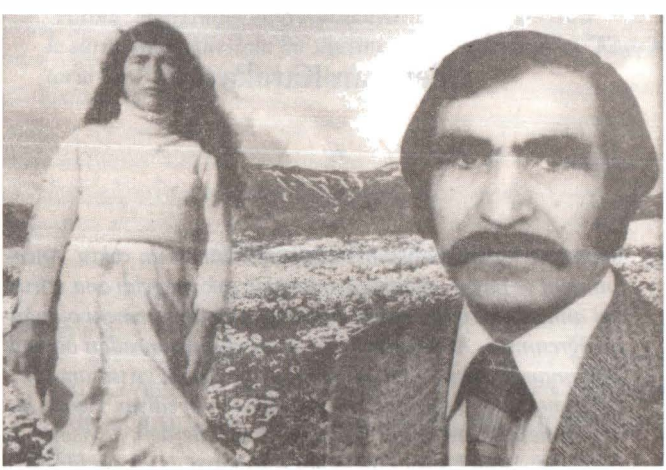
Aslımız Ermeni, Ama... Diyordu

Yok, hiç Ermenice bilmiyordu. O da küçükmüş. Çok zamanlar geçmiş...

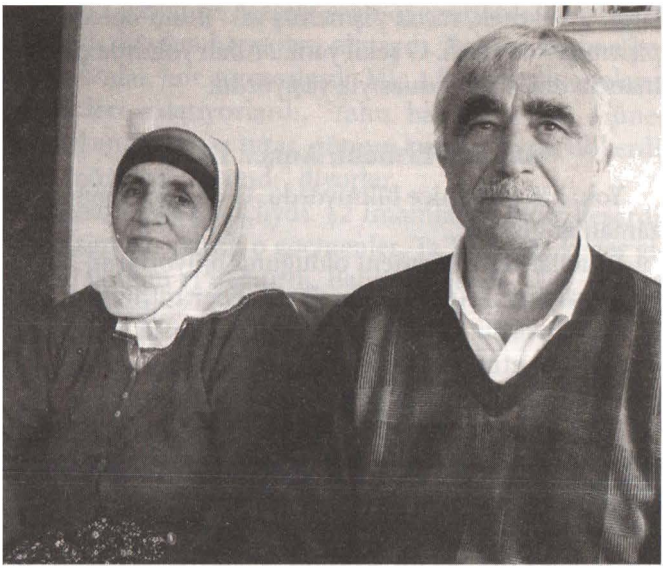
İnsanlar onun Ermeni olduğunu biliyorlardı, köylüler, akrabalar... Ama bunlar Pir-Rayber tutmuşlar. Yani çok seviliyordu. Sevilen bir insandı. Kimse dışlamazdı onu. İnkâr etmezdi kendini. "Aslımız Ermeni ama biz Pir-Rayber sahibiydik" diyordu. Alevi olmuştu.

Hep ablasından (Aslıhan -y.n.) bahsederdi, "Ablam şöyle oldu, ablam böyle oldu, göremedim, bulamadım" diye çok üzülüyordu.

İşte, bildiğim bundan ibaret. Başka...

Zıverta ve eşi Kamer Aydın

Süleyman Karakaya

Babasının hayat hikâyesini anlatmakta bir sorun yoktu. Ancak annesini ve hayat hikâyesini anlatmak çok zor geldi ona. Birincisi annesi onu terk etmişti, ikincisi annesinin Ermeni olduğunu öğrenmişti. Annesinin Ermeni olduğunu sonradan öğrendi Süleyman Karakaya. Ona hep soğuk davrandı ve ısınamadı... Bilmemezlikten değil, kayıtsız kalmayı tercih ediyor. Her ne kadar gitmese de annesinin Vanklı ve Ermenilerden, dayısının da Agop olduğunu biliyor Süleyman Karakaya. Uzaktan bir takip etme durumu... Yakın olmak istemiyor. "Annesi Ermenidir" denilsin istemiyor. Hem zaten annesi ona "annelik yapmamış" ki... Tüm bunları açıktan söylemedi elbet Süleyman Karakaya ancak görüşmemiz boyunca biz onun anlatamadıklarından anladık. Annesi ve akrabaları hakkında "gizli merak" içinde olmasına rağmen, onların açığa çıkması, bilinmesi sanki onu rahatsız edecekmiş gibi bir endişe taşıyordu.

Annesinin Ermeni ismi olan "Varte"yi telaffuz etmemek için çaba içinde oldu. Ancak dayısı Agop ve Agop'un çocukları hakkında konuştuğumuzda daha sıcak bir hissedişi vardı. Hatta duvar ustası olma özelliğinin Agop'tan kendisine geçmiş olabileceğini söyleyerek hoşnutluğunu dile getirdi.
Görüşmenin başından itibaren annesine karşı sert, kayıtsız kalmaya çabalarken, sonuna doğru yumuşadı ve ailesine ilgi duymaya başladı. Onu anlamaya çalışan bir noktadaydı. Babasının birinci eşinden çocukları olmayınca, çocukları olsun diye ikinci eş olarak Varte'yle evlenmiş. Varte'nin ilk çocuğu da Süleyman olmuş. Tabii iki kadın bir arada... Anlaşamamışlar, ayrılmışlar. Süleyman'ı birinci eş "analık" olarak büyütmüş. Yıllar sonra görüştüklerinde Varte'nin sevmek için kendini paralamasına karşı Süleyman'ın onu cezalandırırcasına uzak durması, ısınamaması "beni sen büyütmedin" ifadesinde derin bir karşılık buluyor.
Varte, Agop'un kız kardeşidir. Aslıhan ve Zıverta'nın halası. Zıverta hayat hikâyesini anlatırken çocuklarına "beni halam Vartik aldı yanına. Biz onunla Bolu'ya gittik" diyor. Başka bir yerde ondan fazlaca bahsedilmiyor. İşte o "Vartik" (Türkçe adı "Fatma" olan) Süleyman Karakaya'nın annesi Varte'dir.
İz sürüp Keşiş Ailesinin bir üyesini daha tespit etmiş ve "Keşiş'in torunları"ndan birini daha bulmuş olduk...

Süleyman Karakaya

Varte'nin Oğlu
Kestel, Bursa Ekim 2012

Ben Ovacık Mansuran köyündenim. 1945 yılında Bolu'da doğmuşum. Babamın adı Ahmet annemin adı Fatma...

Babamları 1938'de Bolu'ya sürgün etmişler. Bu nedenle de benim doğum yerim Bolu.

Evet, Sürgün Çocuğuyum

Babam, Kalan aşiretinden. 1938'de Mansuruşağı (Mansuran -y.n.) köyünde yaşıyorlar. Babam anlatırdı bize.

O bölge de yaşayanlar toplanıp, Laç deresine gidiyorlar, orada Zağge deresi varmış. Orada birikiyorlar. Üç gün boyunca tartışıyorlar. Kimisi Laç deresi mağarasına girelim, kimisi geri dönelim diyor. Anlaşamıyorlar, bazıları geri dönüyorlar, babam da oradan geri dönüyor. Babam, babasına annesine çok söylüyor ama dinlemiyorlar. Babamın bir oğlan, dört tane de kız kardeşleri varmış. Amcaları filan, dönmüyorlar. Babam dönerken nenem orada ağlıyor, bayılıyor. Babam "çeneleri kitlendi, o dal ağzından çıkmadı öyle ağzında kaldı" diyordu. Bırakıp geliyorlar. Aradan bir iki gün geçiyor Laç deresinde mağaraya girenlerin hepsini öldürüyorlar. Orada insanlarımız çok ölüyor. Babamlar böyle kurtuluyor. Oralarda bir sene mi, bir kış mı kalıyorlar? Kurtulanları sürgün ediyorlar. Evet, sürgün çocuğuyum.

Mansuran'da Bir Grup Asker

Babam, büyüklerimiz konuşuyorlardı. Mansuruşağı'nda o yıl şöyle bir hadise yaşanıyor. Bir grup asker silah toplamak amacıyla köye geliyor ve orada, bir evde öldürülüyorlar.

Ağaye Vel dedikleri bir adamın evlerinde oluyor. Kalan aşiretinin ağasıymış. Asker geldiğinde onlarda kalıyor. Asker bazı insanlara haksızlık yapıyor biliyor musun? Küfür ediyor bilmem ne yapıyor. İnsanlarda toplanıyor. Aralarında hayli tartışıyorlar. Kimisi "bırakalım" kimisi "öldürelim" diyor. Tabii askerlerin haberi yok bu durumdan. Bir yandan da askerlere yemek indiriyorlar. Tabii bunlar planlarını yapıyorlar.

O askerler öldürülünce ortam kötü oluyor tabii.

Asker sayısı dokuz tane miydi? Öyle bir şeydi galiba. Askerlerin silahlarını alıyorlar oradakiler.

O zaman Kalan aşiretinin ağalarının haberi varmış galiba. Köylüler kendi başına yapmıyor. Mesela o zaman Hüseyin Ağa varmış...

Mansuran'da onları hallettikten sonra bu seferde Mercan karakolunu basıyorlar. Ama orada kimse öldürülmüyor galiba. Tam bilmiyorum.

Mansuran'da o askerlerin mezarları var mıydı? Bilmiyorum. Hiç kimse bir şey söylemiyordu o zamanlar.

Benim dedem de o zaman muhtarmış. Dedemin ismi Seyit Ali Kara. Son zamanda Karakaya oldu soy ismimiz. Dedemleri çok dövüyorlar ha, gelip silah topluyorlar ya, çok dövüyorlar. Çok haksızlık yapıyorlar. Bir tane silah veriyorlar. Eğer sende daha silah yoksa onun için dövüyorlarmış. O musahibimin dedesini döverek, adamı öldürüyorlar. Ondan sonra onlar da askerleri öldürüyorlar.

Asker her zaman geliyormuş. Babam "asker devamlı geliyordu" diyordu. O Merxo köyü tarafından çıktıkları zaman ateş ediyorlarmış, baskına geliyorlarmış. Diyordu "M. I. amcanın babası hemen gelip yetişiyordu bize. "Çatışın korkmayın, hiç korkmayın, ben yetiştim size" diyordu, "biz ateş ediyorduk." Merxo'nun o diğer yüzüne kadar peşine gidiyorduk, dönüp geliyorduk, bakarsın iki gün sonra gene geliyorlardı...

Bolu'ya Sürgün

Babam o zaman evli tabii. Çocuğu yok. İşte o oğulluğu (eşinin çocuğu -y.n.) yanındaymış: O zaman o da büyükmüş.

Babam gelip Ovacık'ta bir kış kalıyor. Yazın gönderiyorlar Elazığ'a. Elazığ'da bunların, kadınların saçını kesiyorlarmış. Güya kadınların saçında, bit var ya. Sıra geliyor anneme, annem (Erzincanlı Mağaçur köyünden ya) Türkçeyi iyi biliyor. "Ulan beni götürüyorsunuz hele bakın saçımda bir bit varsa kesin, bit yoksa neden kesiyorsunuz saçımı" diyor. Yani direniyor orada, kestirmiyor.

Babamı götürüyorlar, babam Türkçe bilmiyor ya, böyle (göstererek -y.n.) elini koyuyor bıyıklarının üzerine, babam bıyıklarına çok meraklıydı, kıvırıyordu. Tabii elini koyuyor üstüne oradaki çavuş mu neyse, bu taraftan vuruyor, o taraftan vuruyor. Babam da biraz güçlüydü. Hiç elini üzerinden kaldırmıyor. Ulan bırakın gitsin. Bunun Allah belasını versin, bırakın gitsin diyor. Babam bırakmıyor bıyıklarını kessinler. Son dönemde diyordu: "Yav

ben ne kadar cahildim dur kessinler nasılsa kökü bizde. Niye o kadar tokat yedim ki boşu boşuna" (Gülüyorlar).

Elazığ'dan Bolu'ya sürgün ediyorlar. Bolu Mengen, Kızgöl (Kuzgöl de olabilir) köyü. Babamlar orada dokuz sene kalmışlar. İşte gidip tarlaya, bahçeye, kazmağa küreğe. Orada onlar ne yapabilirler ki hep kaba kuvvetle iş yapıyorlar. Başka bir şey yaptıkları yok ki. Babam Türkçe konuşmasını bilmiyor, okuryazarlığı yok. Ne yapsın işte?

Geri döndüğümüzde bu sefer de yasak mıntıkaydı bizim bölge. Mecburen Mercan köyüne gittiler. Mercan'da da iki sene filan kaldık. Sonra yasak kalktı bizim köye gittik. Hep sıkıntı, çile yani. Çileden başka bir şey yoktu...

Ermeniler

Bizim köylerde önceleri Ermeniler varmış. Büyükler öyle diyorlardı. Mesela en fazla Ermeni Müdirik (Eski ismi Mudırege -y.n.) köyünde varmış. Ermeniler orada Sadık Ağa'nın yanındaymışlar. Beş altı hane marabasıymış. Sadık Ağa da çok akıllıymış. Adam 1938'lerde İstanbul'a gidip geliyormuş. Alışveriş yapıyormuş...

Ermenilere ne olmuş tam bilmiyorum, öldürmüşler mi, köylerine mi gitmişler? Ama Ermeniler o dönemde Müdirik'te varmış.

Annem, Agop'un Öz Kız Kardeşi

Evet, annemde Ermenilik var. Vallahi Vank'tanmış güya. "Vank" diyorlar ya güya orada oturuyorlarmış, ne yapıyorlarmış... Onlar, Bolu'ya geldikleri zaman orada bizimkilerle birbirlerine yakınlarmış. Orada birbirlerini görmüşler. Bir mi, iki mi kardeşleri varmış galiba. İsmi neymiş, Agop'muş (Agop, Aslıhan ve Zıverta'nın babasıdır -y.n.) bilmiyorum. Evet, Agop'un öz kız kardeşi. Agop orada Mengen'de, domuz vuruyor ölüyor. Onun belki o Vank'ta şeyleri (arazileri -y.n.) de olabilirdi ama bizden kimse ilgilenmedi.

Başka kimsesi var mı? Vallahi, tahmin etmem, bilmiyorum yani. Hiç araştırmadık. Hiç peşine düşmedim, inan ki peşine düşmedim.

Adı Fatma'ymış. Başka isim bilmiyorum (Israrımız üzerine -y.n.), yav işte o şey Varte'ymiş de nüfusta Fatma yapmışlar.

Babamla Bolu'da evleniyor. Üç dört sene ya kalıyor ya kalmıyor. Geçinemiyor, bırakıyor gidiyor. Yani kadınlar geçinemiyorlar. Biliyorsun iki tane kadın bir evde oldu mu işte anlaşamıyorlar. Sonra bırakıyorlar birbirini. Daha sürgünden dönmemişler o zaman. O zaman çocuktum ben... Analığım beni büyütüyor.

Isınamıyordum Ona

Sonra onu Sılam diye bir adam alıyor. Orada (Bolu -y.n.) mı görüyor, nerede görüyorsa onunla evleniyor. Sılam'dan bir kızı vardı. O kız da öldü.

Kızın adını unuttum, Hatay mıydı neydi... Unuttum valla gitmiyordum onlara. Uzak duruyordum ben onlardan. Hiç ilgilenmiyordum. Isınmıyordum yani. Bir kere orada (Kulikan, Sılam'ın köyü -y.n.) bizim kivragilin düğününe gittik biz. O (Varte -y.n.) geliyor benim ayaklarıma. Annem ha... Gece, geliyor ayaklarımı ağzına koyuyor falan, ben tekme vuruyordum. Diyordum "sen benden uzak dur. Sen beni büyütmemişsin". Vallahi hiç ısınmıyordum... Yabancı biliyordum yani... Bilmiyorum bana öyle geliyordu işte.

Ermeni olduğunu bu son dönemde öğrendik tabii. Yani önceden nereden bileceksin.

Yav ne düşünecem ki (acı, acı gülüyor), ne düşünecem?

Şimdi nasıl oluyor biliyor musun? Misal benle sen konuştuk tartıştık. Sen kızdın bana dedin ki. "Senin annen Ermeni'dir." Bu oldu muydu insanın zoruna gidiyor yani. Benim zoruma gidiyordu. O da bir insan, o da...

Uzaktık

Yıllar sonra çoluk çocuk sahibi olduğumuz dönemde kocasına küsmüştü, bir ara geldi bize. İnan ki bu seferde... Biliyor musun? Bu (eşini göstererek -y.n.) çok acıyordu kendisine. Diyordu, "bu gitmesin, benim yanımda kalsın. Ben buna devamlı bakacağım." Ben de bizim evde kendisine kızarak söyledim. Dedim, "bak, gelmişsin ama bir daha kocanın adını ağzına alırsan, vay malım kaldı, vay kızım kaldı, bilmem ne oldu dersen, bu eve ayak basmayacaksın. Ama onları konuşmazsan, kalırsan yanımızda kal, ne zaman ki öldün. Ama onları konuşursan bir daha bana taraf gelme." Ovacık'tan geldim ki gitmiş. Ondan sonra gelmedi. Çünkü ben kızdım kendisine ne her gün gel git, gel git. Ben öyle şeyleri sevmiyorum.

Kocasıyla anlaşamıyordu. Tabii kocası haksızlık yapıyordu. Bizim Çerğat (köyün adı -y.n.) insanları biraz da aşağı yukarı konuşuyorlardı onu huylandırmışlardı. Adam huylanmıştı (psikolojisi bozulmuş -y.n.) yoksa kocası önceden çok iyiydi.

Kız kardeşimi ilk kez oraya giderken gördüm. Ondan sonra bir daha görmedim. Uzaktık birbirimizden. Uzaktık... Onun bir kızı mı var ne? Bir kız yeğenim var galiba. Kulikanlı birisiyle evlenmişti. Bir ara Bursa'ya gelmişlerdi onlar. Burada kaldılar mı, gittiler mi bilmiyorum.

Agop'ta Bir Duvar Ustasıymış

Yok, Vank'a hiç gitmedim. Vank Tornova'nın (köy; eskiden Ovacık'a bağlı nahiye) neresine düşüyor? Tunceli'ye yakın galiba.

Ben tek kişiydim. Akşama kadar işin peşindeydim. Benim zamanım olmuyordu ki. Bu son dönemlerde bu seferde ustalık yapıyorduk.

Agop'ta iyi bir duvar ustasıymış. Bilmiyordum. Dayı... Oradan bir yerden bana eser mi kalmış dersin? (Gülüyor.)

Agop'un Kızını mı Buldunuz? Nerede?

Kâzım Gündoğan: Agop, senin annen Varte ve iki çocuğu Bolu'ya, kızı Aslıhan da Konya'ya sürgün ediliyorlar.

Süleyman Karakaya: Hıı!

K.G.: Konya'da Aslıhan'ı evlatlık veriyorlar. Yıllar sonra biz Isparta'da bulduk onu. Gazetelerde de çok yer aldı. Babasının Bolu'da öldüğünü yeni öğrendi.

S.K.: Evet

K.G.: Agop'un diğer kızı Zıverta, Haydaranlı biriyle evlenmiş. Kırmançki konuşuyormuş.

S.K.: He he.

K.G.: Bir de Garo varmış. Onun kızı Sultan da Ovacık'ta Kemal Dede ile evlenmiş.

S.K.: Kemal Demir'le he?

K.G.: Evet, Kemal Demir.

S.K.: O hâlâ sağ Elazığ'da yaşıyor.

K.G.: Onu biliyorum, görüştük.

S.K.: Çok iyi, aaa çok iyi.

K.G.: O annen için çok üzülüyor. Diyor ki "Varte çok eziyet çekti, çok sıkıntı yaşadı".

S.K.: Onlar birbirlerini biliyorlar ha?

K.G.: Ya, biliyorlarmış tabii.

Medine (Süleyman Bey'in eşi): Sultan onun teyzesi oluyor, benim de dayımın hanımı oluyor.

K.G.: Ha Kemal Demir dayın değil mi?

M.: He, he

K.G.: Peki annenin bir fotoğrafı var mıdır acaba?

S.K.: Yok, yok, yok.

K.G.: Sılamgillerde yok mudur?

S.K.: O da öldü bilmiyorum. Yalnız Ovacık'ta kivra vardı. Kalaycılık yapardı. O annemgillere yakındı. Birbirlerinin adamlarıymış (Ermeni -y.n.) galiba. Kalaycının oğlu vardı. Oğlunun adı Emirali miydi acaba? Emirali'ydi. O da güzel sanatçıydı. Adam, demir işi, öyle baltaları yapıyordu ki. Emirali demir ustasıydı.

Annemlerle, onlar birbirlerine yakınlardı ama ne derece yakınlar bilmiyorum. Onlar Konya'ya mı gittiler ne yaptılar? O Emirali sağ mı, öldü mü bilmiyorum. Babası yaşlıydı. Adamı tanıyorum ama soyadlarını bilmiyorum.

Medine Hanım'a Kaynanasını Soruyorum

Medine: Hayır hayır hayat hikâyesine dair anlattığı bir şey yoktu. Onun Ermeni olduğunu biliyordum elbet. Çok hanım bir kadındı. Valla çok iyiydi, şimdi ölmüş gitmiş. Biz kalkıyorduk davarın peşinde, cahildik. Kimse bir şey anlatmıyordu ki ancak onların yaşında olsun ki konuşsunlar...

K.G.: Süleyman Bey, şimdi Agop'un kızı ya da o torunları diyorlar ki biz halalarımızın, dayılarımızın çocuklarını bulmak, görmek istiyoruz. Merak ediyorlar. Ne dersin akrabalarınla buluşmak ister misin?

S.K.: (Gülüyor) İnan ki hiç görmek istemiyorum. Görsem ne olabilir ki?

K.G.: Neden?

S.K.: Görsem ne olabilir ki yani işte. Şimdi annem; bak annem beni büyütmemişti. Annemdi mesela, o zaman cahildik. Ben hiç sevmiyordum, içim ısınmıyordu. Fakat şimdi mesela biraz yaş geçtikçe şey oluyor değişiyor yani. Anlamak lazım işte...

Anne Çocuğunu Bırakır mı?
Yav O Bırakmaz, Bırakmamışta O

Medine: Kumaydı o.

S.K.: Bu analığım da çok akıllıymış. Hep büyük yerlerde evlenmiş, zengin yerlerde, akıllı yerlerde evlenmiş. Annem daha bir iki sene kalmış kalmamış dışarı atmışlar. İstediği de olmuştur aslında. Çocuğu almış kadını (annesi -y.n.) salmışlar. Babamı niye evermiş? Çocuk için, çocuğu da almış.

Bu eşim ona çok acıyordu. "Yazık" diyordu. O da kızı vardı, malı filan çoktu. Bize gelmişti. Bir tane toklu (1 yaşında kuzu -y.n.) da onun peşine düşmüş gelmişti

Mansuran'a. Bizde bir hafta mı kalmıştı, hatırlamıyorum. O gidince o toklu da peşine düşmüş gitmişti Külikan'a. Sevgiye bak...

Ahmet (babası), Emirali (abisi), Fatma (analığı), Süleyman Karakaya.

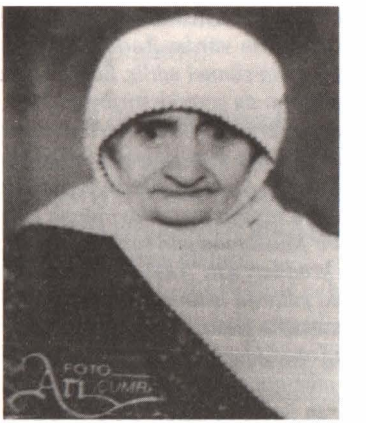
Medine Karakaya (eşi)

İKİNCİ BÖLÜM

Iğsa ve Çocukları

Iğsa ve ailesi

Iğsa (Fatma B.)

Gerek Aslıhan ve çocukları, gerekse Zıverta'nın çocukları, hatta Toros'un çocukları da bir "Hala"dan bahsederler. İşte o hala Iğsa'dır. Onun da Ermeni adı yok edilerek "Fatma" adı verilmiş. Anlatılanlara göre Iğsa, Aslıhan'ın babası Agop'un kız kardeşi. Ama o Kiremitçiyan ailesinden sağ kalan en yaşlı kişi olması nedeniyle onu tanıyan herkes ondan "Yayam" (Büyük anne) ya da "Hala" diye bahseder.

Gerek Aslıhan, gerekse Sultan Iğsa halanın tertele zamanında birlikte neler yaşadıklarına yer yer değinirler. Ancak çocukları konuşmadı, konuşmak istemedi. Dolayısıyla öykünün detayları eksik kalmış oldu. Umarım hâlâ yaşayan çocukları bir gün annesinin ve kendilerinin yaşamöykülerini anlatırlar.

Iğsa'nın gelini M. Hanım'ın anlatımlarından onun sürgündeki yaşamına dair kısa bilgiler öğrenebildik.

Konya'ya sürgüne gönderilen Iğsa ve üç çocuğunun (Mişan, Abkar ve M.) yaşamöyküsü; Dersim '38 Tertelesi'nde Türkleştirme ve Müslümanlaştırma politikasına dair çarpıcı birer örnek teşkil eder. Çocukların en büyüğü Mişan, katliam sırasında 12 yaşlarındadır. Vücudunda süngü yaralarıyla, ölülerin altında kalır ve yaşar. Harekât bitince ormanda, mağarada saklanan Iğsa ve çocukları toplanıp Elazığ'a, oradan da Konya'nın Beyşehir ilçesine sürgüne gönderilir. Bu kişilerin Ermeni kimlikleri bilindiği için, ilkin Türkleşmeleri için isimleri değiştirilir. Iğsa'ya Fatma, Mişan'a

Alişan, Abkar'a A. ismi verilir. M.'nin ismi değişmez. Çünkü zaten Türklerde de aynı isim vardır. Zorla yerleştirildikleri köyde bu üç erkek kardeş zorla sünnet edilir. Böylelikle ikinci aşama yani Müslümanlaştırılma da gerçekleştirilmiş olur.
Ancak üç kardeş, evlerinde annelerinden gizlice öğrendikleri Hıristiyan inancıyla büyürler. 1947'de çıkan "af"ta Dersim'e dönmezler. Konya'nın, Dersimli Alevi Kürtlerin yoğun olduğu bir ilçesine yerleşir ve onlarla birlikte yaşamayı tercih ederler. Alevi olarak bilinseler de, bir Müslüman gibi camiye gitmeyi, namaz kılmayı, oruç tutmayı kendileri için "yaşam güvencesi" olarak görürler.
Alişan, sonraki yıllarda İstanbul'a yerleşir. Ermeni kimliğini bilerek, Alevi inancıyla yaşar. Tüm çabalarımıza rağmen, bizimle görüşmeyi ve yaşadıklarını anlatmayı istemedi. Iğsa'dan sonra Kiremitçiyan ailesinin en büyüğüydü. '38 Tertelesi'nin ve Vank'ta yaşananların en önemli tanıklarından biriydi.
2012 yılından beri onunla görüşmek için oğlu Abkar ve yeğeni Juliyet'le birlikte çaba sarf ettik. Ancak başarılı olamadık. Ve o 2015 yılının yaz aylarında yaşama veda etti. Sadece onu kaybetmedik, onunla birlikte çok kıymetli bilgileri, Kiremitçiyan ailesi ve Vanklı Ermenilerin hafızasını da kaybettik...
Alişan Kiremitçiyan'ın (Türk soyadı H.) yaşamöyküsünün çok az bir kısmını oğlu Abkar anlattı. Zeynep, annesi Aslıhan Kiremitçiyan'ın köklerini ararken internet üzerinden iletişim kurduğu ilk kişidir, Abkar. İngiltere'de yaşıyor. Türkiye'de K. olan Türk adını değiştirip Abkar adını almış.
Abkar, ailesine ve toplumuna karşı hayli duyarlı olmasına rağmen ailedeki "korku" ve "yabancılaşma" nedeniyle çabalarının yeterince karşılık bulamadığından yakındı.
Babasıyla ve annesiyle görüşüp onların yaşadıklarını kayıt altına almamızı çok istedi. Ancak başarılı olamadı.

Abkar Kiremitçiyan

Londra Haziran 2012
İstanbul Ağustos 2012

"Babam korkuyor, çok korkuyor. Bize anlatırdı, büyük dedemin adı Andon'muş, babamın babası da Mağar. Biz Keşiş'in torunlarıyız. 1938'de hepsi katledilmiş. Babam, annem yaralı kurtulmuşlar. Babamın sırtında, annemin kafasında hâlâ süngü izleri var. Yayamla [babaanne Iğsa] sürgüne gönderildikleri Konya'da neler yaşadıklarını öğrendiniz. Nasıl korkmasınlar, nasıl korkmayalım? Buna

rağmen babamın konuşmasını, size gerçekleri anlatmasını çok isterim ama zorlayamam..."

M. Kiremitçiyan

Uzun yıllar Konya'da yaşayan ve 1970'lerde Fransa'ya yerleşen ve çocuklarıyla birlikte yeniden Hıristiyan olan M., 2013 yılında Paris'teki evinde görüştüğümüzde, bize ailesinin hikâyesini uzunca anlattı.

Paris'teki görüşmemizde dikkatimi çeken bir durumu paylaşmak isterim. M., Paris'te bile oturduğu evin kapısına kendi gerçek ismini yazmadığını söyledi. Neden diye sorduğumda "siz bu devleti (Türk Cumhuriyeti Devleti) bilmiyorsunuz. Onun ne zaman, nerede ne yapacağı bilinmez. Anlıyor musun?"

Çok şaşırdım. Keşiş Ailesinin çocukları ve torunlarının, Iğsa ve çocuklarının yaşadıklarını, gördüklerini, duyduklarını öğrenince travmanın boyutlarını daha iyi anlayabildim.

M., 1938 Tertelesi sürecinde babasının Halvori Surp Garabed Manastırı'nın keşişi olduğunu söyledi. Ancak bu bilgi henüz doğrulanabilmiş değil. Zira Vank ve Keşiş ile ilgili görüşmelerimizde Toros Vartabedyan'ın "Keşiş'in oğlu" olduğuna dair anlatımlar hayli fazla...

M.'nin kızı Juliyet İstanbul'da yaşıyor. O da kuzeni Abkar gibi çabaladı, babasının ve amcalarının öyküsünü kayıt etmemizi çok istedi. Ancak babasını ikna edemedi...

Iğsa ve torunları

M. Kiremitçiyan

Paris, Mayıs 2013

"Babam '38 Katliamı zamanında 50 yaşlarındaymış. Keşiş'in Ailesi öldürülüyor. Babamın adı Mağar, dedem Andon... Keşiş, benim babamdır. 1915'te bizim ailemize bir şey olmamış. Dedemler o zaman Amerika'ya gidip geliyorlarmış.
Konya'da yaşadıklarımızı anlatamam...
1982 yılında manastırı, doğduğum toprakları görmek için annemle birlikte Dersim'e, Vank'a gidip kurban kestim. Bir operasyon yapıldı, oradan apar topar ayrılmak zorunda kaldık. Kurbanımızı bile yapamadık. Nasıl hak arayalım, nasıl sahip çıkalım oralara? Biliyor musun, annem 'Vank' demezdi oraya, 'Vanuş, Vanuş' derdi, ölene kadar 'Vanuş' dedi. Annem Konya'da bir Alevi gibi yaşıyordu. Pirlerimiz gelirdi ve gerekli ibadet, hizmet yapılırdı ama Ermeniliğimizi hiç unutturmadı. Ermenice biliyor-

du. Annemi yitireli çok olmadı. O olsaydı size neler anlatırdı..." M. konuşmak, dedesinin Bağdat'a gidişini, Hazreti Hüseyin'in manastırdaki parmağını, Seyit Rıza ile babasının dostluğunu, 1915 Kırımı'nı ve daha başka konuları anlatmak istiyordu. Ancak büyük oğlu "Konuşursan ne seni, ne bizi Türkiye'ye sokarlar. Ayrıca memleketteki bütün malvarlığına el koyarlar" diyerek onu engelledi. Bu uyarıdan sonra, M. şunu söyledi:

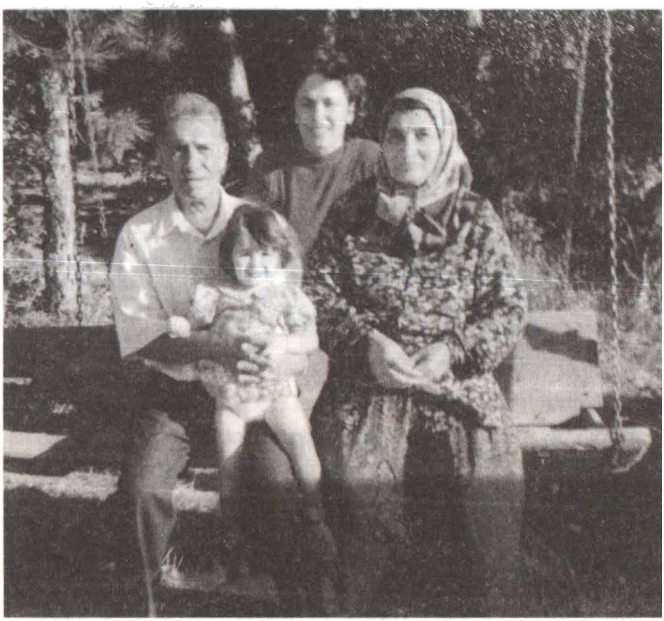
"*Sana söz veriyorum, memleketteki mülklerimizi satalım, tüm ayrıntılarıyla konuşacağım. Bırak konuşmayı, haykıracağım. Sen de yayınla, dünya duysun. Korkuyoruz, korkuyorum. Bak, Paris'te bile evin kapısına gerçek adımı yazmadım, biliyor musun? Korkudan, insan kaçacak yer arıyor...*"

A. Kiremitçiyan

Iğsa'nın ortanca oğlu Abkar, Müslümanlaş(tırıl)mış bir Ermeni olarak BM'de yaşamaktadır. 2012 yılında İstanbul'da Kadriye Hanım'ın evinde kuzeni Aslıhan Kiremitçiyan ile buluştular. Aslında konuşmama tavrı yoktu. Ancak eşi M. Hanım "Biz BM gibi yerde yaşıyoruz" diyerek konuşmasına razı gelmedi. Ramazan orucuydu. Doğal olarak Abkar Kiremitçiyan oruç tutuyordu. Aile içinde Ermeniliğini reddetmese de, kendilerini gizlemek için son derece titiz davrandığına tanık olduk. Ailesinin hayat hikâyesini anlatmasını istediğimizde, bize "benden bunu istemeyin. BM gibi bir yerde nasıl yaşarım? Ailem, düzenim var. Bütün her şeyimi elimden alırlar. Ayrıca, yaşandı gitti onlar, yenisini yaşamak istemiyorum" şeklinde yanıt verdi.

İngiltere'de yaşayan ve Y. olan Türk adını değiştirip Sarkis adını almış olan oğlu ise, "Bana kalırsa her şeyi anlatsınlar ama korkuyorlar, ne yapayım... B.'dan ayrılırsak her şeyi anlatır babam ama şimdi anlatmaz, anlatamaz, anlıyor musun" diyerek, yaşanan korkunun boyutuna dikkat çekti. Saygıyla karşıladık. Ama çok üzüldük...

M. CT. ve eşi A. Kiremitçiyan

M. CT.

Iğsa'nın üç oğlundan Abkar'ın eşi M. Hanım. Onunla 2013 yılında Kadriye'nin evinde görüşmemize rağmen konuşmak istemediği gibi eşinin konuşmasına da razı olmamıştı. Görüşmek ve konuşmasını sağlamak için değişik kanallardan çok çaba harcadım. Ancak mümkün olmadı.

Yakın zamanda tanıdığım ve çalışmalarımıza yakından ilgi duyan Alin Kazazoğlu bu aileyi tanıdığını söyleyince yeniden umutlandım. Alin Hanım'ın özel çabası sonucu İstanbul'da görüşebildik ve röportajı yapabildim. Alin Hanım'a ilgi ve desteği için çok teşekkür ederim.

M. Hanım'la görüşmemizden bir gün sonra tekrar arayıp "Kâzım Bey, ne olur ismimi kullanmayın. Çocuklarım öğrendi kızdılar bana. 'Sen bizim yaşamımızla oynuyorsun' dediler. Ne olur, isim yazmayın, fotoğrafımı kullanmayın bari!" dedi.

Onun bu düşünce ve istemine saygı gereği ismini ve fotoğrafını kullanmadım.

Aslında M. Hanım hakikati biliyor ve şöyle de ifade ediyor: "Kürt" diyorlar ama herkes bizim Ermeni olduğumuzu biliyor. Buna rağmen gizleme, gizlenme çabası anlaşılabilir bir korunma refleksidir.

M. Hanım'la daha önceki karşılaşmamızdaki konuşmama tutumu önemli ölçüde değişmişti. İki nedenle olduğunu sanıyorum. Birincisi; görüşme ortamı ve Alin Hanım'ın etkisi, ikincisi; aileye dair kapsamlı bir araştırma yaptığımızı biliyor ve bunun kamuoyunda kısmen paylaşılmasına rağmen kendilerine yansıyan bir sıkıntının yaşanmamış olması.

M. Hanım'ın Hıristiyan Ermeni kimlik vurgusu son derece güçlüydü. Sosyal yaşamda bu netlikte bir karşılığı olmasa da düşün ve duygu dünyasının böyle şekillendiğini görmek mümkün. Yaşadığı koşullarda inancını, kültürünü sürdürebilecek, yeniden üretebilecek, çocuklarına aktarabilecek nesnel koşullar olmamasına rağmen bu seviyede kalabilmesi bir direnişle mümkün olabilir. Bu direnişi besleyen en önemli kaynak ise anne ve babasının kendi kimliğine (gizli de olsa) sahip çıkması ve çocuklarına aktarmasıdır. Devamında "kendi milletinden" biriyle evlenmesi ve sıkıntılı olsa da bunlar üzerinden bir sosyal ilişkiler ağının sürüyor olması.

Bu süreçler üzerinde en önemli etken kişinin yaşadığı yerdir. BM'de değil de İstanbul'da yaşamış, kendi ibadet mekânları ve toplumunun ilişkileriyle iç içe olabilseydi M. Hanım şimdi yaşadığı korku ve endişelerin pek çoğunu yaşamayacaktı.

Bu tür insanlar için "yaşadığı yer" çoğu zaman bir tercih değil, zorunluluk sonucu olduğunu görüyoruz. Mecburen orada kalmak, sonra kurulan ve bozulması durumunda ciddi ekonomik yıkımlara neden olabilecek bir "düzeni" bırakamamak... O mekâna ve düzene, daha doğrusu ekonomik şartlara bağımlı kalmak...

M. Hanım'ın eşi Abkar Kiremitçiyan "öğrenirlerse yaşatmazlar, orada (BM -y.n.) düzenimiz var, onu nasıl bırakırız" demişti.

M. Hanım, eşinin ailesi veya diğer akrabaları hakkındaki bazı anlatımları yer yer kişisel gibi görünse de Keşiş Ailesinin yaşamının bütünü hakkında ipuçları vermektedir. Bu nedenle yayımlamakta sakınca görmedim.

M. Hanım, Iğsa ve çocuklarının yaşamöykülerine dair çok şey söylemedi. Ancak bazı önemli noktaların açığa çıkmasına katkıda bulunmuş oldu. Sözgelimi Iğsa'nın oğlu M. "Keşiş benim babamdı" demişti. Bunu doğrulayan bir bilgiye ulaşamadık. Babası, annesi ve kaynanasında aldığı bilgiler ışığında M. Hanım da diğer pek çokları gibi Keşiş'in, Toros'un babası olduğu yönünde anlatımda bulundu.

M. CT.
Iğsa'nın Gelini
İstanbul, Kasım 2015

Babamın adı Garabed, annem Anna. Ama memleketten (Dersim -y.n.) geldikten sonra, BM'de değiştirmişler Ermeni adlarımızı...

Babam 1910 doğumlu. Vank'ta doğmuş. 1963 yılında BM'de öldü. Mezarı orada.

Babam 1938'de kendi memleketinde (Dersim -y.n.) evli ve çocukları varmış. Gülizar yani Gizer ablam, Ohanes abim varmış. Biz üç çocuk da BM'de doğduk. Ben, Hüsniye ve en küçüğümüz Murat. Toplam beş kardeşiz.

Babam "Ben Ermeni Asıllıyım" Dedi Babamı Sünnet Ettiler

Ben iyi hatırlıyorum; 1947'de bütün Dersimli Alevilere af çıktı. Tekrar herkes memleketine gidebilir diye bir kanun çıkmıştı. Aleviler hep gitti. O Sultan'ın eşi Kemalgiller hep gittiler. Kimisi yerini, arazisini satmadan öylece bıraktı gitti.

Babam da gidecekti, başka bir köyden bir öğretmen bizim kaldığımız köye yerleşmişti. Babam da tarlaları köyün muhtarına satmış, gidecek Dersim'e. İyi hatırlıyorum, sığırlarımızı da satmıştı. Komşular babamın eline ayağına sarıldılar, "biz sizi çok sevdik gitmeyin" diye. Öğretmen

Türk'tü, bırakmadı babamı. Abime yalvardılar. Babana söyle biz o memlekete gitmek istemiyoruz de, o gitmez diye... Yalvarınca babamı vazgeçirdiler. Hayvanlarımız, tarlalarımız tekrar geri alındı. Ama tarlalarımızı alanlar içini, ekinleri temizledi, bize bir şey bırakmadılar.

Babam orada kalınca kimliğini açıkladı: "Ben Ermeni asıllıyım" dedi. Böyle olunca babamı sünnet ettiler. Tarihini tam bilemiyorum ama Aleviler geri döndükten sonra oldu bunlar. Yani 1947'den sonra babam sünnet oldu. Herhalde babamı sünnet ettikten sonra bu "CT" soyadını koydular. Adını da H. yapmışlardı. Babama hiç "Garabed" demezlerdi. "H" derlerdi. Yalnız bazıları bize "sizin babanız Ermeniydi, biz Müslüman ettik" derlerdi.

Bir gün tapuyla ilgili bir işim oldu, Tapu Dairesi'ne gittim. Baktım babamın ismi orada Garabed olarak çıktı. Annem de Anna. Ama babamın babasının ismine bakmadım, şimdi üzülüyorum, neden bakmadım diye. Bilmiyorum.

"Bir Gün Önce Alevileri Öldürdüler" Dedi

Babam da annem de 1938'de Vank'ta neler yaşadıklarını bize çok anlatmazdı. Bu konuları bizim dilde (Ermenice -y.n.) konuşurlardı. Annem şöyle anlattı. "Bir gün önce Alevileri öldürdüler" dedi. O Munzur suyunun yukarısı zindan gibiymiş. Bütün Alevileri oraya toplamışlar, kızını, erkeğini, yaşlısını, kadınını toplamışlar. Etrafına gazyağı dökmüşler diri diri yakmışlar. Bazılarını da Munzur suyuna dökmüşler. Munzur suyunun üstünde cesetleri gidiyormuş, su kan gölü olmuş. Annemden duyduğum bunlardı.

Kayınpederimi Sığır Keser Gibi Boğazından Kesip Öldürüyorlar

Seyit Rıza asılınca benim kayınpeder çok üzülmüş, ax wax etmiş, dizlerine vurmuş. Çok samimi arkadaşlarmış. Onu da birileri hem de Alevilerden birileri ihbar ediyorlar. Askerler bunun üzerine kayınpederim Mağar'ı alıyorlar.

Sığır keser gibi boğazından kesip öldürüyorlar. Birkaç kişinin daha kafasını sopaya takıp götürüyorlar. Bunlar annemin bize anlattıkları...

Kaynanam anlatmazdı, korkardı. Annem anlatırdı. Çünkü annemin arkasında dağ gibi babam vardı, abim vardı.

Annem Hamileyken Süngülenmiş, Dağda Doğum Yapmış

Asker geldiğinde annem babam dağa kaçmışlar, dağlarda bir ay yaprak yiyerek, ot yiyerek öyle kurtulmuşlar. Annem hamileymiş. Bir de dağda doğum yapmış. Bir oğlan olmuş. Sultan'ın dayısı Toro (Toros -y.n.) var ya, Keşiş'in oğlu demiş ki "bu çocuğun sesini kesin yoksa asker yerimizi bulur, hepimizi öldürür". Annemler ayrılmış onlardan. Annem aç, yeni doğmuş bebek aç... Babam gidip köyden nasıl bulmuşsa biraz darı unu bulmuş, getirmiş. Annem avuçla ağzına atarmış. Dağda yatarken şöyle başının altına koymuş. Onu da bir Alevi gelmiş annemin gözüne kül atmış, unu almış gitmiş. Al işte kimisine gül, kimisine ağla (Gülerek)... Suçlamıyorum, herkes yapar bunu. Annem de çocuk da yine aç kalmışlar. Çocuk ağlıyor. Babamlar bırakmış başka yere gitmişler. Annem çocuğun üstüne bir yorgan örtüyor, çocuk orada ölüyor. Bir aylık bile değilmiş. Benim büyüğümmüş o çocuk.

Gülizar ablam yaralanıyor mu bilmiyorum, yalnız annemin belinde iki tane süngü yarası izi vardı. Nasıl olduğunu bilemiyorum ama annemi süngülemişler. Annem daha fazlasını anlatmadı. Süngülemişler. Öldü diye bırakıp gitmişler. Üstelik o zaman hamileymiş. Sırtında iki süngü yarasının izi vardı. Nasıl kurtulmuş? Allah kurtarmış, Allah... Benim anamın anasını da kız kardeşini de darı tarlasının içinde süngüleyip öldürmüşler.

Bu zulmü yapanlar zaten öte tarafta cehenneme... Emiri veren cehennemde ebedi yansın.

Her Birini Bir Tarafa Sürmüşler

İşte annem, babam öyle kurtuluyorlar. "Vur emri" bitince, dağdan aşağı inmişler. Oradan Elazığ'a götürüp kara trene bindirmişler, her birini bir tarafa sürmüşler. Herkes birbirini kaybetmiş. Bak benim teyzemin kızları var. Sonra bulduk. İki teyzem İzmir'de, biri Çapa köyünde, biri de Ödemiş'te. Öldüler. Dayımı orada kuduz köpek ısırıyor, dayım da öyle öldü. Ölmeseydi, orada kalır mıydı? Dönerlerdi memleketine. Dayımın adı Nişan'dı. Teyzelerimden birinin adı Marta, diğeri de Alte'ydi. Dayımın çocukları, torunları var. Ama onlar bize uzak duruyorlar. Türklere varmışlar. Kimliklerini saklıyorlar. Müslüman olmuşlar. Mesela dayımın kızını Türkler kaçırmış. Annesini çam ağacına bağlamış, kızını kaçırmışlar. Bu kızın oğlu var. Kızları da var, İzmir'in içinde.

Keşiş'in Çocuğu Toros'tur

Toros'un babası oranın keşişiymiş. Ama Keşiş'in ismini bilmiyorum. Bunları kaynanam bana söyledi. Ayrıca kaynanam Keşiş'in çocuklarından birini anlatırdı. Harutyun muydu, neydi? Toros ile kayınbabam amca çocuklarıdır. Bir de Andon varmış. Ama onu tam olarak bilmiyorum. Arekel diye birinden bahsederlerdi. Benim çocukluğumda bunlar konuşulurdu. Net olarak bildiğim; Keşiş'in çocuğu Toros'tur. Toros, Garo'nun kızları Sultan'la Gıve'nin dayısıdır.

Benim bir Kahraman dayım vardı, öldü. Anamın dayısının oğlu. Toros'un da kız kardeşinin çocukları. Bedros vardı; kız kardeşinin oğlu. Sarkis vardı kız kardeşinin oğlu. Bunlar Üsküdar'dalardı. Bir de "Kel Ali" derlerdi. O da Fransa'da. Murat'ın kayınpederi. Toros'un kız kardeşi Sultan ile Gıve'nin teyzesi. Sultan bir teyzesi olduğunu bilmez, kaybetmiş. Nereden bilsin.

Annem Zımekli, Babam Vanklı Hepimiz Keşiş'in Torunlarıyız

Ben, Gülizar ve Hüsniye kardeşiz. Garebed'in kızlarıyız. Annem Zımek köyünden. Babam Vanklı. Babamla Toros'un akrabalık derecesini bilmiyorum. Babamla kayınbabamın akrabalığını da bilemiyorum. Ama bunlar "kırk kaşık"mış. Yani, birbirinden ayrılmışlar. Ama birlikte yaşıyorlar. Birlikte üretiyorlar, birlikte paylaşıyorlar. Keşiş'in sözü geçiyor. Esasta, hepimiz Keşiş'in torunlarıyız.

Mesela Agop'un (Aslıhan ile Zıverta'nın babası -y.n.) babasıyla benim babamın babası kardeş. Amca çocukları. Babamın babası Amerika'ya gidip gelmiş o zamanlar. Babamın annesi ölmüş. Babam üç aylık iken öksüz kalmış. Annem söyledi dedemin ismini ama aklımda kalmadı. Bir daha da kimseye sormadım. Annem derdi ki, "Babamın ismi İsak, annemin ismi Mayram, kardeşimin ismi Nişan." Babam hastalandı, yanımda kaldı, ben baktım. Fakat babam bunları anlatmazdı, sadece çektiği çileleri anlatırdı. Babası Amerika'da, annesi ölüyor. Babama Agop'un annesi bakıyor. Bakıyor ama nasıl? Babam derdi ki, "yemek yerken her bir lokma da benim buramı (kalçasını göstererek) böyle sıkardı, cimciklerdi." Sonra babama teyzesi bakmış. Marta isminde teyzesi varmış Elazığ (Harput -y.n.)'da. Teyzesinin kocasının ismi Kâhya'ymış. Ama Ermenice Kâhya ismi var mı bilmem. Kâhya kardeşi ölünce kardeşinin karısını alıyor. Bizim Ermenilerde böyle kötü şeyler de var. Babam sevmezdi onu. Bunun oğulları Nişan, İbrahim amca vardı... Onlar olsaydı sana neler anlatırlardı... Ne yaparsın geç tanıştık. Yaşlıları öldü. Toros'tan sonra en yaşlısı Gülizar ablamın eşi Alişan'dı. Alişan hem kaynım hem de eniştem. O her şeyi bilirdi. O da geçen sene öldü.

Oğlunu Munzur Suyuna Atmış

Annem Gülizar ablamı ve abimi, suyun içinde, Munzur suyunun içinde saklamış. Öyle kurtulmuşlar. Yalnız bir şey söyleyeyim. Hani o Varte varya Vartik (biz ona Vartik derdik)... Süleyman'ın annesi bir oğlunu canlı canlı

Munzur suyuna atmış. Kendi öyle kurtulmuş Vartik. Vartik o zaman Vank'ta bir Ermeni ile evliymiş. O da BM'e gelmişti. Orada bir Alevi ile evlendi, bu Süleyman (Karakaya) oldu. Babasına "Ağa" derlerdi. Ağa'nın bir de Emirali diye bir oğlu vardı. Bunların analığı Xate mi, Xatun mu diye biri vardı. Çok güçlü bir kadındı. Böyle sigara içer gezerdi. Ama bizim Vartik halaya hiç iyi davranmadılar, huzur vermedi. Tabii kumaydı Vartik hala...

Tabii onların hepsine babam baktı. Babamın ekmeğini yediler. Sultan, abimin nişanlısıydı. Birileri dağa kaçırdı. Mahkeme oldu. Sonra Kemal isminde bir Aleviyle evlendi. Yıllar sonra Kemal enişte bizde üç ay kaldı. Abim üç ay eve girmedi (Gülüyor). Abim otobüs şoförüydü. Ama babam Kemal'e kucak açtı. Kemal'de çok iyi bir insandı. Çok severdik. Şimdi gelse ben yine ona kapılarımı açarım.

Türklere Gitmesinler Diye

Eşim ve kardeşleri nasıl kurtulmuşlar tam olarak bilemiyorum. Onlar anlatmadı. Anası (Iğsa -y.n.) da anlatmadı bana. Sürgüne gidince Konya'da anaları bir Aleviyle evlenmiş. Daha doğrusu kaynanam da bir kuma üzerine gidiyor işte. Zelxe derlerdi, ağa kızıymış. Zelxe'nin oğlu vardı, Ali isminde. Kaynanam ve diğer kadın adamı ceviz ağacına çıkarmışlar. Ceviz toplayacak. O adam ceviz ağacından düşmüş ölmüş. İki kadın baş başa kalmış. Çok uzun hikâye... Sonra benim kaynana yeniden bir "Beytiz" (Beytu aşiretine mensup kişi -y.n.) ile evlenmiş. Adamı gördüm. Uzun boylu, böyle uzun bıyıklı. BM'de o gelip bizi buldu. O Zelxe de, Selman isminde biriyle evleniyor. Ali ilk kocasından. Ali'yi biliyorum. Bana da manevi kardeşim derdi.

Sonra bizimkiler (eşinin ailesi -y.n.) Beyşehir'i bırakıp, Karamankırım köyüne. Sonra Çumra'ya yerleşmişler. Orada o zaman Aslıhan (Kiremitçiyan -y.n.)'da varmış.

Beytiz, Karamankırım'da ölmüş. O bize üç defa geldi. Ablamı gelin olarak onun peşine takıp gönderdik. Alişan'la öyle evlendiler. Sonra ben de o aileye gelin git-

tim. Ablamla eltiyim. Burada (BM -y.n.) başkalarına vermek istemediler. Bizde akraba evlilikleri de olmaz. Ama Türklere gitmesinler diye...

Eşim ve Kardeşlerinin Ermeni İsimleri Vardı

Kaynanam ile anlaşamazdık. Dışarıda çok iyiydi. Ama bize karşı çok zordu. Eşim ve kardeşlerinin Ermeni isimleri vardı tabii. Kaynanamın adını "Fatma" koymuşlar. Alişan'ın adı Nişan, A. adı Abkar, M.'ın ismi neydi bilmiyorum. M.'dı herhalde. Bunların isimlerini Konya Beyşehir'de değiştirmişler. Mesela Aslıhan Fatma olmuş. Bak o Aslıhan kaynanamın üstüne kayıtlıymış. Ona da devlet yer veriyor. Ama M. sattı oraları, onun hissesini vermedi. Aslıhan da "zehir zıkkım olsun" dedi. Biz verdik. Kadriye'nin evinde "kim benim hakkımı yiyorsa zehir zıkkım" olsun dedi. Oğlum Y. korktu. "Anne bize ne düşüyorsa verelim, ben veriyorum" dedi. Ama M. vermedi, yedi. Böyle de sorunlarımız var; birbirimize dargınız...

Aslıhan'ın kızı Zeynep çok iyi, güçlü bir kız. Diğer kızı var; Hatice mi adı? O da öyle. Çok sıcaklık gösterdiler. Annelerine sahip çıktılar. Zeynepler çok çaba sarf ettiler. Herkes çaba gösterdi ama herkesin kendine göre sorunu var.

Kaynanam Dersim'i Ziyarete Giderdi

1947'de Dersimli Aleviler Dersim'e döndü. Biz dönmedik. Kaynanam (Iğsa -y.n.) oraları (Dersim -y.n.) ziyarete giderdi. Bego isminde bir Aleviyle giderdi. Kayınbiraderim M. da annesiyle gitti. Ben o zaman BM'deydim. Hatta benim annemi de birlikte götürdü. Artık memlekete gitmiş mi, gitmiş; o zaman gerisini çok merak etmezdik. Hatta Sultan'a, annem bir şeyler göndermişti. "Onlar ne gönderirse göndersin, ben onları af etmem" demiş. Sultan'ı kaçırdıkları için annem, onu oğluna kabul etmemiş ya... Öyle olunca tabii Kemal'le evleniyor. Kemal de çok iyi çıktı, adam gibi adamdı. Babası da çok saygındı, "Halil

Ağa" derlerdi. Babası ağaydı. Alevilerle evlenip baskı görmeyen tek kişi Sultan sanırım. Mesela Give, Agop'un kızı Zartar çok dayak yemiş...

Neredeydi bilmiyorum ama ona (Vank'taki Varte -y.n.) giderdi. Herhalde Vank'taydı. Onda altın çokmuş derlerdi. Ama o İzmir'e kızının yanına hiç gelmemiş (Varte'nin Vank'taki yaşamı hakkında verdiğimiz bilgiyi ilgi ve şaşkınlıkla dinledi Meryem Hanım -y.n.). Ölünce altınları Alevilere mi kaldı acaba? İri yarı, güzel bir kadındı Varte. Hatırlıyorum; ona giderken kumaşlar, yiyecekler alır götürürdü. Ben yeni evliyken iki defa gittiğini biliyorum. O, Bego ile giderdi. Bego orada (Dersim -y.n.) yaşıyordu. Bego bize misafir gelirdi. Eskiden oranın (Dersim -y.n.) dedeleri (Alevilerin inanç önderleri -y.n.) bize misafir gelir, ev ev gezerlerdi. Çumra'da dokuz hane Alevi vardı. Onlardan biri daha sonra milletvekili oldu. Tahir Köse. Köse'nin teyzesi ve diğerleriyle iç içe yaşadık. Mustafa Köse vardı...

Annem Babam Haç Çıkarırdı

Benim Ödemiş'te teyzem vardı, annemin kız kardeşi. Kocasının ismini unuttum. Annemin adı Anna, kız kardeşinin adı Marta. Diğer kız kardeşinin adı Alte. Bir teyzemin adı da Gülizar. Şimdi Gülizar'ın bir oğlu var: Ali. İzmir Ödemiş'te. Ama yaramaz insanlar. Ben gittim görmeye, onlar gelmedi.

Benim ismim Meral'miş. Annem bırakmış onu M., anasının ismini koymuş. BM'da komşular bizi Ermeni, Alevileri de Alevi biliyorlar. Bizimkiler ibadetlerini yapardı. Annem babam haç çıkarırdı. Ama bunu evde yaparlardı; kimse görmezdi. Babam camiye falan gitmezdi. Çocukluğumuzda bir iki defa camiye gitti ama dışında oturmuştu.

Ben burada (İstanbul -y.n.) haç çıkardım, Papaz çok beğendi, "Güzel haç çıkarıyorsun" dedi.

Annemden öğrendim, annem haçını çıkarır, duasını ederdi. Babam elini yüzünü yıkarken Ermenice "Der Asd-

vatz, Der Asdvatz" (Ulu Tanrım, Ulu Tanrım) derdi. Ama anlamını bilmezdim. "Ya Hisus Kristos" (Ya İsa Mesih) diye dua ederdi.

Ben de devam ediyorum. Annemden babamdan ne duyduysam, öğrendiklerimi yapıyorum tabii.

Eşim Hiçbirine İnanmıyor

Valla eşim hiçbirine de devam etmiyor. Hiçbirini de tanımıyor. Ne Ermenicesini, ne Kürtçesini, ne Türkçesini... Hiçbir şey yok onda. O da öyle. Ne yapalım? Şoförlü bu. Yılların şoförü. İran'a, Irak'a gider gelirdi. Sonra Ormaniye'de çalıştı. On beş tane işçimiz vardı. Gelirimiz çok iyiydi. Bu ne yaptı? O paranın yarısını kardeşi M. Bey'e gönderdi, yarısını da içkiyle bitirirdi. Ormana kasalarla içki giderdi. Çok çevresi vardı, yedirir içirirdi. Yedirmesini çok severdi. Çok güvenilir biriydi. Bankalardan bile kredi alınınca derlerdi "Kürt A.'ın imzası olsun yeter". Ama bizi, beni çok perişan etti. Yoksa benim bu İstanbul'da on tane müstakil evim olurdu. O şekil para kazandı. Bakın şimdi bu küçük, yuva gibi evde kalıyorum. Köyde benim babamın tavuklarının kümesi buradan büyük. Oturulacak ev değil burası.

Keşiş'in Çok Büyük Hazinesi, Zenginliği Varmış

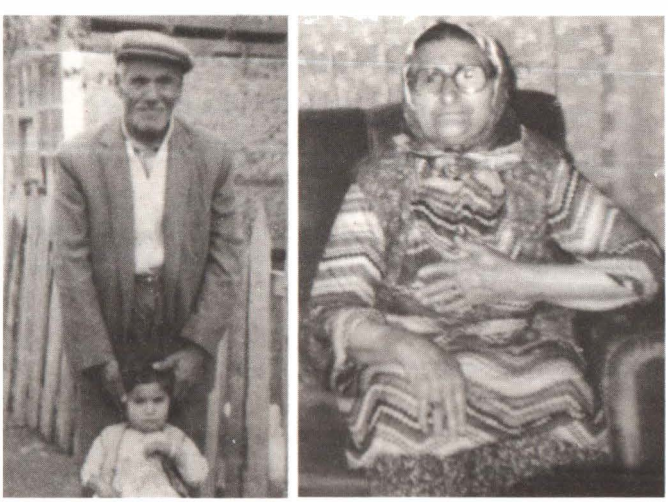
O memlekette (Dersim -y.n.) Keşiş'in çok büyük hazinesi, zenginliği varmış. Kaynanamın dediğine göre bunlar dağlara kaçınca kilisenin dibine gömmüşler. Teneke ile altın varmış. Mesela kaynanamın kemeri altındanmış. Şimdi kilise mi kalmış, kim bilir kimin eline geçti?

Dayım Nişan'da bir teneke altın varmış. O zaman dayımın bacağı kırılmış. Herhalde kurşun değmiş ya da başka bir şey olmuş. Altınları da benim babam taşıyormuş. Çıkarmış babama bir avuç altın vermiş. Babamgiller Türkiye'ye gelince burada aç kalmışlar. Bir altına bir kalbur ekmek alıyorlarmış. Hatırlıyorum, onlardan birkaç tane kalmıştı. Annem kuşağının arasına dikti beline sardı.

Onu da bizim bu gelinimize (fotoğraftan göstererek -y.n.) taktı. Kardeşimin karısı. Kardeşim çok namlıydı. 1958-59'da otobüs kullanırdı. BM'de Kürt Y. dediklerinde herkes dururdu. Gerçek adı Ohannes'ti ama Y. oldu... Nüfusta yine Ohannes... Tapularda Ohannes.

Dedim ya babamın kardeşi; amcam kayıp. Sormadık hiç. Anton muydu, neydi ismi? Garabed'in kardeşi olarak bilinebilir. Marte isminde bir kız kardeşi varmış. Düşünüyorum amcam için Hozat'a gideyim ama cesaret edemiyorum. Terör olayı var ya! Acaba o amcam Türkle mi evlendi, Aleviyle mi evlendi bilmiyorum. İkisinden biri. Garabed, Agop, Garo isimlerinden çıkar mı kayıtlarda? Acaba bunların babalarının ismi neydi? Babamın soyadı Garabed ise Agop'un soyadı neydi? Bunlar kardeş. Benim eşimin soyadı Kiremitçiyan'mış. Askerde değiştirmişler H. Yapmışlar.

"Kürt" diyorlar ama herkes bizim Ermeni olduğumuzu biliyor. Belki de onu (eşi -y.n.) Kürt biliyorlardır...

M. CT.'nin babası Garabed ve annesi Anna

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

Garo'nun Kızları

Sultan ve kızkardeşi Gıve-Kühet

Sultan Demir

Sultan Demir

Sultan Demir; Vank'ın Çocuk Hafızasıdır

O yaşadı; *"Bizim Ermeniler; rençberlik ve ustalık yaparlardı."*
O yaşadı; *"1938'den önce biz Vank'ta dilimizi konuşurduk.*
O yaşadı; *"Kırmançlar ile Ermeniler birbirleriyle asla evlenmezlerdi."*
O yaşadı; *"Asker gelip bizi öldürecek, hiç aklımıza gelmedi ki!"*
O yaşadı; *"Katliam yapılırken Vank'ta, harman zamanıydı."*
O duydu; *"O kadın cesetlerinin arasında bir çocuk ağlıyordu!"*
O gördü; *"Hepsini götürüp çayın kenarında katlettiler. Cesetleri suya attılar."*
O gördü; *"Ekinleri, her şeyi yakmışlardı, hiçbir şey kalmamıştı; kiliseyi de."*
O gördü; *"Kadın çocuklarını kucağına aldı kendini Munzur suyuna attı."*
O unutmadı; *"Köyümüzün adı Vank'tı, kilisesi vardı."*
O unutmadı; *"Dayılarım gidip kilise de çıla yakarlardı."*
O unutmadı; *"Kilisede İmam Hüseyin'in parmağı vardı"*

10 yaşında bir çocuk neler hatırlar? Bu soruya genel bir yanıt vermek gerekirse; çok şey. Ancak bu çocuk o yaşa kadar kimliğini oluşturan toplumsal ve çevresel şartlardan koparılmış ise az şey...

Sultan Demir aslında hâlâ çok şey hatırlıyor. Zira o yaşadı, gördü, duydu ve unutmadı... Bunun nedenlerinden biri 10 yaşında koparıldığı o coğrafyaya 19 yaşlarında dönmesi ve yeniden o toplumsal ve çevresel ilişkilerle kısmen de olsa buluşmasıdır. Öte yandan sürgüne gönderildiği Bolu'da 19 yaşına kadar gizli olsa da Ermeni kimliğiyle olan ilişkisi kopmamıştı. Bunun gereği olarak Sünni bir Türkle evlenme yerine bir Kızılbaş (Kırmanç)'la evlenme tercihi onun henüz Ermeni kimliğini koruduğunu gösterir.

Evlendikten sonra da etnik bakımdan Ermeni kimliğini korurken (ki konuşmalarında "biz Ermeniler, siz Kırmançlar" vurgusu dikkat çekicidir); inanç bakımından Kızılbaş kimliğine adapte olup buna uygun yaşayan "Alevi Ermeniler"den biridir. Yaptığımız araştırmalar kapsamında kendini "Alevi Ermeni" olarak tanımlayan pek çok Dersimli Ermeni ile görüşmeler yaptık. Bunlar etnik bakımdan Ermeni kimliğini sahiplenmekle birlikte inanç kimliği olarak Alevi-Kızılbaş kimliğini benimsediklerini söylemektedirler.

Yine yaptığımız araştırmalarda son beş yılda inanç bakımından da vaftiz olup Hıristiyan Ermeni kimliği edinen çok sayıda Dersimli Ermeni olduğunu da kaydetmek gerekir.

Alevi inanışına sahip biri olarak Sultan'ın Ermeni kimliğini sahiplenişteki ısrar, yaşadığı çevrede ve ailesinde bunu aleni olarak yaşatabilmesinin nedenlerinden biri de Dersimli Ermeniler ile Aleviler arasındaki dostluk ilişkisine bağlanabilir. Sözgelimi; Sultan'ın eşi Kemal bir Alevi dedesi olarak ona ve ailesine, dolayısıyla Ermeni kimliğine saygılı davrandığını anlatımlarından öğreniyoruz.

Sultan; Vank'taki 1937-1938 Kırımı'nın ve 1938-1947 sürgün (Bolu) sürecinin doğrudan tanığı ve hafızasıdır. O bize sadece kırımı ve sürgünü anlatmadı. Aynı zamanda kırım öncesi Vank'taki ekonomik, sosyal ve kültürel yaşamı, Hıristiyanlar ile Aleviler arasındaki ilişkileri de anlattı. Surp Garabed Vank'ının yıkılmazdan önceki halini ve "Hz. Hüseyin'in parmağı" efsanesi nedeniyle Alevilerin orayla ilişkilenme biçimi hakkında da doğrudan bilgiler aktardı.

Onunla görüşürken amacımız birlikte Vank'a gitmekti. Görerek ve göstererek anlatmasını istiyorduk. Ancak sağlığı ve

kızlarının aşırı "annemiz hasta olur" hassasiyeti nedeniyle bu mümkün olamadı.
Her şeyden önemlisi Sultan Demir hâlâ bir Ermeni. Keşiş'in torunlarından... Devletle ve Dersimlilerle ilişkisini bu bilinçle ele alan bir Alevi Ermeni...

Sultan Demir
Elazığ, Ağustos 2012

Harman Zamanıydı

Ben 1938'de 10 yaşındaydım. Bizim arpa tarlamız vardı. Köyden bayağı uzaktı. Harman zamanıydı. Tarlada harman yaptık. Arpayı tarlada ayırdık. Kardeşlerim dediler biz köye gidip evden çuval ve öğlen yemeği getirelim. Biz baktık asker yukarıdan geldi. Bizi dut ağacının altında topladılar. O gariban marabalarımız, ben ve bir iki kız da var bizimle. Beş altı kişiyiz. Biz dutun ağacının altında bekledik. Kardeşlerim gitti yolda askerin içine düştüler.

Aa, Derken Bizi de Taradılar

Asker köyden gelmiş böyle ormanın kenarından, çayın (Munzur suyu) kıyısından bütün erkekleri toplamış alıp çayın kıyısına götürdü. Kardeşim de içlerinde. Hepsini götürüp çayın kenarında katlettiler. Cesetlerin hepsini suya attılar. Oradan aşağıdan gelen askerler gelip bizi alıp köye götürdüler. Götürüp ifadelerimizi aldılar. Bu seferde bizi götürüp katledecekler. Bizi böyle bir yokuş var oraya doğru götürdüler. Orası şöyle uçurum acayip bir yer. Baktık kadınların hepsini orada katletmişler. O kadar çok kadın cesedi vardı ki. O cesetlerin arasında çocuklar var. Artık erkek mi kız çocuğu mu bilmiyorum o cesetlerin arasında ağlıyorlar. Aa, derken bizi de taradılar. Ben öyle aşağı doğru kaçtım gittim. Benim yanımda bir kız kurtuldu.

Baktım halam odur, taşın dibinde. Baktım odur, üç tane oğlu yanında. Halam ağladı ve dedi; "Sen nereden geldin?" Dedi; "Bu aşağıdan su geçiyor. Su kanlı akıyor. Üstü hep ceset dolu." Ben dedim: "Hala bizimkileri hep öldürdüler suya attılar. Bunlar onlardır." Kardeşime söyleyeyim.

Dedim; "Hala! O Çocuk Hâlâ Ağlıyor!"

Halamın bir oğlu ve eşi de vardı. Onları da katletmişlerdi. Halam ağladı. Artık akşam oldu. Halam dedi gel biz buradan gidelim. Burada ne yapalım. Halam dedi, "Şöyle gidelim. Şayet asker eline geçersek kendimizi suya atarız." Biz kalktık gittik. Böyle gece karanlık, ay daha yeni. Biz yürüdük o kadınların cesetlerinin olduğu yerde o kadınların cesetlerinin yanında o çocuk hâlâ ağlıyordu. Ben dedim; "Hala! O çocuk hâlâ ağlıyor!" Dedi, "ne yapalım? Biz kendimizi kurtardık mı? Ona ne faydamız olsun.

Çocuklarını kucağına aldı kendini çaya (Munzur suyu) attı.

Biz o çayın (Munzur) kenarından yürüdük gittik. Sultan Bawa dağına taraf. Ekmek yok, su yok. Aç ve susuzuz. Oraya varıncaya kadar fecir (şafak) söktü. Halam dedi gelin şu çayın öbür tarafına gidelim. Orada cevizler yeni olgunlaşmış bari onları yeriz. Gittik. Baktık biraz sonra yukarıdan birkaç kendi insanımız geliyor. Geldiler ki; kız kardeşimdir, bir de o benim yanımda olan adamlardan birinin karısıdır. Birkaç da erkektir. Gelip yanımıza vardılar.

O kadın bana sordu, dedi, "Benim kocam nerede?" Ben dedim; "O, vuruldu." Ben öyle deyince, çocuklarını kucağına aldı kendini çaya (Munzur suyu) attı. Atınca da dedi, "Kim bize bakacak?" Ahhh aaah, öyle su onları alıp götürdü.

Buğday Yığınlarını Harmanda Yakmışlar

Ondan sonra bizi de alıp köye götürdüler. Köye gittik perişan vaziyetteyiz. Aç, susuzuz. Evleri, arpa yığınlarını, buğday yığınlarını hep öyle harmanda yakmışlar. O yanık

yığıntılarının altında az yanmış arpa ve buğday taneleri (bijerik) kalmış. Onlardan biraz topladık yedik. Sonra; "Ne yapalım, ne edelim..." derken orada Haydaran aşiretinden bir adam geldi. Dedi, "Hadi, gelin gidelim. Bizim karşıda komumuz (birkaç ev) var. Biz oraya gittik. Orada, o cevizler böyle bir tutmuş ki dalları ağırlıktan aşağı sarkıyor. Gittik ve orada bir yıl kaldık. O Haydaranlı birkaç evin yanında kaldık. O halamdır. Üç erkek oğludur. İki kızdır, bir dayımdır. Ayrıca akraba olan iki adam daha vardı. Biz oraya gittiğimizde bir şey yoktu yiyelim. Ama o cevizler o kadar çoktu ki, biz onların içini yiyorduk. İşte, bazen gidip bize un mun getiriyorlardı. Biz bahara kadar orada kaldık.

Bahar olunca halam dedi, "Ben çocuklarımı alıp Mameki'ye (Kalan-Tunceli) gideceğim. Oradan Denizli'ye gideceğim. Halam o üç çocuğu ve bir genç kız. Ben de niyetlendim gitmeye dayım bırakmadı. Onlar gittiler. Sonradan duyduk ki, Denizli'ye varmışlar.

Ondan sonra biz de o sene Tılage (Tilek) köyü tarafından gelip teslim olduk. Bir iki kız, üç erkek. Beş kişiyiz. Dayım da bizimle. Biz buraya, Elazığ'a geldik. "Ha bugün öldürürler, ha yarın öldürürler..." dediler. Nihayetinde öldürmediler. Dayımı oradan geri çevirdiler. Onu atlarla alıp Vank'a (Ermeni Kilisesi) götürdüler. Yedi sekiz at ile gidip kilisenin malını çıkartıp getirecekler. Hep Elazığ'ın Dersim kökenli Alevileri (Kırmanç) şikâyet ettiler. O dayım öyle gitti, gelmedi! Ondan sonra bizi sürgün ettiler. Biz Mengen'e (Bolu) gittik.

Biz artık ne halle gittiysek, gidip orada gece değirmende kaldık. Sabah oldu bizi köye götürdüler. Bize köyde birer oda verdiler. Biz o odalarda tam dokuz yıl kaldık. O dokuz sene devlet bize baktı. Yiyecek içecek falan. Bırakmıyordu erkekler gidip çalışsın. O dokuz yıldan sonra biz yine geri geldik köylerimize. Merğu (Merxu) köyünde kaldık. Büyükçeşme'de (Hiniyê Pil) kaldık. Ancak ev yaptık ancak yerleştik. A, ben sana ne diyeyim kardeşim. Bir de sen söyle! Offf!

Babamın adı *"Garabed'miş"* diyorlar. Ben nereden bileyim. 10 yaşında ya varmışım ya yokmuşum. Asker önünde kaçıyorduk işte. Benim annemin adı da *"Havva"* imiş. Sana ne diyeyim daha.

Ben Gördüm

Biz iki erkek, iki de kız kardeş idik. Bir erkek kardeşim daha asker gelmeden öldü. Asker gelince diğer kardeşimi ve babamı da Vank'ta öldürdüler. Biz köydeydik. Asker geldiğinde bizim tarlalar vardı, köyden uzakta. Biz tarlalardaydık. Asker geldi insanları topladı alıp götürüp o bizim köyün aşağısında hepsini orada katlettiler.

On iki dayım vardı. Kilisenin sahibi, babamı, kardeşimi, halamı, onun eşini ve oğullarını, artık diğer komşularımızın tamamını, hiç sorma! Kırmançları da (Dersimli Aleviler) bizim içimizden ayırdılar. Dediler; "Köyün arkası var oraya götürüp gaz dökerek, yakarak katletmişler."

Hatırlıyorum, benim dayılarımı şöyle karşıdan götürüyorlardı. Şöyle götürüp çayın kenarında öldürdüler. Ben gördüm. O makineli tüfek sesi öyle geliyordu ki. Sonrada gelip bizi götürdüler...

Biz iki kız, iki erkek kardeştik. Bacım da kurtuldu. Bacımın adına şimdi *"Emine"* diyorlar. Önceki adı da "Gıve" Erkek kardeşimin adı da "Alişan" idi. Ben unuttum.

Gıve, biz memleketten gidince o bir Haydaranlı adam ile evlendi. Biz artık birbirimizi göremedik. Biz de dokuz yıl sonra dönüp geldiğimizde artık bir sürü derde düştük. Yoksulluk, ev yapmak falan, hayat öyle geçti gitti.

Erkek kardeşimi öldürmüşler. Dediler, erkekler ile kaçınca asker yakalamış süngüleyip suya atmışlar. Karşıdan bir Haydaranlı adam görüyor o bize konuştu. Dedi, çocuğun biri kaçtı. Asker ardına düştü, etrafını çevirip yakaladıktan sonra süngüleyip suya attı.

O Sağ Kalan Dayımın Adı; Toros'tu Toros

Dayılarımdan en küçüğü kurtuldu. O diğerlerini hep götürüp çay (Munzur suyu) kenarında öldürdüler.

Bak dayımın adını da hatırlamıyorum ki! Ne bileyim. Unuttum. O isimler farklı idi. Bizim dilden (Kırmançki-Zazaki) değildi ki sana söyleyeyim. Bak şimdi aklıma geldi. O sağ kalan dayımın adı, Toros'tu Toros... Toros'tu sanırım. Şimdi hayatta değil.

Bilmiyorum. Sonraki de ilki de aynı olsa gerek. Dayım daha küçüktü. O bizim yanımızda iken daha bekârdı. Sonradan evlendi. Biz Merxu köyünde idik. Geldi dedi, "Bizimle gel!" Ben gitmedim. O İstanbul'a gitti ve ben bir daha onu görmedim.

Biz Elazığ'a gittiğimizde benim dayımı alıp Vank'a götürdüler dedim ya. İşte bu küçük olanı idi. O diğerlerini öldürdüler. Suya attılar, su götürdü. İşte onu götürdüler kilisenin malını çıkartmaya... Hepsi kıymetli ve değerli olan eşyalar. O da gidip yerini göstermiş. Atları yüklemişler. Yedi sekiz at yükü...

Köyümüzün Adı Vank'tı, Kilisesi Vardı

Bizi katletmeden önce kaldığımız köyümüzün adı Vank'tı. Vanke Karabas (Karabaş Vankı.) kilisesi vardı. Dayımlar, kilisenin sahipleriydi. Evleri kilisedeydi. Bizim evler de biraz öte tarafta iki katlıydı, 1938'de gelip bizi katlettiler. Güzel evlerimiz vardı. O kilisenin çok değerli malları vardı. Onları götürüp evlerin altına, yerin altına yer yapmışlardı oraya sakladılar. Bu dayımı şikâyet üzerine Elazığ'dan atlarla alıp götürüp o değerli eşyaların hepsini çıkarıp el koydular. Getirip devlete teslim ettikten sonra dayımı ondan sonra o memlekete (sürgüne) gönderdiler. Daha ben sana ne diyeyim ha!?

Bilmiyorum. Sormadım. Ne yazık ki, ne ben sordum ne de o anlattı.

O dayım, Denizli'ye gitmiş. Sonra Çumra'ya. Orada halamın yanında bir müddet kalmış. Sonra İstanbul'a gitmiş.

Köyümüzde kilise vardı. Kilisenin yanında ev vardı. Bizim evimizde kiliseden biraz uzakta idi. O kilisenin yanındaki ev dayılarımındı. Bizimki ve diğerleri daha

uzaktı. İnsanlar çoktu. Yirmi otuz hane ev vardı. Kırmançların (Alevilerin) evleri ayrıydı, Ermenilerin ayrıydı. Kırmançların evi yukarıda kalıyordu. Bizim evler de aşağıda kiliseye yakındı.

Köyümüzde üç dört çeşme vardı. Suyu çok soğuk ve güzeldi. Tarlalarımızdakiler de yine öyle. Kıyamazsın ki içesin...

O Dayılarım Gidip Kilisede Çıla Yakarlardı

Kurbanın olayım evleri nasıl anlatayım sana. Şöyleydi. Evler dikti. Şöyle camları vardı. Biz gidip pencerelerden bakıyorduk. Evlerin içi eşya doluydu. Parlıyordu. Evler iki katlıydı. Kilise ise bir katlı fakat uzun ve büyüktü. Biz çocuktuk. Biz gidiyorduk camlardan seyrediyorduk. Hele neler yapıyorlar, ne ediyorlar. Biz daha küçüktük, çocuktuk. 10 yaşında falan.

Büyüklerin herkesin işi gücü vardı. Tarlaya, davara gidiyorlardı. Gelip kilisenin içinde oturuyorlardı...

O zaman o bizim köyde biz 12 İmamların orucunu tutardık, Xızır Orucu'nu tutardık. Kurbanlarımızı keserdik. Harmanlarda toplanıp kurban başında ağlardık...

O dayılarım da bunları yapardı ama onlar, gidip kilisede çıla (mum) yakarlardı; hatırlıyorum Perşembe günleri gidip kilisenin kapısını açarlardı. Kilisenin içinde mum yakıp, dizüstü çöküp dua edip gelirlerdi.

Kadınlar hiç gitmezdi, hatırlamıyorum Evde olurlardı kadınlar.

Kilise büyük ve yüksekti. Şöyle iki katlıydı. Pencereleri de bu camlar gibi değildi, böyle büyük ve yuvarlaktı. O kilisenin duvarlarındaki taşlar böyle çok güzeldi. Dersin hususi yapılmıştı. Büyüktü ve güzelce. Kilise'nin duvarları özeldi, bambaşkaydı... Kim yapmış nasıl yapmışlar bilmiyorum. Ben doğduğumda kilise vardı. İçi böyle ışıklı ve güzeldi. Böyle değerli eşyalar vardı. Hep böyle parlıyordu. Sen kıyamıyordun bakmaya. Sonra ne yaptılar, nereye götürdüler bilmiyorum.

Her Şeyi Yakmışlardı, Hiçbir Şey Kalmamıştı; Kiliseyi de

Güzdü. Biz artık tarlaları kaldırmıştık. Ekinleri içeri koymuştuk. Biz ne bilelim ki gelip yakacaklar. Hiç aklınıza gelmemişti. Mal davarımız böyle hep gitti. Nasıl oldu anlayamadık. O zaman ki biz köye gitmiştik, o zaman ki insanlarımızı götürüp su kenarında (Munzur) öldürdüklerinde, bizi dutların altında tuttuklarında, biz gittiğimizde köyün hepsini yakmışlardı. Köyü, tahıl ambarlarını, buğdayları hep bütün yakmışlar. Hiçbir şey kalmamıştı.

Evet, kiliseyi de yakmışlardı. Kilise diye bir şey kalmamış. Hepsini yakmışlar. Biz gittiğimizde hâlâ dumanları tütüyordu. Aynı gün, aynı saatte hepsini yakmışlar. İçindeki eşyayla. Artık ne çıkarıp saklamışlar, almışlar bilmiyorum.

Kilisede "İmam Hüseyin'in Parmağı Var" Diyorlardı

Şimdi gitsem hatırlayamam. Çünkü hepsi yanmış, yıkılmış, yerinde taşlar bile kalmamıştır.

Kilisenin içinde kıymetli eşyalar vardı. Ne bileyim. Bir zamanlar diyorlardı; "İmam Hüseyin'in parmağı" var (S. Hanım bu esnada, "Ya, İmam Hüseyin!" diyerek başparmağını öpüyor! Dersimli Alevi-Kırmançların kutsallık içeren dinsel ritüeli). Diyorlardı, "Sır oluyor." İşte, çeşitli kıymetli eşyalar...

Ama Kırmançlar ibadet için kiliseye gelmiyorlardı. Neden gelsinler. Onlar Aleviydi. Biz Ermeni. Ama biz kurbanlarımızı kesip leğenlere doldurup götürüp Kırmançlara veriyorduk. Onlar da bize getiriyordu. Komşuyduk.

Kırmançlar (Aleviler)'la Ermenilerin arası iyiydi. Komşulardı işte. Evler birbirine uzaktı. Gelip gidiyorlardı. Ermeniler daha fazla idi. Kırmançlar az idi. Onların evleri yukarıda ormanın dibindeydi. Bizim evlerimiz aşağıda geniş ve düz yerdeydi. Güzel ve geniş tarlalarımız vardı.

Bizim Ermeniler; Rençperlik ve Ustalık Yaparlardı

Babamlar arpa, buğday, hayvan yemi olarak fiğ ekerlerdi. Bizim Ermeniler, rençperlikten başka ev yaparlardı. Bazıları bahar aylarında evler yaparlardı. Bazıları da tarlalarla uğraşırlardı. Arpa, buğday satarlardı. Onun haricinde bir işle uğraşmıyorlardı. Gidip nerede çalışsınlar?

Meyve ağaçlarımız çoktu; elma, armut, dut ve ceviz. Her şeyimiz vardı. Üzüm var mıydı hatırlamıyorum.

Kırmançlar İle Ermeniler Birbirleriyle Asla Evlenmezlerdi

Katiyen evlenmezlerdi. Herkes kendi içinden evlenirdi. Tam olarak neden öyleydi bilmiyorum. Benim aklım ermezdi o zamanlar, çocuktum, nereden bileceğim.

Düğünlerimizi tam olarak hatırlamıyorum ama Kırmançlar gibiydi sanki. Gidip kızı istiyorlardı, nişan yapıyorlardı. Bir zaman sonra gidip düğün yapıyorlardı. Yemek yapıp yiyorlardı. Kına gelinin eline sürtüyorlardı. Diğer gün gelini alıp getiriyorlardı. Bu sefer getirdikleri yerde düğün yaparlardı.

Gelini atlarla getiriyorlardı. Davul zurna çalarak getirirlerdi. Damat geline elma atardı. "Musahiplik" de vardı Ermenilerde. Gelin eşiğe niyaz edip (öpüp alnını koymak) ondan sonra içeri giriyordu. İki dayım vardı. Halamın çocukları. Sen kıyamıyordun ki seyredesin. Aslanlar gibiydiler, babayiğitlerdi. Biri davul, diğeri zurna çalardı. Onları da asker öldürdü. İsimleri biri "Nişan, diğeri Harut idi. Onlar; biri Varte halamın, diğeri ise bak ismini unuttum halamın... Bilmiyorum. Anneleri erken mi ölmüştü ne!

Her Şeyimiz Altüst Oldu; Biz Kırmanç mı Olduk; Peki Siz Nesiniz?

Yok yok siz (Kırmançlar) bozulmazsınız (dönmezsiniz), değişmezsiniz. Siz yine aynısınız. Çünkü yine yerinize geldiniz, yerinizdesiniz. Ama bizimkiler (Ermeniler)

altüst olmuş; geride hiçbir şeyimiz kalmadı baksana... Âdetlerimiz, töremiz, inancımızdan geriye bir şey kalmamış.

Nasıl kalsın ki; bak birde "kim yapmış" diye bana soruyorsun. Peki, sen bilmiyor musun kim yapmış? Kim yapsın? "KÂFİR, MERVAN, YEZİT!" Devlet yapmış. Hıh. Sen söyle? "Biz ne yaptık? Biz ne yaptık ki; bizim gençlerimizi, çoluk çocuğumuzu böyle katledip suya attılar." Sanki kendisi bilmiyor, bir de bana soruyor.

Asker Gelip Bizi Öldürecek; Hiç Aklımıza Gelmedi ki!

O katliamdan önce ben hiç asker görmedim. "Birdenbire geldi. Asker gelip, bizi öldürecek..." diye hiç haberimiz yoktu. Hiç ses seda yoktu. Hiç aklımıza gelmedi ki. Öyle aniden, yekten oldu. Bizim haberimiz yoktu. Biz aşağıda tarladaydık. Arpa biçmiş, harman yapıyorduk. Öğlendi. Kardeşim köye gidecek çuval getirecekti. Öğlen yemeği de getirecekti. Gidip yolda askerin içine düştü. Götürüp öldürdüler.

O bizim tarlalarımızın altındaki o yerin adı Sağnar'dı. Oraya öyle diyorlar. Orada o çayın kenarında öldürmüşler.

Bizim Ermeniler, o sıralar bizim köyün haricinde başka yerlerde de vardı. Diğer köylerde de vardı. Elazığ'da çoktu. Çoğunu öldürdüler. Vank'ta, Zımek'te, oradan öteye bir yer daha vardı. Halvori'de. Halvori Vank'a yakındır. Vank köprüsünden yan gidince oraya gidiyorsun. Ormanlık bir yermiş. Ben hiç gitmedim.

O Kadın Cesetlerinin Arasında Bir Çocuk Ağlıyor!

Ben sana diyorum ki, biz harmanda arpayı samandan ayırdık. Kardeşim köye gitti ki, çuval getirip arpa koyalım. Öğlen yemeği getirmek için. O giderken yolda askere denk geliyor. Biz orada üç erkek iki kız kaldık. Orada dutun altında bizi de asker tuttu. Bizi de bırakmadılar, bir yere gidelim, diye. O insanlarımızı götürüp katlettikten

sonra gelip bu sefer de bizi alıp köye götürüp ifadelerimizi aldılar. Bu sefer de bizi götürüp öldürecekler. İfadelerden sonra bizi, böyle yokuş, uçurum, zindan gibi bir yer. Baktık ki, orada o kadınları öyle öldürmüşler üst üste atmışlar. "O kadın cesetlerinin arasında bir çocuk ağlıyor!" Bizi de orada taradılar. O adamları kurşun aldı. O kızların birini de. O diğer kız da kaçtı. Ben de kaçtım. Ben kaçıp aşağı gittiğimde bir taşın altına sığınmış halama denk geldim.

Çocukluğumda kaldı, hatırlıyorum.

Geride kalanlar; halam "Varte" kurtuldu. Dayım kurtuldu. Dayımın adı neydi? O bacım kurtuldu. "Gıve". İki kız; Agop'un kızları kurtuldu(!). Kızları Zeynep kurtuldu... Artık kimi söyleyeyim!

Agop komşumuzdu. Onun üç oğlu, iki kızı vardı. Onları götürüp öldürdüler. Sadece bir hasta oğlu ve bir kızı kurtuldu. Biz beraber sürgüne (Bolu) gittik. Orada oğlu öldü. Agop'ta bilmiyorum, ormana mı ne nereye gitmişse, domuzlara denk gelmiş. Domuz çarpmış karnından yara almış, ölmüş. Bilmem kim toprağa verdi. Kimsesi yoktu. Belediye defini yaptı sanırım. Kızı da gidip evlendi. Bir Haydaranlı ile. Adamın adı Kamber idi. Kızın adı da Zeynep miydi neydi? Yok Zeynep değildi Zarta'ydı. Onların ismini hep unuttum. Çocukluğumda kaldı...

Agop'u hatırlıyorum, uzun boyluydu. Saçları ağarmaya başlamıştı. İşini yapıyordu. Çiftçilik falan. Buğday ekip biçiyordu. Harman kaldırıyordu. Kışlıklarını tamamlıyordu. Herkes kendi halinde çalışıyordu.

Bizi Bolu'da Mengen'e götürdüler. Bacım Gıve, Agop, oğlu, kızı, bir bekâr kız daha vardı (hatırlamıyorum onu) yanımızda o, o bekâr kız benim halamla gitmiş.

Onun (Agop) mezar yerini bilmiyorum. Uzakta toprağa verdiler. Mengen'de bizim insanlarımız öldüğünde Sünni Türklerin (Tırko) mezarlığına götürüyorlardı. O Türkler bize bir şey demiyorlardı, iyilerdi.

Ama Vank'ta bizim ayrı mezarlarımız vardı. Neden olmasın! Çoktu. Hatırlamıyorum ki hangi taraftaydı mezar yerleri. Bu yan tarafta mıydı, yukarı tarafta mıydı? Bizim

mezar yerleri Kırmançlarınkinden ayrıydı. Niye karışık olsun ki! Herkes ayrıydı...

Konya'ya götürülen halamı hatırlıyorum, adı Yaxse'ydi. Üç tane de oğlu vardı. Murat'tır, Abdullah'tır. Alişan! ...

O Yaxse halamla birlikte bir kız (Agop'un kızı Aslıhan'ı kastediyor) gitmiş. O da bizim komşumuzun kızıydı. Boyu öyle uzun ve güzeldi ki. Halam ile gitti. Sonra bir Türk ile evlendirmişler. O mu varmış, zorla mı almışlar, ne bileyim... O kızı bilmiyorum, kimin kızıydı.

Vank'ın Ağası Yoktu

Vank'ın ağası yoktu. "Kim gelirdi Hemed! Biri geliyordu! (Yanındaki ablasının torununa soruyor.) Rayberler, Pirler gelirdi. Biz onlara hizmet ederdik. Gülbank (Dersim Kırmançlarının dinsel ritüelleri!) tutardık. Evet, Kırmançların töresi! Bizim de öyleydi. Usul öyleydi. Biz memlekette (Bolu) iken bile Pir-Rayber gelirdi.

Kilisenin büyüğü "Arut" idi. Arut Toros'un babası mı? Bilmiyorum neyiydi. Kardeşi mi? Ben o zaman küçüktüm. Bana niye soruyorsun? O kilisenin en büyüğü Arut'muş. Diğerlerini bilmiyorum, neyin nesidir. Dayılarımdan en büyüğü kilisenin sahibi idi. O gidip geliyordu, içeri girip çıkıyordu, temizliyordu. Herkesten önce o giriyordu.

Bizim sülalemizin ismini de bilmiyorum. Ne bileyim. Belki de "Keşişgiller" diyorlar. Daha ne diyeyim!

Bir Türk "Oğlumu Al" Dedi. Ben Almadım Bir Kırmanç İle Evlendim

Ben bacımı (ablamı) çok severdim. Ama o beni dinlemiyordu. Bir Haydaranlı adam ile gitti evlendi. Kocası kendisine iyi davranmıyordu. Kendisini sevmiyordu. Ama işte nasıl olduysa oldu; o memlekette Bolu'da, sürgünde...

Ben halamın yanında kaldım. Ben de memlekette (Mengen) evlendim. O sene içinde biz yüklendik köye geri geldik. Bir Kırmanç ile evlendim. Seykemallerden (aşiret). İyi bir yerdendi. Adı Kemal'di.

Orada (sürgünde) bizim büyüklerimiz Kırmançlarla evlilik konusunda bir şey demiyorlardı. Zaten büyük de kalmamıştı ki. Kim kaldı ki, ne desin! Herkesi öldürmüşlerdi. Artık öyle oldu. Eskiden evet öyleydi.

Bak biz Vank'ta Aleviler ile evlenmiyorduk ama o memlekette (Bolu'da) Sünni Türkler bizi istiyordu ama biz onlarla evlenmek istemiyorduk. Bir Türk, getirdi boynuma altın taktı dedi; "O sebeple. Ne yapalım, ne edelim! Keşke bu memlekete (Dersim), gelmeseydim! Orada kalsaydım daha iyi olurdu. Orada bizim insanımız vardı. Bir genç çocuk vardı. İyiydi, güzeldi. Varmadım. Keşke varsaydım. Bizdendi, Ermeni idi. Babası ölmüştü, annesi ev ile halamın yanına gitmişti, oğlu da sanırım Almanya'ya...

1938'den Önce Biz Vank'ta Dilimizi Konuşurduk

O Mengen'de Türkler, bizim Ermeni olduğumuzu bilmiyorlardı. Biz söylemiyorduk. Kürt-Kırmanç biliyorlardı.

Biz köyde (Vank) iken, daha 1938 yaşanmadan, dilimizi (Ermenice) konuşurduk ama şimdi dilimiz ne? Unutmuşum ne dili (Kızıyor). "Non, awke (Ekmek, su, Kırmançki söylüyor)...

Tabii bu "bizim dil" değil, Kırmançki. Bizim dili tamamen unuttum. Kız çocuğuna, "çenekê" diyoruz. "Çenekê" (Yine Kırmançki söyleyerek gülüyor)...

Ekmek için ne diyorduk? "Non", "Haq, hat..."(!) "su" için ne diyorduk?!"Awke, awke, aw...! "Baba", "ana" nasıl söylenirdi ki? "Bau, ane" (Baba, anne, Kırmançki olarak söylüyor).

Ermenice nasıl denir? Hatırlamıyorum. Bilmiyorum ki sana söyleyeyim. Unutmuşum. "Awuke"; "Cür, cür..." (!)

Bacım bizim dilimizi biliyor muydu? Belki biliyordu. Neden bilmesin ki Bolu'ya (Mengen) gittiğimizde biz Kürtçe konuşuyorduk. Türkçe bilmiyorduk!

Ama o Vank köyünde (Dersim'de) hem Kırmançkiyi hem dilimizi de (Ermenice) ayrı konuşuyorduk ama şimdi

bilmiyorum. Türkçe konuşuyorum, Kırmançki konuşuyorum ama kendi dilimi unutmuşum. Yahu, ben sana diyorum 10 yaşındaydım! Çok tatlı bir şekilde kızıyor. Evet. Türkçeyi o memlekette (sürgün) öğrendim.

Bizim köyde Vank'ta, kimin sesi hoş ve güzeldi? Kim ağıt ve türkü söylerdi hiç hatırlamıyorum. Demek ki kimse söylemiyordu. Yoksa duyardım, bilirdim değil mi?

Düğünleri hatırlıyorum. Düğünlerde davul çalıyorlardı, oynuyorlardı işte öyle. Sen de biliyorsun düğünleri.

Ya, şimdi ben başka bilmiyorum. Ben de küçüktüm. 10 yaşındaydım. Annem öldü. Halam beni sahiplendi bana baktı. Daha aklım yoktu ne aklı (Karşılıklı gülüşmeler)...

Ma, bunların (Kırmançlar) düğünleri daha iyi. Bizim (Ermeniler) kim vardı ki oynasınlar. Kimisi oynuyordu, kimisi oynamıyordu.

Biz çocuklar ne yapardık? Büyük çocuklar davar güderlerdi. Küçük çocuklarda kendi kendine oynarlardı. Taşlarla oynarlardı. Koşarlardı. Çocuklar ne yapsın ki!

Biz beş taş oynardık. Biz keçi yavrularını güderdik. Sabah götürür otlatırdık, öğlen getirirdik eve. Yemeğimizi yedikten sonra öğleden sonra yine götürüp otlatır akşam eve getirirdik.

Sürgün Dönüşü
Doğduğum Köye Hiç Gitmedim

Bu halam (Varte) Vank'ta olan, o burada Tılage'de (Tilek köyü) kalmıştı. O, "O benim kızlarımı, buraya göndermeyin. Gelirler buraya eziyet görürler. Göndermeyin" dedi. Yahu bizi o memlekete gönderdiler bizi kabul etmediler. Biz gidip geri geldikten sonra o Merxu köyündeki o halam yanıma geldi. Gelip birkaç gün kalıp gitti. Gittikten bir zaman sonra, bana haber göndermiş; "Ben çok hastayım, gelsin beni görsün!" demiş. Benim eşim beni göndermedi. Benim halamda altın çoktu. Bilmiyorum kim götürdü. Halam öldü. Dediler, "Tunceli'den biri toprağa vermiş." A., o halamın evindeki eşyaları da böyle fakir

fukaraya dağıtmışlar. Halamın altınları ne oldu, bilmiyorum. Bırakmadılar gidip göreyim.

O halamın adı Varte idi. Ama iki tane Varte vardı. Biri o memlekete (sürgüne) gitti. Biri burada Tılage köyünde kaldı.

Varte halam evliydi ama eşi çok önceden ölmüştü. Böyle herkes gelip ondan süt mayası alıp götürüp yoğurt yapıyormuş. Çok temiz, iyi ve becerikli imiş.

Çocukları olmaz mı, vardı. Bir oğlu vardı. O da öldürülmüş.

Diğer Varte de öldü. O da sürgünden dönünce bu Kalo (Kalan aşireti mensuplarının yaşadığı bölge) köyleri tarafında bir adamla (Sıleman) evlenmişti. Oraya gelin gitti, orada ömrünü tamamladı.

Onun bir oğlu var, Sıleman Ağa'nın oğlu adında. Bu halam (Varte) kuma (Kırmançki: "Hevi") gitmişti. O oğlanı büyüttükten sonra halama rahat vermediler. Halam bıraktı geldi.

Babamların, Dayılarımın Mülkleri Ne Oldu?

Onların mülkü ortada kaldı. Kim alsın. Yaktılar. Herkes kendi derdine düştü. Kim bilir, kim aldı? Kim tapulayarak sahiplendi!

Kimsenin aklına gelmedi sahiplenmek. O benim Çumra'daki (Konya) halam gelmiş. Altın falan var mı diye. Orada yaşayan Kırmançlar kızmışlar. O da gerisin geriye gitmiş.

Şimdi o köyde (Vank) bir Allah'ın kulu bile kalmamış. O Kırmançlardan yazın öyle bir geliyorlar ama güzün terk edip gidiyorlar.

Toros benim öz dayımdı. Annem onların bacısıydı. Toros'un kızı var, oğlu var diyorlar ama ben onları hiç görmedim, bilmiyorum. O dayımı, o köye götürüp kilisenin malını çıkartıp götürüldükten sonra görmedim.

Kocam yirmi sene önce öldü: Hastalandı. Başında ur mu ne vardı ondan...

Burada (Elazığ'da) kızlarımla kalıyorum. Şimdi beş kızım var. Bir oğlan çocuğu vardı, hastalanıp öldü.

Kızlarım, torunlarım benim Ermeni olduğumu biliyorlar, neden bilmesinler! Onlar çok iyiler, ayrımcılık bilmezler.

Bizim yaşadığımız o köyde, Merxu'da insanlar benim Ermeni olduğumu biliyorlardı. Hem de hepsi. Hepsi de iyiler. Bu konuda sıkıntı olmadı.

Sultan'la Ablası Gıve'nin Torunu Ahmet Ak Arasında Geçen Kısa Diyalog

Hemed (Ahmet Ak): Nene, anlat bakalım. Senin ablan benim nenem (Gıve) nasıl kurtulmuş?

Sultan: Nasıl kurtulmuş! Samanlığa girmiş. Ablam. Sonradan geldi, gördük.

H: Yani, asker geldiğinde samanlıkta saklanarak kurtulmuş. Öyle mi?

S: Evet. Saklanarak.

H: Nasıl çıkmış oradan?

S: Sonra; asker çekildiğinde çıkıyor ve bizim yanımıza geldi.

H: Hım. Nenem diyordu, "Samanlıktan çıktıktan sonra o ormanın orada bir kadın vardı. Bana işaret etti, 'Bu tarafa, bu tarafa gel. O tarafta asker var!' dedi" diyordu.

S: Tabii. O daha iyi biliyordu. Biz yanında değildik ki.

H: Ondan sonra siz, nerede birbirinizi gördünüz?

S: İşte biz, o çayın ağzındaydık. Baktık o kadın geliyor o da yanında. Orada birbirimizi gördük.

H: Görünce sevindin mi? "Ablam kurtulmuş!" diye.

S: Evet. Sarıldık birbirimize. Kurtulmuş diye sevindik. "Çok şükür!" dedik. Yanında bir gelin de vardı. Benden kocasını sordu, "Kocam nerede?" dedi. Ben dedim, "Kocanı öldürdüler." Kucağında bebeği vardı, çocuğuyla birlikte kendini suya attı. Su aldı götürdü.

H: Peki. Birbirinize sordunuz mu, kim ne olmuş? Dayılar, amcalar, baba...

S: Evet. Ablam bana sordu. Ben dedim, "Hepsi öldü gitti." Ah, ah! Gittiler gelmediler.

Bu röportajı deşifre eden (transkript) sevgili Ercan Gür sonuna notlar düşmüş; Emeğine ve Gıve'yle anısına olan saygı gereği paylaşayım:

"Ermeni kökenli bir kadının Alevilere has bu terimleri içtenlikle ve inanarak kullanması çok ilginç ve dikkat çekici. Başka bir ilginç ve dikkat çekici nokta ise Kırmançki'yi çok iyi konuşması. Kendi dilini biliyor mu, ne kadar bildiği konusunda ise bilgi sahibi değiliz.

Gerek 1915 ve gerekse 1938 katliamlarında insanlar yakalandıkları yerde katledilmiyor. Toplanıyor ve belirli yerlerde genelde su kenarlarında veya görünmeyen kuytu yerlerde, uçurum kenarlarında, dere ağızlarında toplu halde öldürülüyor. Buna neden ihtiyaç duyulmuş? Bu enteresan!

Yazık, çok yazık. Bir kız çocuğunun 10 yaşından itibaren yetim kalması, zorla da olmasa mecburiyetten içinde yaşadığı kültürün inancını ve dilini seçmek zorunda kalıp asimile olması. Yazık, çok yazık. Bu değerli çalışmayı içim burkularak Türkçeye çevirdim. Amike (Sultan hala)'nin ablasını tanımam ve torunlarının (Hemed) çocukluk arkadaşım olmaları benim için hüzünlü *oldu.* Çok duygulandım. *Keşke sağlığında biz onunla konuşsaydık.*

Qewe (Gıve)'ye dair: Hemed (Ahmet Ak) benim çocukluk arkadaşım. Onun nenesinin aslında Ermeni olduğunu onunla çok iyi bir komşu ve arkadaş olan annem bana 1980'li yıllarda söylerdi. Sonra İzmir'e taşındılar ve ben bir daha görmedim. Yalnız komşumuz niajni Qewe'ye (Gıve yenge) ait bir iki anımı şöyle aktarabilirim:

*"Nere; hata sodır mılet vord, sımıt, perç bi (yılbaşı için)" "nı thaba tode cığara gıne sure çina?" (kızı yani Hemed'in annesi de karşılık verirdi, "nı ane ane ayvo ayvo, tu cığara gına sure sekena, hae çe pıro, hore bısıme!)"; ("Kızım, kızım bu yılbaşı günü herkes sabaha kadar yedi, içti, şişti. Şimdi sende hiç kırmızı g.... Sigara [*kırmızı filitreli -y.n.*] yok mu?"*

Kızı Cevahir, Ahmed'in annesi de yanıt verirdi. "Anne, anne ayıptır, ayıptır, sen kırmızı g.... Sigarayı ne yapacaksın? Ev sigara dolu onlardan iç.")

Bu sözler o güzel neneye ait. Yani Gıve Kiremitçiyan'a. O kadın aklıma geldikçe hâlâ bunları hatırlarım. Annemin de dediği ve bir komşu olarak çok memnun olduğu, "biliyor musun; Zeki'nin, Hemed'in nenesi aslında Ermeni!" sözleri ise hâlâ kulağımda. Üzücü olan ise; o günlerde bu çok çok önemli konuya eğilip, inceleyip kulak verecek bir bilincin olmaması idi. Yine de Gıve gibi bir kadını tanıdığım için kendimi ayrıcalıklı hissediyorum. Hüzün de duysam biraz mutluluğa kapılıyorum. Ama en üzüldüğüm konu ise; keşke o sağlığında iken onunla bu konuları ciddi bir şekilde ele alıp konuşma, onunla dertleşme imkânını yaşasaydık..."

Asmen Ercan Gür

Sultan Demir ve ablası Gıve-Kühet'in torunu Ahmet Ak

Ahmet Çiçek

Dersimde yaşlı bir tanıkla sohbet ederken, Ermeniler hakkında sorduğum bir soru üzerine "İstanbul'da Ahmet Çiçek var. O Vank Keşişi'nin torunudur. Çok şey biliyor" demişti. Böylelikle kendisiyle görüştüm ve Keşiş Ailesinin önemli bir bölümünü bulmak ve onlarla görüşmek mümkün olabildi. Duyarlılığı ve çabası nedeniyle kendisine çok teşekkür ederim.

Annesi Kühet ve dayısı Toros hakkında çok şey bilmesine rağmen, konu hakkında sınırlı konuşmayı tercih etti Ahmet Çiçek. Bunun pek çok nedeni vardı... Belki de, annesinin yaşadığı ve kendisine de aktardığı acıları yeniden hatırlamak istemiyordu. Toros dayısının "altınların yerini" söylememesi de onun canını sıkmıştı...

Ahmet Çiçek, Kühet ve Toros'u anlatmakta istekli davranmasa da kendi hayat hikâyesini uzunca anlattı. Ancak ses kayıt cihazımdaki teknik arıza nedeniyle kayıt silinmişti. Defterime aldığım notlarla onun söylediklerini özet olarak şöyle aktarabildim.

Ahmet Çiçek
Kühet-Gıve'nin Oğlu
İstanbul, Ağustos 2012

Babam Kalman Çiçek, Dersim Roşnik köyünden. Haydaran aşiretindeniz. Ama ben 1946 Bolu Gerede doğumluyum.

Annem Vank köyünden. Yani Ermeni. Keşiş'in torunu. Annemin adı Kühet'ti. Ama Emine yapmışlardı.

Annemin babasının adı Garo'ymuş. Annesi de İva. Onu da Hava yapmışlar.

Sultan teyzem Ovacık Merxo köyünden Kemal Demir ile evliydi. Onlar da Bolu'da evlenmişler. Şimdi Elazığ'da yaşıyor. 1938'de 10 yaşlarındaymış. Her şeyi hatırlıyor.

Annemin dayısı gelmişti Konya Çumra'dan. İsmi Mehmet Yıldız'dı. Tabii onun adı da Toros'muş. Sürgünde, Konya'da Mehmet yapmışlar. O İstanbul'a taşınınca, adını tekrar Toros yapmıştı.

Toros dayı annemleri arayıp bulmuştu. Gelip bizim köyde ziyaret etti. Annem rahatsızdı o zamanlar. Alıp Konya'ya götürdü. Annem orada birkaç ay kaldı, tedavi gördü. Sonra ben gidip getirdim. Toros dayı sanırım Merxo'ya gidip, Sultan teyzemi de ziyaret etmişti.

İstanbul'a taşınınca bana mektup yazmıştı. Ben evlerine gittim, kaldım. Birkaç erkek, bir iki kızı vardı. Kızı Sultan benimle yaşıttı. Sonra bir Ermeni ile evlenip Amerika'ya gitti.

Toros dayım bana yaşadıklarını uzunca anlattı. Katliamdan sonra sağ kurtuluyor. Sürgüne götürürlerken, Elazığ'dan tutup Vank'a geri götürüyorlar. Dayım "Bizim çok altınlarımız vardı. Asker onların yerini söylememi istiyordu. Vank'ta büyük bir ateş yaktılar. Beni soyup o ateşin önünde tuttular. 'Söylemezsen bu ateşin içine atarız' dediler. Ben de mecburen bazılarını söyledim. Bazılarını da söylemedim" diyordu.

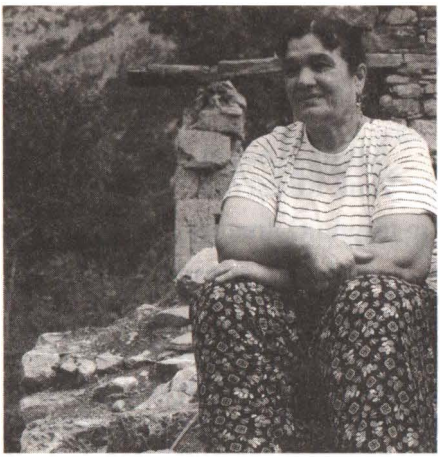
Ben kendisine ısrar ettim: "Dayı gel kalan altınların yerini söyle, gidelim çıkaralım" dedim. Ama o beni küçümseyerek bir şeyler söyledi. Onun üzerine ben de gücendim, kızdım ve evini terk ettim. Bir daha da görüşmedik. Sonra duydum ölmüş...

Eşi Kalman Çiçek, oğlu Ahmet Çiçek ve Kühet-Gıve - Bolu.

Ahmet Çiçek ve annesi Kühet-Gıve.

Cevahir Ak

"Annem çok zavallıydı" diyor Give'nin kızı Cevahir. İkinci kuşak olarak annesinin acılarına tanıklık etmiş ve onunla birlikte yaşayarak susmuş hep. Annesinin zavallılığını, kimsesizliğine bağlıyor. Eğer bir akrabası olsaymış, o da daha güçlü ve boyun eğmeyen biri olurmuş...

Köksüz ve kimsesizlerin kızları, annelerinin yaşadıkları travmayı daha doğrudan yüklenip yaşıyorlar. "Ağıtlarla büyüyen çocuklar" diyorum onlara. Cevahir, annesinin ağıtlarıyla büyüyor ve o ağıtları bırakmıyor bir daha. Kendisi de ağıtlar yakarak yaşıyor... Öylesine bir duygusal yıkım yaşıyor ki; akıl devre dışı... Annesinin yaşadıklarının nedenlerini sorgulayamıyor, sadece susarak onunla yaşıyor.

Diğer bütün Ermeni çocukları gibi Cevahir de annesinin ve kendisinin Ermeniliğini sokakta çocukların ona "Ermeni Emine'nin kızı" demeleriyle öğreniyor. Çocuk Cevahir'in duygu dünyasında "Ermeni kızı" olmak başka bir üzüntü nedeni olsa da şimdi oğlu Ahmet'le birlikte "Ermenilik'ten gurur duyuyorum" noktasında. Cevahir bunu köklerine doğru bir yolculuğa çıkmaya başladıktan sonra daha rahat söylemeye başladı.

Cevahir Ak

Gıve'nin Kızı
Dersim, Vank, Eylül 2012

Benim Annem Ermeni'dir Vank Keşişi'nin Torunudur

Kamer'in torunu Qalmem'in kızıyım. Annemin ismi "Emine'dir"

Mezradanım (Genelde bir köye bağlı küçük bir yerleşim yeri). Rabat tarafında (Dersim-Pülümür yolu üzeri) yukarıda bir yer...

Benim annem Ermenidir. Vank keşişinin torunudur. Gerçek İsmi "Khet"(*Kühet)* Gıve'ymiş. Ne zaman Emine olmuş bilmiyorum.

Annem çok zavallıydı; yaşadıklarını, gördüklerini bana anlatıyordu. Diyordu ki "kızım asker köye geldiğinde erkekleri toplayıp götürüp cevizin altında kırdılar. Harman zamanıydı. Biz harman yapıyorduk. Kardeşim de gidip askere yakalandı onu da götürüp öldürdüler. Ben ağıla koşup samanın içinde saklandım. Korkudan biraz öyle uyumuşum. Bir uyandım baktım ki asker kapıyı tekmeliyor. Baktım öküz geviş getiriyor. Yerim belli olmasın diye gittim öküzün ağzını elimle kapattım. Sonra biri askere 'gel gidelim, burada ne var' dedi. Asker köyü terk edip gittikten sonra ağıldan dışarı çıktım. Baktım bir kadın damın (ev) üstünde oturuyor. Böyle elini yere vurdu ve 'asker senin önünde gidiyor. Yolunu eski paga (yıkıntı köy) doğru çevir. Askerin eline geçersen seni öldürürler' diyordu. Yönümü değiştirdim o kadının yanına gittim. O kadının yanındaydım. Diğer gün erken kalktıklarında sütleri tulumda kaldı. Ertesi gün de kalktıklarında bu sefer Alevileri katlettiler". Annem bana böyle konuştu. "Biz ormana gidip meşe içinde saklanıyorduk. Akşam olunca tarlalara inip yanmış tarlalarda altta tek tük kalan yanmış buğday tanelerini yiyorduk ki açlıktan ölmeyelim."

Annemin babasının adını iyi bilmiyorum ama Vank (kilise-manastır) Keşişi'nin torunu olduğunu biliyorum.

Vallahi, babasının ismi mi "Agop" muymuş, amcasının ismimi ne bilmiyorum. Diyordu; "İmam Hüseyin'in parmağı dedemlerin evindeymiş!" İki bacı, bir erkek kardeşlermiş. Bacılar kurtulmuş ama erkek kardeşini asker cevizlerin altında katletmiş. Bacısının adı "Sultan"mış.

Annemin Köyüne (Vank) Geldim; Kilise Varmış, Gördüm

Şimdi geldim bu dede topraklarına, annemin köyüne (Vank), burada kilise varmış, annemlerin evleri falan. Geldim gördüm; vallahi bir taraftan üzülüyorum, bir taraftan da annem buralarda gezmiş diye seviniyorum. Yüreğim dolu. Keşke buralar dillense kendi dilinde konuşsa bize! Üzülüyorum, çok üzülüyorum. Annem iyi bir gün görmedi ki. Hiç yüzü gülmedi.

Annem burayı konuşup konuşup ağlıyordu. "Perperişan olduk. Köyümüz, arazimiz sahipsiz, kimsesiz kaldı. Başkaları sahiplendi. Sahipsiz, ortada yetim kaldık. Babamı, kardeşimi öldürdüler..." deyip ağlıyordu, üzülüyordu.

İşte tarlada harman yapıyorlarmış. Dayıma demişler, "git çuval getir buğday dolduralım." Gidip askere denk gelince onu da götürüp öldürmüşler.

Bu Köydeyken İbadetleri Nasılmış? Biz Hiç Sormadık

Annem de gidip ormana saklanmış. Orada kurtulmuş. Ondan sonra da emir üzerine sürgüne yollamışlar.

"Bolu'ya götürdüler" diyordu (Tam olarak Mengen). "Orada bize iyi davrandılar. Oranın insanı iyiymiş."

Ben de merak ediyorum, bu köydeyken ibadetleri nasılmış? Ne yalan söyleyeyim. Biz hiç ibadet konusunu sormadık. Onlar da aynı bizim gibilerdi. Mum yakarak, kurban keserek... Bence farklı olmasa gerek. "İmam Hüseyin'in parmağı bizim evdeydi. İpek kumaşlara sarılı bir vaziyette." Öyle diyordu.

Nüfusunda Baba Adı "Agop" Olsa Gerek

Sanırım annem babamla evlenince Emine olmuş. Ondan evvel "Khet" imiş.

Nüfusunda baba adı "Agop" olsa gerek. Anne adı da "İva"(!) olmalı. Annemin nüfusu yoktu. Bu sonraki zamanda çıkardılar. Kardeşimin oğlu çıkarttı.

Annemin köyüne geldim. Ama hiçbir şey yok. "her ca kemer kuço" (her yer taş ve kaya). Ben de sevindim, dedim gidip bir göreyim ama her şey yıkılmış, virane olmuş. Üzülmemle kaldım. Anneme ait ne kalmış ki! Sadece zulüm görmüşler.

Kim bilir nerelerde gezmiş, nerelerde oynamış! Keşke dile gelse de konuşsa!

Daha yeni az önce köylülerle konuştum. Onlar bilmiyorlardı. "Ben Keşiş'in torunuyum" deyince dediler; "Bak orası yeri. Orada köylüler mum yakıyor. Ziyaret olarak bellenmiş." Dediler, "Bu kilise tarafı, orası ziyarettir." Köylüler "Çıla" (kutsal mum) yakıyorlar. Yerleri belli. Ben de orayı gördüm. "Ez şiyo mı kele xo bırna" (Gidip niyaz ettim: Öpüp alın koymak, dua etmek).

Diyorlar, "Bu ileride ceviz var o cevizin altında katliam yapılmış."

Diyorlar, "Bu yukarıda kavaklar var o düzlükteymiş."

Annem Ermeniceyi Biraz Biliyordu; "İmana axcik, gertam gertas"*

Annem dilini biraz biliyordu? Ermeniceyi. Ama o "Ben bilmiyorum" diyordu. İnkâr ediyordu. Bir gece ben ile kız kardeşim yapıştık yakasına, bizim yanımızda kalıyordu: "Anne! Haq zana zone ma de keseybıke (Hakkı seversen bizim dilden bir konuş!") dedik.

Dedi, "Bilmiyorum." Biz çok zorladık. Bu sefer de coştu, dur durak bilmedi. Konuştu konuştu bu sefer de durmuyor. "Anne anne yeter biz bu dili anlamıyoruz" dedik. Durmuyor ha bire konuşuyor (hatırlayarak gülüyor).

* Duy beni kız, gidiyorum gidiyorsun.

Diyordu, "İmane axcik, gertam gertas!" Ben diyordum; "Anne! O ne demek?" diyordu; "Kıza diyorlar, yani seni seviyorum" demekmiş.

Yani, sanırım erkekler kızlara öyle diyorlarmış. Sadece bu iki cümlesi aklımda kaldı. Annem nişanlı olduğunu söylüyordu. Ama ben bilmiyorum. Bu Vank'ta nişanlıymış annem. O nişanlısına ne olmuş bilmiyorum. Muhtemelen onu da asker öldürmüştür.

Ağıt, Türkü Söylemedi; Hep Ağlıyordu

Annem hiç ağıt türkü söylemedi. Babası için, annesi için kardeşi için hep ağlıyordu. Diyordu, "Bir kardeşimiz vardı, onu da asker öldürdü. Kimsesiz kaldık. Biz iki kız kaldık. 1938'de her birimiz bir yere verildik. Biz yaşarken bile birbirimizi göremedik. Bu dert benimle yerin dibine kadar gelir."

Ermeniler buradayken, Kırmançlar (Dersim Alevileri) ile evlenmiyorlarmış diyorlar. Ben onu bilmiyorum ama annem diyordu, "Bana çok baskı yaptılar. Çocuğu bırak diye ama ben bırakmadım." Onun sözüdür, ben bilmiyorum.

Bize "Ermeni Emine'nin Çocukları" Diyorlardı Biz Ağlıyorduk. Şimdi Gurur Duyuyorum

Bizim köyde, o Haydaranlıların (Haydaran aşireti) içinde insanlar annemin Ermeni olduğunu biliyorlardı. Bize diyorlardı "Ermeni Emine"nin çocukları. Biz de ağlıyorduk. Biz diyorduk, "Niye annemize öyle diyorlar?" diye. Şimdi de seviniyorum ki; annem iyi ki de Ermeni (Hermeni) imiş. Gurur duyuyorum annemle. O zaman çocuktuk bilmiyorduk.

Küçüksün çocuksun, Ermenileri kötü biliyorsun. Köylüler öyle diyordu. Biz bilincinde değildik. Yıllar sonra annemin akrabalarının olduğunu öğrendik. Annemin dayısı (Toros) o sene geldi annemi alıp Konya'ya gitti orada tedavi ettirdi. Annem hastaydı. Yoksa daha erken ölürdü. Sağ olsun. Tam bir yıl orada tedavi ettirdi.

Dayısıydı. Konya'da oturuyor. Hiç sormadım. Kardeşim biliyor ama ben bilmiyorum. İsmini bilmiyorum. Bir de halası mıydı, halasının oğlu muydu bilmiyorum. Karı koca geldiler ziyaretine. Annem genelde yanımızdaydı. Bir iki gece bizde misafir kaldılar. Tanıştılar.

Onlar geçmiş hakkında çok konuşuyorlardı. İşte diyorlardı, "Biz 1938'de katledildik. Biz şiddet gördük. Her birimiz bir tarafa savrulduk." Epey sene oldu bize gelip gitmeleri. Unuttum.

Annem öleli dört beş yıl var sanırım. Değil mi Hemed'im? (oğlu Ahmet "Beş altı yıl oldu".)

İzmir'de. Bacımın evindeydi. İzmir'de toprağa verdik. Geçen veya evvelki yıldı gidip mezarını mermer yaptık. İşte. Getiremedik buraya...

Burada Annemlerin Arazileri, Malı Mülkleri Varmış Ortada Kaynamış Gitmiş

Sizler de sağ olun. Sayenizde hiç olmazsa gelip burayı gördük.

Burada annemlerin arazileri, malı mülkleri varmış.

Ama ne olacak ki? Ortada kaynamış gitmiş. Hani ortaya çıkarsa hak teslim edilirse iyi olur. Ama hani, kim yapacak bunu? Oğlum Hemed de garip gurbet ellerdedir.

Hiç anneme sormadım ama diyorlar dedem "*duvar ustası*"ymış.

Bir de annem bahsediyordu. Diyordu, "Halamın kızı Varte (bahsettiği kişi Zartar; Aslıhan'ın kız kardeşi) var. Peri'de diyormuş. İstanbul'da düşmüş bacağını kırmış" diyordu. "Kimse yok beni yanına götürsün, göreyim."

Teyzem, Dizlerine Vurdu. "Ah Vah!" Etti "Bacım Sağ İken Siz Niye Gelmediniz?"

Ben araştırıp buldum. Ben bahçede oturuyordum. Ben hastaneye veya bir yere gitsem, Ovacık vs tarafına ben teyzemi sorardım. Diyordum, "Merxu köyünde teyzem var. Siz biliyor musunuz, tanıyor musunuz?" diye. Bir gün

bahçede oturuyordum. Komşumun gelini ve analığı (üvey anne) gelmişti. Seslendiklerinde dedim "Onlar evde yok. Gelin bize gidelim". Geldiler. Öylesine sordum. Ben sorunca o komşumun analığı "Ben tanıyorum, bizim kivralarımızdır. Gidince araştırıp sana söylerim" dedi. O arada ben Almanya'ya gittim. Geldiğimde komşumuz bana dedi, "Senin teyzeni görmüş, benim kaynanam Hasret." Bunun üzerine benle kız kardeşim telefonunu edinip görmeye gittik. Sorduk, Xarpet'te (Elazığ) gördük onu. Tanıştık.

Bizi görünce Böyle dizlerine vurdu. "Ah vah!" etti. Dedi, "bacım (benim annem) sağ iken siz niye gelmediniz?" Bunun üzerine ben dedim; "Peki, sen niye gelip kardeşini görmedin?" Dedi, "Ben nasıl geleyim. O dağın başındaydım."

Çünkü İkisi de Kimsesiz

Yani burada Dersim'de ikisi de Kırmançlar ile evleniyor ama birbirlerini görememişler. Çünkü ikisi de kimsesiz. Kimi varmış ki götürsün, birbirlerini görsünler.

Almanya'da yaşıyorum. Ama kiliseye hiç gitmedim. Biz kiliseyi bilmeyiz. Ma ben onların, onlar da benim dilimi bilmiyor. Ben nereden kiliseye gideyim. "Anam Hıristiyanmış..." O da Allah'ın yoludur. Hepsi bir. Ne olacak. Bir şey olmaz.

Vank 2014
Bir Kez Daha Annemin Köyüne (Vank) Geldim

Yıllar sonra annemin doğduğu ama yaşayamadığı köye geldim.

Burada akrabalarımı gördüm, çok sevindim. Çok duygulandım, ağladım. Bir yandan sevindim, bir yandan da gezdim buralarda çok üzüldüm.

Hiç bilmediğim akrabalarımla, annemin köyünde ilk kez tanıştım. Çok sevindim, sevinçten ağladım. Hem sevindim hem ağladım. Sevinçten yani... Yıllar sonra teyzemi de gördüm aynı anneme benziyor... '38'de gitmişler buradan, onunla annem birbirini bir daha hiç görmemişler. Dedim keşke annem de sağ olsaydı, yanımda bacısını, kardeşini görseydi. Bunlar hepsi büyük acıdır.

Annemin Kız Kardeşi Sultan Teyzemi İlkin Ben Buldum

Onun da bu köye (Vank) gelmesini çok isterdim. Ama rahatsızdır, böbrek yetersizliği vardır. O yüzden gelemiyor. Çok istiyordum ki buraya getirseydim onu. Zaten annem görmemiş, hiç olmazsa o görseydi. Annem bacısının hasretiyle gitti. Hep ağlıyordu, ben kardeşimi kaybetmişim kaç senedir görememişim... Yani keşke birbirlerini sağken görseydiler. Sağken ben, o teyzemi görseydim. Annemi alıp, onun yanına gitseydim.

Sormadım, acaba Sultan teyzem hiç gelmiş mi buraya (Vank)? Bilmiyorum, hiç haberim yoktur. Gelmiş, gelmemiş... Ama onlar Ovacık tarafında duruyordular.

Annem onun (teyzem) için hep ağlıyordu. Şimdi buralarda geziyorum, diyorum annem buralarda nerede oturmuş? Nerede kalkmış? Nerede gezmiş? Bunlar çok büyük acıdır, aayyy, vallahiii... Çok büyük, çok...

Geldim gördüm ya; şimdi biraz olsun kendimi daha iyi hissediyorum.

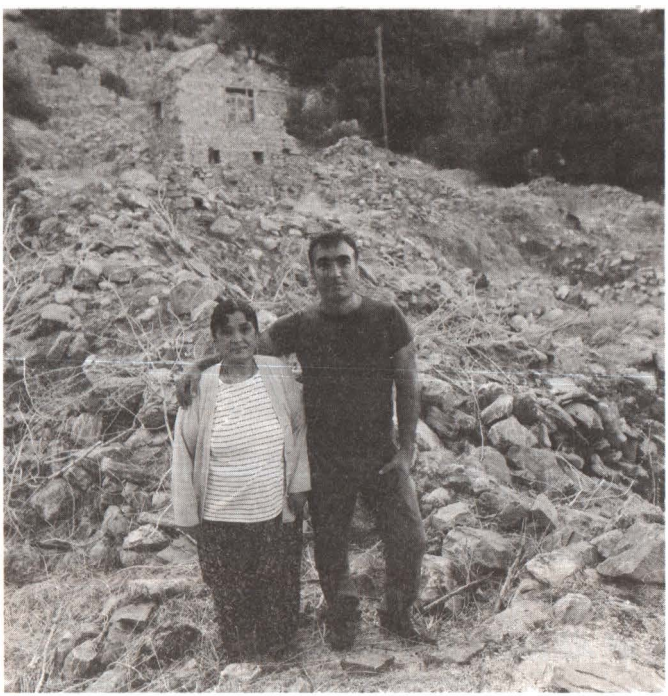
Bu ikinci seferdir geldim gördüm çok mutlu oldum... Allah razı olsun sizden. Geldim gördüm hiç olmazsa. Annemin yaşadığı yeri gördüm, gezdim. Çok mutluyum. Teyzelerimin çocuklarını da gördüm, çok sevindim. Hem sevindim hem ağladım işte. İki şeyi bir arada yaşadım.

Teyzemle annem yıllarca görüşemediler. Onlar '38'de Bolu'ya verilmişler. Orada işte annem babamla evlenmiş. O da (teyzem) evlenmiş. Kocası onu alıp Ovacık'a gitmiş. Annem de başka köydeymiş. İkisi de Dersim'e geri gelmişler kocalarıyla. Fakirlikten birbirini arayıp soramamışlar. Görmemişler... Kim onlara o fırsatı vermiş? Vermemişler ki, birbirini arayıp sorsunlar. Ne teyzeme o fırsatı vermişler ne de anneme...

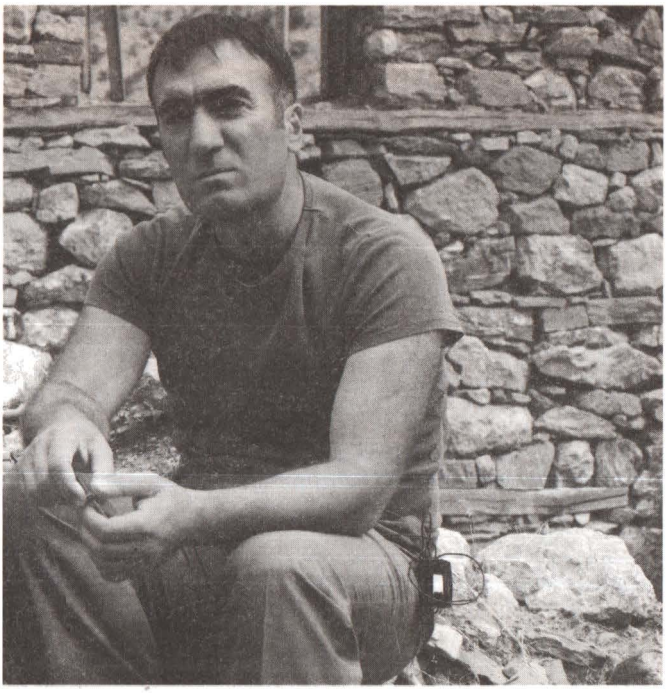
Teyzem buraya gelemedi. Bari ben buradan böyle bir taşta olsa elime alıp götürsem belki o da mutlu olur, sevinir. Onun buraya gelmesini çok istiyordum. Gelip burada nerede oturmuşlar, nerede kalkmışlar bize anlatsaydı...

Annem İzmir'de vefat etti. Annemin mezarı İzmir'de. Kız kardeşimgilde öldü ama o buraları çok seviyordu.

Buradan, annemin köyünden biraz toprakta olsun götürüp annemin mezarına atacam...

Cevahir ve oğlu Ahmet Vank'ın yıkıntıları arasında

Ahmet Ak

Anneannesinin dertlerini omuzlarında taşıyan bir torun Ahmet. Keşiş Ailesinin torunlarından biri olan anneanne bir Alevi ile evlenmiş. Anneanne Ermeni kimliğini bildiği için tipik bir Alevi Ermeni olarak yaşamış. Ahmet anneannesinin Ermeni kimliğini biliyor olmasına karşın son yıllara kadar onun bu yanıyla fazla ilgilenememiş. Bu ilgilenememe durumu onun duygu dünyasında fırtınalara, düşüncelerinde daha derin sorgulamalara neden olmuş. Tam da bu derin sorgulamalar döneminde tanıştık. Öyle zannediyorum ki Ahmet şimdiye kadar öğrenemediklerini bizimle öğrenmeye, söyleyemediklerini bizimle söylemeye ve yapamadıklarını bizimle yapmak için seferber oldu. Bir yanıyla

kendi yapmaya çalışırken, bir yanıyla da bizim yapabilmemiz için özel bir çaba içine girdi.
Ahmet tipik bir "sorgulayan üçüncü kuşak" örneğiydi. Bir sorgulama sürecindeydi; arama, bulma, tanıma ve tanımlama arayışı... Aslında kendini arıyordu Ahmet... Köklerinin bir yanını, kendinin diğer yarısını... Anneannesinin Ermeni kimliğine dair bulduğu her iz, öğrendiği her bilgi onu bir parça tamamlar ve iyileştirir nitelikteydi.
Keşiş'in diğer torunlarıyla tanışmak ve buluşmak en önemli arzularındandı. "Nenelerimiz, dedelerimiz buluşamadı, bari biz buluşup onların yaşayamadıklarını yaşatalım" demişti. Devamında da "onların inançlarının, kültürünün sembolü olan Surp Garabed Vank'ını sembolikte olsa yeniden yapalım... Sahi nasıl olur? Çok çok güzel olur..." diyerek geleceğe dair özlemlerini paylaştı Keşiş'in torunu Ahmet....

Ahmet Ak

Kühet-Gıve Kiremitçiyan'ın Torunu
Dersim Vank Eylül 2012

Ben, Emine olarak bilinen fakat asıl adı "Gıve" olan Keşiş'in torununun torunuyum. Adım Ahmet Ak. Bu da annemdir (Cevahir Hanım'ı göstererek).

Birbirimize "Lazê Hermeniyo" (Ermeni Çocuğu) Derdik

Benim çocukluğumun bazı yılları nenemle birlikte geçti. *Hafızamızda kalan nenemin kendi ailesinden bahsettiği sadece iki isim, iki kişi vardı. Biri "Garabed" bir de "Agop" derdi. Garabed'in babası olduğunu bir şekilde hayal meyal hatırlıyordum ama Agop'un onun nesi olduğunu bilmiyordum.* Yıllar hep böyle geçti. Ve onun sürekli bize tekrarladığı bir söz vardı. Bu bize yol gösterdi ve belki de yaşamımızda bir direk olmuştur. Derdi, *"Oğul oğul! Doğru durun. Doğru duvar yıkılmaz!"*

Şimdi yıllar sonra anlıyorum ki, babası bir duvar ustasıymış, taş ustasıymış. Ondan bu söz kalmış olabilir. Belki de bu (kilisenin duvar taşlarını göstererek) düzgün, şekilli taşlar onun elinden geçmiştir. Bilemiyorum...

Biz çocukken böyle kendi arkadaşlarımız ile şakalaşıp veya kavga ettiğimizde, belki de birbirimize hakaret olarak kullanırdık, "lazê Hermeniyo" (Ermeni çocuğu) derdik. Tabii ki o; çocuk algılarımızla ve yaşamda toplum tarafından bize empoze edilen bir şeydi. Ama Almanya'da bir gün evde nenem ve kız kardeşinin hikâyesi konuşuldu. Çok acıklı ve etkileyici bir hikâyeydi. Bundan çok sarsılmış ve etkilenmiştim. O zaman kendi kendime söz verdim. Onları sağlıklarında buluşturacağım diye. Çünkü sürgünden sonra bir daha görüşememişlerdi. Çok çaba harcadım. O yıllarda yasaklıydım, gelemiyordum Türkiye'ye. Ben Türkiye'ye gelinceye kadar nenem İzmir'de vefat etti ve orada toprağa verildi. Geldikten sonra da işte annem; nenemin kız kardeşinin (Sultan) yerini tespit etmişti. İlk hafta içinde ziyarete gittim. Konuştuk uzun uzun... Ve peşinden buraya (Vank köyü) geldim. Buradan resimler çekmiştim, götürüp gösterdim. Ve hikâye detaylandı. Bildiklerimizden farklı bilgiler edindik. Ailesinin; tabii bütün yakınlarına ulaşmış değiliz. Birçok halka var bilinmeyenler ile dolu. Ama az da olsa bir şeyler oldu. Her örgüde bir acı var.

"Geçti Gitti Oğul, Geçti Gitti Bakayım da Ne Yapayım!"

Onun (Sultan) en çok etkilendiği resim; yıllar sonra, sanırım bu zarar ziyan tespit çalışmalarından sonra dayımlar bir yerde bir resme denk gelmişler, dayımın (Ahmet Çiçek) henüz bebek olduğu, iki üç yaşlarında olduğu, dedem ve nenem (Gıve) ile birlikte çekilmiş bir resim. Orada nenem çok genç. Tabii o ayrıldıkları zaman (çocukken) nenemin resmi kafasında o şekilde kalmış. Onu, ben büyüttüm, kendisine gösterdim. Aldı şöyle bir baktı derin derin. Kafasındaki simayı resimden hatırla-

dığı için şöyle göğsüne koydu, öptü ve kızlarına dönerek; "bu benim ablam (Gıve) bakın!" dedi. Tabii o yaşlılıkta bunu görünce gençliğinden kalan simayı hatırlaması, bu beni çok etkiledi. O da etkilendi. Buralar (Vank) ile ilgili resimleri de gösterdim. Bazı anlatılar yaptı. Ama hem yaşlılığından dolayı hem de her taraf virane, yıkık olduğu için olsa gerek, "geçti gitti oğul. Geçti gitti. Bakayım da ne yapayım!" dedi. Öyle bir kırılganlık ve küskünlük vardı.

Nenenin (Sultan, nenesinin bacısı) beni en fazla etkileyen şeyi, "her şey geçip gitti" demesi oldu. Sanki hiçbir şeyin geri gelmeyeceğini, her şeyin bittiğini, bir beklentisinin kalmadığını; belki bazı sayfaların hiç açılmaması gerektiği konusunda yoğun bir kırılganlığı vardı. Ama kızları ile arasındaki o ilişki, mesela ben en son gittiğimde kızlarından biri ameliyat olmuştu. Nene oradaydı ve orada bir boşluğa bakıyordu. Sanki sadece kızını değil de çok uzaklardan bir şeyler bekliyormuş gibi bakıyordu. Bana öyle geldi. Kızını değil de sanki kızı üzerinden bütün bir hayatını bekliyordu. Bu tablo çok etkileyiciydi ve gözümün önünden gitmiyor...

Nenemin Gerçek Ermeni Adını Sizden Öğrendim

Nenemin adını daha iki hafta önce öğrendim. Sizlerin uzun yıllara varan çalışmalarınız neticesinde öğrendim. Biz, uzun yıllar boyunca isminin "Kühet" ve bunun Ermenice bir isim olduğunu sanıyorduk. Ama değilmiş. Emine olarak değiştirildiğini biliyorduk. İzmir'de teyze çocukları buna yeşil kart çıkartırken, onlar "Eva" veya "İva" olarak söylediler. Asıl "Gıve" olduğunu daha iki hafta önce öğrendik. Bu da ayrı bir acı, ayrı bir bilinmezlik, bir yokluk...

Mümkün olduğunca nenemin akrabalarının hepsiyle görüşmek isterim. Yani onların yaşantılarını, detaylarını, çocukken oynadıkları oyunlar, aralarındaki bağları falan. Mesela Elazığ'daki nene (Sultan) kendi diliyle annesine nasıl hitap ettiğini bir türlü hatırlayamadı. "Ane ane...!" deyip durmuştu. Bunlar önemli. Onların yaşantısına dair

her şeyi öğrenmek isterim. Onların bana bakış açısını önemsemiyorum. Ben onlarla kurduğum diyalogu önemsiyorum. Bunu neneme olan bir borç gibi bir eksiklik olarak hissediyorum. Öyle düşünüyorum.

Belki de Bir İz Arıyorsun; Bir Çeşme, Bir Ağaç, Bir Taş. Evi Neresiydi, Önünde Ne Vardı?

Yıllar sonra nenemin (Gıve) doğup büyüdüğü, gezdiği, oynadığı köye (Vank) geldim. Şimdi, doğal ve gerçekçi olarak söylemek gerekirse bir köye geliyorsunuz ama yıkık, virane. Teorik olarak biliyorsunuz, "Burada sizin bir neneniz yaşamış, annesi babası varmış, nişanlıymış, onların arasında bir bağ varmış. Sonra katliamı görmüş, katliamdan kurtulmuş." Büyük bir acı ve beraberinde travma yaşamış. Ama bunları soyut olarak bilip insanın kendisinde hissetmesi çok zor. Sadece yaşamaya çalışıyorsun. İşte belki de bir iz arıyorsun. Bu konuda nenem bize çok şey anlatmadı. Bu doğadaki yaşantısını bizimle paylaşsaydı belki daha rahat ilişkilendirirdik. "Bir çeşme, bir ağaç, bir taş. Evi neresiydi, önünde ne vardı? Ne yedi, ne içti, neler paylaştı gibi." Tüm bu konuları kendim düşünmeye çalışıyorum ama soyut kalıyor. Herhangi bir şeyle ilişkilendiremiyorum. Çünkü nenem bizimle hemen hemen hiçbir şey paylaşmadı. Sadece belki uyuturken, belli anlarında o da nasıl olduysa işte Agop'tan, Garabed'den bahsederdi. Çok fazla detay yok. Kız kardeşinden bahsederdi. Görüşmediğinden. Sadece nenemden kalan benim bildiğim işte kız kardeşinden bahsettiğinde "Axçık" kelimesini biliyorum. Onu da yıllar sonra sordum, "Kız veya kız çocuğu" demekmiş. Kendi geçmişinden, ailesinden dili ve inancından fazla bir şey anlatmadı. Sanırım büyük bir korkudan dolayı oldu bu. Çünkü Ermeni olmak bu topraklarda çok zordur. Onun zorluğunu da onlar bire bir yaşadı.

Bence O İnsanlar Bu Topraklardan Gittikten Sonra Topraklar Fakirleşti

Yaşanılanlara dair kafamda bir resim oluştu. Evet. Buradaki insanların geçmişe dair anlatımları ve yardımları ile o insanların nerede toplandıkları, hangi ağacın altında; ilk başta biz dut ağacı sandık oysa daha aşağıda ceviz ağacı olan boş ve düz bir alanda toplandıklarını öğrendik. Bir şeyler öğrenmek istiyor. Fakat bu sadece hissetmekle olmuyor. Bir resim belki de tam olarak oluşmuyor ama insanların neler hissettiği, ne düşündüğü; namlular doğrultulmuş üzerlerine, işte Elazığ'daki nene "kadınların uçuruma doğru götürülüp oradan atıldığını" söylediği, biz de bu yer neresi olabilir diyerekten o yamaçtan yıllar sonra aşağı doğru yürümeye çalıştık. Hissetmeye çalıştık işte. Acı tabii. Biliyorsunuz, "erkeklerin daha üst kısımda öldürüldüklerini" söylemişti. Dahası daha ağır olanı şeydi, yani on iki dayısının –onun anlatımı– bunların kilise görevlisi olduğunu ve bunların kiliseden alındıktan sonra o toplanan insanların yanından da ayırdıklarını nehir (Munzur) kenarına kadar götürüldüklerini ve orada katledildiklerini, işte onların yürütüldüğü patikayı görmeye oradan yürürken o duyguları hissetmeye çalıştık. Zor tabii, acı hepsi.

Bu Ermeni köyüne dair, inancına dair ama yok edilmiş, sağa sola dağıtılmış akrabalarıma dair söylenecek ne çok şey var. Vallahi, bence "o insanlar bu topraklardan gittikten sonra bu topraklar fakirleşti". Toprağa ekilen tohum bile eski ürünü vermedi. Bizim birey olarak bile bir bahçe ektiğimizde, herkes ister ki o bahçede güzel çiçekler olsun, en güzel kokuyu versin. Ama bizim bu bahçemizden iyi ve güzel çiçeklerin çoğu kopartılıp atıldı. Ben şimdi bozulmuş ve talana uğramış bahçenin şeklini, bu yıkılmış duvarlarla temeli belli olmayan kilisede gördüm.

O Zenginliğe Dair İzleri Arıyorum; Bir Kalıntı, Bir Işık, Bir Ses, Bir Şekil

Dünyanın neresinde olursa olsun, hangi dilden, inançtan olursa olsun, insan ve kültür çeşitliliği en güzel çeşitlilik. Bizim bu topraklardan o çeşitlilik ve zenginlik gitti. Kaybettik. Hem de bunu kendi elimizle yaparak. Belki de şimdi yaptığımız, o zenginliğe dair izleri bulmaktır; bir kalıntı, bir ışık, bir ses, bir şekil. Ama bu çok zor. Her şey yıkıldı yok oldu. Geriye kalan koskoca bir acı. Bu yıkık duvarlar gibi.

O kilise duvarlarında şekiller var, değişik kalıntılar vs. Ondan sonra *kilise yerinin değişik şekillerde kazıldığı vs. Neden bu kadar tahrip edilmiş buradaki kültürel varlık? Kahrediyorum. Bazı Dersimliler bu değerlerden habersiz yaşıyor. Öte yandan* insanların açlığı tabii. Herkes zengin olma peşinde. Bir şekilde çalışmadan hayatını kazanmak istiyorlar. Şimdi mesela taşlara bakıyoruz, taşlarda çok güzel şekiller var. Bir ustalık, bir el emeği var. Taşların sağında solunda oyuk ve çıkıntılar var. Bunlar yerleştirilirken bile harç kullanılmamış. Buradaki tarlalara bakıyoruz, sanki tarlalar teraslanmış, içlerinde taş yığınları var. Ve bunlar tarlalardan en küçük taşları bile toplayıp tarlaları temizlemişler. Çok büyük bir emek vermişler. Buralarda yaşamışlar *belki buralarda madenler bile işletmişler. Maniler söylemişler. Ama o yüzyıllara varan emeklerini insanlar katledilmeden önce bir yerlere gömmüşler. İnsanlar bu gömülerin peşinde dolaşıyor. Bu da bir nevi hırsızlıktır. Ama bunu yapınca da koskoca bir tarihi ve kültürü de yerle bir ediyorlar. Biliyorsunuz. Ne acıdır ki, devletin izniyle kilisenin yerinde iki sefer "resmî kazı" yapmışlar. Kepçe vurdukları için biz kilisenin temel duvarını bile göremiyoruz. Halbuki o duvarlar (kalıntılar) kalsaydı çok daha değerliydi. Dersim için, Türkiye için kültürel bir mirastı. Bu konuda ilginç bir hikâye anlatılır. "Yaşlı bir adam ölmeden önce -çocukları çok tembelmiş- işte, ölmeden önce çocuklarına demiş, 'beni tarlaya götürün. Orada hazine var. Onun yerini size göstereceğim.' Çocuklar da, 'Nerede baba demişler.' O da, 'Yok yok, burada. Burada olsa gerek. Yok, orası da değil, falan yerde' diyerek birçok yer*

göstermiş. Durum böyle olunca çocukları tüm tarlayı kazmışlar. Kazmışlar ama bir şey bulamamışlar. Sonra demişler ki; 'Yahu biz bu tarlayı kazdık ekelim bari.' Bu şekilde o tarlayı yıllarca ekip biçmişler". Şunu anlamışlar ki, asıl zenginlik o tarlaymış, emekmiş, içinde bir şey yokmuş.

Bu kilisenin ciddi bir varlığı varmış. Kitaplar, haçlar, hediyeler falan. Aslında bu kilise değilmiş, bir "Manastır"mış tabii. O varlıklara ne olmuş biliyor musunuz?

Nenem şöyle anlatılıyordu, *"Nenemin bir dayısı (Toros) sağ kalıyor. Yani kilise ailesinden bir kişi sağ kalıyor. Buradaki katliamdan sonra sürgüne götürülürken, daha Bolu'ya gönderilmeden önce Elazığ'da 'onun bu kilise keşişinin oğlu olduğunu, bütün kıymetli emanetlerin yerini bildiğini' söylüyorlar. Dönemin askerleri, yetkilileri böyle bir duyum alıyorlar. Ve oradan alıp buraya (Vank'a) getiriyorlar. Burada kendisine zor kullanıyorlar. Soyuyorlar çırılçıplak. Tabii bunlar insanların anlatıları. Büyük bir ateş yakıyorlar. 'Söylemesen seni ateşe atacağız' diye. O kilisenin bu gizli mahzenini açıyor ve emanetleri onlara teslim ediyor. Onlar da katırlara yükleyip götürüyorlar. İnsanlar o yüzden kiliseyi ve buraları boşu boşuna kazıyorlar. Kazmasınlar. Buralara daha fazla zarar vermesinler! Anlatım bu."*

Çünkü *devlet el koyuyor. İnternette biraz araştırdım. Bu varlıklar Genelkurmay'ın kayıtlarında, emanetinde bulunmakta.* Müzesinde mi ne keşişin emanetleri.

Ahmet ve annesi Cevahir Vank'ta

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

Toros Vartabedyan

Toros Vartabedyan

Meryem Vartabedyan

Toros Vartabedyan yaşıyor olsaydı Keşiş Ailesi ve Vank hakkında çok kapsamlı bilgilere ulaşmış olacaktık. Zira dinlediğim kişilerin çoğu onun hem yaşı hem Keşiş'in oğlu olması hem de katliamdan sonra dağıtılan Keşiş Ailesinin diğer fertlerini arayıp bulmada oynadığı rol nedeniyle bize bu ailenin bütünlüklü bir fotoğrafını sunabilirdi.

Kızı Meryem ve oğlu Mustafa'nın yanı sıra eşinin anlatımları bize Keşiş Ailesi hakkında kapsamlı bir bilgi veremese de Toros Vartabedyan'ın yaşadıkları ve kişiliği hakkında önemli bilgiler vermektedir.

Ayrıca Sultan Demir, Ahmet Çiçek, Ahmet Ak ve Abkar Kiremitçiyan'ın anlatımlarıyla Toros Vartabedyan'ı daha yakından da tanıma imkânı buluyoruz.

Özellikle kızı Meryem'in anlatımlarından Toros'un yaşadıklarını ve duygu dünyasındaki fırtınaları öğreniyoruz.

Sürgüne gönderilen Hıristiyan Ermeniler önce isimleri değiştirilerek Türkleştirilmek istenir. Devamında da dini mekanizmalar devreye girer ve Müslümanlaştırılmaya çalışılır.

Toros her iki mekanizmanın da çarkından geçirilir. Ancak o köklerinden koparıldığında yaklaşık 17-18 yaşlarında olduğu için kişiliği etnik ve inanç kimliğiyle şekillenmiştir. Bu tür kişilikler kolay çözülmez, dönüşmez. Uygulanan baskılar nedeniyle kimliğini gizleme yoluna gider. Buna genel anlamda "gizlenmiş kimlikler" diyebiliriz. Tıpkı "gizli Hıristiyanlar" gibi...

Toros, Denizli ve Konya'da yaşadığı dönemde iki kimliğe bürünür. Müslüman Türk ve Alevi Kürt. Ancak evinde ve kendi milletinin yanında da Hıristiyan Ermeni kimliğiyle yaşamaya çalışır. Camide dua ederken bile Hıristiyan inancına dair dualar ettiğini ve Müslüman dualar etse bile "Allah, kalbimi biliyor, ettiğim dua istediğim yönde gidiyor" diyerek yaşadığı zorluğu anlatmaya çalışıyor çocuklarına.

Her kültür ve kişilik belli koşullarda oluşur, şekillenir, varlığını sürdürebilir. Buna uygun olarak Toros da İstanbul'a geldiğinde taşıdığı gizli kişiliğin açığa çıkmasının koşulları oluştu ve Toros bunu açıkça deklare etti. Korkuları olsa da kontrollü biçimde gizliliğin yükünden kurtuldu. Mehmet olan adını Toros olarak değiştirdi. Cami yerine kiliseye gitti...

Meryem tüm bu süreçlere tanıklık etti. Bir anlamda babasının hafızası...

Meryem dinlediklerini, gördüklerini ve yaşadıklarını belleğine kaydetmiş. Unutmuyor, unutamıyor.

Babası ve annesi yaşadığı travmayı ikinci kuşak olarak Meryem'e doğrudan aktarmış durumdalar.

Toros "gizlenmiş kişilik" olarak yaşamını sürdürebilirken, Meryem "parçalanmış kişilik" olarak yaşamda oldukça zorlanmaktadır. Ne Müslüman Türk, ne Hıristiyan Ermeni, ne Alevi Kürt... Hem hepsinden biraz var hem de hiçbiri değil. Kendine özgü ezik ve travmatik...

Meryem'in etnik ve inanç kimliği oluşmamış bir kişilik olduğunu söyleyebiliriz.

İnançlı biri olmasına rağmen hangi dilde, hangi inançta ve hangi mekânda dua edeceğine gönül rahatlığıyla karar verebilmiş değil. İstanbul'da yaşıyor, bir Ermeniyle evli. Zaman zaman kiliseye gidiyor, sınırlı da olsa Ermeni toplumuyla ilişkileri var. Ancak o kendini bir Ermeni olarak hissedemiyor. Babası Konya'da mecburen camiye gidip kendince dualar ederken, Meryem İstanbul'da gönüllü olarak kiliseye gittiği halde orada "Alevi duaları" okuyor. Elbette annesinin Alevi olmasının bunda etkisi olabilir. Fakat tablo daha karışık ve ağır...

Meryem Vartabedyan

Toros Vartabedyan'ın Kızı
İstanbul, Nisan 2013

1963 yılında Konya'da doğmuşum.

Annem E., babam Mehmet Yıldız (Toros Vartabedyan).

Annemin, babamın Konya'ya geliş hikâyesini biraz biliyorum.

Evet, Babam Dersimli Ama Biz Elazığlı Biliyoruz

Babam esas Elazığ doğumlu, Elazığ'dan Denizli'ye geliyor ama Elazığ'da o soykırım olduğu zaman... Ondan sonra sürgün ediliyor... Denizli'ye doğru göç ediliyor, Denizli'de Alevi bir aile babamı evlatlık alıyor... Babam orada büyüyor... Ondan sonra da annemin annesi babası ölmüş, kimsesiz... Annemle tanıştırılıyor, annemle evlendiriliyor... Ondan sonra işte Denizli'de bir süre duruyorlar, Denizli'den sonra Konya'ya geliyor ama öncesi babam Konya'ya geliyor, akrabalarını buluyor, akrabalarını bulduktan sonra Denizli'yi bırakıp Konya'da yaşamaya başlıyor.

Dersim, Elazığ, Dersim. Evet, Dersimli babam. Ama biz tabii Elazığ biliyoruz. Ama o hep Dersim, Ovacık derdi. Öyle anlatırdı. Dersim Ovacık'ta mı doğmuş. Hı hı orada doğmuş. Altı kardeşlermiş, işte o soykırım olduğu zaman diğer kardeşlerini öldürüyorlar, o tek kalıyor orada...

Babam "Dersim Vakası" Derdi

Babam anlatırdı o soykırımı. Valla, ben senesini tam olarak bilmem çünkü çok detaylara girip de bizi etkilemek istemezdi. Ama hep derdi ki "Dersim Vakası". "Dersim olaylarında, kardeşlerimi gözümün önünde öldürdüler. Ben ormanlık bir alandaydım, ormanlık alanda saklanarak kendimi korudum, sonradan iki asker gördü; hani üstüme silah şey yaptı, ben kaçtım. Sağımdan solumdan kurşunlar sekiyordu ama kurtaran Allah kurtardı..." "Kurtuldum!" diyordu. Ondan sonra diğer akrabası nenemi

buluyor. Hatta babam, Munzur suyuna gidiyor, orada kendini suya atmak istiyor, tam atlayacağı zaman nenem görüyor onu, kurtarıyor. Yani yoksa o da kendini öldürecekmiş. Tabii kardeşleri gözünün önünde öldürülünce, o anda cinnet geçiriyor. Yani öyle... Bu kadar.

"Kızım, Allah Kimseye O Günleri Yaşatmasın, Çok Acı" Derdi

Anne babasını bilmiyorum. Bana sadece anlattığı, "kızım; ben böyle yeşilliklerin, işte buğday başaklarının içindeydim. O ara askerler geldi, kardeşlerimi sıraladı, dizdi..." Galiba dördünü kurşuna dizerek öldürüyorlar. O bir tane babamın "Harutcuğum" dediği kardeşi varmış, o artık ne söyledi, ne cevap vermedi, bilmiyorum. Diyordu, "onu kafasına taş vurarak, taşla ezerek öldürdüler." Ama annesini babasını hiçbir zaman anlatmıyordu. Zaten istemiyordu da, sadece söylediği, "kızım, Allah kimseye o günleri yaşatmasın, çok acı, çok kötü şeyler... Yani göstermesin!" Hep böyle söylerdi bizlere. Yani çok detaylara da girmek istemezdi çünkü bizi aşılamak da istemiyordu, "insan, insandır. Biz o dönemleri yaşadık, kimsenin de yaşamasını istemiyoruz" diyordu. Yani bu şekilde.

Kardeşlerinden Hiç Kurtulan Olmamış; Tek Başına Kalmış Hayatta

Erkeklerden hiç kurtulan olmamış. Sadece babam, babam da işte, söyledim ya, tesadüfen Cenabıallah'ın takdiri mi diyelim, ne diyelim, o şeyle saklanarak... Yoksa babamı... Zaten bulmuş askerler. Hani şeyleri, silahları, kurşunları şey yaptıklarında, babam kaçmasaydı babam belki de öldü diye, belki de isabet etti diye bıraktılar. Öylelikle babam kurtuluyor. Yoksa babamı da öldüreceklermiş... Hiçbir kardeşi kurtulmamış...

Yani... İşte sonradan bir Alevi ailenin gelip bakması, büyütmesi... Yani sahip çıkması... Yoksa yine ölürdü bir şekilde. Çünkü tek başına kalmış hayatta. Herkes darmadağın olmuş... Ne kadar kalabilir ki?

Nefesini Verirken Ayağa Kalktı, "Harut'u Gördüm, Harut'u; Karşıda Duruyor" Dedi

Babamın o zaman adı Toros'muş. Biz, Toros Vartabedyan olarak biliyoruz ama tam yani soyadını bilmiyoruz. Söyledim ya yani sadece kardeşlerini anıp ağladığı zaman söylerdi, anlatırdı. Diğer zamanlar anlatmazdı. Derdi, "kızım, bu konulara girmeyin, Hiç detaylamayın!" Ama kardeşlerini unutmuyordu. Çoğu zaman anlatır, ağlardı. Hatta vefat edeceği zaman bile en son başını taşla ezdikleri kardeşinin ismini sayıklayarak... Hatta onu karşısında görüyor... Son nefesini verirken ayağa kalktı böyle. "Baba ne oldu?" dedim, dedi ki, "Harut'u gördüm, Harut'u, karşıda duruyor." Çünkü ondan çok etkilenmişti. Ondan sonra da öldü zaten. Son nefesini verdi. Yani bu nasıl anlatılır ki? İnsan unutmak istiyor, acı dolu hayatı. Ben şimdi öyle diyorum. Benim babam cennetlikti, o şimdi cennette. Çünkü hiç mutluluk yüzü görmedi. Aslında insanlar kardeşçe yaşasa, ayrım olmasa, hepimizin gideceği yer aynı yer. Ama oluyor işte. İnsanlar yaşadığı sürece bir şekilde ayrım yapıyor.

Babam Kendini Munzur Suyuna Atmak İstiyor

Babam Munzur suyuna gidiyor, kendini suya atacağı zaman nenem (Iğsa, Aslıhan'ın halası -y.n.) onu arkasından tutuyor. Tutuyor, "ne yapıyorsun?" diyor, o anda birbirlerine sarılıyorlar. Babamı alıyor... Çünkü kendisi de mağarada üç evladını, hatta bir tane küçük oğlunu, şalvarının içindeymiş, bebekmiş. Öbür iki tanesi mağarada saklıyormuş. "O ağaçlardan, cevizi toplayıp kırarak, içindeki şeyleri... Öyle besleyip hayatta tutmuş." O kurtarıyor babamı, ondan sonra yine dağıtıyorlar, bunlar gene birbirlerini kaybediyorlar. Sonra nasıl oluyor, orasını tam bilmiyorum. Onlar, Konya'ya geliyor, babam Denizli'de kalıyor. Sürgün zamanı. Sonradan tesadüfen işte, nenemi buluyor. Bulduktan sonra zaten Denizli'yi terk ediyor, Konya'ya geliyor. Ondan sonra da nasıl derler, pamuk

ipliği gibi hepsi birbirine bağlı, birbirlerini buluyorlar. Nenem, Konya'ya... Onlar zaten direkt Elazığ'dan Konya'ya sürgün olmuşlar. Babam Denizli'ye. Babam araştırma içinde; araştıra araştıra nenemleri, amcamları, yani iki üç göbek var ama amca diyoruz biz. Yani nasıl diyeyim, babamın, yeğeninin çocukları. Ama biz amca diyoruz. Çünkü amca olarak biliyoruz. Yani iki üç kuşak var.

Murat amcam, Alişan amcam, Abdullah amcam. Üç tane amcam... Ama öz değiller. Yani benim babamın yeğeninin çocukları. Mesela "nenem" dediğim onların annesidir. Babamın yeğeni mi oluyor? Yani arada iki üç göbek, kuşak var...

Konuşmazdı, Detayları Anlatmazdı Biz Etkilenmeyelim Diye

Babamı kurtaran nenemin ismini de bilmiyorum. Babam biliyordu da ben tam bilmiyorum. Bir zaman yani hep nene, nene derdik, nene olarak bilirdik. Ama babam daha detaylı bilirdi ama girmezdi, konuşmazdı... Hani bizler, etkilenmeyelim, şey yapmayalım diye anlatmazdı.

Konuşmazdı; Babamın Ermeni Olduğunu Bilmiyordum

Bilmezlerdi yani. Babam mesela Ermenice falan bilmezdi. Biz de bilmiyorduk. Ben, Konya'dan İstanbul'a gelene kadar benim babamın Ermeni olduğunu bilmiyordum. Benim kardeşlerim de bilmiyordu. Çünkü Konya'da konuşmazdık, söylenmezdi. İstanbul'a geldikten sonra babam söyledi. İşte, "kızım hani benim yolum bu, inancım bu, benim atalarım bu, hani kardeşlerim bu" diye İstanbul'da anlatmaya başladı bize. Ama hiçbir zaman yine diyorum ya hani, bu buymuş, şu şuymuş... Hiçbir zaman ben ailemde de olsun, babamda da olsun biz bunları görmedik. Hep böyle kardeşlik, eşitlik... Hani, nasıl diyeyim sana... Demokrasi bir şekilde her inanca saygı. Benim babam bunca acıları, bunca şeyleri yaşadığı halde, yine de bizi, şeyden o uzak tutup... Hani sevgi dolu kalple,

nasıl diyeyim sana, bütün insanları sevmemizi aşıladı bize. Biz o şekilde yetiştik.

Kilisede Keşişmiş Babası, Hatta Babama; "Keşiş Çocuğu" Derler

Babamın kimliğinde isim olarak Mehmet yazılı çünkü değiştirilmiş.

Onu Elazığ'da, hani o soykırım olduğu zaman zaten kimlikler alınmış elinden. Yani kimlik mimlik yok. Kimlikler sonradan çıkarılmış. Ondan sonra babama Mehmet ismini veriyorlar, o Alevi aile alıyor, onlar zaten bakıyor. Yani evlatlık... Her şey, sünnetinden tut, kimliğine kadar her şeyini onlar çıkarıyor. Ama ben anlamıyorum, bana sorsanız ben bilmem. Hani nasıl kimliğini çıkar, şey yapmışlar, dedemin veya nenemin isimlerini değiştirmişler.

Vartabedyan, diyordu babam... Tam bilmiyorum ama papaz demek. Zaten babamın kardeşleri de Keşiş Ailesi. O kilisede keşişmiş babası. Hatta babamı geçmişinden tanıyanlar, "Keşiş çocuğu" diye söylerler. Hatta öyle anlatırlardı ki (belki annem anlatmıştır. Annem daha iyi bilir), bu keşişin parmağı (Hz. Hasan'ın parmağı efsanesini anlatmaya çalışıyor -y.n.) mı derler, hani ermiş gibi oluyor ya, parmağı kilisedeymiş, hatta o askerler "söyle!" demişler, eziyet etmişler kardeşine, onu bile söylememişler. Yani birçok şeyler olmuş ama biz tam olarak bilmiyoruz. Bilmiyoruz... Bildiğimiz; yani Keşiş çocuğu... Bizde Keşiş torunuyuz.

Ölmeden Mezar Taşına İsmini "Toros" Olarak Yazdırdı

Tabii, soyadı da sonradan Yıldız yapılmış; Mehmet Yıldız. Diyorum ki; Yıldız, acaba onu yanına alan Alevi ailenin soyadı mı yoksa devlet öylesine mi vermiştir. Onu tam olarak bilmiyorum. Onu Alişan (Iğsa'nın oğlu -y.n.) amcamlar daha iyi bilir. Söylemiştim ya, babam girmezdi bu mevzulara. Ama esas ismi Toros'muş. Hatta mezarlığını bile aldığı zaman ismini "Toros" olarak yazdırmıştı.

İstanbul'a geldikten sonra adını yeniden Toros yaptı. İstanbul'da kendi mezar yerini almış, mezar taşına ismini Toros olarak yazdırmış... Ondan sonra değişti, her şey değişti. Mehmet, Toros oldu...

Kimlikte Toros değildi. Kimlikte gene değiştirmedi çünkü devletten emekliydi. Toprak Su İşleri'nden emekli olmuştu. Değiştirmedi çünkü değiştirirse iyi olmazdı. Biz kızlar o kadar rahat olamıyorduk. Çünkü Konya'da kütüğe de yansıyordu. Biz çekimser kalıyorduk diye kimlikte değiştirmedi. Yani kimlikte Mehmet Yıldız olarak kaldı.

Konya'da Mehmet Yıldız, İstanbul'da Toros Vartabedyan

İstanbul'a geldi, Toros oldu. Toros olduktan sonra yaşamında çok şey değişti. Vallahi, eskiden mesela Konya'da bir dua yerine (Kilise -y.n.) gidemiyordu. Mesela camiye gidiyordu veya oralarda dua ediyordu ama buraya gelince rahatlıkla "ben Ermeni'yim" diyordu. Hani komşularına falan bunu söyleyebiliyordu, kiliseye gidiyordu, kilisede duasını yapabiliyordu. En azından burada inancı doğrultusunda daha özgürdü, daha rahattı. Ama Konya'da öyle değildik. Gizlemek zorundaydık.

Konya'da komşularımız bizi Alevi olarak biliyorlardı. Çünkü Alevi insanı Ermenileri daha hoş karşılıyorlardı. Onun için Alevi biliyorlardı. Annem zaten Alevi... Çünkü hemen hemen Konya'da beş altı tane hane Alevi'ydi. Kimi Erzincan Alevisi, kimisi işte diğer yörenin, Elazığ'ın, öyleydi yani... Daha birbirlerine sahip çıkıyorlardı, daha iyiydi komşulukları.

Babamı büyüten Alevi aile ile ben hiç görüşmedim ama annem bilir. Çünkü Denizli'den bir Alevi aileydi. Onu ben bilmiyorum, annem bilir Alevi olduğu için. Ondan sonra Konya'ya gitmişler, hani bağlar kopmuş, birçok şeyler olmuş... Biz, Konya'da doğduk, büyüdük... Hani oranın geleneklerine göre yetişiyorsun. Ben çok ufakken hatırlıyorum; amcamlarla bir araya gelip konuşuyorlardı ama bizi etkileyecek şekilde anlatmazlardı.

Konya'da Müslüman Gibi Yaşıyordu Babam

Konya'da herkes bizi Alevi biliyordu ama babam bir Müslüman gibi mi yaşıyordu?

Evet, camiye gidiyordu, mesela namaz kılardı. Bizi *Kuran* kursuna göndermişti. Hatta çok iyi hatırlıyorum. *Kuran* kursunda hoca ben Fatiha suresini (o zaman çünkü 6-7 yaşlarındaydım) tam okuyamadım diye vurmuştu. Korktum gitmedim bir daha. Ama şimdi bana sorsan ben *Kuran*'dan birçok sureyi okurum, bilirim. Yansıtmazdı "kızım el açıp ettiğin dua, hepsi aynı kapıya çıkıyor, sen git" derdi. Çünkü babam da gidiyordu. Kurbanlarda, Ramazan bayramlarında... Biz de giyinirdik, biz de kutlardık. Hani şey yapmazdı. Ayrımcılık yapmazdı. Bize de yeni elbiseler alınırdı. Yeni ayakkabılar alınırdı. Biz de o bayramı kutluyorduk. Ne zaman ki ben İstanbul'a geldim... Hatta hatta yani 17 yaşıma geldim, ondan sonra Paskalyayı... Mesela paskalya çöreğini, Erme... Hani nasıl diyeyim sana, Ermenilerin bayramını ondan sonra öğrendim. Anlamı ne, ondan sonra öğrendim. Hani bilmiyorduk. Ondan sonra kiliseye gidip dua etmeye başladık...

"Allah, Kalbimi Biliyor, Ettiğim Dua İstediğim Yönde Gidiyor" Diyordu

Konya'dayken o diğer Alevi aileler de bazıları camiye giderdi. Çünkü Cuma günü olup da Cuma namazına gidilmediği zaman pek hoşgörüyle karşılanmıyordu. Ama şimdi öyle mi, bilmem? Çünkü hemen hemen kırk sene oldu biz oradan ayrılalı. Ama ondan öncesi yani Cuma günü olduğu zaman mecbur camiye gidip namazını kılacaksın. Mesela evine bir Türk komşun geldi; namaz vakitleri, namazını kılmadığın zaman o olmuyordu. Mesela Ramazanlarda "ben oruç tutmuyorum" desem olmuyordu. "Orucum..." Ben olmasam bile "ben orucum" diyorsun. Söylüyorsun. İşte öyle diyorsun...

Yani orası çok farklıydı ama İstanbul daha özgür, daha rahat... Kendi kimliğini, kendi inancını daha açıkça söyle-

yebiliyorsun. Orası daha muhafazakâr mı diyorlar? Öyle işte söyleyebiliyorsun...

Konya'da oruç da tutardı babam ama buraya geldikten sonra kendi orucunu tutmaya başladı. Mesela Alevilerin 12 İmamlarını da tutardı, Sünnilerin Ramazanını da tutuyordu... Diyorum ya, "kızım Allah, kalbimi, yüreğimi biliyor, tuttuğum oruç, ettiğim dua istediğim yöne gidiyor" derdi. Hüzünle öyle söylerdi.

İki Üç Kültürün Arasında Büyüdük

Annem camiye gitmiyordu. Gitmiyordu ama annem evde falan duasını ederdi. Mesela hani oruçsa 12 İmamların orucunu tutar. Aşureyi yapar ama Konya'da da yapardı. Çünkü bizi Alevi biliyorlardı. Yani babamı biliyorlardı, annem zaten Alevi de... 12 İmam, Aşure ayında "aşureyi, kazanlarla kaynatırdık. Kurbanımızı keserdik, niyazımızı yapardık, dağıtırdık. Her sene evimizde *Kuran* okuturduk" diyor. Yani Alevilerin bir bayram şeyi oluyormuş, o zaman. Mesela "Alevi bir hoca vardı, eve getirirdik, okuttururduk. Evimizde, niyaz yapılacağı zaman.." diyor. Yani ben onları bilmiyorum da ama anlatırdı annem. Ayrıca onları ben çocukluğumdan da hatırlıyorum. Mesela; gelirdi, aşureler, niyazlar yapılırdı, dualar okunurdu. Alevi, yaşli bir dedemiz vardı. O dede gelirdi, *Kuran* okurdu hep... Yani nasıl diyeyim sana; ben/biz iki kültürün hatta iki üç kültürün arasında büyüdük. Öyle geçti bizim çocukluğumuz... İki üç inancın arasında büyüdük. İşte öyle büyüdük...

Nenem de, Babam da Konya'da Odasında Tek Kaldığı Zaman Haç Çıkarırdı

Geçmişe dönüp baktığınızda, Konya'yı özellikle düşündüğümüzde, işte babamız bir Müslüman gibi... Annemiz bir Alevi... Babam da çoğunlukla bir Alevi gibi davranıp yaşardı. Öte yandan da camiye giderdi. Çünkü toplum hepsi camiye gidiyordu, sen gitmesen olmuyordu, giderdi, dua ederdi.

Konya'da diyelim bu Paskalyaya denk gelen ya da işte Hıristiyanların inancına ait, oruçlarına, bayramlarına denk gelen zamanlarda evde Ermeniliğe dair bir şey bilmiyorum. Valla olduysa da ben hatırlamıyorum ama nenem (Iğsa -y.n.) falan Konya'da odasında tek başına kaldığı zaman haçını çıkarırdı, dua ederdi. Babam da o şeyi, seccadeyi diyeyim, açıp üzerine oturup dua ettiği zaman haçını çıkarıyordu. İşte öyle ediyorlardı...

Nenemin Elinde Tespih, Ucunda Haç, Dua Ederdi

Namazını kıldıktan sonra bu sefer de otururdu dizüstü seccadeye elini açar, dua ederdi. Ondan sonra da haçını çıkarırdı. Öyle dua ettiğini bilirim. Diyorum ya, ben çocuktum. Pek hatırlamıyorum. Ama buraya gelip de burada "biz buyuz" diye anlatılınca, o zaman anlayamadığım birçok şey yerine oturuyor. Bir de bakıyorsun yaptıkları şeyler kendi inançları içinmiş. Hiç unutmam; nenemin elinde uzun tespihi vardı ama ucunda da haç olurdu. Haçlı tespihini çeker, dua ederdi. Biz o zamanlar bunu anlamazdık.

Mesela babam da öyleydi. İstanbul'a gelene kadar öyleydi. İşte öyle çekerlerdi...

Konya'da tabii yoksulluk, sefillik, perişanlık, üç tane çocuk... Yine söylediğim gibi üç dört hane Alevi aile vardı. O bir Alevi hane vardı ki, amcama çok destek olmuştu. Yani onların kalkınmasında... Onlara bayağı ön ayak olmuştu. Neneme Konya'da "Fatma Bacı" derlerdi hep. Hani, "gel Fatma Bacı, git Fatma Bacı." Hep Fatma Bacı'ydı. Ama gerçek ismi ne onu tam bilmiyorum. Yani bildiğim bu.

Ben Babamın Anlattıklarıyla Biliyorum

Babamın bahsettiği "Agop" diye bir amca vardı. Onun bir kızı (Aslıhan kastediliyor -y.n.) götürülüyor, sonra evlatlık veriliyor, adı neydi? Onu sadece kulaktan dolma biliyorum. O Agop amca galiba Mengen'de, Bolu'daymış. Ama çok detaylarını bilmiyorum. Alişan amcamlar daha iyi bilir. Alişan amcamın hanımı... Onlar, o dönemin canlı

şahidi, yani yaşayıp, bugüne kadar gelinen süreci çok iyi biliyorlar. Ben sadece babamın anlattıklarıyla biliyorum. Ama onlar, onu canlı yaşamışlar. Alişan amcam da, Gülizar ablam da yaşamış... Ama onlar pek de anlatmıyorlar bize.

Diyorum ya onlar Konya'da kaldılar, biz buraya geldik. Eee babam orada emekli olmak için mücadele verdi. Biz burada bir yaşam mücadelesindeydik, dolayısıyla babamla da çok iç içe olamadık... Ama nenemle, Alişan amcamlar, sanıyorum kendi çocuklarına daha değerli detaylar anlatmışlardır. Ben ya senede bir kere görüyorum ya iki kere görüyordum. Yani uzun süreli muhabbetliğimiz yoktu. Ama Alişan amcamın karısı söylüyordu. O döneme ait... Annesi... Yani Alişan amcamın kaynanası, kayınbabası falan hepsi anlatırlardı bunları. Bu, Alişan amcamlar falan... Bu Bedros amcam... Bunlar, yani tek tük kurtulanlar. Bayağı kalabalıklarmış. Her birisinin yedi sekiz tane çocuğu varmış. Ama hiçbirisi kalmamış. İşte öyle kalmamış.

Babam; "Yokluktan Gelme Değiliz, Varken Yok Olduk" Derdi

Orada bir kilise, kilise mi? Bir manastır var. Tabii, manastır... Bayağı bir köy babamlarınmış. Yani başka o köy halkına bile bakıyorlarmış...

Valla neler ürettiklerini bilmiyorum sadece bana; "kızım, bir köy halkına biz bakıyorduk, benim babam, yani kardeşlerim bakıyordu." Böyle derdi, "Ballar, dallardan böyle akardı, biz köylere dağıtıyorduk." Yani babamlar, çok varlıklıymış. Çok zengin ve iyi durumdalarmış. Sonradan bu soykırım olunca her şey sıfıra düşüyor. Yani her şey yok oluyor, yeniden bir hayat mücadelesi başlıyor. Derdi ki, "kızım, biz yok yerden yani yokluktan gelme değiliz; varken yok olduk." "Bizim, köylerimiz vardı; halka bakıyorduk, oradaki insanlara bakıyorduk..." İşte böyle yok oluyor...

Herkes Babama "Keşiş'in Çocuğu" Diye Saygı Gösterirdi

O kilisenin yöneticisi öz babasıymış babamın. Çünkü diyorum ya, bugüne kadar benim babamın geçmişte yeğenleri, tanıyanlar herkes, babamı hep "Keşiş'in çocuğu" Keşiş'in evladı diye saygı gösterirlerdi. Hatta biz derdik, "keşiş ne demek?" Çünkü bilmezdik, sonra sonra öğrendik ki kilisede büyük papazlara denilirmiş.

İşte o soykırımda geride kalanlar toplanılıyor, Elazığ'a getiriliyor. Elazığ'da babamı asker alıyor, geri getiriyor kiliseye. Diyor ki, "Haçın yerini göster bize!" Bunları babamdan duydum. Bana bunu kendisi anlatıyordu.

Mesela babamı geçmişinden tanıyan kişilerde gelip anlatıyordu. Ama biz pek geçmişin üstünde durmazdık. Hani irdelemezdik. Çünkü bir kere babam oraya (Vank'a -y.n.) gittiği zaman hemen babamın etrafını sarıyorlar. Yani o kiliseyi, kilisenin kıymetli eşyalarını araştırmak için mi geldi diye... Babam bir daha da gitmedi. Tek bir kere gitti, bir daha da gitmedi.

Babamı "Kilisenin, Haçın Yerini Söyle!" Diye Sorguya Çekiyorlar

O sorgulama işini tam bilmiyorum. Ya, bize dedi ki, "bizi aldı asker. Elazığ'dan alıp götürdüler kiliseye. Orada sorguya çekip zorladılar. İlla varlığın yerini söyle! Kilisenin altınlarının veya haçın yerini söyle!" "Ben, gerçekten bilmiyorum, bilmiyordum da. Baktılar gerçekten bilmiyorum..." O zaman bırakmışlar. Ama babam gerçekten bilmiyormuş. "Çünkü ufaktım, nereden bilecem, benden önce, kardeşlerim vardı. Babam vardı, ben neyin ne olduğunu tam kavrayamıyordum" diyordu... Yani diyorum ya, yüzeysel anlatırdı babam. Bunu da bu kadar anlattı. Çoğunu da işte amcamlardan, oradan buradan duyardık.

Sonrası için hiçbir fikrim yok. Bilmiyorum. Mesela o manastırın ne olduğunu bilmiyorum. Diyorum ya, ondan sonra zaten sürgün edildikten sonra, babam seneler

sonra bir kere gitti, bir daha da gitmedi. Yani Elazığ'a, yönelmedi, gitmedi.

Ne zaman gitti tam hatırlamıyorum. Bundan kaç sene önceydi? Kendisi işte, 50 yaşlarındayken gitmiş. Ondan sonra da gitmedi. Biliyorum yani. Gitmediğini biliyorum. Gitmedi.

Oraya gittiğinde tabii kendi köyüne (Halvori Vank -y.n.) gitmiş. İşte, gittiği zaman "geçmişinde bazı mallarını, parasını, altınını vesairesini aramaya mı geliyor" gibisine etrafını hemen askerler sarıyor. Babam diyor, "yok, ben öylesine ziyarete geldim." Gerisin geri geliyor babam, bir daha da gitmiyor. İşte öyle gitmiyor...

Bir de Onu Yaşamak, Çocukluk Ruhuyla Yaşamak

Gidip orayı gördüğünde; yani yıllar sonra köyü... Duygulanıyordu, "gözümün önünde canlanıyor; her şey değişmiş, her şey bambaşka olmuş" diyordu. Onun çocukluğundaki gibi değil hiçbir şey. Yani nasıl, acı dolu, hüzünlü şey... Bırakıp gidiyorsun, seneler geçiyor, gidiyorsun bakıyorsun, yaşadığın ettiğin hiçbir şey kalmamış, her şey değişmiş... Nasıl anlatabilirsin? Sadece geçmişte yaşadığın şeyler gözünün önünde canlanır, başka bir şey değil. Neyi anlatacam? İstemezdi de, diyorum ya çünkü o kadar çok acı, o kadar çok yokluk, o kadar çok sıkıntı, o kadar çok şeyler çekmişti ki, her defasında derdi ki, "çocuklarım, Allah size o günleri yaşatmasın, Allah size o günleri göstermesin!" Hep ağzında, bu dua vardı. Mesela televizyonda bile bir savaş, bir şey gördüğü zaman, derdi ki, "Allah, kimseye bunu yaşatmasın!" İstemezdi, o çünkü canlı canlı yaşamış. Hani bizler yine, biraz dışarıdan bakıyoruz da etkileniyoruz. O, bütün her şeyi görmüş. Kolay değil. Onca kardeşi kaybetmiş, anne babayı kaybetmiş... Bunu anlatırken tekrar bir daha onu yaşamak, çocukluk ruhuyla yaşamak.. Düşünebiliyor musun, insanda ne travmalar... Yine de ben diyorum babam güçlüymüş ki, ayakta durabilmiş. Nenem güçlüymüş... Hadi amcalarım, ufakmış, küçükmüş...

Yine de babam hep öyle söylüyordu, "ya onlar, o Alevi aile alıp sahip çıkmasaydı? Düşünün! Tamamen yok olup gidecektik... İşte öyle düşünün..."

Babamların, Dedemlerin O Arazileri, Mülkleri Ne Olmuş Sizce?

Kayboldu gitti. Yok oldu. Neyi ispatlayacaksın? Neye sahip çıkacaksın? Her şey... Baba gidiyor, köy darmadağın oluyor, her şey yok oluyor... Elinde kâğıt yok, hiçbir şey yok, ispatlayacağın hiçbir şey yok. Darmadağın oluyor, gidiyor.

Hiç dava açmayı düşünmedik. Nasıl açacağız? Hep diyorum ya, babam öyle söylerdi, biz de öyle dedik. Geçmiş, acı geçmişte yaşandı... Hani onun peşine düşmedik. Babam da istemedi zaten. Yani "o acı, orada yaşandı. Çocuklarımın da, evlatlarımın da yaşamasını istemiyorum..." Bizi hep uzak tuttu. Hani irdelememizi de istemezdi, bir şey yapmamızı da istemiyordu. Babamların, dedemlerin o arazileri, mülkleri ne olmuş sizce?

Bayağı varmış. Devlete kalmıştır. Ne olduğunu bilmiyorum.

Babam Geçmişteki Akrabalarını Aramaya Başlıyor ve Buluyor

Akrabalarından bazılarının peşine düştü. Tabii buldu. Alişan amcamları buldu... Burada Yunus ağabeyler vardı, onlar şimdi Fransa'ya gitti, vefat ettiler... Zaten babam birçoğunu bularak bir araya getirmiş. Yani tekrar babam büyüyor, annemle evleniyor, evlendikten sonra geçmişteki akrabalarını aramaya başlıyor ve buluyor da. Artık nasıl buluyor, bilmiyorum. Ama buluyor, hepsini İstanbul'da, bir araya getiren babamdır. Söylerler, amcalarımı, mesela Jale'nin babasını, hepsini evlendirip yuva sahibi eden de babamdır. Babam büyüklük yapıyor hepsine.

Dersim'de kimsesini bulamadı. Bir tek Ahmet abiler vardı... Ahmet abinin annesi (Gıve; Sultan'ın kız kardeşi

-y.n.) babamın, yeğeni oluyor. Onları buldu. Hatta seneler sonra gitti aldı, bize getirdi, biz henüz Konya'daydık. Annem, bayağı annesine baktı. Ama annesinin ismini annem daha iyi biliyor. Çünkü ben ufaktım, annem yanında kaldığı için annem daha iyi biliyor onların isimlerini. Onları bulduğunu biliyorum. Zaten birini buldu mu onun peşinden hepsini peş peşe... Yani çoğunluğunu buldu da, isimlerini ben bilmiyorum. Ama bulduğunu biliyorum. Ahmet ağabeyleri buldu, amcamları buldu... Bu tarafta zaten evlilikleri de amcamlar hep birbirlerini bularak oldu. Şey vardı, işte onun kızı, onun oğlu, o, onun kuzeni... O işte kaç göbek bilmem ne... İşte öyle oldu o evlilikler.

Kilisede; Elhamdülillahı, Süphanekeyi, Fatihayı Okuyorum

İşte yıllar sonra 17 yaşına kadar Müslüman yani Alevi olduğumuzu biliyorken, birden bir gün Müslüman olmadığımızı öğrendim. Aleviyken birden Ermeni olmak nasıl bir şey? Yani şimdi biz Alevi biliyoruz, İstanbul'a geldikten sonra babam Ermeni olduğumuzu söylüyor. Tabii ister istemez kiliseye gidiyorsun, kiliseyi bir yadırgıyorsun. Yani öyle bir şey ki, nasıl dua edeceğini bilmiyorsun, nasıl haç çıkaracağını bilmiyorsun... Yani o topluma da uzak oluyorsun. Onlara da uyum sağlayamıyorsun. Yani şimdi "ben Ermeniyim" diyorum ama ben onların dışında gibi oluyorum. Çünkü onların tam (nasıl diyeyim sana...) yolunu, inancını, şeylerini bilmiyorsun. "Allahım" diyorsun, yine de "benim babam bu, biz buyuz" deyip o doğrultuda gidiyorsun, bildiğin kadarıyla dua ediyorsun. Ama yeni dua yok, geçmişte öğrendiğin dualarla dua ediyorsun. Yani öyle Alevi olarak ediyorsun... Annem de Alevi zaten... Kiliseye gittiğim zaman o şekilde dua ediyorum.

Kiliseye ilk gittiğim de; Elhamdülillah'ı okuyorum, Süphaneke'yi okuyorum, Fatiha'yı okuyorum... Çün-

kü Türkçesi açıklandığı zaman hepsi aynı dua. Mesela Haymer'i sorsalar, bilmiyordum. Ama bugün yeğenlerim biliyor çünkü Ermeni okuluna gittiler, orada kiliseye gittiler... Orada ister istemez öğretildi. Ama bizim kuşak, bilmiyor. Diyorum ya, mesela Ermenilerin içine giriyorsun, onları kendine yakın hissedemiyorsun. Gene en yakın hissettiğin; Aleviler oluyordu. Onlarla birçok şeyi paylaşıyorduk. Öyle... Yani kardeşlerim de öyle, ben de öyle. İşte öyle dua ediyorduk.

Koyu Ermeniler de Bizi Kendilerine Yakın Görmüyorlardı

Ermeni toplumu da bizi yani sonradan tekrar Hıristiyan olmaya başladığımızda pek kendilerinden gibi görmüyorlardı. Şimdi şöyle, çok koyu Ermeniler, pek kendilerine yakın görmüyorlardı bizi. Bizi Türkleşmiş gibi değerlendiriyorlardı. Ama mesela Türklere de "ben Ermeniyim" desem inanmıyorlar. Yani o çelişkilerle büyüyorsun. Nasıl anlatayım; doğrusu birçok, iki üç kültürün arasında bocalayıp duruyorsun. Ama şu anda bana sorsan ben derim ki, "her yol Allah'a giden yoldur." Ayrım yapamıyorum çünkü. Babam Ermeni, annem Alevi... Türklerin içinde büyüyorsun, camiye gidiyorsun, camide duayı öğreniyorsun... Neyin ayrımını yapacaksın? O zaman düşünüyorsun. Diyorsun ki, "hepsi Allah'a giden yol. İnsanlar eşittir." Yani. Öyle... Ne olduğunu bilmiyorsun. Kiliseye gidiyorsun, öyle dua ediyorsun ama biliyorsun atan bu.

Son olarak ne söylenir ki? Tüm bu acılardan sonra! Yine de, keşke geçmişte bu acılar yaşanmasaydı. Keşke benim babam bu acıları yaşamasaydı... Bunları dilerdim, ne dileyeyim ki?

Vank köyünün yıkılmış hali

E. Vartabedyan

E. de Dersim Katliamı nedeniyle sürgüne gönderilenden biri. Denizli de kendisi gibi sürgün olan Toros (Mehmet) ile yolları kesişir. Daha küçük yaşta Toros ile evlendirilir. Toros'un Ermeni olduğunu çok çok sonradan öğrenir. Buna tepki göstermez. Zira onlar hem aile olmuş, hem de zaten Toros da bir Alevi gibi yaşamaktadır. İkisi de kimsesiz ve köksüz oldukları için "kökler" kimseyi rahatsız etmez.

Toros, Keşiş Ailesinin geride kalmış birinci derecede üyelerinden biridir. Yani Keşiş'in oğludur. Surp Garabed Manastırı yıkılıp Keşiş Ailesi katledildiğinde 17 yaşlarındadır. Bu yıkımı ve katliamı doğrudan yaşar... Bu ağır durum sonraki yıllarda da onun omuzlarında bir yük olarak kalır.

E. Hanım onun yaşadığı bu ağır travmaya bir eş olarak tanıklık eder. Toros; eşine her şeyi doğrudan anlatmasa da, Ermeni akrabalarıyla bir araya geldiklerinde konuştukları tek konu neredeyse

Dersim Kırımı ve Keşiş Ailesinin geride kalanlarının durumudur. Bu anlamda Toros, Keşiş Ailesinin izini sürüp herkesi bulan ve buluşturan kişidir denilebilir.
Dışarıda herkes onu Alevi bilmektedir. Ancak o kendi ibadetini evinde gizliden gizliye sürdürmektedir. Konya'da gizliden sürdürdüğü inancını İstanbul'a geldikten sonra açıktan sürdürmeye başlar. Hatta ilk ismi olan Toros'u İstanbul'da kullanır.
E. Hanım; konuşmak istemedi. Zira pek çok Dersim tanığı ve mağduru gibi o da korkuyordu. Alevilik nedeniyle yaşadıklarına, bir de eşinin Ermeniliği nedeniyle yaşadıkları da yüklenince onun iki kere daha fazla korkması son derece anlaşılır bir durumdur. Bu nedenle gerçek ismi yerine E. rumuzu kullandık.

E. Vartabedyan

Toros Vartabedyan'ın Eşi
İstanbul, Nisan 2013

Soyadım; babamdan T. ama bunların (çocuklarının -y.n.) da babasının Türkçe soyadı B.. Ama Ermenice soyadı Vartabedyan.

Benim adım da, Kürtçe E., sonra Z. koymuşlar,

Valla, doğumumu bilmiyorum, daha doğrusu 75 yaş, belki 80 olmuşumdur.

Annemin adı Gülüzar'dı, Babamın adı Ali'ydi, nenemin adı Hatice'ydi... Ben Harputluyum çünkü Harput'ta doğdum. Çemişgezek de diyorlardı. Öyleydi. İkisinden birini söyleyemedim.

Beyim, Anlatamazdı Ağlardı Bütün Kardeşlerini, Yeğenlerini, İpe Bağlamışlar

Bak, hiçbir şeyi, nenemgilin dediklerini, hiçbir şeyi bilmiyordum.

Daha doğrusu bunun (kızı -y.n.) rahmetli babalarının söylediğini biliyorum. Rahmetlik derdi ki, ağlıyordu yani;

ağlayarak söylüyordu. Bu da çocuk değil mi, çocuklar böyle şeye çıkmışlar, o arada bakmış ki bütün kardeşlerini, yeğenlerini ipe bağlamışlar, bu da korkusundan dut ağacına çıkmış. Böyle meydanda kaplan gibi yerde yatan, hepsini böyle öldürmüşler, hepsini... O da korkusundan hiç ses çıkarmamış öyle kalmış. Hepsini öldürdükten sonra bak bu Kudret'in babası (Nişan/Alişan -y.n.) "ben ölülerin altındaydım, kurtuldum" diyor. Onların anlattığını anlatıyorum. Bu Murat amcanların (Murat dedim de, Kudret'in amcası) anası (Iğsa), bu bizim rahmetli (eşi -y.n.) kendini Munzur suyuna atarken arkadan tutmuş. Kadın mağaranın içinde kendi de saklanmış, onu da saklamış, öyle öyle orada mağaralarda yaşamışlar. Ama "cesetler böyle yerde, kan gövdeyi götürdü" diyordu. Ama anlatamazdı ağlardı... Sonra bunlar... Bunlar hep toplanıyorlar, hani sürgün olayı oluyor. Sürgüne gidiyorlar; orada bütün akrabalarını, şeyini dağıtıyorlar, kaybediyorlar.

Zaman geldi işte bu evlendi benimle... Onun da ana baba yok, benim de yok. Hani birisi sebep oldu bizi evlendirdi. Sonra bu askerdi, Denizli'de askere gidip gelirken orada bir asker görüyor, oturup böyle konuşuyorlar, şimdiki gibi. Anlatırken o asker diyor ki, "yaa, senin akrabaların İzmir'de." Neyse bu İzmir'e gitti, İzmir'den onları... Vazgeçti. Duymuş ki, hani bu İstanbul'a gelmişler. Sonra bu Muratgil için tanıdık vasıtasıyla, Konya'da dediler, hani amcasının çocukları... Gitti onları da buldu Konya'da. Toplanıp bir araya geldiler. Sonra biz İstanbul'a geldik. 1970'ten beri buradayız... Rahmetlik beyim böyle anlatıyordu. Hep anlatıp ağlıyordu. Allah o günleri, ne çoluk çocuğumuza, hiç kimseye göstermesin! Onun anlattığını anlatıyorum. Ben hatırlamam. "Kızım, asker kaç kere Dersim'e geldi, gelmiş... Allah tarafından böyle bir ordu, asker götürmüş ama hepsi gitmişler. Hiçbir şey kâr etmemiş. Ama sonra kardeş, kardeşi vurdu başını götürdü devlete vermiş, ondan sonra ötekini vermiş. Sonra Cenabıallah da küstü Dersim'e" diyordu... Dersim'i anlatırken, çok ağlıyordu. Şimdi Dersim'in adını anıyor mu, o

zamanlar bayağı kimse anmıyordu. Çünkü eskiden korkusundan tek kelime konuşmuyorlardı. Çok korkuyorlardı. "O günleri göstermesin çoluk çocuğumuza" diyor oturup ağlıyorlardı. Onun için bir yatıp kalkıyorum Cenabıallah'a dua ediyorum, o günleri göstermesin!

Sürgünde Bir Türk Kadın Alıyor Yanına, Evlatları Gibi Bakıyor, Sünnet Ediyor

Mehmet köyden yani Dersim'den Denizli'ye sürgün edilirken kimi kimsesi yokmuş. Orada bir Türk kadın alıyor yanına, Türk ailesi yani. Buna evlatları gibi bakıyor, sünnet ediyor, ondan sonra askere yolluyor. Alman harbinde (İkinci Dünya Savaşı -y.n.) o askerlik yapmıştı. Bu askerlik yapıp geldikten sonra benim de annem babam vefat etmiş ya! Öksüzmüşüm... Buna bir gün diyor ki "seni (çok tanıdık bir komşu, samimi bir insan, bizim de komşularımızdı, onun da komşusu) bu çocuğu evlendirelim!" demiş... Öyle öyle, beni söylemişler, geldi. Babalığını; babalığım da tuttu, verdi. Çocuktum. Verdi, evlendik. En sonunda, Konya'ya göç ettik. Çocuklarım Mustafa'yla, Sultan dünyaya geldiğinde Denizli'den, Konya'ya göç ettik. Oradan da buraya göç ettik. Yani daha doğrusu her yere göç; göç acılı bir şeydir...

Topraklarımız Duruyor mu, Orada Kimse Yaşıyor mu?

Yok! Kardeşi mardeşi yok, hiç kimseyi bilmiyor. Sonra bu, Ahmet'in annesini Elazığ'da (Gıve, Dersim'de -y.n.) buldu. (Ahmet'i biliyor musunuz siz?) O da niye gitti? O memlekette topraklarımız duruyor mu, orada kimse yaşıyor mu? Acaba ne oldu, velhasıl gitti ama virane her yer...

Mehmet amcanın o Dersim'de köyleri var, arazisi var, sahip çıkmaya gitti ama hükümet el koymuş üstüne, bir şey yapamadan geri geldi.

Aslında biz göç edip oraya gidecektik. Baktı ki, ortam, ortam değil, vazgeçtiler. Bu Murat'ın annesiyle gitti.

Ya, nesini dava açacan anacım? Sen hükümete dava açsan ne olur? Peşine düşmedi adam ya!

Korkudandı, onu şey etmedi. Dedi, "niye çoluk çocuğumu şey edeyim ki!" dedi

O nenenin (Alişan ve Murat'ın annesi -y.n.) adını bilmiyorum ki, Hatice miydi, neydi bilmiyorum ki... Onu Kudret (Alişan'ın oğlu) bilir. Alişan (Nişan'ın Türkçe ismi -y.n.) amcan bilir. Ben nereden bileyim onların adını...

Evlendim Ama Onun Ermeni Olduğunu Bilmiyordum

Ben Denizli'de, bu Mehmet amcanla evlendim. Ama onun Ermeni olduğunu bilmiyordum. Nereden bilecem! Bilmiyordum da, sonunda söylediler yani. Fark etmiyor ki. Ne olursa olsun. Şimdi Allah var. Ne bir gün o benim Aleviliğimi ağzına almıştır, ne de ben onun Ermeniliğini... Hiç fark etmiyor.

Konya'da Bizi Kürt Olarak Biliyorlardı

Konya'ya göçtük. Konya'daki insanlar bizi Kürt olarak biliyorlardı. Zaten Kürt diye geldim oraya. Onlar bir şey demiyordu ki! Hani, sen "Kürtsün!" ya da "Alevisin!" diye bir şey demiyorlardı. Bu İstanbul daha dinci olmuş, ya!

Namazlı mamazlı değildi. Ama 12 İmamlar'ı tutuyorduk. Hızır'ın orucunu tutuyorduk, niyazımızı pişiriyorduk, kurbanımızı kesiyorduk... Hani aşuremizi pişiriyorduk... Alevi bir mahalleydi orası. Adamlar ne diyecek sana, hiçbir şey demiyordu. Ayrımcılık yapmıyorlardı.

İstanbul'u Gördü Ermeniliğe Dönmeye Başladı

Ne zaman buraya geldi, akrabalarını öğrendi; akrabaları geldi gördü, İstanbul'u gördü, o zaman yeniden Ermeniliğe dönmeye başladı. Dedi ki, "ben çocuklarımı o inançtan insanlarla evlendirecem." Ona kimse bir şey demez ki yani. Daha da demedi şimdi Allah var, ne o

Allah'ın adını aldı, ne ben... O dünyaya gitmiş, biz de arkasından gidiyoruz. İnsan, insandır... Yani, "sen şusun, busun!" değil. Hiç ayrım yapmazdı, hiç.

Kendi Toplumu Bir Araya Geldi mi, Anlatırlardı Birbirlerine

O, Dersim'deki köylerinden bahsederdi. Yani ailesinden konuşuyordu... Benle pek öyle uzun konuşmuyordu... Ağlardı da bir şey bana anlatırdı. Öyle yaşantıları çok güzelmiş ama. Malları mülkleri, çok güzelmiş. Derdi "böyle yedi kat yerin altında şeylerimiz vardı". O kadar malı varmış ki, babalarının iki, üç tane köyü varmış... O söylüyordu yoksa ben nereden bilecem! Konuşuyordu... O da nasıl konuşuyordu? Bu Muratgilin annesiyle; kendi toplumu bir araya geldi mi, anlatırlardı birbirlerine...

Köylerinde Kilise Varmış

Orada bunların köyünde bir kilise varmış. Ondan bahsederdi.

Söylüyordu ama ben pek duymadım da... O Dersim'de oturdukları köyde biliyorlarmış Ermeni olduklarını. Ayrım yapmıyordu ki Alevilerle iç içeydi... Hiç ayrım yapmamışlar... Birbirlerine hiç ayrım kelimesi konuşmuyorlarmış. Ama bunun (eşi -y.n.) rahmetlik babasının kız kardeşi çok güzelmiş biliyor musun? Seyit Rıza'nın oğluna istemeye gelmişler. Ama babası vermemiş. Onları bilirsin. Yani hani din bakımında, vermemiş... Herkes öyle konuşuyordu işte.

Sey Rıza'yı ben hiç bilmem. Ama o Sey Rıza'yı görmüş, anlatıyordu. Sey Rıza'yı bizim gelinin annesi de konuştu. Elazığ'da meydanlıkta asarken rahmetlik demiş ki: "İlk önce oğlumu asın, sonra beni asın, idam edin!" Üç kere böyle ipe atmışlar, üç kere o ip kopmuş. Bir de gitmiş kendisi de görmüş. Geldi o konuşuyordu... Bak, seninle nasıl konuşuyorum, biz de öyle konuştuklarımızı biliyoruz...

Ben babasının kilisede görevli olduğunu bilmiyorum.

Ben ne babasının adını bilirim, ne şeyini... Konuşmuyordu bizimki öyle bir şey...

Bir Çocuktum; Kolumdan Tuttular, Verdiler

Şimdi kimin oğlu olduğunu bilmediğin bir adamla niye evleniyorsun diyorsun değil mi? Niye evleniyorum? Kolumdan tuttular, verdiler. Bir çocuktum... Niye evleneyim? (Gülüşmeler.)

Orada o şekil verdiler işte! "Gözünü yum, git!" Niye? Nereye gidiyon? Bilmiyorum, bilmem ki! O da... Şimdi Allah var. O da rahmetlik benim evlenip de gidesiye kadar görmedi bilene adamcağız. Siyah mı, beyaz mı, deli mi? Nasıl evlenip gittikten sonra, oturmuş ağlamış. "Daha buncacık çocuğu mu bana getirdiler" diye. Nereden bilecen... Şimdi şey, çocuklar şeytan olmuş. Bilmem ki, bilmiyorum, öyle bir şey... Bir de öyle şey dolaşmıyordu... Yani ne olduğunu, ne olmadığını konuşmuyordu. Senin gibi tanıdık birisi, tanıttırdı, babalığını da tuttu verdi. Senin anan baban mı, seni koruyacak da...

Babalığını, hangi aşireti olduğunu biliyorum da, işte şeydi, Pirdi yani. Pirlerdenmiş. Babam öldükten sonra o rahmetlik annem ile evlendi. Çocuktuk yani... Valla, başka bir şey hiç bilmiyorum.... Ancak ömrüm ha böyle oturmaktan, çocukları üzmekten, böyle geldi, gitti...

Konya'da Camiye, İstanbul'da Kiliseye Gidiyordu

Mehmet amcan, İstanbul'a gelmeden önce Alevi gibi yaşıyordu.

Gene burada da Alevi gibi yaşıyordu. Ama şimdi Allah var, o da ayrım yapmıyordu, kiliseye de gidiyordu... Konya'da camiye gidiyordu...

Buraya geldikten sonra Toros yapmış adını. Eski adı da (Mehmet) öyle duruyordu. Sonra burada Ermeni mezarlıklarında yer almış kendine, orada Toros tanıtmış, yazmış. Üsküdar Ermeni mezarlığında...

Ailesine "Keşiş Ailesi" Diyorlarmış

Evet, ben de arada gidiyordum kiliseye böyle hastalanmadan önce... Sonra dua anam, dua... Bilmem kilise, bilmem camiyiniş... Bunlar önemli değil yani. Biz öyle ayrım yapmıyoruz. Mehmet amcanın ailesine "Keşiş Ailesi" diyorlarmış, o memleketten bilenler söylüyordu. Gördükleri zaman "Keşiş torunu" derlerdi, bilir misin?

Keşiş'in nasıl öldüğünü ben bilmiyorum. Beyim katliam zamanında, 12 yaşlarında filan varmış yani. Ya da daha büyükmüş yani. Büyükse, o kadar kocaman değildi yani.

Biz, 1950 mi, 52'de mi, 53'te mi ne, evlendik. 50'de evlendik yani. Askerliğini yapmıştı o zaman, dört beş sene askerlik yapmış. Bu Alman Harbi'nde askerlik yapmış. Demek o zaman, 15-17 yaşındaymış. 1940'ta, Alman Harbi... 40-42, demek ki...

Bak anacığım, şimdi, sağ ol. Allah razı olsun. Yazma gibi şeylerden çok korkarım ben. Benim çoluk çocuğuma bir şey gelmesin. Biliyor musun? Adımı yazma!

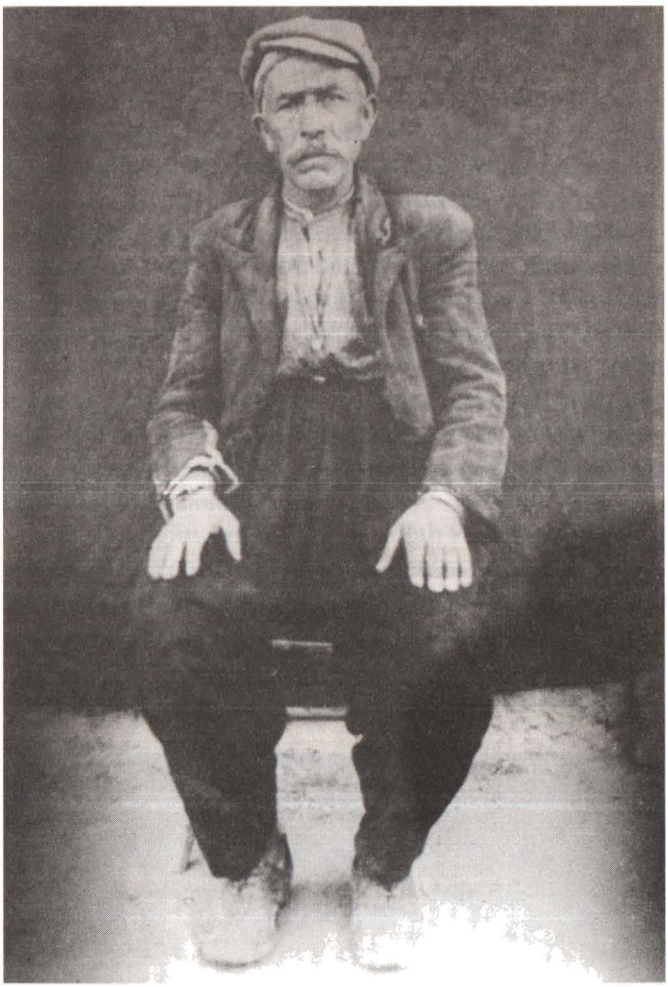
Nasıl korkmayayım anacım? Bak şimdi, "Alevi!" dedin mi, adamlar, adamın tepesine çul basıyorlar. Bir de üstüne Ermeni olunca, yani... Boş ver! Bu kadar yaşadık.

Yıkılmış Vank'ta ibadet

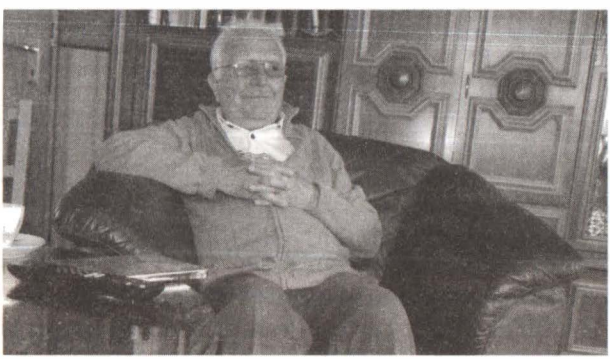
BEŞİNCİ BÖLÜM

Bedo Keşiş

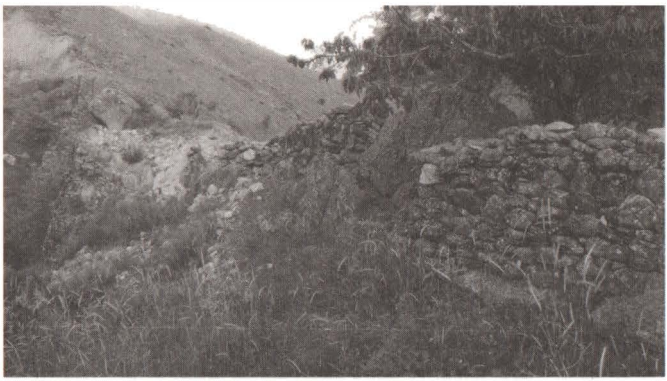
Kework, Çuhar ve Maryam'ın babası Bedros Gregoryan (Bedo Keşiş)

Bedo Keşiş'in Çocukları

Zımek köyünde yıkılmış kilise duvarı

Zımek Köyü Vank ve Kiliseleri

Zımek köyünde yaşayan Hıristiyan halkın geçmişi; manastırları ve kiliseleri hakkındaki kısa bilgiyi Hovsep Hayreni, H. Kasparyan'dan aktarmaktadır.

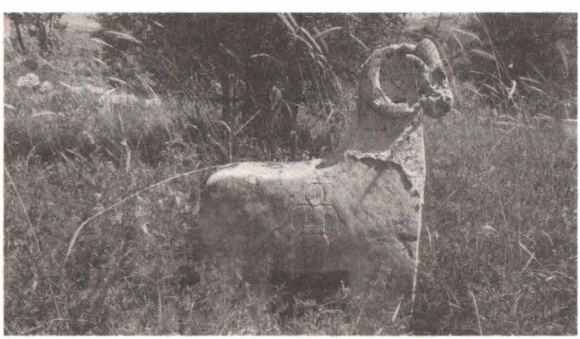
"Hozat'ın Zımex köyleri (Yukarı ve Aşağı Zımex) ile yakın çevresinde bir dizi Vank ve kilise yıkıntısı varmış, bunlar yerle bir edilip tarlaya dönüştürüldüğü için kalıntıları bile yok olmuş. Zımexli Avedis Ohanyan ve Toros Donabedyan bu tarihi eserler hakkında bildiklerini araştırmacı Hovhannes Acemyan'a anlatmışlar. Bunlar içinde Horom ya da Horomos Vank'ı en ünlüsüymüş. İsminden anlaşıldığı üzere bu Bizans döneminden kalma ve Rumların kurduğu bir manastır olmalıdır. Ama zamanla Dersim'deki Rumların bir kısmı Ermenileşip Hay-Horom (yani Ermeni-Rum) diye anıldıkları gibi onların manastır ve kiliseleri de Ermeni kültürüne adapte edilmiş. Eski elyazması kaynaklarda bu Vank'ın ismi geçiyor. 1494 tarihinde Aristakes Episkopos'un bu manastırı yönettiği ve

aynı tarihte Kalust Dzeruni'nin burada yazıcılık yaptığı bilgileri kayıtlı.*

Ötekiler; Zamo'nun Vank'ı, köyün başında yan yana kurulu iki kilise, Pırkani yolu üzerinde Danziatanu deresi içinde karşı karşıya iki kilise ve şehir yolu üzerindeki kilise diye anılıyor. Bu verilere bakılırsa Zımex'in bölgede bir dönem en önemli Rum ve Ermeni Hıristiyan kültür merkezlerinden biri olduğu anlaşılır. Ama maalesef korunabilmiş elyazması eserler içinde Zımex'e dair bir kayda rastlayamadık. Bunun eksikliği daha ayrıntılı bilgilenmeyi imkânsız kılıyor."**

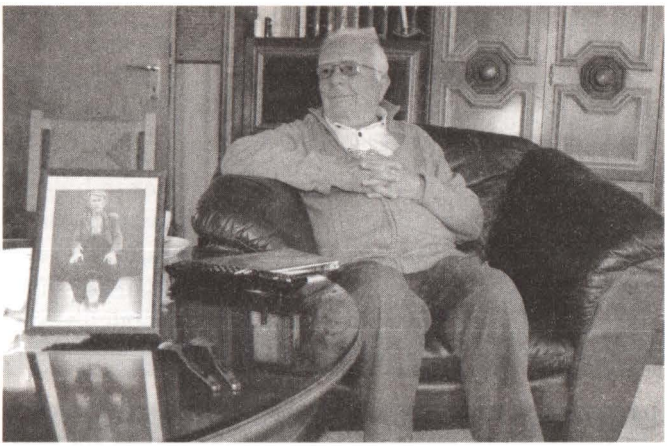

Evlerin duvarlarında kullanılmış kilise taşı (Zımek)

Eski bir mezar taşı (Zımek)

* *Hay Hanrakidag*, s. 276 ve 439.
** H. Kasparyan, a.g.e., s. 56.

Kework Gregoryan (Mehmet Yıldız)

Sanırım 2008 yılıydı. Yaklaşık üç yıl önce başlamıştık Dersim üzerine araştırma çalışmalarına. Hozat'tan Dersim merkeze giderken; Zımek köyüne uğrayacak ve Hıdır Güneş ile röportaj yapacağız. Enteresan bir kişilik Hıdır Güneş. Hiçbir şey karşısında pes etmemiş, boyun eğmemiş bir Dersim yaşlısı. Yaşadığı tüm baskılara rağmen Partizan'a sempati duyduğunu coşkuyla ve açıktan ifade eden bu yaşlı adamla uzunca bir röportaj yaptık... Dersim Ermenileri ve Zımek'te yaşayan Ermenilerin 1937-38'deki akıbetini sorunca daha da heyecanlandı ve anlatmaya başladı. " '38'de onları da bizimle birlikte katlettiler. Kalanları da bizim gibi sürgüne gönderdiler. Af çıkınca onlardan sadece Bedo (Bedo Keşiş diyorlardı; yani Keşiş'in torunu demek) çocuklarıyla birlikte geri geldi. Köyün içinde o da bir ev yaptı; orada yaşıyorlardı. Onların burada bir kilisesi vardı. Ama Bedo tamamen Alevi olmuştu; bizim gibi yaşıyordu. Bizim köylüler o zaman ev yapıyorlar. Gidip kilisenin duvar taşlarını söküp getiriyorlar. Bizim bir komşunun çocuğu bir gün Bedo'nun evinin yanından geçerken bakıyor ki Bedo duvarın dibine çökmüş ağlıyor. Telaş için de gidip babasına haber veriyor; "baba Bedo

amca orada çökmüş ağlıyor" diyor. Babası da gidiyor "hayrola Bedo niye ağlıyorsun, ne oldu" diye soruyor. Bedo gözyaşları içinde hıçkıra hıçkıra "baksana kilisenin duvarını yıkıyorlar" diyor. Komşu "ne yapalım Bedo orada öyle duracağına insanlar ev yapsın yazıktır, birşey olmaz. Sen bunun için niye ağlıyorsun. Kaldı ki sen artık Alevi oldun, buna neden üzülüyorsun?" Bunun üzerine Bedo daha da üzülerek, "niye öyle diyorsun, birileri sizin Xızır'ın evini yıksa, taşlarını da alıp götürse sen üzülmez misin?" diyor. Kilisenin diğer taşları da köyde yapılan okulda kullanıldı. O zamandan sonra Bedo hayata küstü... Kimseyle görüşmedi, kimse onu göremedi. Bedo kayboldu. Köylüler aradı, taradı hiçbir ize rastlayamadılar. Aradan kırk gün geçince öldüğüne kanaat getirip madağını (ölü yemeği) verdiler. Sonra oğulları geldi, kardeşlerini alıp götürdüler. Bir kızı da burada evlenmişti, şimdi Hozat'ta herhalde..."

Hıdır Güneş'in bu anlatımı derinden sarsmıştı beni; Bedo'nun çocuklarını bulmalı ve bu ailenin öyküsünü dinlemeliydim mutlaka.

2010 yılı olmalı, İstanbul'dan Elazığ'a gidiyorum. Uçakta yan koltuğumda biri 80 yaşlarında biri de ben yaşlarda iki kadın oturuyor. Fotoğraflarda görüldüğü gibi tipik bir Dersim kadını. Yaşına göre 1938'i hatırlıyor olabileceği düşüncesiyle iletişim kurdum; baktım Kırmançki da biliyor. Biraz sonra kızı da dahil oldu sohbetimize. Zımekli olduklarını ve Elazığ'da yaşadığını söyledi kızı. Zımek deyince hemen konuya girdim ve '38'i sordum. Katliamı yaşamış bütün Dersim kadınları gibi, "oğlum ben sana ayaküstü ne anlatayım; bizim gördüğümüzü kimse görmedi..." dedi. Ben peki Zımek'te Ermenilere ne oldu, onlardan tanıdıklarının olup olmadığını sorunca, biraz irkildi ve şaşkınca kızına bakarak "he orada Ermeniler de varmış ama ben tanımıyorum" dedi. Çocukluğunda bilemeyeceğini düşünerek sürgün sonrası genç kız çağlarında olmalı diye düşündüm. Dolayısıyla bilebileceğini varsayarak sözü Hıdır Güneş'in anlattığı "Bedo Keşiş" hikâyesine getirdim. Kadın bir kez daha irkildi; tedirgin oldu, kızından yardım ister gibi yüzünü benden çevirdi ve gözlerini kızının gözlerine dikerek öyle kaldı...

Kızı devreye girerek; biraz utangaç ve çekinerek "annem o Bedo'nun kızıdır" dedi. Bu kez ben şaşırdım ne yapacağımı, ne diyeceğimi bilemez oldum. Şaşkın bir vaziyette ikisine bakakaldım; ne desem, ne yapsam... Bu arada da yolculuğun sonuna gelmiştik. İletişim bilgilerini rica ettim. Tedirginlerdi, pek vermek istemediler. Sonunda kızı bir telefon numarası verdi. Kendilerini

mutlaka ziyaret edeceğimi ve görüşmek istediğimi söyledim. Kızı "olabilir ama Bedo dedemin hikâyesini Almanya'da yaşayan dayımlar var, onlar daha iyi bilirler, hatta dayımın biri yaşadıklarını yazmış" diyerek ayrıldık.

Daha sonraki zamanlarda birkaç kez verilen telefon numarasını aramama rağmen iletişim kurmak olanaklı olmadı. Sonraki zamanlarda da gündemimden çıktı Bedo'nun kızı...

Dersimli Ermeniler konusunu gündeme alınca yeniden bu ailenin peşine düştüm. Elazığ'da olduğunu düşündüğüm "Bedo'nun kızı"nı araştırmaya başladım. Zımekli müzisyen dostum Erdoğan Emir'le öyküyü paylaşıp iletişim kurmak için yardım istedim. Birkaç gün sonra Erdoğan "Kâzım abi o teyze yaşamını yitirmiş" deyince çok önemli bir şey kaybettiğimi anladım, oldukça üzüldüm. Çünkü Bedo Keşiş'in karanlıkta kalan öyküsünü en iyi o anlatabilirdi. İkinci kuşak dinlemeleri de önemserim. Çocuklarının iletişim bilgilerini yine Erdoğan iletti. Bu ve diğer katkılarından ötürü Erdoğan Emir'e teşekkür ediyorum. Bedo'nun torunlarından Doğan'a ulaşabildim. Son derece sıcak karşıladı talebimi. Kework dayısının iletişim bilgilerini bulup iletti. Sonraki zamanlarda annesinin hikâyesini daha iyi anlatacağını düşünerek ağabeyi Murat ile buluşturdu. Aslında düşüncem Elazığ yolculuğunda yanında olan kızıyla görüşmekti. Birincisi; kadınlar anneleriyle ilgili daha detaylı bilgilere sahip olabiliyor, ikincisi bu kızı daha çok birlikte yaşayan olması nedeniyle... Sonunda Murat ile görüştüm ve Murat samimi bir şekilde bildiği kadarıyla annesi, babası ve Bedo dedesinin hikâyesini anlattı. Aynı zaman da bir Ermeni torunu olarak, düşünce ve duygularını da paylaştı.

Kework Gregoryan'a ulaşmak zor olmadı. Almanya Stuttgart'ta dostlarım Ali ve Sibel eşlik ettiler. Onlar da özel bir teşekkürü hak ediyorlar; teşekkür ederim Sibel ve Ali Şahin.

Kework'la buluşmamıza çok hazırlanmış olmama rağmen, heyecan ve acelenin etkisiyle kaliteli bir görüntü kaydı yapamadım. İyi bir ses kaydıyla yetinmek durumunda kaldım (Neyse ki bir yıl sonra tekrar ziyaret ederek iyi bir çekim yaptık). Kework Gregoryan'la uzun bir röportaj yaptım. Göreceğiniz üzere ailesinin ve kendi kişisel öyküsünü çok detaylı anlattı. Ancak babasının ölümü konusuna pek girmek istemedi. Hıdır Güneş'in bana anlatımını paylaşmadım onunla. Babasının normal ölümünden bahsetti ve mezarı olduğunu, mezarını ziyaret ettiğini söyledi. Oysa diğer kardeşler babasının kaybolduğunu söylüyorlardı. Kayboluş biçimi Hıdır Güneş'in anlatımlarından farklı olsa da...

Zımek'te yaşamış Ermenilerle Halvori Vank'ta yaşamış olanlar akraba. Her iki köyde yaşamış olan Ermeniler kendilerini "Keşiş'in torunları" olarak adlandırırlar.
Kework Gregoryan'ın babası "Bedo Keşiş" bir Keşiş'in oğlu veya torunu. Anlatımlardaki akrabalık ilişkilerinden hareketle dedelerinin ortak olma olasılığı yüksek. Ancak bu konuda somut bir bilgiye ulaşamadığım için net bir şey söylemem doğru olmaz.
Kework Gregoryan Dersimli Hıristiyan Ermenilerin 1938 Tertelesi'nde, sürgünde ve sürgün dönüşünde gördüklerini ve yaşadıklarını anlatıyor.
Özellikle Dersim'de kullanımı yaygın olan "burası Ermeni evi mi?" veya "Ermeni malı" deyiminin ne anlama geldiğini yaşadığı çarpıcı ve üzücü olaylarla aktarıyor.

Kework Gregoryan (Mehmet Yıldız)

Giengen-Almanya, Mayıs 2013

1932 yılı Dersim Hozat doğumluyum. Annem Margirid, babam Bedros'tu. Biz altı kardeştik. Sırayla söylersem: Birisi büyük ağabeyim Sarkis,* büyük ablam Altun, benden büyük olan Zakar, ben Kework, kız kardeşim Çuhar en küçüğümüzün adı da Maryam'dı. Anne baba ve altı çocuktuk.

Bak O Acı Hatıra Duruyor Hâlâ...

Hozat'ın Zımek köyünde doğmuşum. Doğmuşum işte orada. Ondan sonra, '38 Katliamı geldi. 5-6 yaşlarındaydım. Hatırladığıma göre, evet hatırlıyorum onu bir parça. Çok çocuktum. O anda işte kırım oldu, annem öldürüldü, kız kardeşim öldürüldü, ağabeyim öldürüldü. Mesela birçokları katledildi. Ben de içindeydim onların. Nasıl

* Kework'un abisi Sarkis yaşamını yitirmişti. O kendisinin ve ailesinin yaşadıklarını "anılar" biçiminde yazılı bir belgeye dönüştürmüştü. Almanya'da yaşayan çocuklarıyla görüşmek istedim. Ancak görüşmeyi kabul etmediler. Babasının anılarının yayınlanmasına sıcak bakmıyorlardı. Bu nedenle Sarkis'in anılarına yer vermedim.

oldu, kurtuldum, nasıl kaçtım rüya gibi... Hatta kaçarken de o anda çocuğum, topluluğun içinden kaçıyoruz. Silah seslerinden, korkudan artık neyse kaçıyoruz. Korku nedir biliyor muyum, bilmiyorum. Yaralanmışım ama bunu bilmiyorum, hissetmiyorum. Kurşun parmağımı parçalıyor. Bak o acı hatıra duruyor hâlâ (parmağını gösteriyor -y.n.); parmağım sakat.

Ben kurtuldum. Ama kardeşlerimden ikisi o anda öldü; ben, ağabeyim ve iki kız kardeşim de kurtulduk. Ölülerin altında kalmışlar. O iki kız kardeşim, benden ufak olanlar, ölülerin altında öyle sağlam kalmışlar. Nasıl kalmışlarsa bilmiyoruz.

Katliam öncesi yaşamımızı pek hatırlamıyorum ben. Çok çok çocuktuk. Yalnız asker geldiği zamanları hatırlıyorum. Askerin herkesi topladığı günü, o günü evet o günü çok iyi hatırlıyorum. Çünkü çok acılı bir gündü... Onun için devamlı beynimde kaldı o gün. Topladılar köyün içinde herkesi, ne varsa büyük küçük Hopik'e doğru götürüyorlar. Niye götürüyorlar, ne olacak hiçbir şey bilmiyoruz. Çok çok çocuğuz... Hatta biz giderken kafilenin önünde oynaya oynaya gidiyorduk. Çocuk işte... Onları hatırlıyorum. Bilmiyorduk ki kim ne yapacak, kimsenin haberi yoktu. Büyükler biliyordu korkusundan konuşmuyorlardı. Ama gene de herkes birbirine diyordu ki "yok yok bir şey yapmayacaklar" işte beyin. Demiyorlar ki: "Niye toplayıp götürüyorlar bunları acaba?" O zaman bilmeleri lazımken kimse bunu düşünmedi. Toplandı bütün insanlar koyun sürüsü gibi oraya götürdüler, ondan sonra makineli tüfeklerle hepsini... Yani %80'i öldü oraya götürülenlerin...

Çocuklarla Oynaya Oynaya Gidiyoruz...

Daha önce asker görmüş müydüm, hatırlamıyorum askerleri. Ya, hakikaten askerleri ben hatırlamıyorum, asker var mıydı, yok muydu ama işte o andaki şeyden onu hiç düşünemiyorum, bir şey aklıma gelmiyor... Yalnız hatırladığıma göre askerler toplanmış insanların kenarından

yürüyorlar, bırakmıyorlar ki dağılsınlar öyle yolda, patikalarda yürüyordu. İnsanlar ortada askerler de sağında solundaydı. Tabii süngü takılmış silahları vardı...

Evet. Mesela o köyden toparlanıp götürülme sürecinde aklımda kalan en çarpıcı şey, işte oynaya oynaya gidiyordum... Kafilenin önünde çocuklarla oynaya oynaya gidiyoruz biz. Sağa sola eğer kafilenin içinden çıkmak istersek hemen o askerler bizi tekrar topluluğun içine sokuyorlardı. Bırakmıyorlardı yani kimse dışarı gitsin diye. Sağa sola koşulsun diye. Onlar aklımda. Ama öbür tarafları fazla değil. Yukarıda Hopik'teki bir yerde hepsi, kadınlar, topluca... Çünkü kimisi hem sıcak hem de aç hem ne bileyim susuz, hasta vardı, orada ne yapacaklardı, bilmiyorlardı. Sonra kadınlar ağlıyordu, bilmem ne yapıyordu, bunlar kaldı, aklımda hâlâ.

Desen ki Hopik nasıl bir yer, orasını tam olarak hatırlıyor musun? Oranın ismi Hopik, "Beyaz Dağ" derler oraya. Kürtçe "Koye Sipê" diyorlar. Köyden hemen hemen 10 kilometre var. Yüksekliği de epey yüksektir dağ tabii. "Beyaz Dağ"dır orası... Hatırlıyorum dersem, o zaman çocuktuk. Sonradan da pek gitmedim oraya ben. Onun için pek ayrıntısını bilmiyorum yani.

Oraya götürülenler sadece Zimex'ten değildi. Bir de Xec diye bir yerden, herhalde 500-600 metre öbür tarafta bir yerde, onları da öyle yapmışlar. Xeç'tekileri görmedim, sonradan duyduğum. Ama bizim köyün kırımını gördüm. Orada götürdükleri yerde, bizim orada çocukları, kadınları 10 yaşından yukarı olan erkek çocukları, erkeklerle beraber... Onların hepsini ben görmedim ama dediler ki, sonradan anlatıyorlardı, "Götürmüşler, hepsinin kollarını birbirine bağlamışlar, orada makineye dizmişler onları."

Ben Çocuğa Ermenice Bağırıyorum; Benim Elim Kanadı, Beni Bırakma!

İşte ölüm ânına dair biz orada oynarken, hiçbir haberimiz yokken, bir de baktık silah sesleri... Ben bir baktım, benden 3-4 yaş büyük çocuklar vardı iki tane, üç tane...

Hatta bir tanesi Ermeni çocuktu, Setrak isminde. Onlar kaçıyorlar, kaçmaya başladılar toplumdan. Ben de onların peşine... Annemin yanına gitmemle... Kaçıyoruz yani ne bileyim. Kimlerden korkarak kaçıyoruz, bilmiyorum. Hatta giderken birkaç metre mi, 10 metre mi, 20 metre mi artık neyse arkalarından... Bakıyorum elimden kan geliyor. Ben Ermenice çocuğa bağırıyorum ki... "Benim elim kanadı, beni bırakma." O bakar mı bana? Tabii. O aklımda yani unutmuyorum. Onlar gittiler... Büyüktü çünkü onlar artık kaçtı, gittiler... Ben de 10-15 metre gittikten sonra bir taş gördüm, herhalde büyük... Altı biraz da şeydi... Onun altına girdim, sakladım kendimi, orada kaldım. O taşın altında. Demek ki görmüşler herhalde o taşın altına girdiğimi. Askerler devamlı o taşın üzerine ateş ediyorlar, sanki böyle atom bombası geliyordu. Mermiler... Ama ben onun altındayım, yalnız parmağımla oynuyorum hâlâ. Parmağım böyle yaralı ya! Onunla oynuyorum, hiç şey yapmıyorum yani. Korku var mı, yok mu bilmiyorum, hissetmiyorum kendimde. Ne kadar geçti zaman bilmiyorum işte? Sanki sabah saat on'da, on bir'de herhalde başladılar kırmaya. Akşama kadar silah sesleri... Neticede silah sesleri kesildi, kalktım... Ben o topluma doğru gitmedim de... Artık korkuyu falan da bilmiyorum. Köye, köyümüze doğru, aşağıya yürüdüm, gittim. Giderken de kendi kendime oynuyorum. Diyorum, gideyim akşam gene... Sanıyorum ki toplanacağız eve; kardeşlerim, babam, annem işte... Anlatacağım ki ben böyle böyle yaşadım, başımdan geçenleri onlara anlatacağım. Böyle bunları hatırlıyorum ben hâlâ kendi kendime nasıl konuştuğumu... Köye geliyorum, köy sessiz... Kimse yok. Köyün içine korkumdan girmiyorum... Zımek'i bilir misiniz? Orada, tarlalar vardı aşağıdan gidiyorum. Bir de baktım ayağıma bir şey takıldı, meğer tel çekmişler. Telefon teli midir, artık neyin nesiyse... Onun üzerinden atlamak istemiyorum da dişimle koparmak istiyorum onu. Onu neden yapıyorum bilmiyorum ama aklımda kalmış işte. Olan şeyler bunlar, onun için anlatıyorum

bunu. Sonra koparamayınca yine üstünden geçtim gittim. Bizim köyün altında harman yerlerimiz vardı. Babam o gün evde değildi, o kırıma götürülen toplumun içine girmemişti. Sabah erken gitmiş evden, tarlayı sulamaya falan... Biliyordu biraz daha farkına varmış, böyle bir şeyler olacağına da... Daha erken kalkmış gitmiş. Anneme de... Neyse bunu uzun uzadıya anlatıyorum.

Bu '38 Katliamı Ermeniler için değil; Aleviler içindir. İçindeki Ermeniler de beraber yani... Bizim köyde yedi hane Ermeni aile vardı, Zımek'te o zamanlar, onlar, Ermenilere yapıyoruz diye değil, ayırmadılar yani hepsini... Bunu aslında yani Kürtler için, oradaki Alevi-Kürtler için yaptılar...

Ama oradaki Ermeniler de 15'ten sonra kendilerini rahat ifade edememişler. Köle gibi yaşamak zorunda kalmışlar, ben onun hikâyesini söyleyeyim size. Zımek'te hangi taşı kaldırsan bizim isimlerimiz çıkar. Dedelerimiz, babalarımız orada... Fakat bize ait değil hiçbir tanesi. Hepsi, alınmış elinden; "Ermeni'nin malı" diye...

Orada bizim kirveler vardı. Değirmenleri vardı, bilmem neleri vardı ama değirmen onların değildi. Oradaki Kürtlerindi yani. Oradaki diyelim köylünün. Senin hakkın yok. Benim babamın tarlaları, sürdüğü yerler... Ama ona ait değildi. Ortak...

Benim Cesedimi, Öldüğümü, Ölmediğimi Görmemiş...

Babam ondan birkaç gün önce, Hozat'a gidiyor, Kaymakamlıkta rahatsız olduğunu söylemek istiyor, yani "rahatsızız köyde" diye. Orada kovuyorlar, "yok, yok, bir şey yok, size bir şey yapmayacaklar" falan diye. Babam bu şeyi hissediyor. Onun için dedim ki babam o günü sabah erken gitmiş, tarlaya, sulamaya falan işte. Kafileye katılmamıştı. İşte ben köye geldiğimde, harmanların oraya gittiğim zaman babamı arıyorum, çağırıyorum babamı, acaba nerededir diye. Sen Zımek'i biliyorsun. O Barax tarafında. Çünkü annemi gördüm orada, o kafilenin

içinde kardeşlerimi de fakat babamı bilmiyorum nerede olduğunu. Yine babamı arıyorum ben. O anda bağırırken çağırırken ben, ağlarken... Biraz yukarıda evler vardır. Evlerin duvarların dibinden birisi ağlayarak geliyor, yukarıdan birisi öyle ağlıyor kendi kendine. Biraz da yavaş yavaş karanlık oluyor... Bir de bakıyorum yaklaşınca ağabeyimmiş oysa. O da ağlıyor, o da yaşananların hepsini görmüş de... Annemi, kız kardeşimi, bilmem neyimi... Fakat beni o ölülerin içinde görmemiş. Benim cesedimi veyahut da benim öldüğümü, ölmediğimi görmemiş. Beni arıyor, diyor ki "Hepsini gördüm de, küçük kardeşimi bulamadım..." kendi kendine. Ermenice konuşuyor tabii. Sonra birbirimizi görünce gittik, sarıldık birbirimize. Vay, vay vay ağlıyoruz, ağlıyoruz...

Sonra evimize gittik. Gittik ki ev mev de yok. Evi talan etmişler zaten. Ne varsa, hepsini dökmüşler, şey yapmışlar falan. Korkumuzdan giremedik. Bir de komşumuz İsmail Ağa diye bir adam vardı, muhtarın babasıydı. Onu tam bizim kapının önünde vurmuşlar öyle, cenazesi duruyor orada adamın. Çünkü daha köyde kimse yok öyle. Toplasınlar, ne olsun. Daha belli değil hiçbir şey. Sonra işte korkumuzdan eve girmedik... Bir de baktık ki birkaç kişi korka korka gelmeye başladı. Gelmiş yani. Benim haberim yok da ağabeyim işte şey yaptı. Bir de Minas diye bir adam vardı, Ermeni. Bizim Xınkar (kirve -y.n.)'dı. O da âmâydı, görmüyordu. Onu götürmemişlerdi. Sonra duyuyor ki şeyi, oğlunu vurmuşlar, öldürmüşler. Agop diye oğlu vardı onun. Ustaydı yani köyün en büyük şeyiydi o adam. "İlle beni de vurun!" diye yalvarmış askerlere. İşte ağabeyim gitti, biraz onlarla konuşurken falan birkaç kişi toplanınca biz korkumuzdan köyde durmadık, indik aşağıda bizim tarlalarımız vardı. Oraya gittik, akşam oldu, gece tabii. Orada öyle hep ağabeyimle biz uyumuş kalmışız tabii. Daha çocuğuz. Tesadüf, babam da karşı tarafta, Barax'ta bakıyor ki orada bir ateş görüyor, çakmak çakıyorlar. Çakmak yakıyorlar sigara içmek için. O yanımızda İmame Kekıl diye bir adam vardı, onlar sigara

içiyorlarmış. Babam oradan görüyor bizi... Korkusundan gelmiyor ama bu ateşi yakan muhakkak ki asker değildir, askerden korkarak gelmiyor. Sonra bakıyor ki, bu düşünüyor, "Herhalde bunlar şeydir..." Geliyor... Bir de baktık... Bizim haberimiz yok. Birden onlara soruyor, onlar da diyor ki, yanımızdaki adamlar: "İşte senin oğlanların bunlar" diye. Üzerimize atlıyor, babam. Bu yanda, neyse tabii... Kalktık işte tabii o... Ağabeyim anlattı ki yani: Annem öldü, şunlar, bunlar... Ne varsa olmuş, onları da... Ondan sonra bizi aldı, beni aldı sırtına, hepimiz beraber korkarak Barax'a gittik. Barax, biliyorsun sen ama pek şeydir, zordur orada yürümek. Üç gün orada aç susuz, hiçbir şey yemeden kaldık öyle. Bilmiyorum, hatırlamıyorum. En sonunda üçüncü günü ağabeyim dedi ki... Dedi ki "İlle ben gideceğim köye, ne olursa olsun. İsterlerse öldürsünler bizi, beni". Babam ne yaptıysa durduramadı onu. O köye gitti... Daha o anda askerler vardı herhalde köyde. O, biraz köye yaklaşırken, asker bu sefer çekildi gitti. Ondan sonra millet köye geldi artık. Kalan yaralılar, bereliler herkes... Zaten sağlam kimse kalmamış. Muhakkak herkes yaralı veyahut da ne bileyim şeyli... İşte o anda toplandı millet... Yiyecek bir şey kalmamış, evleri talan etmişler, yakmışlar... Zaten davar, mal davar diye bir şey bırakmamışlar. Askerler toplamış götürmüşler artık neyse. Sonra kurtulanlar köye toplandı yavaş yavaş. Birkaç gün asker gelmedi, sonra her bir çıtırtıdan bir şey dedikleri zaman, "Vay asker geliyor!" diye herkes saklanmaya dağılıyordu gene. Dağlara, ormanlara şeylere... Neticede zaman geçti, yavaş yavaş millet, artık asker gelmiyordu... Bir gün, aradan ne kadar geçmişti bilmiyorum. Bir iki ay geçtikten sonra bir gün babam... Onu hatırlıyorum. Geldi içeriye... Yine tarlaya gitmişti galiba. Duymuştu, Hozat'tan emir gelmiş, köyün şeyi vardı, korucusu, onu biliyorum. O... Hozat'tan demişler ki: "Ermeniler var daha. Kurtulanları... Kim varsa getirin muhakkak!" Babamgil de korkuyorlar, "Niye topluyorlar götürüyorlar bizi?" Muhakkak ki öldürecekler. Babam

geliyor hemen diyor ki ağabeyime: "İlla gel, kaçalım buradan!" Ağabeyim de kabul etmedi onu. Babam kaçtı gitti tekrar Barax'a doğru. Ben de arkasından gittim. Çocuğum ama babamın arkasından gitmişim. Ağabeyim gelmedi. Arkamızdan, benim hatta ateş de ettiler yani o korucular. Artık nasıl yaptılarsa... İsteyerek mi, istemeyerek mi? Gittim... Babam... Babamı ben göremedim tabii. O büyük... Ben de gitmişim Barax'da biraz kaldım derelerde. Akşam tekrar eve geri döndüm, köye geldim. Bizim eve geldim ki bizim evde şeyler vardı, Kürt bir aile... Hemen gelmiş, eve sahip olmuş, daha birkaç tane yatak, kap kacak falan kalmıştı. Onları almışlar. Onların yanında kaldım işte ben.

Onlara Xıdie Murti diyorlardı. Onun çocukları yoktu. İşte orada... Valla, nasıl yaşadığımızı ben de bilmiyorum. İşte ağabeyimgili, kız kardeşimi falan o günü kalanları toplamışlar, Hozat'a götürmüşler...

Harınan Zamanıydı...

Ağabeyim, iki kız kardeşim, bir de halam vardı bizim yanımızda. Halamız dilsizdi. O da yaralı kurtulmuştu. Halamda birçok süngü yarası vardı... Fakat çocuklara bir şey olmamıştı. Halam yaralı kurtulunca ölülerin içinde sağ kalanlara bakıyor. Bakıyor ki yeğenleri ölülerin altında sağlar... Ondan sonra orada birkaç tane Ermeni vardı. Ermeni aile vardı. Kurtulan çocukları onlarla beraber hepsini Hozat'a götürmüşlerdi. Biz dedik artık: "Onları götürdüler, muhakkak ki öldürmüşler. Yoksa niye götürecekler?" Kimsenin haberi yok tabii. Yalnız Ermeniler değil, işte o köyün ileri gelenleri de... Kürt ağaları...

Onların ailesi, biraz da başka bir aile daha vardı, onlar da... Onlar biraz daha eli silah tutan insanlarmış, silah kullanıyorlarmış. Onları da götürmüşler. O anda sürgün yaptılar. Onlardan haberimiz yok bizim. Ne olmuş ne olmamış... Aradan epey zaman geçti. Ben de onların yanında kaldım. Babam da dağdaymış, dağda kalıyormuş ama köye gidip geliyormuş. Gidip gelmiyor da bakıyormuş tabii.

Netice de biz iki üç ay kaldıktan sonra babam geldi beni gördü. Ama gelip köyde kalmıyordu. Yine dağa gidiyordu hemen, geceleri gizli geliyordu, korkusundan. Bir gün babam beni götürdü Pilvank'e...Onlar eski tanıdıkları tabii, babamın dostlarından. O köyün korucusu olan Seyde Begu. Hozat'ta babamın sağ olduğunu, benim olduğumu öğrenmişler. "Hozat'a illa ki bunları bulup getireceksin!" demişler. Bir akşam geldi bastı bizi o köyde, yabancının evinde. Aldı Zımek'e geldik. Zımek'ten ertesi günü Hozat'a, Hozat'tan Elazığ'a... Yani don gömlek geldik. Elimizde hiçbir şey yok. Elazığ'da toplamışlar zaten. Sürgüne gideceklermiş, haberimiz yok daha bizim. Acaba niye götürüyorlar diye ama yine de herkes korkuyor, ölümden korkuyor. Ben hariç tabii... Ben diyorum ki, "Hiçbir şey yapmayacaklar." Böyle bu, hâlâ aklımda bu... Neticede işte, sürgün edildik.

Hopik'ten kaçtığımda yanımda Ermeni çocuklar vardı. Ben onlardan Ermenice yardım istedim. Yalnızca Ermenice konuşurduk evimizde, köyümüzde. Yanımızda Kürt-Alevi komşularımız vardı. Biz onların dilini de biliyorduk. Yani Dımılıki, şimdi Zazaca mı diyorlar? Onlardan bazıları da bizim dilimizi bilirlerdi. Biz Türkçe bilmezdik ki. Ama Ermeniceyi ben şimdi unuttum da... Ben Ermenice onlara bağırıyorum. Benim elim kanlı... Niye akıyor kanım diye de... Vurulmuşum da... Ona bağırıyorum.... Haber veriyorum çocuğa. O da duymuyor bile... Uzakta, kaçtı gidiyor. Ermenice bağırıyorum, çağırıyorum "Elim kanıyooor!" Ama duyan kim, duran kim?

Ne Kefen, Ne Dua, Ne Mezar...

Babam ve ağabeyimi köyde ilk gördüğümde de onlara yaşadıklarımı Ermenice anlattım, nasıl ki şimdi biz Türkçe konuşuyoruz, onun gibi.

Hopik'ten kaçtım, saklandım, sonra babam ve abimle birbirimizi bulduk. Annem, kardeşlerim ve o köyün milleti hep kırıldı ya... O cesetlere ne oldu biliyor musun? İşte üç gün, dört gün sonra asker gelmeyince kurtulanlar tabii o kırım yerine gitti. Gitmişler. Babam da gitti oraya.

Görmüş, şeylerde tabii. Çocuklarını, ailesini... Söylüyordu. Böyle yarım metre falan kazmış toprağı... Üçünü, dördünü bir yere koymuş hepsini öyle gömmüş... Üstüne biraz toprak atmış... Yalnız babam değil. Öyle bırakmışlar gelmişler işte. Ne kefen, ne dua, ne mezar...

Tabii, öyle kaldı. Öyle kaldı. Öyle kaldı... Korkudan mı gitmiyorlardı yoksa imkânsızlıktan mı neydi, işte öyle. Birazcık toprak üstüne atmışlar... Koktu bütün o cesetler. Koktu, koktu hepsi orada, hepsi... Zaten "kokudan da gidilmiyordu" diyorlardı oraya. Öyle olmuş ki oralar. Çünkü yaz günüydü de, onun için. Yaa!

Ayını tam hatırlayamıyorum ama Hazirandı galiba. Haziranmış. Onu işte şey yapamadık biz o zamanlar. Okuyan yazı yazan kimse yoktu ki. Kim bilsin?

Hatırladığım kadarıyla bizim o Zımek'te yedi Ermeni aile vardı. Ben sayıyorum şimdi, onların isimlerini/lakaplarını biliyorum hepsini.

İsimleri... Andonyanlar vardı... Minaslar vardı... Ondan sonra işte biz vardık; "Bedo Keşiş" diyorlardı benim babama. Yani Keşiş'in torunu diyorlardı. Bizim lakabımız öyleydi yani. Bir de Gare kondi vardı; Garo... İşte bunlar... O Zımek'te hemen hemen altmış yetmiş nüfus vardı yani. O zamanlar...

Kilise Taşlarından Ev Yapmışlar...

Köyümüzde ibadet yerimiz vardı. Kilise vardı! Köy kilisesi daha duruyordu bizim. İşte Zımek'i bilenler bilir. "Kilise Deresi" derler. Onun üstündeydi o kilise. Hatta biz sürgünden döndüğümüz zaman daha duruyordu. Biz ne zaman ki artık şey olduk, oradan tamamen ayrıldıktan sonra 1950'den sonra köylüler yıkmışlar. Aptallar, ya aptal o köylüler! Halbuki o size bir nimettir, orada dursun. Taşları götürmüşler ev yapmışlar, evlerinin şeylerine koymuşlar. Hâlâ o taşları bu sefer gittiğimde gördüm yani. O, ıstavrozlu, haçlı taşlar... Duvarlarına koymuşlar. Size ne zararı var o kilisenin, bırakın dursun orada size bir şeydir işte, orası.

Kilisenin papazı yoktu. Papaz, Vank'tan geliyormuş. Halvori Vank'ından. Aslında Vank'a Karabaşi derler oraya biliyor musun?

Babama da Dımılki "Bedo Keşiş" yani Keşiş'in torunu, derlermiş. Demek ki dedesi papazmış babamın. Daha geçmişini bilmiyorum.

Ben Halvori'yi de Vank'ı da bilmiyorum. Oradaki Ermenilerle köyümüzde o Minas dediğim bizim kirvelerimiz vardı. Kirve... Alevilerde nasıl kirvelik olur, bizde de "Xınkar" deriz. Onlarla akrabalığı vardı. Onların... Papazın... O Vank'taki papazın kızı mı? Yo, yo, tamam... Onların bir tanesi oradan evliydi. Xınami, Xınami işte.

Zımek kilisesi duruyordu, yıkılmamıştı. 1950'ye kadar. Biz 1948'de sürgünde döndüğümüz zaman... Ben o zamanı çok iyi hatırlıyorum. Ben hatta içinde mum da yaktım; kilisede...

Yapısını nasıl tarif edeyim size. Yani orijinal bir Ermeni kilisesiydi. Eski, büyük taşlarla yapılmıştı, tam da böyle uçurumun üzerine konmuş bir yerdi. Ön tarafı da Ermeni mezarlıkları vardı... O zaman. Tek büyük odalı bir kiliseydi yalnız. Tek bir kiliseydi. Ondan başka yoktu ve büyükçe bir kiliseydi. Hatırlıyorum onu.

Halvori'den papaz geliyormuş, ben bilmiyorum. Tabii ben çocuktum o zaman. Vaftiz yapıyorlarmış. Yani gelip orada bizim Ermeni çocuklarını vaftiz yapıyor. Çünkü bizde şeydir, 1 yaşına veyahut da 6 aylıkken 2 yaşına kadar olan çocukları... Erkek olsun, kız olsun yani, vaftiz yaparlar. Biliyor musunuz vaftizi?

Papazın geldiğini söylerlerdi ama ismini bilmiyorum. Onun bir torunu var. O da, Konya'dadır fakat çocukları Paris'te. Şeylerini pek bilmem. Hatta bizim Minas'ın torunu dediğimiz bir kızla evlidir. O Minasgillerden de kurtulanlar oldu. Torunları Paris'te yaşıyorlar.

Sürgünden Döndükten Sonra Sükûtu Hayale Uğradım...

Köyümüzde Ermenilerin dışında Alevi Kürtler vardı. Ben onları pek şey yapmam. Yani o çocukluğumun şeyini. Sonra sürgünden döndükten sonra bir iki sene kaldım ben orada. Onlarla ilişkilerimiz iyiydi fakat sürgünden döndükten sonra ben... Sükûtu hayale uğradım yani. Babamın anlattığı gibi değil yani. İnsanlar değişik. Bize önceden çok şey yaptılar... Sandılar ki biz sürgünden geldik gene eski Ermeni gibi onlara hizmet edeceğiz. Biliyor musun bunu hakikaten söylüyorum. Bir de baktılar ki... Ne zaman ki bizde bir şey yok, biz onlara şey olmuyoruz, hemen hemen bir Ermeni muamelesi yapıyorlardı insanlara. Çünkü onlara Ermeni deyince sanki şeydir onlar için... Kendilerinden daha alçak, daha şeyli... Öyle görüyorlardı. Hatta şunu söyleyeyim ben size; bir gün oynuyorduk... Daha 14-15 yaşındaydım ben sürgünden geldiğim zaman. O bizim damların üzerinde oynuyorduk... Bir arkadaşla kavga yaptık... Birbirimize laf söyledik öyle... O anda, "Ermeni'nin bilmem nesi!" dedi, Kürtçe yani... Bunu da hiç unutmadım, öyle kaldı aklımda.

Çok zoruma gitti. Valla, bilmiyorum işte! "Ermeni tohumu" mu dedi, bir şeyler işte. Ben de ona "sen Kürtsün" dedim. Bu sefer birbirimize vurduk. Ben biraz daha tabii, Anadolu'da yetişmişim, onlar daha şeyli... Ben onu hemen altıma alınca, arkada kardeşi de vardı... Kardeşi oradan bir değnek alıyor, tak! Benim kafaya vuruyor. Onunla kalmıyor bu iş... Tabii köylü bütün toplandı: "Vay ne oluyor? Bilmem ne oluyor?" Oradan herkes... Kendilerine her gün mektup yazdığım insanlar... Çünkü orada ben döndüğüm zaman, dışarıdan sürgünden, orada kimsenin okuma yazması yoktu, hiç kimsenin. Hepsi geliyordu bana askerde olanlarına, bilmem nerede olanlarına mektup yazdırıyorlardı. "Vay!".. Tabii bana küfredince o çocuk da... Tabii daha çocuğuz ya! Ben de onlara küfrediyorum tabii. "Vay, bir Ermeni bize nasıl küfreder?" Bunu söyleyen çocuk değil, anaları, babaları... Yani sanmayın ki Ermeni-

leri... Orada Kürtler çoktu. Haa, seviyorlardı veyahut da ne yapıyorlardı, öyle değildi yani. Bunları sürgünden sonra yaşadım. Sürgünden önce nasıllardı onu bilmiyorum.

Hani babalarımız, dedelerimiz o kadar da değil yani. Ben hatırladığıma göre... Affedersin yani köle gibi kullanıyorlardı Ermenileri orada. Çünkü artık bir Ermeni kalkıp bir yere şikâyet yapamaz. Çünkü hükümet Ermeni'yi hemen yakalar, götürür hemen öldürürdü veyahut da ne yaparlardı? Onun için ne derlerse onu yapacaksın yani. Bir Kürt köylü... İsterse komşusu olsun, hatta duyduğuma göre o... Dedim ya size, o öldürme yerinde çocuk kaçarken ben arkasından bağırdım, Setrak. Onun babasını Kürdün birisi büyük çuval dolu buğdayını vermiş: "İlle bunu değirmene götüreceksin!" Herif altından kalkamıyor. Zorla onu döve döve götürmüş, sırtlamış yüküne, götürmüş. Ondan sonra gelmiş adam, bir hafta sonra ölmüş. Ama kimse de ses çıkaramıyor. Demiyor ki yani "Niye böyle yaptın? Nedir?" "Ermeni'dir, bir şey olmaz" demişler. Yani böyle de var...

Tabii kendi aralarında da o Kürtler, Aleviler birbirlerini; işte biraz güçlü olan öbürüne hükmediyordu. Yani sadece Ermenilere değil diğerlerine de hükmediyorlardı...

Hangi Taşı Kaldırsanız Ermeni İzi Var...

Tabii canım, tabii. 1915'ten sonra kalan, Dersim'deki Ermenilerin hepsi maraba. Yani kendi malına, kendi tarlasına ait olan, onun olmuyor... Ben tarlamı ekip biçiyorum, seninle ortak oluyorum. Sen gelip benden alıyorsun onu. Çünkü sen Kürtsün, ben Ermeniyim. Yani bu da var içinde...

Benim oturduğum ev... Ben yapmışım... "Hayır, bu ev senin değil, benimdir artık" diyor. "Sen Ermenisin" diyor. Böyle yapıyorlarmış yani. Öyle de! Öylesi de oluyor.

Oysa Ermeniler o toprakların, oraların sahipleri. Şimdi kardeşim, bunu demeye gerek de yok. Bakın, köyde diyorum ben size, "Hangi taşı kaldırsanız Ermeni izi var, hangi dereye giderseniz, Ermeni ismidir." Mesela diyelim

ki; Koca bir şey var, Barax'ın içerisinde, "Dere Minasi" (Minas'ın deresi -y.n.) diyorlar. Biliyorsun değil mi?

Oradan şey indirmiş, kumkor (hayvanlara verilen ot çeşidi -y.n.) indirmiş... Tauk (kızak) derler, biliyor musun? Oradan şeytan bile inemez. O Minas, oradan kumkor yüklü tauku indirmiş yani. O yüzden onun adını almış. Dereminasi... Yani bütün hepsi Ermeni şeyleridir ama Ermeniye ait bir şey yok şimdi. Oradaki yaşayan Ermenilerin değil artık. Ermeni çalışıp sana verecek. O şekilde yaşamışlar. Bu 1938'e kadar... 1915'ten sonra...

Babamın Dört Beş Mesleği Varmış...

Ermeniler, orada her üretim dalında çalışırlardı. Babamın dört beş tane mesleği varmış. Babam Şapik bilir misiniz? Şapik dokurmuş, evde tezgâhı varmış... Babam marangozluk da yapıyordu... Babam rençperlik yapıyordu... Yani yalnız benim babam değil, bütün Ermeniler öyle. Oradaki Kürtler bir çekiç tutmasını bile bilmiyorlarmış. Yani bu, hakikaten böyle yani... Anladın mı? Duvarını da yapıyordu, evlerini de yapıyorlardı, tarlalarını yapıyorlardı... Bunların hepsini mesleki olarak Ermenilerin elindeydi hepsi. Onunla geçiniyorlar. Ermeniler çalışıyor, üretiyor beraber yiyorlar işte.

Meyve, sebze pek yok. En çok da buğday, arpa, darı... Meyve sebze bizim kısımlarda pek olmuyor yani. Öyle fazla değil. Yazın biraz fasulye, kabak falan... Nedenini bilmiyorum ama üzüm de yoktu orada. Varmış eskiden. Çok varmış köyde, o Zımek'te on iki tane kilise pagı var. Pag bilirsin nedir? Pag yıkılmış, viran olmuş bina, yıkıntı demek.

Yani eskiden... Çok... Bundan kim bilir? Beş yüz, bin sene öncesinden çok büyük bir Ermeni veyahut da Hıristiyanlık yaşamı var oralarda. On iki tane kilise pagı var. Ne demek, orada iki tane ufak yerde on iki tane kilise olsun. Demek ki, bir şey var yani. O kilise yıkıntılarının bazı yerleri biliniyor.

İşte en son o kiliseydi. Tekrar bizim köylüler, aptallar işte... Kilisenin adına ne diyorlardı bilmiyorum ama yanındaki akan dereye, "dereye kilise" derlerdi. Yani kilise deresi.

Kilisenin yanı sıra bir de Vank vardı. Ama o daha yukardaydı. Yani manastır varmış orada da. Vank demek manastır demek Ermenicede. Diğeri normal kilise.

Dedemlere Keşişgiller diyorlar ya belki o manastırın keşişiymiş bilmiyorum. İşte bunlara dair hiçbir şey bilmiyorum. Keşke bilseydim dedelerimin kim olduklarını. İsimlerini de bilmiyorum.

Yani Geçmişim Yok, Geçmişimiz Yok!

Babam da anlatmazdı, biz de soramadık. Nasıl soralım ki? Yaşadıklarımızı görmüyor musun?

Sürgün... Köyde bizim birkaç katımız Alevi nüfus vardı. Kırıldılar çoğu. Ama sürgüne gidip gelen çok yoktu ki köyde. Sürgünde yalnız biz vardık, bir de o Hıdır (Güneş -y.n.) dedin ya, onların ailesi vardı. Öbürleri hepsi sürgün edilmemişti. Zımeklilerin çoğu. O ağa kısmı diyorlardı. Ağa yani bir parça... Ağalık yapan aile... Üç aileydi. Onlar Zımek'te, onlar sürgün edilmişlerdi. "Brayi Tosini" diyorlardı, bilmem duydun mu? Duymadın. Kırnik'i bilir misiniz? Kırnik (köy -y.n.)'in sahibi. O Kırnik, bir aşağı Kırnik, bir de yukarı Kırnik'tir. O aşağı Kırnik'in sahibi, o da Zımeklidir. Hâlâ onlar oradalar. İki kardeşler. Onlar ölmüşler ama çocukları, aileleri oradalar daha.

Ermenilerle Aleviler arasında kız alıp verme yoktu... Hiç duymadım. Yani o anda yoktu. '38 öncesi de yoktu yani demek istiyorum. Kız almak vermek öyle pek yoktu.

Kirvelik vardı. Birkaç aile babamla kirve olmuşlardı, kirvelik yapmışlar.

"Ermeni Evi" "Ermeni Malı..."

'38 öncesi. Evet, evet. '38 öncesi. Yalnız bir şey var ki... İşte diyorum ya, yine tekrarlayayım. Bir Ermeni, orada sanki yok yani. Kendi seviyesinde değil yani. Kürdün,

Alevinin seviyesinde değil. Ermeni başkadır yani. Birbirine kızdığı zaman, "Burası Ermeni evi mi, geldin burada bağırıyorsun!" derlerdi. Yani "Ermeni evinde bağırırsın, Ermeni evine saldırırsın ama benim evime yapamazsın" diyor. Yani bunu ben gözümle gördüm, şahit oldum. Ya, ya!

Öyle bir dünya bu. Maalesef işte öyle. Zora dayalı, zora dayalı... Devlet korkusu var Ermeninin üzerinde., devlet korkusu biliyor musun? Ermeninin çaresi yok çünkü artık... Ne diyeyim?

Soykırımla birlikte... Düşün! Ermeniyi yok etmek. Zaten devlet başından bu emir veriliyor oraya... Yani herkese... Türkiye'de o anda "Ermeni malı" diye bir şey yoktur. Ermeni malı olan mallar... Yani o yasaklanmıştır. Ermeni malı yoktur. Affedersin yani derlerdi ki, "Bir Ermeni ata binemez" Ya! Yani sen Kürtsün ya da Türksün ata binebilirsin ama bir Ermeni binemez. O kadar aşağılık görüyorlardı Ermenileri o zamanlar. Yani öyle yapmışlardı. Anlıyor musun?

Şimdi bizimkiler anlatırdı 15 soykırımını... Tabii o Dersimliler görmediler onu.... Yalnız, ben size hikâyesini söyleyeyim. Benim amcam Amerika'ya gidiyor, Elazığ'da, o zamanlar daha Elazığ yok.. Xarput varmış. Ermeni Koleji var orada. Amerikan Koleji, Ermeni... Halamla amcam çocukken oraya gidiyorlarmış, okula gidiyorlar... Tabii babam daha yeni doğmuş herhalde. Babası da ölüyor, Benim büyük annem geliyor, bir başkasıyla evleniyor. Benim babam daha bir yaşındayken o amcamla halam biraz daha büyükmüş gidiyorlar Elazığ'a. Okula gidiyorlar, koleji bitiriyorlar, amcam Amerika'ya gidiyor, halam da geliyor, Vank'ta evleniyor, o Vank dediğiniz yerde. Amcam on beş sene Amerika'da kalıyor. Geliyor sonra Marsilya'da beş sene de orada otelcilik yapıyor. Geliyor tekrar Elazığ'a... Elazığ'ı bilir misin, bilmem. Xulvank var orada (Xulvank Manastırı'nın olduğu yer; Şahinkaya köyü -y.n.). Xulvank'in yarısını bir Türkle beraber satın alıyorlar. Kavaklık, bilmem neler... Yani çok... Manastır

da var neyse. Sonra amcam yani esas hikâyesi, "annesi gidip evlendiği için..." Annesinden kaçıyor yani. Dava bu... Onun için Amerikan Koleji'ne falan gidiyor. Neyse uzatmayayım ben onu... Amcamın ismi Garo muydu? Tam söyleyemem şimdi.

Halamın ismi Mayram'dı. Onu iyi biliyorum. Şimdi onu söylemek istiyorum. Mesela amcam geliyor Elazığ'a. Fakat bir gün annesini aramıyor. Kardeşini, annesini aramıyor. Sonra babam duyuyor ki, kardeşi gelmiş... Tabii babam da büyüyor, ondan sonra 14-15 yaşına geliyor. Babalığıyla beraber Zımek'ten kalkıyorlar geliyorlar Elazığ'a Xulvenk'e. Kardeşini görüyor orada. Çok seviniyor, anlatıyordu mesela... Babam bunları anlattı bize. Babamı alıp gidiyor bir gün Elazığ'a... Elazığ, daha mezreymiş. Yalnız bankalar falan varmış birkaç tane. Götürüyor bankaya, bankada kasası varmış, altınlarını getiriyor masanın üzerine koyuyor, babama diyor ki; böyle yarıyı kesiyor, ayırıyor: "Yarısı senin, kardeşimin, yarısı benim" diyor. "Ben gittim, çalıştım geldim, sen böyle böyle oldun" Yani ben bunu kısa anlatıyorum size. Babam da, "Peki" falan diyor. Fakat geliyorlar akşam eve, amcam bir ziyafet veriyor. Kardeşi gelmiş, babalığı gelmiş falan diye. Bütün ailelerine orada... O anda kalkıyor... Şimdi biraz önce Ermeni şeysinde; inadını söyledik ya, ben dedim sana, "kırk sene ben kız kardeşimle konuşmadım." Ya! Ermeni inadı böyle...

Ermeni İnadı...

Ermeni inadı. Ha! O anda amcam sözde... Babam anlatıyor böyle... Amcam kaynanasına: "Anne, bana bir bardak su verir misin?" diyor. Ermenice. "Anne" diyor. Ona, "Anne" diye hitap ediyor. Babam bunu duyuyor, "Vay be!" diyor, "Şuraya bak, kendi asıl annesini aramıyor da kaynanasına nasıl anne diyor." O zaman çarık giyiyorlar, biliyor musun? "Verin benim çarıklarımı ben durmayacağım, gideceğim" diyor. Şimdi hikâye nereye geldi, görüyor musunuz? Durduramıyorlar babamı. Babalığıyla beraber kalkıyor, tekrar Zımek'e gidiyorlar, Elazığ'dan.

İşte o görüş, o görüş. Zaten 1915 seneleri. Ondan sonra o 1915 Katliamı geliyor. Amcamgilden üç tane de çocuğu varmış o zaman, kimse kalmıyor. Yani 15'te onlar da öldürülüyor. Malı mülkü hepsi de alınıyor zaten devlete. Biz sonradan sürgündeyken babamla müracaat ettik ki yani böyle böyle... Veraset, kardeşimin malları... Diyor ki, Tapu Müdürü: "Oğlum Ermeni malı diye bir şey yoktur" kelimesini ben buradan duydum. Ermeniye mal yoktur, yani o mal gitti. O köy, Xolvenk köyünün yarısı aslında amcamındır.

Amcam Ermeni Kolejinde kayıtlı olabilir... Amerikan Kolejiymiş o. Fakat Ermeni yetim çocukları okuyormuş orada. Orada çıkar belki ismi. Tabii bilmiyorum, soyadı var mıydı acaba o zamanlar. Ya da işte aşiret, sülalenin ismiyle anılıyor ya... Hiç araştıramadık.

Dersim'de 1915'ten önce çok çok iyiymiş Ermenilerin durumu. Bilhassa ki diyorlardı; mesela Hozat'ta, bilmem nerede Kürt aileleri Ermenilerin yanında hizmetçilik yapıyorlarmış. Yani 15'ten önce ama... Bu kırımdan önce... 15'ten sonra ne zaman ki bu kanunlar değişince, Ermeni hain ilan edilince, ne bileyim yani kırım başlayınca ondan sonra Ermeni hakkı kalmıyor, konuşma hakkı kalmıyor veyahut da mal hakkı kalmıyor. Dersim'deki Ermeni de Anadolu'dakinde de... Zaten Anadolu'da Ermeni kalmamıştı doğru düzgün. Elazığ'da yoktu. Bir tek İstanbul'da kalan Ermeniler vardı bir parça 15'ten sonra... Başka kalmamıştı. Ne Sivas'ta, ne Malatya'da, ne bilmem... Yani birkaç aile kalmış her yerde... Dersim'de bizden başka Ermeni de vardı. Neredeyse her köyde... Diyorum ya işte: Xaçeli, Teştek, Deşt, Peyik, Sin, Halvori, Vank en çok da Vank'ta vardılar. İn köyü, Ergan, Sorpiyan... Bunların hepsinde Ermeniler vardı. Ama bunlar mal sahibi değildi hiçbir tanesi. Kendi mallarına sahip değillerdi.

15'ten sonra hani böyle yaşayacağımıza bırakıp gidelim deyip giden çok olmuş. Gidenler de var, gitmeyenler de var. Hepsi değil ama. Çokları da kalmış gene orada, ya!

Tekrar '38'e gelirsek; Ailem yok oldu. Ailesiz kaldım. Ağabeyim ve kız kardeşlerimi o korucu toplayıp götürmüş Hozat'a, birlikte gitmişlerdi...

Ben de köyde evimize yerleşen o Kürdün yanında kaldım. Babam hâlâ dağda saklanıyordu. Sonra babam geldi. Birleştik babamla. Duruyordu köyde. Nasıl duracağımızı... Ben hatırlamıyorum tabii. İşte o anda yine bir şey gelmiş ki babamın haberi olmuş... Haber vermişler ki Ermeni babam var, ben varım diye. O korucuya, Seyde Begu denen adama diyorlar ki, "muhakkak bu adamı bulun getirin!" Demek ki o da bizi geldi yakaladı, aldı götürdü, Hozat'a gittik. Hozat'tan sonra sürgüne...

Hozat'a götürüldüğümüzü şöyle hatırlıyorum: Mekân karakol... Karakolun altına... Hozat'ta karakol neredeyse bilmiyorum yerini, hatırlamıyorum. Ama o zamanlar şimdiki gibi değil... Hepsini... Yalnız bizi değil, daha geride kalmış Kürtler de vardı. Kürt ağalarından yani böyle eşkıya cinsi diyorlardı onlara sözde yani. Hepsini değil. Kürtler... Oradaki Dersim'in bütün köylerin Kürtlerini getirmediler. Kim böyle şeyse bir parça... Eşkıyaysa işte ailelere göre, sonra ağa kısmına göre mesela "Mıçe Ağa'nın" "Cemşi Ağa'nın" bilmem neyin ağaların torunlarını hepsini... O Cemşi Ağa'nın kızı, Kırnik'teki adamın şeysiydi, karısıydı. Onlar da sürgündü.

Kara Vagonlara Doldurdular...

Hozat'ta kayıt altına aldılar herkesi. Detayları hatırlamıyorum. Aldılar karakolun içerisinde bir gün kaldık galiba, bir akşam. Ertesi günü kamyonlara doldurdular, Elazığ'a... Elazığ'da da... İyice hatırlamıyorum, yalnız iyi hatırlıyorum ki hepsinin saçlarını makineye vurdular. Ondan sonra elbiselerini temizlemeye, yıkamaya verdiler. Hamama gönderdiler, falan filan derken, üç dört gün kaldık Elazığ'da. Ondan sonra kara vagonlara doldurdular, yallah...

Hiç unutmuyorum babamı. Babam çok korkuyordu. Hâlâ korkuyordu, daha Uşak'tayken bile korkuyordu aca-

ba bir gün gelip beni götürüp öldürecekler mi? Çünkü görmüştü adam... Babamda hep o korkudan başka bir şey yoktu. Yani öldürecekler diye korkuyordu hep... Ya!

Düşün ki ben o çocuk halimle babama moral vermeye çalışıyordum. "Baba, korkma!" diyordum. Onu biliyorum yani. Ya!

Çok insan vardı. Ben tanımıyordum, çocuktum. Yanımızda yalnız bizim köyde birileri daha vardı; Zımek'ten... Biz yalnız değildik. Onlardan vardı bir iki kişi. Onlar da yakalanmıştı, getirilmişlerdi

Kara vagonlar günlerce gitti. Bizi Manisa'ya götürdüler, Salihli'ye gittik. Salihli'den sonra, iki sene sonra ağabeyim geldi bizi buldu Salihli'de. Babamla bizi... Haberimiz yoktu. Biz daha bilmiyorduk onların nerede olduklarını. Onları da Uşak'a vermişler. Ağabeyimgili. Ağabeyim gelmiş... Ağabeyim büyüktü. 10-15 yaşında gelmişti artık o zamanlar... Sonra Salihli'de bize büyük bir arazi vermişler. Fakat babam bunu kabul etmedi. Dedi ki "ben burada durmam" duyduk ki Uşak'ta çocuklar, şeyler... Salihli çok şeydir, havası çok sıcaktır. Burada biz yaşayamayız diye araziyi kabul etmiyor. İskân hakkından vazgeçti. Vazgeçmiş. Uşak'a geldik. O geliş gidiş sürecini... Ağabeyim bunları kendi anılarında anlatıyor...

O Günden Sonra Ermeniceyi Unuttuk...

Elazığ'dan kara trenlere bindirdiler ya... Treni görünce insan o zaman daha biz de bir şey görmemiştik. Daha demin dediğim gibi... Zımek'ten başka bir şey bilmiyorduk... Çocuktuk... Elazığ'a gelince... Koca şehri görünce... Işıkları görünce daha başka türlü oluyorsun... Ondan sonra... Trende hatırladığım bir şey varsa yalnız böyle her bir günde mi artık... Kaç saatte bir tren duruyordu istasyonda... beş altı saat kalıyordu... İnsanlar orada inip tuvalet yapıyordu... Otuz beş, kırk kişi bir vagonun içindeydi... Çocuktuk... Nereye oturduğunu... Nereye kalktığını... Pislikler yapıyorlardı, bilmem ne oluyordu... Velhasıl yani... Salihli'ye geldiğimiz zaman

Salihli'de bir iki gün gene bir handa topladılar bizi. Vardı yani... Yalnız biz değiliz tabii. Yanımızda başkaları da vardı. Onları ayırmışlar, nereye gidecek onlar? Salihli'nin bir istasyonu vardır. Salihli'den sonra "Saat İstasyonu" diye. Bilmem bilir misin? Çünkü meşhurdur orası. "Saridis" derler oraya. Eski Yunan krallarının merkezidir. Büyük kaleler falan vardır... Muazzamdır... Orada devamlı nöbet tutarlar... Oysa iki saattir Salihli ile orası. At arabasıyla götürdüler bizi oraya... Giderken at arabasında, bir su gördüm ben. Göl gibi... Nasılsa çocuğum ya, suyu görünce babama, "baba" dedim. Ermenice ama "Ne büyük bir deniz!" dedim. Arabacı anladı onu. "Bir daha böyle konuşma!" dedi. "Bu dili" dedi. "Dilini keserler." O günden sonra... Bak yazacaksın... O günden sonra Ermeniceyi unuttuk biz. Ya!

Bunu bak, yüz bin sene de geçse unutmam. Bana öyle dedi vallahi. Dedi ki, "Bir daha böyle..." Tabii ben de, Türkçe bilmiyoruz ama babamın şeysine göre... Babam bana Ermenice söyleyince, ben de dedim ki, "Ne büyük bir sudur" diye... Dedi ki, "bir daha bu dili konuşma dilini keserler!" dedi.

Babam Korkuyor ve Ağlıyordu...

Babam çok korktu "Konuşma oğlum!" dedi. Ne diyecek? Ya!

Yahu babam zaten korkuyor. Zaten çok korkuyor. Hepsini... Her şeyi görmüş gözüyle niye korkmasın? Dört tane çocuğu ölmüş, ailesi ölmüş, o kadar şey olmuş... Ne bileyim yani bir sürü şeyler görmüş bir adam niye korkmasın? Ya!

Ben ve babam oradan gittik, arabayla... Tamam; Salihli Saat İstasyonu'nda bir ev verdiler bize, orada kaldık... Babam her zaman düşünüyordu, her zaman ağlıyordu, bir iş de yoktu. Neyin nesidir bilmiyorum. Hükümetten bir şey mi veriyorlardı, onu pek hatırlamıyorum ben... Nasıl geçiniyorduk... İki sene kaldık orada.

İsimlerimizi değiştirdiler...

Devlet bizi yeniden orada kaydetti. İsim olarak değiştirdiler ismimizi. Benim ismim Mehmet oldu. Babama Ali ismini verdiler. Mesela babamın ismi Bedros'tur fakat Ali yazdılar. Benim ismim Kework'tu, Mehmet yaptılar. Abim Sarkis'ti, Hıdır yapmışlardı. Başka türlü yaşayamazsın ki orada. Bizim isteğimizle olmadı bu. Onlar yaptılar. Mecburen, mecbursun; isimler değişecek. Çünkü orada sen Kework olarak yaşayamazsın ki. Orada da olsa, Uşak'ta da olsa... Nerede olursa olsun. Köydesin... Bir Ermenidir diye kimse bilmiyordu aslında. Kürt diye biliyorlardı bizi... Kürttür...

Muhtedi Müslüman Olduk...

Hıristiyandık, Müslüman olduk. Ermeniydik Kürt olduk. Keworklar Mehmet oldu... Bedroslar Ali oldu... Kürt ve Müslüman? Daha çok da Müslüman, Müslüman. Kürt demiyordu, Müslüman. Hatta nüfus kâğıtlarında Müslümandır. Yalnız, bir nokta koymuştum. Muktedi Müslüman diye. Muktedi Mehmet. Muktedi ne demektir? Yani değiştirilmiş/dönmüş demektir.

Artık o Latince şey değil de artık Arapçadan mı geliyor, nedir bilmiyorum vallahi. Arapçadan mı, Osmanlıcadan mı? Ya! Böyle yazılıydı nüfus kâğıtlarımızda bizim. Şimdi o nüfus kâğıtları yok tabii. Sonraları değişti, biz de onları değiştirdik.

O Salihli'de bir iki sene kaldık. Türkçeyi biz orada pek bilmiyorduk. Ama yavaş yavaş öğrendik. Biliyor musun çocuklarla oynarken öğrendim Türkçeyi. O Salihli'de biraz daha şeydi... Okula başladık... Uşak'a geldim ben, Uşak'ta hemen okula başladım.

İşte Salihli böyle; pek hatırlamıyorum. Çünkü hem şeylik vardı... Nasıl... Ben de bilmiyorum nasıl öğrendik Türkçeyi falan valla.

Kürtlerden, Alevilerden yanımızda, yakınımızda hiç kimse yoktu. Yalnız bir tek aile, biz... tektik.

Türkler, orada pek sıcaklık göstermiyorlardı. Belliydi yani. Öyle sıcaklık göstermiyorlardı insana. Artık ne

bileyim valla... Onu pek fazla şey yapamıyorum yani... Salihli'de henüz çok korkuyorduk. Neyin ne olacağını bilmiyorduk. Şaşkındık.

Salihli de babam camiye gitti mi bilmiyorum. Orada değil ama Uşak'tayken gitti birkaç kere... Gidiyordu... Biz de gidiyorduk. Uşak'ta ama...

O iki yıllık Salihli meselesini çok hatırlamıyorum, işte, ağabeyim geldi bizi orada buldu, gördü, ondan sonra...

İlk bulduğu zaman... Şaşırdık biz. Birdenbire geldi... Birdenbire... Biz diyorduk ki yani: "Onları artık bir daha göremeyiz. Ölmüşler..." Nasıl ki annem, kardeşim... Öbür kardeşlerim öldü, onlar da öldü, biliyoruz biz. Birden karşımıza çıkınca da dünya başka türlü oldu... Değişti... Sonra ben işte... Ağabeyimle beraber Uşak'a geldim. Babam bir süre yalnız kaldı orada. O da gelmek istedi ama kanunen yasak, ya! Evvela müsaade alacaksın, bilmem ne... İşte o Salihli'de bize arazi vermişler... Verdiler babama... "Burada ben kalmayacağım", "Duramayız burası sıcak... Ben çocuklarımı buraya getirirsem yanıma hepsi ölürler" diyordu. Anladın mı? Onun için Uşak daha iyidir. Şey, iskân hakkından vazgeçiyor... Ondan sonra geldi. Müracaat etti, "ben" dedi "çocuklarımın yanına gideceğim" o zaman o da geldi oraya.

Uşak'a gittik. Ağabeyimi ilk gördüğümde birbirimize sarılırken, Ermenice konuştuk. Tabii, Ermeniceydi. Daha tam unutmamıştım o zaman... Babamla da daha Ermenice gizlice şey yapıyorduk. Çünkü babamla ben Türkçeyi tam konuşamıyorduk... Ne zaman ki Uşak'a gittik, okula başladık, Ermenice şey oldu. Türkçe... Şey oldu...

Köle Yemeği Veriyorlar...

Ağabeyim Uşak'ın Kılcan köyünde kalıyordu. Kılcan köyü... On beş dakikadır Uşak'a, yakın hemen. Bir ev vermişler; bir tek oda... Orada bir kanun; kim evinde ne pişiriyorsa sırayla herkes bize de getirecek onu... Yani pişirdiği yemekten bize de getirecek... İki sene biz orada... Yedik, içtik.

Neden dersen, bizim bir şeyimiz yok ki! Biz don gömlek gitmişiz oraya. Oysa her haneye bir miktar para, erzak verseler herkes yemeğini pişirir yer.

Ama köle yemeği... Köle yemeği neyse işte öyle. Tabii, tabii. Ama ne... Müracaat eden yok... Yok devletin, belki de bundan haberi yok. Biliyor musunuz? Var da yok sayılır yani. "Aman!" diyor mesela. İşte böyle yapın! Şimdiki gibi olsa başka türlü tabii... Şimdi devir başka... Şimdi biraz daha kanunlar değil de yani insanlık bambaşka... O zaman "aman!" diyor işte. "Ne olacak işte, gitsin!" diyor. Vermişti işte tek odanın içinde dört beş kişi... Bir odanın içinde dört beş kişi durur mu? Tuvalet yok, bir şeysi yok... Köyde mesela... Bunlar da vardı...

O evde ağabeyim, iki kız kardeşim ve halam, dört. Ben de gittim, olduk beş. Sonra babam geldi, olduk altı kişi... Bir odada kalıyorduk.

Kız kardeşlerim ilk gördüklerinde tanımadı beni. Ne yapar ki kız kardeşim, görünce tabii ki şaşırıyorlar onlar da... Ne olduğunu bilmiyorlar... Ne oldu... Bir iki sene geçmiş aradan...: Daha fazla... Zor tanıyor... Daha onlar da çocuktu... Bu Paris'teki kız kardeşim Maryam daha 1 yaşındaydı. Ne olacak...

Tabii onların da isimlerini değiştirmişler. Yalnız bu Maryam, Türkçede de vardır. Maryam kalmıştı... "Meryem" demişlerdi. Öbürüne Çuhar, Erdoğan'ın annesine "Elif" koymuşlar onun da ismini. Onun Ermenice adı, Cuhar'dı.

Orada okula başladım. Ağabeyim gidiyordu. Kız kardeşlerim daha küçüktü, Sonra okul zamanı değildi... O zamanlar daha Türkiye'de kızları pek şey yapmıyorlardı... Okula vermiyorlardı o çağda... Biz bitirdik.

Sonra... Geriye Dersim'e döndükten sonra... Bu, Paris'teki kız; Maryam Zımek'te okul yeni açıldığı için iki üç sene orada gitti okula...

Camiye Gitsem de Kendimi Biliyordum

Yani Ermeni Hıristiyan olarak sürdüler Dersim'den. Orada Müslümanlaştırdılar. Tabii ya; biz camiye de gidiyorduk. Mecburi, ne yapacaktık ki! Gidiyordum ama... Fakat içimden ne olduğumu biliyordum yani. Her ne kadar da camiye gitsem de kendimi biliyordum.

Camide nasıl mı dua ediyordum? Vallahi duayı... Dua etmesem de oluyordu yani. Birkaç hocaya gönderiyorlardı bizi. Ama o zamanlar daha böyle köy hocalarına da gitmek de yasaktı aslında. Biliyor musunuz? Hocalar böyle Arapça falan okuması yasaktı bilmem neler...

Hocalara gidiyorduk, *Kuran* kursu değil de... Bu şimdiki gibi değildi *Kuran* kursları. Orada yalnız gidip namaz surelerini öğretiyorlardı. Çocuktuk, biz de gidiyorduk mecburen. Orada öğrendiklerimiz işte sözde camiye gittiğimiz zamanlar... Çok sık gitmiyordum ama ara sıra mecburen gidiyordum. Herkesin gittiği gibi biz de diyorduk ki, gidelim diye.

Kız kardeşlerim camiye gitmiyordu. Ama onlar şeye gidiyordu, hocalara... Oruç tutuyorduk, tuttum ben. Ramazan orucunu tuttum bir iki sefer. O zaman 12-13 yaşlarındayım.

Ağabeyim tutar mıydı, sanmıyorum tam da hatırlamıyorum doğrusu.

Babam tutmadı hiç? Kendi orucunu tutuyordu. Ermenicesini biliyordu. Ama gizli? Çok gizli tutuyordu. Tabii köylüler bizi Alevi-Kürt biliyorlardı. Bilenler belki köy muhtarı falan biliyordu ama kimseye söylemiyorlardı, Ermeni olduğumuzu. O köyün muhtarları çünkü kayıtlar var, şeyler var, biliyorlardı fakat diğer şeyleri bilmiyorlardı. Alevi-Kürt olduğumuzu biliyorlardı.

Doğal Olarak Sünnet de Yapıldı

Öyle olunca doğal olarak sünnet de yapıldı. Ya!

Valla Uşak'ta işte, köyde diyorlar ki... Biz daha sünnet olmamışız. Bir aile çocuklarını sünnet ediyordu, bizi de beraber sünnet yaptılar. Beni de, ağabeyimi de... Sünnet

olduk biz. Mecburum ben. Bunlar bir şey değil ama... Zaten yani olmasan da olmaz yani imkânsız yani orada öyle yaşamak için...

Bunlar olurken mesela ailede hissiyat... Nasıl olur insanın hissiyatı?

Bunları ne konuşabiliyorsunuz, ne tartışabiliyorsunuz. Alakası yok, yok tartışmasını yapamazsın. Neyse, ne derlerse yapacaksın orada. Yani o, bilhassa dini şeylerde, milliyetçilik şeylerinde girmeyeceksin. Susacaksın... Nesin sen? Türksün. Bitti. Türk oldum ben şimdi. Başka bir şey yok. Ya!

Hatta Kürtlük bile diyemiyorsun. Türksün diyorsun. O kadar!..

Sünnet olmak... Sünnet olduğumuzda ağabeyim epey büyüktü o zaman 13-14, ben de hemen hemen 7 yaşında falan vardım. 7-8 yaşında vardım. Ya!

Sünnet olmanın benim ve ağabeyim için öyle şey bir yanı olmadı. Öyle bir şey, yani ne bileyim, herkes madem oluyordu... Çünkü neden biliyor musun? Bir aileler dağılmıştı, tek bir ailesin onların köyünde, başka bir milletin içindesin. Sonra anne de yok. Büyük acılar yaşıyorsun... Bunun büyük rolü var. Tek babam ne yapabilir? İnsana öğretim şeyini falan filan yani... Babam zavallı, zaten çökmüştü. Çökmüştü dersem, maneviyaten tamamen çökmüştü. Bir şeyleri anlatmaya gücü yoktu artık korkusundan anlatamıyordu. Direnci yoktu yani... Biz buyuz, buyuz demeye çekiniyordu artık. Biz babama göre daha dirençliydik... Çünkü biz onun yaşadıklarını ve gördüklerini yaşamadık, görmedik. Fakat buna rağmen kendi ibadetini gizliden gizliden yapıyordu her zaman o, evde.

Ama bize de, "Yapın, bu yolu sürdürün!" falan demiyordu. Demiyordu ama... Bir de bizde anne olmayınca Ermeniceyi de unuttuk. Konuşamadık evin içinde. Hep Türkçe konuşuyorsun. Bunlar çok çok şeydi, problemliydi yani bizim için.

Kürtle Evlenmiş, Alevi Olmuş

Kız kardeşlerim de belli bir yaşa geldikten sonra onların da böyle diyelim oruç tutma gibi şeyleri olmadı. Ama Hıristiyanlık da olmadı evde.

Tabii o kız kardeşim, ne zaman Kürtle evlenmişse, o uymuş onlara. Sonra o, Alevi olmuş.

Biz eskiden Dersim'deyken Alevilerle evlenme olmazdı. Onlar bizden, biz onlardan kız alıp vermezdik. Herkes kendi milletiyle evlenirdi.

Böyle şeyler konuşulmuyordu. Yani eskiden böyle bir şey tahmin bile edilmiyordu ki... Benim kız kardeşim gidip bir Aleviyi almış, bunun için dedim ki yani inat oldu diye. Ben hiç tahmin etmezdim ki kız kardeşim gidip de bir yabancı Türk ya da Kürt-Alevi neyse evlensin diye, evlenir diye. Düşünmüyorduk yani. Evde, ailede başka bir hissiyat vardı. Biz Ermeniyiz. Ancak bir Ermeniyle, bir şeyle olur diye düşünüyordum fakat işte olmuş. Öyle oldu işte.

Ama şöyle bir korku vardı, Uşak'ta mesela? Hani bu kızlar büyür Türklerle evlenir diye? Bu korku bizim için değil de babam için vardı aslında. Babamın düşünmesi lazımdı veyahut da babalarımızın düşünmesi lazımdı. Bizde böyle bir hissiyat yoktu yani hâlâ. Babam bunu bize yansıtırdı.

Özellikle biz erkeklere "Çocuklar" işte. Yani "Siz kızlara sahip çıkın ya da siz başka toplumdan biriyle evlenmeyin" gibi... Devamlı söylerdi. Devamlı onları söylerlerdi ama imkânlar daralmıştı, kalmamıştı yani. İmkân dersem çare, çaresizlik... Mecbursun orada. Hiç düşünmüyordu ki sürgünden affedileceksin de tekrar gideceksin Dersim'e veyahut da ne bileyim İstanbul'a, şuraya buraya. Böyle bir şey aklımızda yoktu. Ne zaman büyüdük, parçalandık, şey olduk, o zaman düşünmeye başladık biz de.

Uşak'ta Alevi Kürtler çok yoktu da, Sünni Kürtlerdi ekseriyeten. Dersimli Kürtler değildi, galiba Şafilerdi. Onlarla ilişkilerimiz pek yoktu.

Uşak'ta ben çocuktum, babam şeker fabrikasında çalışıyordu, Uşak'ta şeker fabrikası vardır. Hemen bizim köyün yanındadır. Ben de orada çalıştım çocukken. Gidiyordum işte, ondan sonra yeni başlamıştık. Çalışıyordum dersem birkaç ay çalıştım, tekrar bir daha çalıştım da sonradan da işte sürgün davası bitince geldik orada fazla iş, şeye başlamadık. Babam yalnız çalıştı Şeker Fabrikası'nda biraz.

Sürgün Bitti; Babamın Bütün Hayali Dersim'e Dönebilmekti

Uşak'ta ilkokulu bitirdim. Sonra işte sürgün bitti, Dersim'e döndük ondan sonra her şey değişti.

Babamın bütün hayali Dersim'e tekrar dönebilmekti. 1947 yılıydı sürgün bitti kararını öğrenince çok sevindi. Biz her ne kadar ısrar ettikse o zamanlar affedersin anaya babaya karşı bir şey diyemezsin. Şimdiki çağ gibi değil biliyor musun? Söyledik ama babam dedi, "Yok, ben gideceğim oraya." Biz dedik, "Kalalım burada ya da İstanbul'da." Artık yavaş yavaş şey olmuştuk, birkaç aile daha vardı, onlar dönmediler Elazığ'a veyahut da Dersim'e. Onlar, İzmir'e gittiler, sonra İstanbul'a geldiler.

Onlarda Ermeniydi. İşte Minasyanlar diyordum ya onlar vardı. Minas'ın çocukları... Onların ana babaları yoktu. Biraz daha yaşlı, büyüktü bizden onlar. Sanatkâr oldular. Çocukları Murat vardı, Sarkis Murat, Garabed Karaman olmuştu. Sonra yeniden Ermeni isimlerini aldılar sanırım. İsimleri Ermeni. Ama soyadları Türk soyadı... Karakaya oldular, Çelik oldular, Murat Karakaya, Garabed Çelik. Fransa'da Paris'te, Lyon'da yaşıyorlar. Arada sırada görüşüyoruz tabii onlarla.

Dersim'e Dönüş; Sükûtu Hayal

Dersim'e dönüşü anlatıyordum; geri gidiş, geliş, yani çocukluğumdaki gibi değildi, artık her şeyi biliyordum. Ben 15 yaşlarına gelmiştim. Bize anlatılan dediğim gibi "bizim köyümüz" diye anlatılıyordu. Bizim Zımek'teki mallarımız, tarlalarımız, evlerimiz şunlarımız... Yani öyle

hissediyorduk biz. O hevesle döndüm ben. Bilhassa... Tabii babam... Oraya, köye geldiğim zaman, Zımek'e geldiğim zaman bir de baktım ki hiçbir şey, bir iğne dahi bizim değilmiş... O zaman sükûtu hayale uğradım. Ondan sonra, ben fazla durmadım... Bıraktım... Geldim tekrar Uşak'a. Birkaç ay kaldım, ondan sonra İzmir'e gittim. İzmir'de kaldım bir sene. Ondan sonra da İstanbul'a...

Babam kaldı orada... Babamla kızlar kaldılar orada. İşte gidiyordum onlara yardım yapıyordum. Ağabeyim de askerdi. Hikâye uzundur, onlar çok uzun hikâyedir.

Evimiz Var Ama Bizim Değil

Zımek'teki evimiz, o eski evi anlatayım. Onu söyleyeyim size, söylemeden anlatamam ben onu. Biz eski eve gittik, bizim eski evin, eski evimizin, yani eski bizim olan evi Kürt ağası tuttu evi sattı başkasına. Bizim oturduğumuz ev; benim, babamın, dedemin yaptığı evi sattı başkasına. Biz bir şey yapamadık ona, o anda. Çünkü bizim kayıt falan hiçbir şeyimiz yokmuş. Yanında başka bir yer daha yaptı babam, bir iki odalı bir yer yaptı, ben karışmadım artık kafam yerine geldi, kafama koydum, "Biz burada duramayız" dedim. "Hiç burada boşuna yapmayalım" dedim. Nitekim yaptı evi... Onu da Kürtlere bıraktı. Mesele o...

Babam 1954'e kadar kaldı orada. Zaten 1947'de döndük oraya. Ondan sonra işte vefat etti. Yani oradan gelmedi? Babamın mezarı orada. Babamın cenazesine gidemedim, ben askerdim o zaman. Ağabeyim İstanbul'daydı. Ağabeyim biraz, vurdumduymazdı. İşte, öyle bir şey oldu...

Babamın nasıl öldüğünü, hastalık da değil ama bilmiyorum işte... Ben askerdim. Öyle şey olmuş. Babamın mezarına sonraki yıllarda gittim, ziyaret ettim.

Kız kardeşim Çuhar da o aralar orada bir Kürt (Alevi -y.n.)'le evlenmiş? Sekiz tane çocuğu olmuş; dört oğlan, dört kız.

Diğer kız kardeşim Maryam'ı da ben askerden sonra hemen aldım. Anladım ki onu da biraz daha ihmal eder-

sek, o da başka bir Kürtle gidecek, ben zorladım, zorla, mecburen getirdim İstanbul'a.

Gelmek istemedi ama... Çünkü Alevi olmuştu orada, artık kız kardeş ablasıyla beraber büyümüştü, falan filan derken, epey problemle zor götürdüm İstanbul'a.

Çuhar'ın evlenmesinde benim haberim olmadı... Ben askerdim, o evlenmiş. Ben asker olmasam orada olsam, imkânsız yani, yapamazdı... Ama haberim yok. Evlenmiş, ondan sonra bana, mektup yazdılar ki babam da o yönden bana şey oldu. Babam hâlâ yaşıyor o zaman? Ya, ya!

Evet, Böyle Bir Süreç

Orayı terk etmiştim. Artık geriye dönüşüm imkânsızdı. Önce Uşak'a... İşte İstanbul'a geldikten sonra Hıristiyanlıkla yeniden tanıştım... Zaten biliyorduk Hıristiyanız, Ermeniyiz. Fakat kilise falan bilmiyorduk o zamanlar. Tabii İstanbul'a geldikten sonra... Ben 1950'de İstanbul'daydım zaten. Yani askerlikten önce İstanbul'daydım. Sonradan Hıristiyan olmadım. Biz zaten Hıristiyandık canım. Dönmedik biz. Hıristiyanlık zaten vardı da, işte isimler hâlâ şeydi... Askerlikten sonra müracaat ettim. Bu Demokrat Parti zamanında biraz şey olunca, eski isim danıştık şeylere, "yapabilirsiniz" dediler. Müracaat ettim, tekrar eski ismimi aldım İstanbul'da. 1956 mıydı, 57 miydi, böyle bir şeydi galiba valla hatırlamıyorum. Daha evli değildim.

Kız kardeşim Maryam (şu Paris'teki) ile beraber ismimi değiştirdik. Ağabeyim istemedi. "Hıdır kalacağım" dedi. Hıdır'dı onun ismi. O, öyle öldü. Hıdır olarak öldü?

Ben o zaman Ermeni cemaatiyle de ilişki kurdum İstanbul'da. Tabii canım kiliselere, şeylere gidiyorduk öyle. Ya!

Dersimlilere farklı bakıyorlardı. Vallahi, bazı yerlerde yardım yapıyorlardı işte... Tabii ki istiyorlardı yani. Patrikhane bilhassa. Yani Ermeni cemaati değil de, Patrikhaneyle biraz mesafe vardı... O zaman biraz daha bu Ermeni şeyi pek yoktu. Ermenistan falan filan... İstanbul'daki herkes, Patrikhaneyle ilişkili...

Sonra biz evlendik, kilisede evlendik. Kilise nikâhıyla. Tabii eşim de Ermeniydi. Hem de Dersim Ermenilerindendi. Balişeri, bilir misin Balişer köyü? O Pertek'e bağlı... Pertek'ten sonradır; Sorpiyan'a yakın... Eşimin akrabaları çok canım, dayısı; dayısının çocukları vardır, burada (Almanya -y.n.). Paris'te de var. Türkiye'de de var hâlâ. Ya, ya! Evet Türkiye'dekiler Ermeni hepsi. Onlar da değişmişti, hepsi sonradan değiştirdiler tekrar eskisi gibi...

Bütün Soykırımcı Zihniyetlerin Yaptıkları İş Bu

Dersim 37-38 Kırımı'nda, Ermenilere yönelik özel bir politika var mı çok emin değilim. Çünkü Dersim Alevi Kürtlere uygulananın aynısı Ermenilere de uygulanmış diye düşünüyorum.

Yani hep birlikte. Bunu ben biraz önce de söyledim. Ermeniye mahsus bir şey yok; '38'de... '38 Katliamı sadece Dersim Alevilerine, inancına göre yapılmış verilmiş bir karar. Meclisten çıkan karar o. Ama içindeki Ermeni, mesela bir sene öncesi '38'den bir sene önce Elazığ'a göç eden Ermeniler var, onlar bile hâlâ Dersimli diye onları Elazığ'dan buraya sürgün yaptılar. Bu benim kaynımgil, yani eşimin ailesi, eşimin anası, babası... Onlar kırımdan bir sene önce gelmişler Elazığ'a. Fakat Dersimli oldukları için onları da sürgün yaptılar. Yani Dersim üzerine yaptılar bu '38'i. Yalnız Ermeniler için değil... Dersimlilerin şimdi haklarını araması lazım. Neden? Bunun nedenlerini çıkarmanız lazım. Neden oldu bu? Var biraz karıştırıyorlar ama tamamını değil. Neden yapıldı, sebep ne? Neden? Alevi oldukları için. Geçenlerde duydum da Erdoğan (Başbakan -y.n.) bir konuşma yapıyordu da "Müslümanlar katliam yapmaz" dedi. Soykırım. Mesela. Bunlar soykırım değil miydi? Televizyonda "Müslüman soykırım yapmaz" diyor. Ee bunu yapan kimdi?

"Niye yaptılar?" diye sormuyorlar yani. Kimse sormuyor. Sebep neydi? Sözde yani şeymiş... Benim annem silah mı tutuyordu kardeşim? Ben 5 yaşında silah mı tutuyordum da beni topladın dağda kırdın? Bunu soruştu-

run! Burada yani soykırımcı bir zihniyet var. Bu soykırım yani... Tamamen soykırım... Kökü kazımak.. Alevi kökünü kazımak oradan... Misal yani, nasıl ki 1915'te Ermeni kökünü kazımak için kanun çıkarmıştı, bu da aynısı. Yani ben Ermeni Soykırımı'ndan daha fazla bu Dersim Soykırımı'na şey oluyorum. Vallahi. Neden? Sebep ne, neydi yani? Yahu ben 5 yaşında çocuğum. Nasıl sen beni şey yapıyorsun? Nedir yani?

Halvori'de evlenen bir halam vardı. Üç, dört tane çocuğu varmış. Yalnız ben onu çocukluğumda pek hafif hatırlıyorum, geliyordu bize. Gelmişti, onu da orada kırmışlar. Halvori'de. Onlardan hiç ama hiç kimse yok. Onların hepsini şeye atmışlar, Munzur'a.. Oraya dökmüşler dediler. Sarp bir yer varmış, oradan aşağıya atmışlar hepsini. Ya! Orada kaç tane Ermeni vardı, bilmiyorum. Yaa!

Yahu bunları konuşmak güzel bir şey... Ben bunu çoktan düşünüyorum. Mesela bugün bizim Zımek'e gittiğim zaman da, o Hopik'teki kırım yerine neden bir tane büyük abide koymasınlar oraya? Bizim anamız, kardeşlerimiz orada yatıyor. Zımek'in % 90'ı orada yatıyor; kefensiz, mezarsız...

O anıta orada katledilenlerin isimleri yazılsın isterim. Hepsini bilmiyorum ama çıkarılır, bulunur. Ermeniler ve Alevi Kürtler bir arada... Büyük bir anıt yapılsa bütün isimler çıkar meydana...

Kework'un yaralı parmağı...

Kework Gregoryan ve eşi

Maryam Gümüşyar

Almanya'da Kevork Gregoryan ile görüşmemizden sonra kız kardeşi Maryam Gümüşyar ile iletişim kurduk. Telefonla yaptığımız öngörüşmede 1938 Katliamı'nda ailesinin yaşadıklarını ve yaşamöyküsünü bize anlatmasını istediğimizde; "Bizim yaşadıklarımızı kimse yaşamadı" diye söze başladı. "Ben konuşmak istemiyorum; o yaraların, dertlerin yeniden açılmasını istemiyorum; içim acıyor, unuttum; unutmak istiyorum" dedi. Bunu saygıyla karşıladığımı ama evinde kendilerini ziyaret edip tanışmak istediğimi bildirince endişeli bir ses tonuyla "buyurun gelin" dedi. 15 Mayıs 2013 tarihinde Paris'te dostum, yoldaşım Erdal (Nuri Coşkun) ile birlikte evinde ziyaret ettiğimizde bizi eşiyle birlikte sevgiyle karşıladı. Kısa bir süre sonra hayat hikâyesini detaylara girmeden anlatmaya başladı. İzin isteyip ses kayıt cihazımızı açınca konuşmalarını sınırlamayıp genel bir sohbete dönüştürdü. Ne yazık ki bu sohbetin önemli bir bölümü teknik bir arıza nedeniyle kullanılamadı. Çok az bir bölümünü değerlendirebildik. Tekrar görüşme talebimiz ise kabul görmedi...

(Bu arada Paris'teki görüşmelerime eşlik eden ve katkıda bulunan dostlarım Nuri Coşkun ve Aziz Demirel'e çok teşekkür ederim.)

Maryam Gregoryan kardeşlerin en küçüğü. Katliam sürecini

doğrudan hatırlaması olanaklı değil. Ancak babasından ve ağabeyleri Sarkis ve Kework'tan dinledikleriyle ailesinin bütünlüklü hikâyesini öğrenebilmiş. Sürgün ve sürgün dönüşü, Zımek köyünü anlatırken öfkeliydi... Babasının kayboluşunu ve mezarının olmadığını anlatırken çaresizdi. Babasının ölümünden sonra ağabeyleri tarafından İstanbul'a getirilişi ve yeniden Hıristiyan oluşunu, Hıristiyan Rupel Gümüşyar ile evlenip bu kültürle yeniden buluştuğunu anlatırken de huzurlu ve minnettardı... Maryam Gümüşyar'ın öyküsünden bize kalan bölüm:

Maryam Gümüşyar

Bedo Keşiş'in Kızı
Paris, Mayıs 2013

"(...)

Ben İstanbul'a geldikten sonra yeniden kendi dinime döndüm. Ablam Dersim'de kaldı ve o Alevi kaldı. Onun çocuklarının dini inançlarını bilemem. Onları kendilerine soracaksın. Ben onlara karışamam. Ne derim ki "Gel bizim dinimizi al, ne derim ki..." Yani hiçbir şey diyemem. İyi çok iyiler... Bak, cana yakınlar, gelip görüyorlar, telefon açıyorlar. Hepsini görmedim. Murat'ı gördüm, Sabri'yi gördüm, büyüğünü de Şükrü'yü de gördüm. Bir de kız geldi bu sene buraya. Bir iki saatliğine gördüm...

Ablamla bir araya geldiğimizde ben kendi dinime, kültürüme, kökenime dönmüşüm, o dönememişti... Ama kısmet işte bir şey diyemem... Hiçbir şey diyemeyiz ki. Artık o kalmış kafasında. Ben gelmişsem 15 yaşında, 14-15 yaşında geldimse... Gördüm ki Hıristiyanlık Ermenilerin bilmem nesi ama o görmedi. Aynı kafada gitti. Bir şey diyemeyiz ona. Ondan dolayı aramızda hiçbir sorun olmadı, zaten çok görüşemedik, ilişkilerimiz güzeldi.

Ne ablamda ne yeğenlerden, hani işte siz Hıristiyansınız, Ermenisiniz gibi bir şey olmadı... Hiçbir zaman. Çünkü kandır, çeker. Kanımızdır. Ne kadar da olsa kanımızdır ama onlar da dese ki onlar da varsa, bilmem ama zannetmem.

Dersim'e hiç gitmek istemedim. Ben biliyorum o yaşananları, şimdi ne desem yalan olur. Çünkü ben görmüşüm elli... altmış, altmış iki sene evvel. Bazen diyorum ki öyle ama daha çok değişmiş oralar bilmiyorum...

Köklerimiz; şimdi orada atalarımız var, onların mezarları var, kilise vardı... Mezar mı kalmıştır!? Hiçbir şey yoktur. Hiçbir şey, hiçbir şey... Ne mezar kalmış, ne kiliseler kalmış, ne akrabalarımız var bizim orada. Ha tamam... tamam mı? Konuşturmayın beni...

Ne oldu onlara? Ne bileyim, hepsi ölmüş. Ölen, ölen, kalan da kalmış. Hepsi Almanya'da, Avrupa'da, Amerika'da, Türkiye'de, Fransa'da... Valla böyle.

Hiçbir kök kalmamış, hiçbir şey kalmamış. Valla, bilmiyorum.

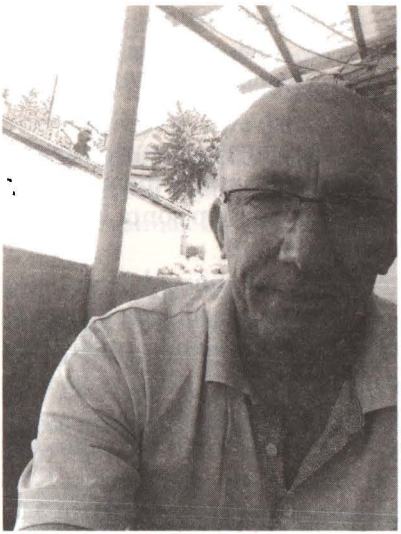
Ben biliyorum bazı şeyleri ama çocuklarım bilmezler hiç... Onlara anlatmadım; ne anlatayım?

Ama onlar biliyorlar bazı şeyleri, mesela benim 1938'de ölülerin altından kurtulduğumu biliyorlar, biliyorlar tabii...

Ama ne diyebilirler ki? Ne desinler? "Olmuş bitmiş" diyorlar "artık" diyorlar "mama" diyorlar. "Valla, hepsi öyledir... Ne diyecekler? Kısmetmiş ki böyle kalmışım. Demek ki bugünleri görecekmişim. Yoksa ölseymişim hiç haberim, bir şeyim yokmuş. Öldürmeyen Allah öldürmüyor."

Maryam Gümüşyar ve eşi Rupel

Murat Er

Murat ile görüşmeyi kardeşi Doğan ile birlikte İstanbul'da (2013) yaptık. Babası ve annesinin '38 Katliamı'nda yaşadıklarını onlardan öğrendiklerini ikinci derece (ikinci kuşak) bir tanık ve mağdur olarak anlattı. Köksüz ve kimsesiz olma duygusu ve kapanmamış yaraların acısıyla yaşıyor Murat; diğer tüm Dersimli ikinci kuşak insanlar gibi...

Murat'la söyleşimizde dikkatimi çekti; Murat annesinin ve dayılarının Ermeni isimlerini neredeyse hiç söylemedi. Ama bir yanının Ermeni olmasından da ve arkadaşlarının okulda ona "Muratyan" demesinden de keyifle bahsediyordu. Dilini, tarihini, kültürünü bilmese de "yarım Ermeni" (yarım Ermeni tanımlamasını bu süreçte ben ürettim. Yalnız annesi ya da yalnız babası Ermeni olanlara "yarım Ermeni" yarım Ermeni çocuklarına da "çeyrek Ermeni" dedim; hoşlarına gittiği için de kullanıyorum) kimliğiyle, dayıları ve teyzesiyle barışık yaşayan bir Dersimli...

Murat Er
Çuhar'ın Oğlu
İstanbul, Eylül 2013

1961 Zımek doğumluyum. Zımek Tunceli Hozat'a bağlı doğal güzellikleri olan; eski Ermeni şimdi Alevi bir köy. Ben dokuz yıl bilfiil yaşadım sonra kışları Elazığ yazları köyde yaşamaya başladım.

Annemin adı Elif, babamın adı Hıdır. Biz sekiz kardeşiz. Babam '38 katliamında aileden kurtulan tek kişidir.

Babam 1938'de 5-6 yaşlarında, onun babası ve amcası 1900'lerde Amerika'ya gidip gelen ve iyi bir para getiren ailendenmiş. Bayağı para getirmişler.

Babamların dedesinin köyü İksor'dur. Bunlar üç kardeşlermiş, ikisi bizim köye, diğer kardeş Çemçeli'ye yerleşmiştir. "Meme Abasıc" (Abasanların Memedi -y.n.) derlermiş. Dedem ve kardeşi Harput'taki Amerikan Koleji sayesinde 1900'lerde Amerika'ya gidiyorlar. Dedem on beş, yirmi yıl kalıyor, '38'den önce büyük servetle geliyor. O servetten dolayı o zamanki ağalar, sen gel bizim adamımız ol diyorlar ve arazi satıyorlar ve oraya (Zımek) yerleşiyor. Dedemin ismi Ale Pol (Polat'ın oğlu Ali -y.n.), amcamın Hıde Pol (Polat'ın oğlu Hıdır -y.n.). Babamın ismini o nedenle amcasının ismini koyuyorlar. Amcamın üç dört tane yetişkin çocukları var, evlenecek yaşlarda; hepsi öldürülüyor. Bu yaz (2013) yaşlı olan kirvem Hüseyin'le görüşürken anlattı "senin deden kardeşini tarlada çağırınca gelmiş, askerler çağırmış. Köylüler korkmuş bu da Türkçe bildiğinden onlara korkmamalarını söylemiş. Bunlar eşkıya arıyor bize bir şey yapmazlar, yani o şekilde hepsini yukarıya (Hopik) almışlar. Çocuklar yetişkin olduğundan ellerini bağlamışlar, hepsi orada öldürülmüş, kimse kurtulamamış."

Hopik'te öldürülmüşler (Zımek köyünün üst tarafı). Babamı da o zamanlar muhtar olan üvey babası, çavuşu tanıyormuş. Muhtarın adı Seydo'ymuş. Çavuş, Seydo'yu çağırmış "kaç git demiş buralardan iki üç gün köyde olma" demiş. Seydo "benim bir oğlum ve oğulluğum var" de-

miş "onları almadan gitmem". Çavuş "sen isimlerini ver bana git" demiş "ben kurtarırım" yemin etmiş. Gerçekten Seydo kaçmış gitmiş. Çavuş olan kişi bu isimleri okumuş bu isimlerle beraber beş altı tane daha çocuk almış onları lodun (çarşır otu yığını) arkasına bırakmış ve onlar öyle kurtulmuşlar. Babam 5-6 yaşındaymış... Babam pek hatırlamıyormuş ya da anlatmak istemiyordu ama koşabilecek yaştaymış.

Babamın amcası, amca çocukları Sabri, Şükrü ve ağabeyleri öldürülmüş. Yoksa babamın ağabeyi San o yaz evlenecekmiş. Onların isimleri abimlere verilmiş. Babamın ağabeyleri, dedemlerle sekiz dokuz kişi öldürülmüş. Kurtulan sadece babam. Amcasının karısı Tece ve kızı Saxe... Tece 1973'te öldü.

1938'i Bize Sürekli Anlatırlardı

Biz küçükken köyde 75-80 yaşındaki kadınlarla birlikte gıdıklara, kuzulara giderdik. Fate nine vardı, halamın kaynanası, bize anlatırdı. Eskiden Ermeniler daha fazlaydı 1915 öncesi tarih veremiyordu, Ermenilerin öldürüldüğü tarih diyordu. Şunu anlatıyordu, "Marangoz ustası, duvar ustası senin akrabandı, Ermeniydiler, İstanbul'a gittiler. O zaman katliamdan haberdar değillerdi." Hükümetin Ermenileri toplayıp Hozat'ta kayalıktan aşağı attığını söylüyorlardı. Bizim köyün Ermenilerinin genellikle İstanbul'a gittiklerini söylüyorlardı.

Zımek'te Çok Kilise Varmış

Dayım anlatırdı. Kiliseler çokmuş. Dayım (Hıdır Sarkis -y.n.) 1970'li yıllarda bizi ziyarete gelmişti bunları o zamanda anlatmıştı. Aleviler etkin olmadan önce Ermenilerin merkez köyüymüş, büyük kilisesi Vank'taymış (Zımek'in mezrası -y.n.). Yakın köylerle faytonlu gezmeler varmış, yakındaki büyük Ermeni köyü Rabat'tan bizim köye gelin getirip nikâh kıyıyorlarmış. Bizim köyde on iki tane kilise olduğu söyleniyordu. 1965 yılına kadar kiliselerden biri hâlâ sağlam duruyordu. Son yıkılanı bizim köylüler taşla-

rını evlerde kullanmak için yıktılar, tabii altın aramak için de temelleri kazdılar. Ama kalıntıları hâlâ duruyor, evlerde kullanılan taşlarda Ermenice yazı ve işaretler çoktur.

Dayımların Ermenice İsimleri Olduğunu Bilmiyordum

Anne tarafına gelince, biz kendimizi bilecek yaşa gelinceye kadar akrabalarımız hiç yoktu; hem baba hem de anne tarafından. Anne tarafından kalanlar yurtdışı ve İstanbul'a gitmişlerdi. Ben dayımı ilk olarak 14-15 yaşında gördüm, o da gelip iki üç gün kalıyordu. En son annemin vefatından sonra dayım Mehmet (Kework -y.n.)'le oturup konuştuk birbirimizi tanımaya çalıştık. Ne yazık ki o zamana kadar annem dahil teyzelerimin ve dayılarımın Ermenice isimlerini olduğunu bilmiyordum.

Annem pek anlatmazdı küçüklüğünü. Katliamdan sonra Uşak'a sürüldüğünde küçükmüş. Sanırım 5-6 yaşlarındaymış. Uşak'ta son bir iki yılını hatırlıyor, orada *Kuran* kursuna gitmelerini falan. Aftan (1947) sonra Dersim'e geri geldiklerinde 14 yaşlarındaymış...

O Topraklar Önceleri Dedemlerinmiş

Dedem (annemin babası) Bedo hakkında bizim köylüler şunu anlatırlardı: Çok saf bir adammış iyi niyetli ve çalışkanmış. Dedemlerin çok arazisi de yokmuş. Hâkimiyet Alevilere geçtiğinden marabalık yapıyorlarmış, ürün ağanınmış tabii. O topraklar önceleri dedemlerinmiş ama el konulmuş Ermeni oldukları için. Tek iki aile kalmış. Zaten ezbetleri (aşiretleri) yokmuş. Ermeni inancıyla yaşamıyorlar; tamamen Alevi inancına tabi olmuşlar. Kısaca bir nevi asimile olmuşlar. Yoksa orada yaşama imkânı vermezler. Kendini Alevi gibi görmek zorunda kalıyorlar; Pirleri varmış çıralık veriyorlarmış, Muharrem ayında oruçlarını tutuyorlarmış. Dedeme "Bedo Keş" diyorlarmış. Adı Bedros. Kısaltılmışı Bedo. Keş'te keşişin kısaltılması. Dedemin dedesi keşişmiş oradan kaynaklanıyor. Nasıl benim de dedeme Seyit Rıza zamanında "Polo" diyorlarmış...

Benim O An Allah İnancım Kayboldu

Bedros dedem '38'de nasıl kurtulmuş dersen; dedem Hozat'a gidip geliyormuş. Hozat'ta Sünni Türk ve Ermeni esnaf varmış. Bunlardan bazısı uyarıyor; asker hazırlık içinde Zımeklilere söyle üç dört gün köyden gitsinler. Barıx'a (köyün dağı) gitsinler orada saklansınlar yoksa öldürecekler. Sırf Ermeni değil hepsini... Dedem köylüleri topluyor söylüyor bunları tabii inanmıyorlar. Benim nenem de inanmıyor. Nenem otoriter biriymiş. Nenem dedeme kızıyor köylülere ne olursa bize de o olur, nenem çocukları yanına alıp (annem de kucağında) bir de 12-13 yaşlarında teyzemle beraber köylülerle yukarı (Hopik) çıkıyor. Tabii asker hepsini toplamış götürüyor. Dedem fırsatını bulup köyün aşağısındaki dereye iniyor gitmiyor yukarıya, öyle kurtuluyor. Sonradan iki oğlu kaçıyorlar dereye doğru giderken babalarıyla karşılaşıyorlar (Hıdır ve Mehmet). Anlatılanlara göre asker güçlü ve genç olanları bağlamışlar diğerleriyle beraber 6-7 kilometre yol yürüyerek Hopik'e gidiyorlar. Orada makineli tüfekler var ama bunlar bilmiyorlar, sessizlik oluyor. Hüseyin Kaya o anları şöyle anlattı: "Ama birden silah sesleriyle irkilmeye başladık, kaçışmalar başladı, mermiler o kadar şiddetliydi ki çocukları havada uçuruyordu ve benim o anda Allah inancım kayboldu diyebilirim. Allah varsa bu vahşet karşısında kendisini göstermesi gerekiyordu diye düşündüm ve uzun bir süre o inançla yaşadım."

Asker "İki Körü de Öldürün Gelin" Demiş

Olayın bir başka tanığı Gülşah Öncü'den dinlemiştim. Büyük teyzem 12-13 yaşlarındaymış; ya annem ya da Meryem teyzeme asker süngü vuracakken üzerine kapanmış, kucağına almış kurtarmış ama kendisi ölmüş. Annem de öyle kurtuluyor.

Askerler köylüleri toplayıp yukarı götürmüşler ya, subay askerlere soruyor köyde kimse kaldı mı, herkes burada mı diye, askerde iki tane yaşlı ve kör karı koca var diyor. Subay askerlere kızıyor, dövüyor gidin o iki körü de öldürün gelin diyor. Kör adam Mıste Bakuş adında köylüymüş,

gençken kör olmuş ama duyuları çok gelişmiş, sesle herkesi tanıyor, köy cevizlerini eliyle tanıyormuş. Askerler köye dönüyor ikisini de kapı önünde öldürüyorlar. Aynı şekilde dayım da bunu anlatmıştı. Bir de dayım katliam akşamı köye dönünce yaşlı başka (Hasan Yıldız'ın babası) birini görüyor kan öyle akmış ki çok şaşırmıştım yaz sıcağında nasıl akar böyle diye, dayımın aklından çıkmayan net karelerden biridir bu, bu kadar vahşetin olması nasıl olur insan düşünüyor o iki yaşlı körün öldürülmesi vahşetin ötesidir.

Askerlik Yaptım Gelip Bana Ne Yapacaklar

Annem pek bilmezdi ve anlatmazdı. Dedem köylülerle çok uğraşıyor, katliam olacak diye üç dört gün erzaklarınızı alın kaçın kurtulun diye.

Hasan Yıldız anlatıyor (şu an yaşıyor 95-100 yaşlarında '38'de 20'li yaşlarındaymış): "Köyde yumurta toplayıp Kırnik (Buzlupınar) köyü tarafındaki karakola yumurta götürüyordum, babamın komutanla arası iyiydi komutan bana para da veriyordu, karakol komutanı bana, babana söyle erzakını alıp iki üç gün kalmayın dedi, geldim söyledim kimse bana inanmadı. Köyde askerlik yapanlar vardı ama azdı, kendilerine güveniyorlardı ben de askerlik yaptım gelip bana ne yapacaklar diye, bunlar ağaları ve Ermenileri öldürürler bize bir şey yapmazlar diye çünkü fısıltı gazetesi de çokmuş, gerçekten bazı köylerde sadece ağaları öldürmüşler. Kırnik'te muhtar bu köyün ağası da, Piri de benim demiş asker de sadece onu vurmuş. Bizim köylülerde burada herkes ağa demişler (söylenti bu).

Devlet, Seyit Rıza'nın aşiretlerinde daha fazla katliam yapıyor, özellikle Xeç (Demirkapı) ve Zımek (Çığırlı)'de büyük katliam olmuş (bilinçli olarak), bir de Ovacık'ta Abasan aşiretine bağlı dokuz köyde aynı katliamlar oluyor. Katliam genelde oluyor ama asıl büyük olanı Hozat, Ovacık bölgesidir. Sadece Ermeni katliamı değildi yani askerin Ermeni korkusu yoktu, zaten pek Ermeni de kalmamıştı kalanlarda asimile olmuşlardı. Bizim köyde '38 öncesi beş altı tane Ermeni ailesi vardı."

Annemler Sürgüne Gönderiliyor

Annem anlatırdı; şey gibi korku film gibi, her köye bir aile veriyorlardı. Sürgüne giden Aleviler de vardı (ağalar)... Dayım anlatırdı Afyon'da kahvede bizim oradan bir ağa ile karşılaştım, hayatımda unutamayacağım bir şeydi çok mutlu olmuştum, onunla kucaklaşmam.

15 dönüme yakın arazi vermişler annemlere, annem 5-6 yaşlarındaymış, dayımlar inşaatlarda çalışıyorlarmış, Alevi olduklarını söylemiyorlar, Ermeni olduklarını kendilerinden dahi gizliyorlar. Sünni bir hayat yaşıyorlardı, uzun bir süre sonra dayımlar oralara, çevreye alışıyorlar... Af çıkınca dedem durmak istemiyor. "Ben kırmızı dağın suyunu özledim dönüyoruz" demiş. Dayımlar ısrar etmişler dönmeyelim diye ama dönmüşler. Dönmeselerdi Sünnileşip yaşarlardı; Afyon'da imkânlar varmış. Annem *Kuran* biliyordu; sürgünde *Kuran* kursuna gitmişler. Ben ortaokula giderken sureleri bilmiyordum annem anlatıyordu, ezbere biliyordu hâlâ, ben ilk annemden öğrenmiştim, annemlere öğretmişlerdi her şeyi. Bedo dedem ve dayım ayrı yerlerdeymişler önceleri... Annem o bölümü pek hatırlamıyordu.

Annem Dersim'e dönüşü pek önemsemiyordu, köyde pek tepki görmemiş. Dayılarım görmüşler. Annem çabuk adapte oluyor köye, dışlanma falan olmamış (ya da fark etmiyor), dayım dışlanmanın farkında Afyon'daki baskılardan dolayı çok bilenmiş bir Ermeni oluyor...

Dayım anlatırdı, "annenle baban evlenmişler haberim olmadan, onları öldürmeyi düşünmüştüm, çok kinlenmiştim."

Döndüklerinde annem 14-15 yaşlarında genç kızmış. Yine dayım anlatırdı, "döndükten sonra para yok pul yok, annenleri köye bırakıp biz çalışmaya gittik." Mehmet dayım uzun bir süre köye dönmüyor. Annem 1952-1953'te evleniyor. Evlendiğinde Bedo dedem yaşıyor. En büyüğümüz Şükrü abimin doğumunu görüyor, köydeymiş yani daha. Dedem evlenmeye karşı çıkmıyor, yalnızca Mehmet dayım karşı çıkıyor (o da, o an orada değil).

Annem babamı severek mi evlenmiş? Bunu anneme sormuştum, şunu söylüyordu, "sevgi mi, aşk mı bilmiyorum aynı yaştaydık." Bir gün Bedo babama yemek götürürken babanla karşılaştım, havadan sudan sohbet ettik, tabii baban bana takılmış benim haberim yok bundan, bu arada köylüler bizi görüyor, akşam olunca Hıdır abim bana kızdı, üzerimdeki örtüyü alıp fırlattı. Ben de dereye doğru kaçtım, ağladım durdum, ortada bir şey yoktu. Biz de bir şey konuşmadık. Bu arada ben de köyün altındaki cevizin üzerinde uyuyakalmışım. Köylülerde Elif intihar etti diye dereleri aramaya başlamışlar, uyandığımda her tarafta sesler geliyordu; gençti, güzeldi vb konuşmalar duydum, Hıde Pole'ye de yazık oldu; kadın kendini nereye attı diye. Akşama doğru çok yakın dostumuz olan kirvemiz Veysi ve arkadaşı benim karşımda oturdular. Veysi kirve beni gördü ama görmemiş gibi davrandı, sonra gelip beni aşağıya indirdi. Bu olay olunca herkes tamam dedi ismimiz çıktı, baban bana ayna ve tarak getirdi. Sonra biraz başlık parası; evlendik işte. Bu olay olmasaydı belki evlenmeyecektik.

Babanın ailesinden kimse kalmamıştı. Sadece amcasının karısı (Tece) ve kızı vardı. O da evlenmemize ilk başta karşı çıkıyordu. Başka birisini bulmuş babana, onunla evlendirecekmiş ama olmamış. Babam annemi seviyormuş. Evlendiklerinde Hıdır dayım köyde, Mehmet dayım köyde değilmiş. Meryem teyzem karşı değilmiş, o da köyden birini seviyormuş. Dedem de karşı çıkmamış.

Annemle babamın araları gayet iyiydi, sadece yanlarında kalan Tece kaynanalık yapıyordu, tabii normal bir şekilde Ermeni olduğu için değil. Annemin Ermenilikten dolayı köyde yaşadığı bir olumsuzluk yoktur.

Alevi Olduğum İçin Daha Çok Baskı Gördüm

Bizler küçükken kavga ederken bize Ermeni dölü dediklerinde onu küfür kabul ederdik. Ailemizin bir tarafının Ermeni olduğunu biliyorduk ama bilinçli değildik, kendimizi Ermeni görmüyorduk. Bu olayları evde anlatmazdık...

Üniversiteden arkadaşlar bana hep "Muratyan" derlerdi, bunun için hiç gocunmadım. Ben Alevi olduğum için daha çok baskı gördüm. Yatılı okurken, askeri okullar giriş belgeleri geldi bende aldım askeri liseye girecem diye ama edebiyat hocam (Alevi kökenliydi) Murat girme dedi askeriyeye almazlar, Tuncelilisin ve Alevisin diye ve bunun gibi daha bir sürü olay...

Ermenilik nedeniyle hiç baskı görmedim yaşadığımız bölgede Ermeni olmak daha ayrıcalıklıydı; sol bir çevre olmasından dolayı herhalde...

Heso Sen Hiç Allah'tan Korkmuyor musun? Allah'ın Evinden Niye Taş Alıyorsun?

Bedo dedem nasıl öldü? Annemin söylediğine göre; Elazığ'a gelmiş "çocuklarımın yanına gidecem" diye trene binip Adana'ya mı, İstanbul'a mı gidecekmiş trene binerken görenler var ondan sonra kimse bilmiyor, bir daha haber alınamıyor. Dayımlar sonra çok arıyorlar ama bulamıyorlar.

Meryem teyzemin söylediğine göre 1952-53'lerde hâlâ sağlam olan kilise taşları sökülüp evlerde kullanıyorlar. Hese İsmail (Hasan Yıldız) eşekle taşları taşıyordu, ben bir gün gittim dedim "Heso sen hiç Allah'tan korkmuyor musun? Allah'ın evinden niye taş alıyorsun?" diye... Heso bir daha taş getirmedi. Babaları, dedelerinin yaptıkları, ibadet ettikleri kiliseler yıkılıyor, demek dedem de kahroluyordur.

Dayım Kız Kardeşinin Bir Aleviyle Evlenmesini İstememiş

Mehmet dayım annemle babamın evliliğine karşıymış. Kız kardeşinin bir Aleviyle evlenmesini istememiş. Bundan dolayı annemle otuz yıl hiç konuşmamış, görüşmemiş. Ta ki Hıdır dayım vefat ettiğinde annem Almanya'ya gidip orada görüşüne kadar... Biz hepimiz durumu kabullenmiştik. Annem dayılarımı daima soruyordu; gelip gidenlerden bilgi alıyordu. Ben de küçükken "keşke amcalarım, dayılarım, teyzelerim olsaydı" diye

düşünmüşümdür. Çünkü hiç akrabamız yoktu. Annem de babam da kimsesizdi; biz iyice kimsesizdik...

Mehmet dayım bizi çok farklı düşünmüş hep; 1950-60'ların köyü gibi düşünmüş. Dayımı iyi gördüm; kimliğini biliyor, Ermenice isimlerini keşke burada iken kullanabilselerdi, kimliklerine sahip çıkmış, biraz olsa da milliyetçiliği var. Mehmet dayımın oğlu Ermeni olmayan biriyle evlenmiş diye onunla da konuşmamış. Hâlâ da daima illaki Ermeni olsun diyor.

Annem, dayılarım Ermeni ama ben de Ermeni duygusu, duyarlılığı yok, hiç yaşamadım... Çevremde hiç Ermeni yoktu. Günlük sosyal yaşamımızda din baskısı oldu, ırk baskısı olmadı. Duyarlıysan baskı oluyor...

Ermeni inanç merkezlerini geri getiremeyiz ama keşke yıkılmasaydı, köylülerin lafıyla güzel mimarisi vardı, yıkılmasaydı şimdi turistler gelirdi... Abimler kilisede oyun falan oynuyorlarmış.

Annemde hiç Ermenilik kalmamıştı; ruhen tamamen Alevi olmuştu. Bütün duaları Alevi inancındaydı...

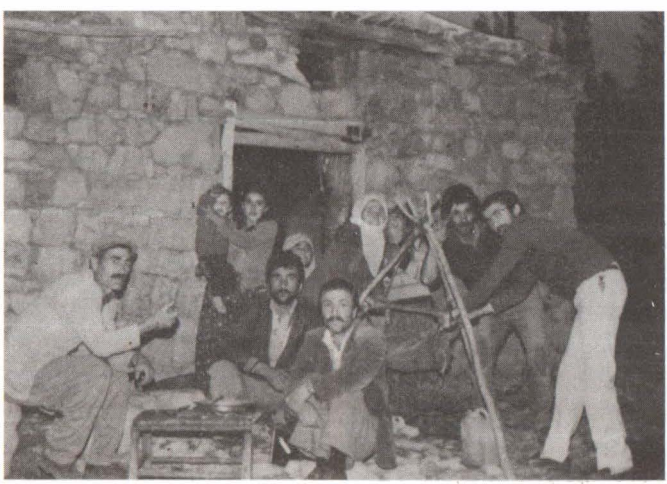

Çuhar (Elif Er)

Murat Er ve ailesi

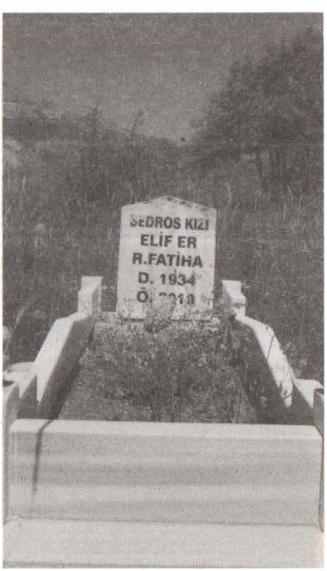
Çuhar ailesi ve akrabalarıyla (Zımek)

Çuhar kızlarıyla

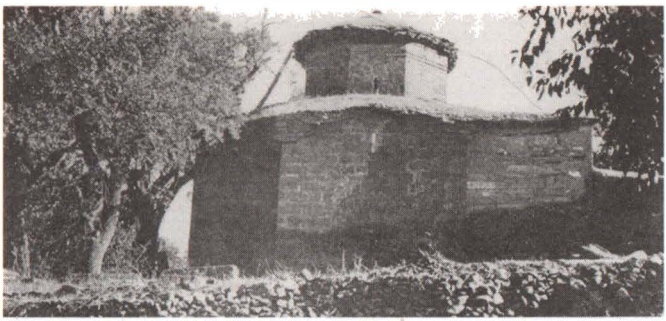
Çuhar ve eşi Hıdır Er

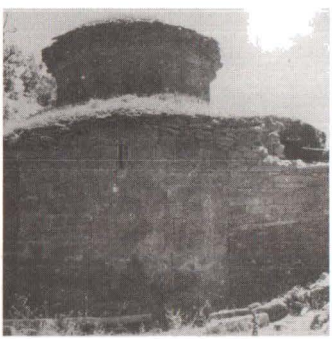

Çuhar'ın mezarı
"Bedros kızı Elif Er" (Zımek)

ALTINCI BÖLÜM

Vank ve Keşiş

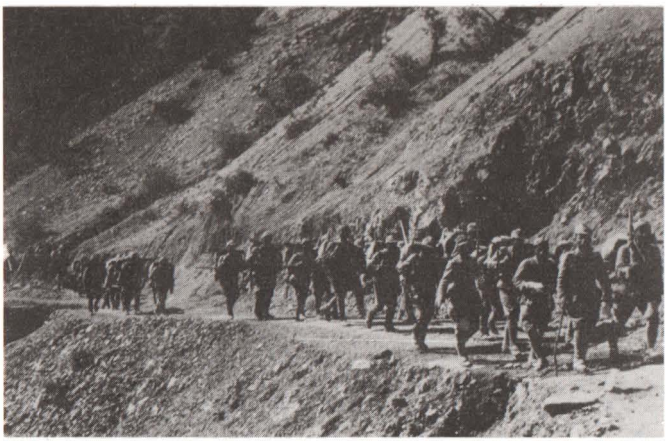

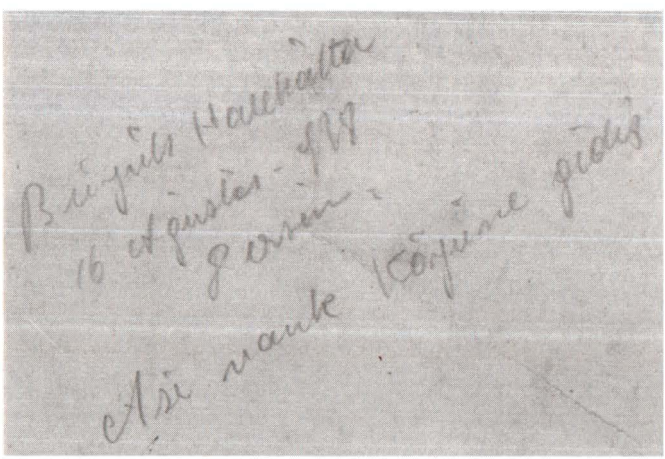

1937 yılında bombalamadan sonra Surp Garabet Manastırı

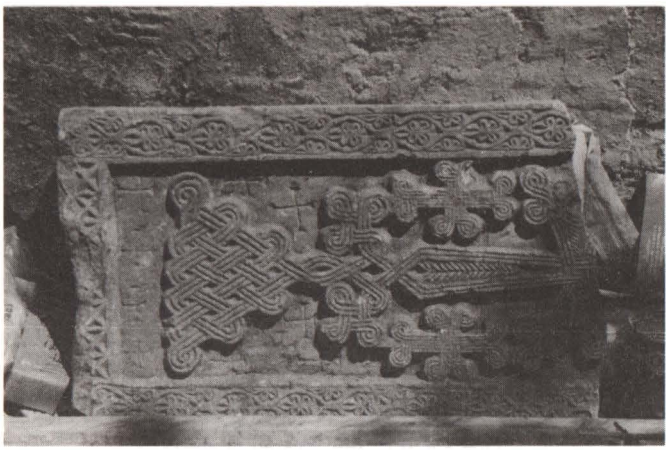

1938 yılında bombalanıp tamamen yıkıldıktan sonra
Surp Garabet Manastırı

"Büyük Harekâtta. 16 Ağustos-1938-Dersim-Asi Vank Köyüne Gidiş"

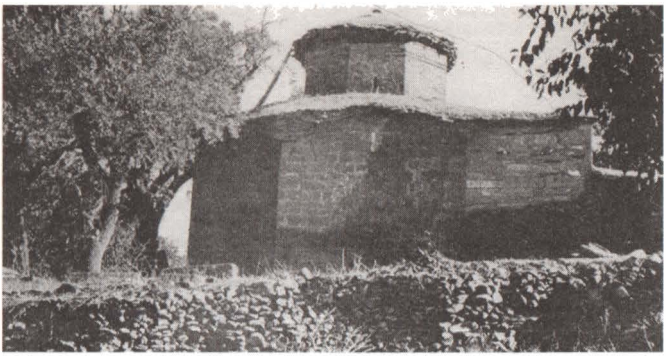
Vank kilisesine ait taş

Viran edilmiş Vank köyünden görüntü

Vank'ta kiliseye ait haçlı taş

Halvori Surp Garabed Manastırının bu fotoğrafı 1911 yılında İngiliz L. Molyneux-Seel tarafından çekilmiş

Halvorî Surp Garabed Vankı

Dersim'de 1915 Tertelesi'nden sonra da kurumsal varlığını sürdüren ve ibadet edilebilen tek yer Halvori köyü yakınlarındaki tarihi Surp Garabed Vankı (Aziz Garabed Manastırı)'dır. Burası sadece Hıristiyanlar için değil Kızılbaşlar için de kutsal bir mekândı. Dersimli Kızılbaşlar bu kutsal mekâna "Ocağe İmamsen" (İmam Hüseyin'in Ocağı) derlerdi. Ne var ki her iki inancın ortak mekânı bir daha kullanılmamak üzere 1937-38 Tertelesi'nde bombalanarak yıkılır. Keşiş Ailesi ve Hıristiyan topluluk katledilir...

Vank'a dair kaynaklardan Hovsep Hayreni'nin derlemelerinden kısa bir bölüm aktaralım.

Halvori Vank'ı (Dersimliler, Vank, Vanke Karabas derler buraya) Ermeni kaynaklarında önemle bahsedilen bir manastır. Kuruluş tarihi net olarak bilinmemekle birlikte bu Vank'ın Dersim'deki en eski manastırlardan biri olduğu

sanılıyor. K. Halaçyan Ermenistan'da Hıristiyanlığın ilan edilmesiyle beraber inşa edilen ilk kilise ve manastırlar arasında sayıyor bunu. Kral Dırtad ve Aziz Krikor Lusavoriç gözetiminde yaptırılmış olabileceği yazılmaktadır. Vank'a ismini veren Halvori köyünün de çok eski bir yerleşim yeri olduğu belirtiliyor. Halvori ismine eski Ermenice elyazmalarında "Halvorek'' ya da "Alevorik'' şeklinde rastlanıyor. İri taneli, seçkin ve dayanıklı bir tür beyaz üzüm çeşidi...

Vank'ın bulunduğu yer, ismini aldığı Halvori köyünün kuzeydoğusunda, Munzur çayının batı yakasında vadiye hâkim bir yükselti olarak tasvir ediliyor. Daha kuzeydeki Dujik Dağı (Sultan Baba Dağı) ile karşı karşıya düşen bu dağlık mevki Dersim'in en sık ormanlık alanlarından biri sayılıyor. Günümüzde "Milli Park" diye tanımlanan Munzur Vadisi kapsamında yer alıyor.

XIX. yüzyıl sonlarında burayı ziyaret eden Ermeni gezgin Antranik, Halvori köyünden Surp Garabed Vankı'na giden yolu ve bu tarihi manastırın yapısını, oradaki yaşamı şöyle tasvir ediyor:

"Halvori, Munzur suyunun akış istikametinde sağ yakasına düşen küçük bir düzlükte kurulu elli beş, altmış evden oluşan Ermeni-Kürt karışık nüfuslu bir köydü. Orman kaplı yüksek dağlarla, cevizlik ve meyve ağaçlarıyla çevriliydi. Köyün evleri ve sokakları bu dağ dünyasının mahrumiyet koşullarına kıyasla oldukça temiz, bakımlı ve zevkle döşeliydi.

"Köyden Surp Garabed Vankı'na doğru yola koyulduk. Bir çeyrek saat kuzeye doğru yürüyüp Munzur suyu kenarına ulaştık. Buradan Vank'a kadar çıkışı üç saat süren korkunç bir vadi başlıyordu. İki tarafında bakir ormanlarla kaplı dağların yükseldiği vadi içinde müthiş bir uğultuyla akıyordu Munzur suyu...

Buradan dik yukarı dört yüz elli, beş yüz ayak yükseldik. Vank'a götüren dağ yolu geçit vermeyen kayaların kertik kertik kazılıp merdiven haline getirilmesiyle oluşturulmuş ve adına "Ecel Beşiği" denilen çok zorlu

bir yoldu. Hayli yükseldikten sonra ulaşılan Vank, dağın yamacındaki küçük ve güzel bir düzlük üzerinde kuruluydu. Onu çevreleyen yirmi beş, otuz ev vardı. Karanlık ve uğultulu vadi burada bitiyor, karşımıza Dujik Baba ve çevresinin görkemli manzarası çıkıyordu. Dört yanda yükselen yeşil dağların çiçekli yamaçlarında dağınık köy ve mezralar beliriyordu.

Vank'ı çevreleyen köye girdik. Birkaç dar sokaktan geçerek Vank'ın dış kapısına ulaştık. Kemer biçimindeki o şaheser kapıdan içeri girdik. Vank'ın komunu ve marakını sağ yanda bırakarak, kapalı kaviti geçtik. Tahta merdivenlerle Vanahayr'ın (Vank yöneticisinin) odasına çıktık. Der Boğos'un yaşadığı bu oda şark tipi güzel halı ve keçelerle döşeliydi. Pencereleri Munzur'a ve bizi getiren yola bakıyordu. Bir tarafında meşe odunlarının yandığı taş ocak, onun iki yanında bir çift terek ve içlerinde eski yeni ciltli kitaplar diziliydi. Duvarlarda asılı seçkin silahların altın ve gümüş işlemeleri ocaktan yansıyan yalım alevlerin ışığıyla büyüleyici biçimde parıldıyor ve izleyen gözleri kamaştırıyordu.

Cumartesi akşamıydı, kilisede ayine katılacaktık. Vanahayr'ın öncülüğünde aşağı avluya indik, birkaç dar ve karanlık geçitten içyapının kapısına ulaştık. Kilisenin bir giriş bölümü vardı, sıradan pazar ayinlerinin yapıldığı. Buradan güzel bir taş kapıyla daha önemli günlere ve bayram ayinlerine mahsus ana yapıya geçtik. Kilisenin içi pek büyük değildi. Kuzey kısmında süslü bir horanı ve her yanda göze çarpan altın gümüş haçlar ve çeşitli kutsal eşyalar mevcuttu. Horanın bir yanındaki dolap düzensiz tıkıştırılmış elyazması kâğıt ve parşömenlerle doluydu.

Vanahayr Der Boğos Kahana ile zangoçluk görevi yapan kardeşi, dağlı insanlara mahsus kaba ve gür sesleriyle Dersimli Kürtlerin "Lauk"una uydurulmuş bozuk bir makam altında Luys Zıvart ilahisini söylediler. Yalnız makamı değil sözleri de kendi dağlı şiveleriyle bezenmişti. Ayin bitip Vanahayr'ın odasına döndüğümüzde onun nerede eğitim gördüğünü ve nasıl keşiş tayin edildiğini

sordum. Cevap olarak anlattı ki; kendisi küçükken burada zengin bir manastır birliği varmış. Başında "arkepiskopos" (oldukça üst dereceli yönetici) bulunuyormuş. Ona bağlı birkaç "episkopos", çok sayıda "vartabed" ve "sargavak"lar varmış. Kendisi onların yanında okuma yazma öğrenmiş. Ama yaşlılar ölüp bir kısmı da buradan göçünce manastır birliği dağılmış. Yeni din adamları yetişmediği için Vank sahipsiz ve bakımsız kalmış. En son Vank'ı yöneten Vartabed ölünce geride görevi devralacak eğitimli kimse kalmamış. Köy halkı kendisini Elazığ'a göndermiş, orada Hagopos Episkopos Cıknavoryan tarafından Halvori Vankı'nı yönetecek kahana olarak tayin edilmiş" (Antranik, *Dersim Seyahatname*, Çev. Payline Tomasyan, Aras Yay., 2012, s. 89-97).

Halvori Vank'ı hakkında Hampartsum Kasparyan'ın da aktardığı bilgiler var. O kendi memleketi Çemişgezek'in Uşpak mahallesinde yaşayan din adamı Der Manuel'in 1870'li yıllarda Halvori'den gelmiş olduğunu belirtiyor. Onun oğlu Ğazar'ın betimlemeleriyle Vank'ın içini dışını tanıtıyor. Vank'ın bir duvarının kısmen yıkık olduğunu ve bunun 1850'lerde Vank'ı yöneten Der Manuel'in babası Xosrov Vartabed tarafından bilinçli olarak yıkılmış olduğunu ileri sürüyor. Sebep olarak Vank'ın hayvanları ile muhtelif eşyalarının iki kere Kürtler tarafından çalındığını fakat Vank'ın "kudretini" göstermediğini, Vartabed'in Kürtleri korkutmak için bu yola başvurduğunu, böylece hırsızlığın önünü aldığını anlatıyor (H. Kasparyan, Çemişgezek ve Köyleri, s. 49).

Der Manuelyanlar Hakkında

1850'lerde manastır yöneticisi olan Xosrov Vartabed,* unvanından anlaşılacağı üzere keşiş değil, rahiptir. Onun oğlu Der Manuel ise Kahana** olarak Halvori'de ma-

* Vartabed: Vaaz verme yetkinliğine sahip, asa taşıyan ve daha üst derecelere çıkması mümkün olan din adamı, rahip. Normalde rahip sınıfından olanlar evlenmez ancak burada kuralın bozulduğunu görüyoruz.

** Kahana: Evlenip aile kurması serbest fakat rütbe alması mümkün olmayan din adamı, keşiş ya da papaz.

nastır yönetimini devralmış ve 1870 civarında ailesiyle Çemişgezek'in Üçbeg mahallesine göç ederek orada görev sürdürmüştür. Daha sonra bu aileden olanlar Der Manuelyan soy ismiyle anılır. 1878'de bölgeyi gezen Rahip Karekin Sırvantsdyants, "Toros Ahpar Ermenistan Yolcusu" isimli eserinde bir vesileyle Der Manuel'den söz eder. Çemişgezek'ten Akrag'ın Garmırag Surp Nişan Vankı'na gidecekken bölgede Diyap Ağa güçlerine karşı askeri hareketlilik başlamış. Çevresindekiler yolların tehlikeli olacağını söyleyerek kendisini caydırmak istemiş. Gitmekte ısrarlı olan rahip Üçbeg mahallesinde papazlık yapan Der Manuel'i yanına almış. Onun çocukluğundan beri hayatını Dersim dağlarında, Halvori'deki Surp Garabed Manastırı'nda geçirdiğinden dolayı yolları ve güvenli geçiş yerlerini bildiğini anlatıyor.*

Aynı eserde K. Sırvantsdyants'ın Halvori Surp Garabed Vankı'na da kısa bir değinmesi var. Orada Der Manuel'den sonraki yöneticiyi şöyle konu ediyor:

"Manastırda uzun süreden beri ikamet etmekte olan Ermeni aile manastır topraklarını sürüyor ve babadan oğula geçen bir sistemle içlerinden biri rahip ya da papaz olarak manastır yöneticiliğini üstleniyor. Benim zamanımda bu görevi Boğos Kahana yürütmekte idi.** Ailenin üye sayısı 65. Manastırın ağası Seyid İbrahim'e her yıl elli kile buğday veriyorlar.***

Yaklaşık on yıl sonra bölgeyi gezen Antranik de kendi *Dersim Seyahatname* isimli eserinde Halvori Vank'ı yöneten kişi olarak Der Boğos Kahana'dan söz ediyor. Ondan sonrası muğlak kalmakta. 1915-16'da Levon Lüleciyan'ın gördüğü fakat isimsiz olarak bahsettiği papaz büyük ihtimalle Der Boğos'un ailesindendir.**** Lüleciyan onun

* Bkz: Arsen Yarman, *Palu-Harput 1878*, 2. cilt, s. 463.

** Kitabın Türkçe çevirisinde bu isim atlanmış, sadece "Papaz" geçmiş. Ermenice orijinalinde Boğos Kahana (yani Papaz Boğos) yazılı.

*** A.g.e., s. 487.

**** Lüleciyan'ın yazdıklarını başkalarının aktardıkları kadarıyla görebiliyoruz. Dolayısıyla onun isim zikretmediğinden emin değiliz. Bunu da ilerde mümkün olursa orijinalinden kontrol etmekte, bakmakta fayda var.

okuryazar bile olmadığını, sözlü ezberinden ayin yaptığını söylüyor. Ama Antranik'in tanıklık ettiği Der Boğos biraz zorlanarak da olsa *İncil* okumaktadır. O kendisine diyor ki "Ben ölürsem manastır yöneticiliği halen zangoçluk işlevini yürüten küçük kardeşime kalır çünkü ondan daha iyisini yapabilecek kimsemiz de yok".

Halvori Vankı'nın yapımıyla ilgili bir de efsane mevcuttur. Buna göre ilk Hıristiyan azizlerden Surp Garabed Kayseri'de Herovtes'in emriyle kellesi vurularak öldürülünce, müritleri onun başını olay yerinde gömer, vücudunu ise bir katırın sırtına bağlayıp uzaklara sürerler, katır nerede yorulup durursa orada gömmek üzere. Uzun bir yol aldıktan sonra katır Halvori Vank'ın bulunduğu yerde çöker. Takipçileri Aziz'in naaşını indirmek için yekinince katır yeniden ayağa kalkıp koşmaya başlar. Fakat onlar bu kısa istirahatin Allah tarafından verilmiş bir mesaj olduğuna inanarak Aziz'in sağ kolunu keser ve orada gömerler. Vücudu taşımaya devam eden katır nihai olarak Muş'ta ünlü Surp Garabed Manastırı'nın bulunduğu yerde yorulup çöker. Vücudunu da burada gömerler. Böylece Aziz'in başı Kayseri'de, sağ kolu Dersim'de, vücudu ise Muş'ta defnedilmiş olur ve her üç defin yerine birer kilise inşa edilip her birine de Aziz'in ismi verilir.*

Bu efsane uyarınca Dersim'de Halvori Surp Garabed Vank'ını ziyaret eden Ermeniler orada Surp Garabed'in sağ kolunun gömülü olduğuna inanırken, Alevi Kürtler ise bir o kadar kutsal bildikleri bu manastırın içinde İmam Hüseyin'in bir parmağının saklı olduğuna inanmışlardır. Bunu M. Kalman'ın Türkçe araştırmasında okuyoruz:

"Surp Garabed Vank'ı Alevi Kürtlerince de kutsaldı. Çünkü Ermeniler, manastırda Hazreti Ali'nin çocuklarından Kerbela'da öldürülen Hüseyin'in ortaparmağının uç kısmının bulunduğunu söyleyerek altı çeşit renkli, üzeri özel bir koruyucuyla –mumya gibi– korunan bu kemik parçası aracılığıyla manastırlarının kutsal bir yer olarak görülmesini sağlamışlardır... Hangi Ermeni bunu

* Taparagan, *Hayrenik* aylık dergi, Ekim 1931.

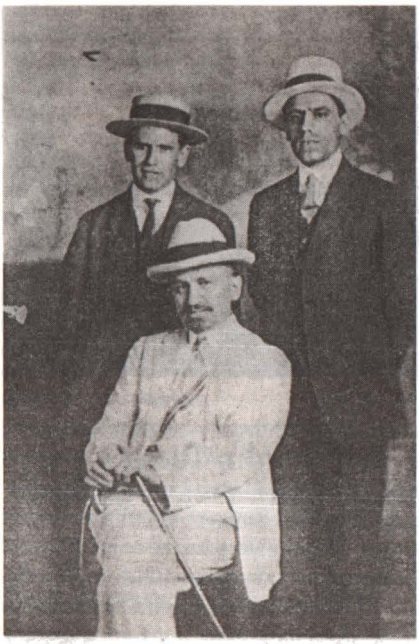
düşünmüşse son derece akıllıcaymış. Halk kutsal olarak bildiği yerlere dokunmuyor."*

Halvori'de yazılmış elyazması eserlerden yalnız birkaçı değişik bölgelerde bulunup kayıtlara geçirilebilmiş. Bunlarda Halvori Vankı'nın ismi yer yer Barvakrag olarak da geçiyor. İkisi birlikte ya da biri ötekinin yerine ama daima Surp Garabed eşliğinde anılıyor. Sözü edilen eserler şunlar:

a) Asdvadzadur isimli tıbir eliyle 1421'de yazılmış *Kantsaran yev Dağaran* (Tasavvuf türünden seçme yazı ve şiirler). Buradan bilinmeyen bir tarihte Sivas'ın Surp Nişan Vank'ına götürülmüş ve orada korunmuş.
b) Sarkis Apeğa tarafından 1419'da yazılmış ve uzunca hatıra notları eklenmiş *Harants Vark* başlıklı eser; Erivan'daki Elyazmaları Müzesi'nde korunuyor.
c) Garabed Hayrabet eliyle 1454 tarihinde yazılmış *İncil*. Hatıra notunda Halvori Surp Garabed Vankı'nın o günkü ruhani birliği hakkında bilgi veriyor; sargavak, tıbir ve hizmetkârlarıyla beraber elli kişilik bir mevcut gösteriyor. Söz konusu *İncil* buradan Mazgirt'in Göktepe köyündeki kiliseye aktarılmış ve orada K. Vartabed Sırvantsdiants tarafından bulunup kayıtlara geçirilmiş.**

* M. Kalman, *Belge ve Tanıklarıyla Dersim Direnişleri*, s. 68.

** H. Kasparyan, *Çemişgezek ve Köyleri*, s. 50-51. Aktaran H. Hayreni, Ermeni Kırımları ve Dersim, http://www.oragora.com/cgi/forum1610.cgi?numforum=16102&th=1&nbpage=3&sortmg=40&thread=195&trimv=4&champ=&read=225-223&session=48.

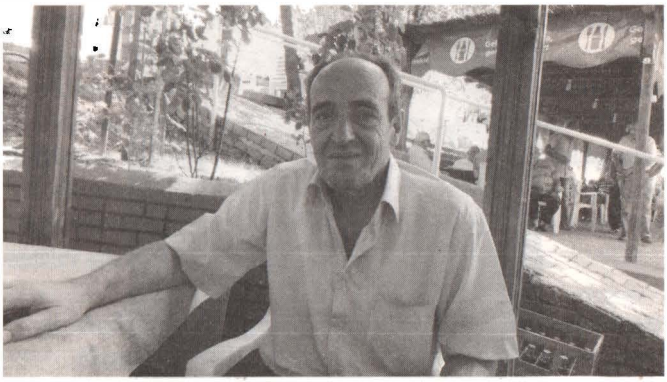

73 Մանուէլ Տէր Մանուէլեան եղբայրներուն հետ

69 Ղ. Տէր Մանուէլեանի 80ամեակի առթիւ խմբանկարը

Der Manuelyan kardeşler

Aydın Turan

Vank'ın yıkılmış ve talan edilmiş halini ilk gördüğümde çok üzülmüştüm. Devletin zihniyeti ve burayı neden yıktığını biliyordum. Yine de beklentim, birkaç metre yüksekliğinde duvarları veya ciddi bir kalıntı ile karşılaşabileceğim yönündeydi. Ne yazık ki kötünün kötüsü bir tablo ile karşılaştım. En kötüsü de bu berbat tablonun oluşmasında bazı Dersimlilerin rol oynamasıydı.

Define aramak, aslında eski tarih ve kültür varlıklarını yok etmek demekti. Eski halklara, kültürlere ait sembolleri yok etmek ve geride bir iz bırakmamak...

Bu nedenle define avcılığının devlet tarafından dolaylı olarak teşvik edildiğini düşünürüm. Halvori Surp Garabed Manastırı'nın kazılması öyküsünü dinleyince bir yanıyla bu düşüncemi korurken, diğer yandan da kendi tarihsel, kültürel ve toplumsal değerlerine yabancılaşmış mülkiyet düşkünü kişilerin bunda oynadığı rolü daha da berrak biçimde görmüş oldum.

Zaten yıkılmış manastırın kazılması ve izlerinin silinmesi sürecinde doğrudan yer alan Aydın Turan ve diğer Dersimlilerin her biri aynı zamanda Alevi inançlarına bağlı kişiler olarak bilinir. Ancak gerek değerlerine yabancılaşma ve ekonomik çıkarları nedeniyle aslında kendileri içinde "kutsal mekân" olan bu kiliseyi kazımaları inanç ve çıkar ilişkisi bakımından çarpıcı bir durumdur.

"Hıristiyanların ibadet mekânı" deyip önemsiz gördüklerini varsayalım. Peki "ocağa İmamsen" (İmam Hüseyin'in ocağı) olarak da bilinen bu mekânın Aleviler tarafından bu kadar hoyratça yok edilmesi hem yok edenler açısından hem de buna göz yumanlar açısından hangi gerekçelerle açıklanabilir?
Aydın Turan'ın kültürel ve inançsal kıyımda oynadığı rolü samimi bir biçimde itiraf etmesi kişisel olarak bir özeleştiri olarak görülebilir. Dersimlilerin bir kısmının bu tür haksızlıklara ve talancı anlayışlara karşı etkili bir tavır almamış olması onların da "suçta ortağı" oldukları anlamına gelmez mi?
Görülüyor ki Ermeni halkının zenginliklerinde gözü olan ve onları bu nedenle tasfiye eden sadece İslamist ve Türkçü zihniyet değilmiş. Anlaşılıyor ki, mülkiyetçi, talancı zihniyetin dini, imanı, milleti, ulusu yokmuş...
Keşiş'in Torunları araştırması boyunca "kilisenin kıymetli eşyaları" üzerine hem Ermenilerden hem de Alevilerden çok öykü dinledik. Kilisede varolan kıymetli eşyaların devletin dışında kimler tarafından alındığı meselesi hâlâ güncelliğini koruyor. Birbirinden şüphelenen torunlar olduğu gibi, yıllar sonra Vank'ı ziyarete gelen Keşiş Ailesi mensupları hakkında Dersimlilerin değişik iddialarını ve anlatımlarını dinledik.
"Kilisenin kıymetli eşyaları" öylesine sağlıksız bir ruh hali oluşturmuş ki, Vank'ın Çocukları *isimli belgesel filmimizi çekerken köylüler kendi aralarında, bizim aslında film çekmediğimizi, altınların yerini tespit etmeye çalıştığımızı ve sonra da gelip onları çıkarıp götüreceğimizi düşünerek, bizi engellemek veya çıkarırsak ortak olmak için nöbet tuttuklarını öğrendik.*
Oysa sözü edilen kıymetli eşyaların önemli kısmına 1937 yılında devlet tarafından el konularak Sey Rıza'nın Elazığ'daki yargılanmasında aleyhte delil olarak kullanıldığını dönemin gazetelerinden okuyoruz. Daha sonra bu eşyaların Ankara da kurulu olan Polis Enstitüsü Müzesi'nde sergilendiği bilgisini yine aynı gazetelerde görüyoruz (Ekte).
Aydın Turan'ın anlatımlarından ilk kazı sürecine (1981) kadar Vank'ın duvarlarının tamamen yıkılmadığı ve temellerinin henüz kazılmadığını; dolayısıyla köylülerin 1937-38 devletin Vank'ı yıkmasından sonra oraya özel bir zarar vermediklerini, hatta "günahtır" deyip kurumuş ağaç dallarını bile alıp yakmadıklarını ve kiliseyi koruduklarını görüyoruz. Birincisi Keşiş Ailesini tanıyan ve kiliseyi "kutsal mekân" olarak gören insanların henüz yaşıyor olması, ikincisi ise Vank'ta "kilisenin sahibi" olarak bilinen Ermeni Varte'nin (Haydar Şahin anlatımı...) henüz yaşıyor

olması... Varte öldükten sonra kilise tamamen sahipsiz kalıyor. Burada dikkat çeken nokta kazı yapan ve Vank'ı en fazla yıkıma uğratanların Vank'ın dışından gelen Dersimliler olması. Ve bu kazıların ağır iş makinesi kullanılarak "devlet izni"yle yapılmış olması ise düşündürücü bir başka noktadır. Daha önce (1981) "tarihi eserdir" gerekçesiyle durdurulan kilise kazısı 2000 yılında tekrar "devlet izni"yle yapılıyor. Yaklaşık 400 metre karelik alan 9-10 metre derine inilerek hoyratça kazılarak kiliseye ait hiçbir iz bırakılmıyor. Oradaki tanıklar olmasa talan edilmiş o mekânın bir kilise yeri olduğu bile anlaşılamayacak...

Aydın Turan'ın geç de olsa yanlışının farkında olması ve samimi biçimde özeleştiri vermesini önemli buldum.

Bu Dersimlilerin de bu konularda kendileriyle yüzleşmelerine vesile olsun isterim.

Bir noktayı belirtmekte yarar var, Vank'ın kazılmasında yer alan Aydın Turan ile bu sürece doğrudan tanıklık eden Haydar Şahin'in anlatımlarında esasta örtüşme var. Ancak yer yer birbirini doğrulamayan yanlar olduğunu da görüyoruz. Bunun da doğal olduğunu düşünüyorum. Zira Aydın Turan bir "defineci" Haydar Şahin ise kendi yaşam alanına müdahale edilmiş veya mecburen bu duruma dahil edilmiş biri olarak anlatıyorlar.

Aydın Turan

Dersim, Temmuz 2015

1954 yılında Pertek Dere nahiyesinde doğdum.

1981 yılında Tunceli'de pastacılık yapıyordum. 26 yaşındaydım.

Benim hazineyle mazineyle bir ilgim yoktu. Bir gün Seyit Rıza'nın torunu Polat (Ali Rıza Polat -y.n.) ile "Balcı Efo" (akrabam) pastanemde kahvaltı yaptılar.

"Seyit Rıza'nın Torunuyum..."

Efo dedi ki "yeğenim sende araba var mı?" "Var" dedim. "Bizi bir yere bırakır mısın?" dedi. Dedim "olur". Arabama bindiler, "Kavun köyüne gideceğiz" dediler. Kavun'a gittik, Kavun'u geçtik. Kaleiçi diye bir yere gittik.

Haydar Koç'un evinin yanına arabayı park ettik. Oradan yaklaşık on beş dakika yürüdük. Orada ellerinde iki tane çubuk gibi bir aletle bir şeyler arıyorlar. Ben o zaman o çubukların ne olduğunu da bilmiyorum.

Derken beş altı kişilik başka bir grupla ile karşılaştık. Bunların içinde yaşlı bir kadın vardı. Birbiri ile selamlaştılar, hal hatır sordular. "Ben Seyit Rıza'nın torunu Polat" deyince, o yaşlı kadın eğildi bunun eline... Kadın "siz ne arıyorsunuz burada" falan konuşmalar oldu. Onlar da bir şeyler arıyorlar. Yanındakiler Mazgirtli. Sadece kadınla bir erkek yabancı...

"Keşiş'in Geliniyim..."

Kadın "ben Keşiş'in geliniyim" dedi. Kadının adını hatırlamıyorum. Kadın beyaz saçlı, gözlüklü tahminen 70-75, yanındaki adam da 60-65 yaşlarındaydı. Yanılmıyorsam bunlar Konya'ya gitmişler. Oradan da İzmir'e mi yerleşmişler?!

Tabii bunlar o kadınla erkeği, kafileden aldılar. "Sen ne arıyorsun burada?" dediler. Kadın dedi ki "1937'de bizi kırmaya başladılar. Biz o zaman üç katır altın yükledik. Gece geldik burada Ali Koç'a sığındık; otuz, otuz beş kişi civarında bir topluluğuz. Sabah oldu, Ali Koç "ya ben, Mazgirt'e gidem gelem" dedi. Mazgirt'e gitti, öğleden sonra döndü. Dedi ki "kardeşim devlet sizi gördüğü yerde vuracak. En iyisi siz geceyi bekleyin. Bir iki kişi değilsiniz ki ben sizi saklayayım. Yükünüzü de alın gidin. Benim evimde vururlarsa, ben bu vebalin altından kalkamam. Biz de gece yükümüzü yükledik, yola çıktık. O yükle canımızı kurtaramayacağımızı anladık, o üç katır yükünü burada bir yere gömmüştük, şimdi yerini bulamıyoruz" dedi. Kadınla yakından ilgilendiler. Kadın dedi ki "burada ne arıyorsunuz, gidin Vank'ta hem Ermeni cemaatine hem de Alevi cemaatine yetecek kadar mal var, altın var..."

Bu Devlete Malımızı Yedirmeyiz!

Neyse kadını aldık gittik Vank'a. Vank'ta o zaman on altı tane hane vardı. Bunlar köylüleri toplayıp konuştular. Tabii ben sadece seyirciyim. Ben araba ile bunları götürüyorum. Efo da benim akrabam. Namlı bir adam, yani kabadayı.

Adı Efrahim Duman. "Kavimci Efo" diyorlar ona.

Bunlar günlerce süren cemaat yaptılar; sonunda köylü ile anlaştılar. Kilisenin altınını çıkaracaklar. İki vardiya şeklinde gece gündüz çalıştılar. Adam tarif ediyor. "Burası kilise, bura bekleme salonu, burası... Şurada tünel var, o tünelden aşağı iniliyor. 10 basamak gittikten sonra depo var. Altınlar orada saklı." Kadınla, ekiple iki gün çalıştık. İkinci gün köyde kavga çıktı. Köylü birbirine düştü. Polat'la Efo bunları ikna edemeyince. Efo dedi ki "hadi yeğenim gidelim. Biz bu işi resmi yapalım".

Kadın kendini attı Efo'nun ayağına. "Sen ne yapıyorsun; biz bu devlete malımızı yedirir miyiz?" dedi. "Bu devlet babamızın, dedemizin katili. Yani yedirmezler sana. Ne sana yedirirler, ne bana yedirirler. Bu işin resmiyeti olmaz." Efo "yav git" dedi, çıktık geldik. Kadın da yanındaki adamla çıktı gitti.

Tarihi Eserdir Kazı Yapamazsınız!

Yıl 1981. Bunlar müracaat ettiler. Ruhsatı aldılar. Kepçe, kazı ekibiyle gittik.

Kazıda kimlerin olduğu resmiyette belli. İl Kültür Müdürlüğü'nde her şey kayıtlı. Neyse kazıya başladık. Kepçeyle; birinci kepçe değil, ikinci kepçede taşlar çıkmaya başladı yani yapılı taşlar. Müzeden gelen adam (Elazığ Müzesi'nden -y.n.) kazıyı durdurdu. "Bunlar tarihi eserdir; kazı yapamazsınız" dedi. Polat ile Efo çok uğraştılar müzedeki adamı ikna edemediler.

Anlayacağın kilisenin duvar taşları çıkmaya başlayınca adam bizi durdurdu. Bu arada sorun çıktı. Jandarma var tabii... O ayrı bir problem.

Biz Asala'yız Vazgeçmezsen

Müzedeki adamı ikna edemeyince Efo dedi "ben gidecem bu işi Tunceli'de çözecem". Biz kazıyı durdurduk. Valilikle çözemedi. Zaten o zaman sıkıyönetim vardı biliyorsunuz. Askeri vali Hakkı Boratay. Efo "gidip Ankara'da çözecem bu işi" dedi, Ankara'ya gitti. Bu arada asker kazıyı bekliyor orada. Efo gitti gelmedi. Bir hafta, on gün... Gelmeyince vali köyün muhtarını (soyadı Güler'di. İsmini unuttum şimdi) çağırdı. Vali dedi ki "ben askeri çekiyorum. Bura sana emanet. Bir kazma vurulursa sorumlusu sensin." Asker çekildi, biz de o işi öylece unuttuk gitti.

Merak ettik bu Efo niye gelmedi Ankara'dan? Arada iki ay geçti Efo çıktı geldi. "Yav ne oldu?" dedim. Dedi ki, "ben Ankara'da garajda iner inmez beni bir grup aldı, üç dört kişi. 'Bu işten vazgeçersen vazgeç. Biz Asala'yız, vazgeçmezsen senin değil, senin sülalenin kökünü getiririz. Ben de onun için vazgeçtim." Tabii biz inandık. Öyle kaldı...

Vank'ı Yeniden Kaz!

Yıl 2000. Ben İzmir'deyim. Efo da rahatsız. İzmir'de Karşıyaka Hastanesi'nde yatıyor. Görmeye gittim. "Bir ihtiyacın var mı?" diye sordum. "Ya Aydın senden tek bir şey istiyorum." "Nedir?" dedim. Dedi ki "Vank'ı kaz!"

Geldim buraya ama kafam Efo'nun söylediklerinde...

Biz bu işe girdik... Gittik resmi izin aldık. Bu arada 1981'den sonra oraya kadastro girmiş. Burası Ermeni kilisesi ve bahçesi olarak İl Özel İdare'ye kayıt edilmiş. Bu işe girince ortalık iyice karıştı, asker beni aldı, aslında kimin aldığını da bilmiyorum. Tehditler geldi, derken müsaadeyi aldık. Fakat güvenlik nedeni ile bir türlü kazıya gidemiyoruz.

Dokuz on sefer ekip çağırdık. Yani Elazığ'dan, müzeden adam getirdik... Şu gün güvenlik vereceğiz dediler, kepçemizi yükledik tıra. Her şeyimizi hazırladık, Elazığ'daki müzeden gelen adamlara alacaklarını ödedik. Bir gün önce buraya (Dersim merkez) getirdik. Oraya (Vank) gidiyoruz saat sekizde "güvenlik yok" diye bizi geri çevirdiler.

Bingöllü Adam?!

Bu arada, bana biri geldi. Bingöllü biri. Dedi ki "beni bu kazıya ortak et." Bana bu adamı getiren öğretmen Hıdır Şaşar. Ben ortaklığı kabul etmedim. Mercedes'le gelen bir adamdı. Nereden bilecek? Biz bu işe girdiğimiz zaman Türkiye duydu neredeyse (Gülüşmeler). Bu işle uğraşan çok insan var. Hemen yayılır, bilinir.

Bir yandan da Seyit Rıza'nın torunu Z. "Benim dedemin burada eşyaları var. Kazı yapılırsa bana verilsin" diye dilekçe vermişti.

Kilisenin Taşlarından Ev Yapmışlar

2000 yılı bu aylarda (Temmuz) kazıya başladık, o arada Bingöllü adam baktı ki ben ortak etmeyecem, dedi ki "Orada kazıda 3-3,5 metrede bir taş çıkacak, o taşı bana getir, senin bütün masrafını verecem." Taşı şöyle tarif etti; "40-50 cm uzunluğunda 40 cm genişliğinde bir taş." Neyse biz kazıya başladık ama benim 1981 yılındaki kazı sırasında gözümle gördüğüm taşların hiçbirini göremedim. Şimdi dönüyorum orada yapılan evlerin duvarlarına bakıyorum, o taşlar çıkarılmış ve o duvarların köşebentleri olarak kullanılmış. Kilisenin taşından ev yapmışlar. Demek ki ondan sonraki zamanda birileri kazmış bu kiliseyi. Yani başka türlü olmaz bu. Çünkü gözümle gördüm, başkasından duymadım ki...

Resimli Taşın Sırrı

Kazdım; tam 9 metre indim derine. 4 metrede o Bingöllü adamın dediği taşı buldum. Şaşırdım; adam nereden biliyor diye. Taşı sen anlat...

Yeğen (Ali Ekber Karakoç, kazıyı birlikte yaptığı kişi):

"Taşın bir yüzünde Keşiş'in sakallı resmi vardı. Gömleğinin cebi vardı, üstünde çekiç resmi vardı. Elinde kitap, okuyordu. Diğer tarafı boştu, altı da sanki yamalı gibi bir taştı, evet oyuktu."

Oyukta çekiç izi vardı. Taşın büyüklüğü o adamın (Bingöllü) dediği kadardı. Fakat taşı kaldırdığın zaman 5-6 kilo gelmez; çok hafif bir taştı.

Yeğen, "Yani taşı görünce dersin iki kişi kaldıramaz ama öyle hafif ki tek elle kaldırıyorsun."

Ben taşın içinde ne olduğunu çok merak ettim. Yani velhasıl ben taşı kırdım abi (Gülerek). Dedim ne varsa bunun içinde vardır...

Ben, müzeden gelen iki arkeolog, bir de müze müdürü varız. Ben müze müdürünü uzaklaştırdım oradan. Bu yeğenlerime de dedim ki, "Bu taşı alın arkada yıkayın, temizleyin." Arkeoloğu götürdüm başka yerde meşgul ettirdim, döndüm geldim. Arkeoloğun ismini vermeyeyim, zaten unuttum (Anlatırken adamların ekmeği ile oynamayalım).

Taşın Fotoğrafı

Müze görevlisi dedi ki "ya abi kırma. Bunu getir müzeye 1.000 lira alırsın" Ben "kim 1.000 lirayı ne yapayım, bunu kıracam. Bunun içinde var bir şey" dedim.

Yani kırdık taşı. Ama arkeolog dedi ki "ya dur kırmadan bunun fotoğrafını çekeyim, öyle kır" dedi. İzin verdim, fotoğrafını çekti. Çektiği fotoğrafların arapları (negatifler) marapları da bendeydi. O fotoğrafları da sonra ben aldım.

Kazıdan sonra bu adam (Bingöllü) geldi bana. "O taşı buldun mu?" dedi, "Evet, buldum" dedim. "Getir" dedi. Fotoğraflarını gösterdim "bu mu?" dedim, "Evet, budur" dedi. Para teklif etti. 250.000 liraya kadar çıktı adam. Kırmışım ben, olmayan bir taşı... Ne yapayım şimdi ben? Yani olay öyle gelişti.

Hiçbir Şey Çıkmadı

Sonra bizi, köylüyü sokmadılar oraya. Köylüyü soksalardı biz belki başka bir şey yapardık. Var mıdır, yok mudur onu da bilmiyoruz. Ama köylü sokulsaydı değişik yerleri kazardım. Yani, kadının söylediği hiçbir şey doğru çıkmadı.

Çok geniş bir alanı kazdık. Resmiyette 100 metre kare izni vermişlerdi. Biz 400 metre kare kazdık en azından. Ama köylü olmuş olsaydı onu daha fazla kazardık. Köylünün evi var. Şimdi evi yıkılacak, yıkıldığı zaman ne olacak? Altından çıkamayız... Onun için kazmadık. Baktık olacak gibi de değil, bıraktık kazıyı. Yeri tekrar kapattık. Fakat şöyle bir şey vardı; 1981 yılında kiliseyi kazdığımız zaman ikinci, üçüncü kepçede duvar çıktı. Ama 2000'deki kazıda hiçbir taşın emaresine rast gelmedik. O taşlar hep oradaki evlerin duvarlarında çıktı. Biz 81'de kazdığımızda oradaki evler yoktu. Bugün bile ayakta kalan yapılarda o taşlar var. Bunu ben başkasından duymadım, gözümle gördüğümü anlatıyorum size.

Şimdi (2000), 9 metre indik kumun dışında bir şey çıkmadı abi! Demek ki kazılmış abi! O taşın dışında hiçbir şey çıkmadı. Sadece bir sal (yassı taş) haç çıktı. Yaklaşık iki buçuğa, iki buçuk büyüklüğünde bir sal. Üstünde boydan boya bir haç vardı. O taş orada duruyordu yani kırmadık.

Bir Şey Çıksın Hepinizi Vururum

Ondan sonra kapattık; çıktık geldik. Şuna kanaat getirdim, yani biz orada bir şey çıkartmış olsaydık, asker bizi sağ bırakmazdı. O zaman Alay Komutanı bile günlük olarak oraya geliyordu.

Yeğeni, "Zaten eli tetikteydi. 'Burada bir şey çıksın hepinizi vururum' diyordu. Vallahi de bütün askerler öyle söylüyordu."

Baktık durum iyi gitmiyor. Biz artık bu işten kurtulamayız. İki veya üçüncü gün galiba... İşte o sabah kapattım, boş ver dedim.

Kadının Dedikleri Doğru Çıkmadı

Bir kez daha söyleyeyim; o kadının dediği hiçbir şey doğru çıkmadı. Araştırmadım o kadını ama sonra merak ettim. Gerçekten kimdi ve niçin gelmişti?

Ali Rıza Polat'la onlar birbirini tanıyorlar mıydı? Sanmıyorum. Ali Koç'un orada tanıştılar. Ali Koç yaşamıyor-

du tabii. Sanırım Ali Rıza Polat ve Efo'nun beni o Kavun köyüne götürmesi önceden planlanmış bir şeydi ama benim bundan haberim yoktu. Ama o kadınla karşılaşmaları tamamen tesadüftü. O kafilenin (Keşiş'in gelini ve beraberindekiler) orada olacağını onlar da bilmiyorlardı. İlginç bir şey var; her ikisi de (Keşiş'in gelini, Ali Rıza Polat) aynı şeyin peşindeler. Bilemiyorum. Nereden biliyorlar, nereden duymuşlar, ne yapmışlar?

Kazı İzni Aldım; Jandarma Beni Sorguladı

Ben Tunceli Valiliği'ne dilekçe verdim. Valilik Kültür Müdürlüğü'ne havale etti. Kültür Müdürlüğü aldı Elazığ Kültür Müdürlüğü'ne havale etti. İki gün sonra geri geldim. Buraya (Tunceli merkez) gelir gelmez beni aldılar, götürdüler jandarmaya. Gözlerimi bağladılar, bir araca bindirdiler, beni götürdüler...

Epey gittikten sonra indirdiler. Bir binaya soktular. En azından iki buçuk, üç saat beni sorguladılar "Sen kiminle beraber bu işi yapıyorsun? Kim ortağındır? Sen kimsin? Sen Perteklisin, senin olayla ne gibi ilişkin var?" Tabii beni çapraz sorguya aldılar. Fakat ben rahattım. Benim bu işle fazla uğraştığım yok.

Ermenilerle mi; Pkk İle mi Ortaksın?

Sonra gözümü açtılar, beni çıkardılar dışarıya. Başka bir binaya götürdüler. Orada alay komutanıyla başka bir komutanın odasına götürdüler. Başçavuş götürüyor. Albay "Buyurun oturun" dedi. Ben oturdum. "Ne içersin" dedi. "Ben bir şey içmem" dedim. "Niye gerginsin?" dedi. "Niye gergin olmayayım ben bu işi resmi yapıyorum fakat suçlu muamelesi görüyorum, sorgulanıyorum" dedim. O da "bizim işimiz bu, burası bir terör bölgesi. Şu anda terör biraz durmuş, insanlar bu işe yönelmiş. Şu anda istesek beş yüz tane adamı yarım saatte içeri alabilirim. Fakat serbest bırakıyoruz. Sen bu işe girmişsin. Ama bizim kiminle çalıştığını bilmemiz lazım; Ermenilerle mi ortaklık ediyorsun, PKK'yle mi beraber misin? Onun için

sorguladık. Ama sen temiz çıktın. Kendi başına yapmışsın bunca şeyi. Sana yardımcı olacağız" dediler.

Ama PKK'nın üzerine çok durdular. Alay Komutanı Behçet Yarbay, bize çok zorluk gösterdi. Yedi sekiz sefer bizi geri çevirdi, güvenlik vermedi.

Yeğeni "Hep konuşuluyordu; Seyit Rıza'nın malzemesi var, Hz. Ali'nin parmağı, kitaplar, ziynet eşyaları var" diye. Yani o kadının anlattığına göre 6 veya 7 metrede mahzen çıkacaktı ama biz 8-9 metre kazdık, kilise taşı bile görmedik."

Ne olmuş bilmiyorum. Ama bizim kazdığımız yerde hiçbir bulguya rastlamadık!

O Taşın Fotoğrafı

O taşın fotoğrafı mı? Onu yırtıp attık. Müze görevlisi fotoğrafı arabı (negatifi -y.n.) ile beraber bana verdi. Adam "beni görevden alırlar" dedi. Hiçbir şey kalmadı gerçekten hepsini yaktım. Çünkü ben, ondan sonra bu işe tövbe ettim,

Yeğeni, "Şimdi ben o fotoğrafın hayal meyal resmini bile çizerim. Muzaffer Oruçoğlu'nun Dersim'le ilgili bir kitabı var... Orada hani Keşiş'i anlattığı bölümde uzun sakallı adamın aynısı yani."

O taş ne taşıdır biliyor musun? Yani benim tahmin ettiğim kilisenin girişindeki... Yani kapısındaki taştır. Duvarındaki değil, Ben öyle tahmin ediyorum

Tövbe Ettim

Yaptığım ilk ve son kazıydı. 2000 yılında tövbe ettim. Bu işlere girmeyeceğime, bu işin yalan olduğuna, bana fayda getirmeyeceğine inandım. Tövbe ettim. Ama ondan sonra benim yakamı bırakmadı millet. Bu sefer popüler oldum. Tabii ki millet bir şey çıkarmadığıma inanmadı. "Mutlaka çıkarmıştır" dediler.

Devamında polis tarafından tam bir sene takip edildim. Ama ben 2000 yılında da tövbe ettikten sonra dönüp böyle işlerle uğraşmadım. Çünkü rüyalarıma girdi. Sağlığımı kaybettim.

Kâbuslar Görmeye Başladım

Elazığ'dan birileri geldi. Yani doğru mu yalan mı söylediler bilemiyorum. "Elazığ (...) geliyoruz" dediler. Dediler ki "Orayı kazma, orada bir şey bulamazsın. Orada bizim babamızın, dedemizin, ölülerimizin kemikleri vardır. Ne masraf ettiysen masrafını verelim." Ben o adamları da dinlemedim.

O benim üzerimde büyük bir etki yaptı. Ondan sonra kâbuslar görmeye başladım. Düşündükçe rahatsız oldum. Benim mutlu bir yaşantım vardı. İyi bir ailem vardı. Güzel bir çevrem var. Bu bana yeter dedim. Yani benim bu işle ne işim olur dedim. Başkasının malıyla benim ne işim olur dedim.

Orası Kutsal Mekân

Bir de orada Karadonlu Can Baba'nın, Ağuçan'ın parmağı var dediler.

Hz. Hüseyin'in parmağı var diyorlar. Biz o zaman bayağı araştırma yaptık. Orada Keşiş'in parmağı varmış. Bir sürü efsane...

Aleviler, Hıristiyanlar için kutsal bir mekânı kazdık... Bu rahatsızlığı ondan sonra yaşadım. İki üç sene bu kâbusu atlatamadım. Tedavi görmedim. Ama geçmişe ait ne varsa... Hepsini yaktım, ondan kurtulmak için...

Özür diledim.

Vicdanen çok rahatsız oldum. Bunu kabul etmek lazım. Benim sağlığım bozuldu, Neden! İşte bunları düşünerek. Pişman oldum tabii. Yaptığım kabahatin ne kadar büyük olduğunun farkına vardım. Tabii ki özür diledim. Şimdi yaptığım işin doğru olmadığını biliyorum. O zaman hiç düşünemedim. Meğer kültürümüzü, inancımızı, âdetlerimizi yok etmişim...

Kazının Raporu

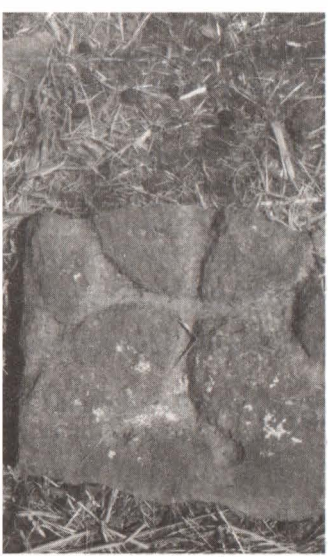
Rapor! Tabii büyük raporlar tutuldu. Jandarma tarafından tutuldu, müze tarafından tutuldu. Maliyeden gelen eleman tarafından raporlar imzalandı. Benim imzam var. Görevliler bunları aldı götürdü.

Ben gördüğümü ve yaşadıklarımı anlattım size. Doğru olan bu... Ama bana anlatılanlar yanlış, anlatabiliyor muyum?

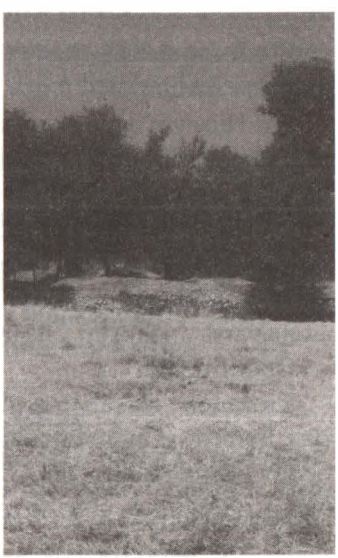
Bu hazinecilik/definecilik meselesi, çoğunlukla abartılıyor, %99 abartılıyor.

İyi biliyorum ki define ile uğraşan hiç kimse muvaffak olmamıştır. Yani kimse yememiştir.

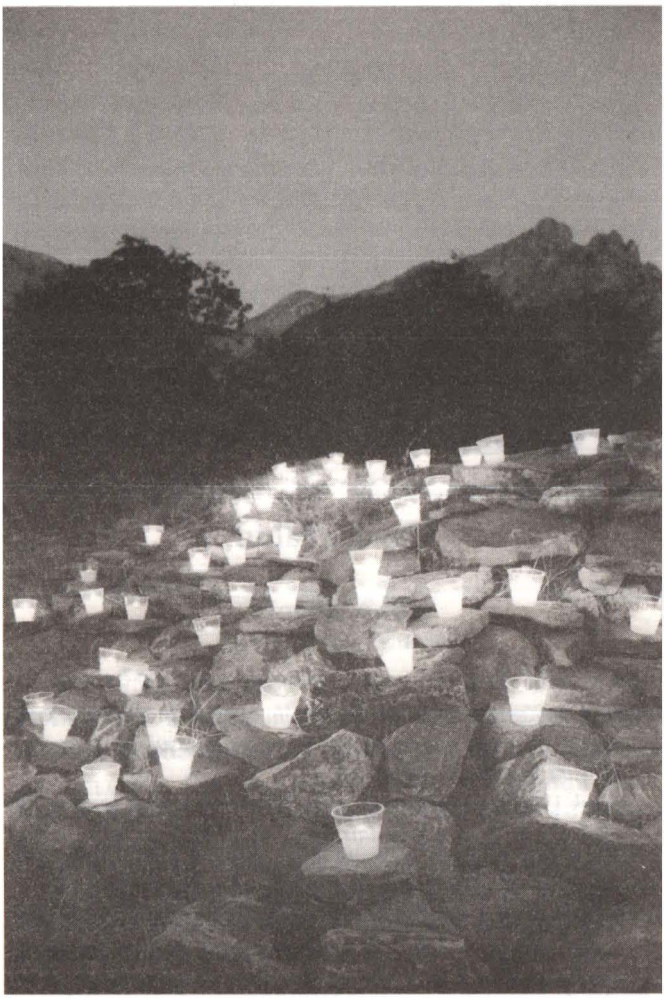
Ağlayanın malı kime fayda getirir ki?

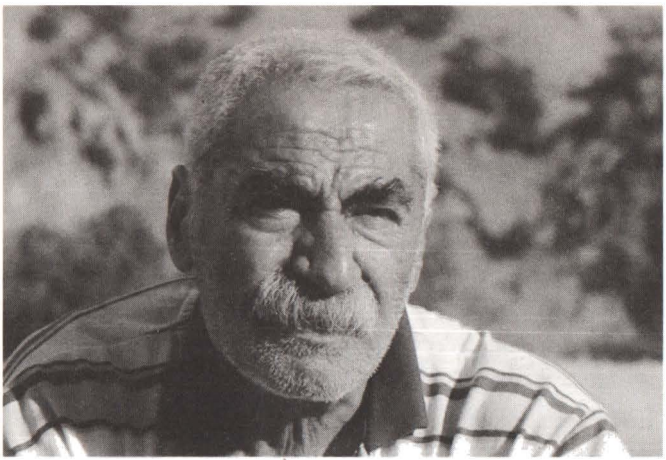
Vank'ta kilise taşı

Vank'tan görünüm; manastırın temelleri

Vank'ın Çocukları belgesel film çekimlerinde kilisenin temelleri üzerine yakılmış mumlar

Haydar Şahin

Vank ve Keşiş'in torunlarına dair bu çalışmada Dersimli Kızılbaşlarla ilişkileri ve Kızılbaşların Ermeni komşuları hakkındaki görüşlerini merak ediyordum.
Gerek 1938 Tertelesi öncesi, gerek Tertele sürecinde, gerekse Tertele sonrası yaşananlara dair tanıklıklar oldukça zengin veriler sunuyordu. Değişik süreçlerde yaşananlara tanık olmuş kişilerle görüşerek bu verilere ulaşmak kıymetliydi benim için.
Vank'ta yaşayan Hıristiyan ve Kızılbaşların ilişkilerini Haydar Şahin bir ikinci kuşak olarak aktarır. Babası, annesi ve köyün diğer yaşlı kuşağından dinlediklerini kendi yaşadıklarıyla da birleştirerek aktarmaktadır. Özellikle Varte nezdinde Dersim'de kalmış Ermenilerin öyküsünü anlatmaktadır. Kilisenin kazılarak talan edilmesi, mezarlıkların yok edilmesi sürecinde yaşanan ikili durumu da yansıtmaktadır. Bir yanıyla Varte'yi sahiplenen, kiliseyi ve mezarlıkları (Xırabo, xırabo diye) koruyan bir davranış. Diğer taraftan Ermeni kültürünü yok eden, onu yok ederken de kendi kültürünü ve inancını da yok ettiğinin farkında olmayan mülkiyetçi, yıkıcı, talancı bir zihniyet. Doğası gereği iyi ve kötü yan yana... Haydar Şahin bu ilişki ve çelişkileri anlatıyor. '38 Tertelesi'ni

büyüklerden, Varte ve kilisenin sonraki durumuna dair anlattıkları bizzat yaşadıkları ve gördükleridir. Dolayısıyla Ermenilerin katledilmesi veya zorla köklerinden koparılması sonucu geride kalan "Ermeni malları"na el konulmasının da tanığıdır Haydar Şahin.

Ayrıca sağ kalıp da yıllar sonra köklerini bulmaya veya yeniden buluşmaya giden Keşiş torunlarının ilişki kurduğu ilk kişilerden biridir Haydar Şahin. Daha kendisiyle görüşmeden Keşiş'in torunlarından birileri anlatmıştı onu.

1994 yılında devlet tarafından "güvenlik" gerekçesiyle zorla boşaltılan yüzlerce köyden biri de Vank'tır. Haydar Şahin de köyünden koparılarak Elazığ'da yaşamaya mahkûm edilir. Ancak o her ilkbahar ve yaz aylarında Vank'a gelip çadır açar, orada yaşamaya devam eder.

Haydar Şahin "Vank'ın bekçisi" gibi görmektedir kendini.

Haydar Şahin

Dersim; Vank Eylül 2012

Ben 1950 doğumluyum. Anne, baba adı Dilif, Alişan.

Bu köyde doğdum, Vank'ta. 1938'de kırımdan kalanlar sürgüne gönderilir. Sonra "memnu mıntıka" (yasak bölge) ilan edilir. 1949'da yasak kalkıyor ve memnu mıntıka tekrar açılıyor. Yani köylere dönüş veriliyor. 1950'lerde köye geliyorlar ve ben o sonbaharda bu köyde doğuyorum.

Annem babam burada doğup burada öldüler. Sadece 1938'den 1949'a kadar bu köyün dışına çıkmışlar. O da kapandığı, men olduğu için.

Burada Ermenilerin Yaşadığını, Kilise ve Keşişinin Olduğunu Biliyorum

Bu köyün geçmişi, tarihçesi hakkında buradaki büyüklerimizden bize aktarılan; daha önceden hangi ulusların gelip geçtiği konusunda bilgileri yoktur. Yalnız burada Ermenilerin yaşadığını, kilise ve keşişinin olduğunu biliyorum. Ayrıca büyüklerimizin Ermeniler ile belirli bir

zamana kadar iç içe yaşadıklarını... Annem, babam çocukluğundan, ta evlenme çağlarına gelinceye kadar onlarla beraber iç içe yaşamışlar. Mesela annem 1938 harekâtı olduğu zaman evliymiş, iki çocukları varmış. Demek ki onlarla en az on beş, yirmi sene beraber yaşamışlar.

Annem, Babam 1938'de Kurtulmuşlar

Şunu anlatayım; bu köye ilk gelen Alevilerden dedem Hemede Memiş ismiyle anılırmış. Bunlar Gogan köyünde Seyit Rıza'nın yanındalar. Yani akrabalarmış. Seyit Rıza o zaman onları buraya getiriyor. Keşiş'e diyor ki "bunlar burada kalsın hem çalışsın hem de yerleşsinler." Keşiş'in yanında bir sene kalıyorlar. Keşiş bakıyor bunlar bu işi yapacak insanlardan değil. Seyit Rıza'ya haber salıyor. O gelince diyor: "Bu adamlar bana çalışmasınlar. Bunlara bir yer vereceğim, çalışıp kendi kendini geçindirsinler." Şu evlerden (yer göstererek -y.n.) yukarıda bir mıntıka tayin ediyor. Bunlar çalışıyorlar ama bakıyorlar ki buncacık toprak birkaç kardeşe yetmiyor. Şu ileride Sırqat diye bir mezramız var. Orayı Satoğlu denen Kırgan aşiretinin ağasından satın alıyorlar. İşte 1938 harekâtı olduğu zaman babam, annem ve amcam o mezradaymış. Orada kurtuluyorlar Benim bir amcam da burada oturuyormuş.

Nahiye Müdürü, "Yasa Çıkartılmış, Belki Ermenileri Kırarlar" Demiş

1938'de bizim bu köy muhtarlıkmış ve Hozat'a bağlıymış. Şimdi Karşılar (Halvori -y.n.) köyüne bağlı. O dönemde büyük bir köymüş. O zaman Geyiksuyu (Deşt -y.n.) nahiyeymiş. Fevzi Bey diye bir Nahiye Müdürü varmış. Bizimkilerde Hozat'a gidip geldikleri için bunlarla iç içelermiş. Adam bunlara bazı bilgiler vermiş, "Bir yasa çıkartılmış. Belki Ermenileri kırarlar (katlederler) yine de tam bilmiyorum! Yine de siz kaçın kurtulun!" demiş. O dönemler de aynı bunun gibi Ermenilere de böyle deselermiş belki onlarda kaçıp hayatını kurtarırlarmış. Değil mi, bu böyle değil mi?

Amcam Seyit Rıza'nın silahşoruymuş. O dönemde yakalanmış, cezaevindeymiş. Amcamın hanımı Bawa'nın (S. Rıza'nın oğlu) eşi Henê'nin bacısıymış. Ağa kızı. Babam amcamın eşine diyor ki "böyle böyle bir durum var, gel gidelim buradan" o kabul etmiyor. Tabii çocukları var. "Bizim kanımız onlardan mı kırmızı. Onlar ölürse biz de beraber ölürüz" diyor. Gitmiyor.

Babam Görüyor

Babam tepeye çıkıyor asker köye giriyor. Annemin babası da yaralıymış. Şurada köyün yukarısında bir taş var ya, konak orasıymış. E, bizim köylülerin bir kısmı da varmış burada. Onlarda çıkmıyorlar. Babam bakıyor asker köye giriyor. İnsanları toplamış bu (el işaretiyle göstererek) tarlaya. Bayanları bu tarlaya, erkekleri öteki tarlaya. Böyle olunca buradan aşağı kaçanları askerler sıkarak öldürüyorlar. İşte can havli ile kaçıyorlar. Nereye kaçıyorlar ucu uçurum. Feryat figan. İşte o zaman burada kalanları da kimisini kurşunla, kimisini süngüyle... Burada bir çukur varmış, ekinmiş o zaman... Kaçıyorlar ki buğday yığınlarının arkasına saklansınlar yani kurşun değmesin diye. O zaman da o buğday yığınlarını ateşe veriyorlar. İşte o zaman köyün dışında kalanlar kurtuluyor. Burada köyün içinde ne kadar Ermeni varsa kırılmış. Kaçanlar kurtulmuş. Bizimkiler de (Kırmançlar -y.n.) onlar da (Ermeniler -y.n.) burada birliktelermiş. Kadınlar, çocuklar Ermeniler ile beraber kırılıyorlar.

Ermeni ve Alevileri Bir Arada Kırıyorlar

Ermeni ve Alevileri bir arada kırıyorlar... O zaman bizim bir amcamız varmış. Hesê Top (Topo'nun Hasan'ı -y.n.) isminde. 13-14 yaşlarındaymış. O da burada kafilenin içindeymiş. Ayrım yapmamışlar; sen şusun, sen busun diye. Dedim ya annemin babası yaralıymış. Adamlar (asker -y.n.) o adamı evde yaralı haldeyken bile öldürüyorlar. Ölümde ayrım yok; bu Alevi, bu Ermeni...

Hasan amcam da nasıl kaçtığını, nasıl kurtulduğunu, diğerlerinin nasıl vurulduğunu bize anlatıyordu. Bir fırsatını bulmuş ve kaçmış. Onunla beraber bir bayan daha kaçıyor. Aşağı kaçanları, adamlar (askerler) kurşunla vuruyorlar. Vurulanlar yuvarlanıyor gidiyor ta aşağıda öyle uçurumlar var ki... Oradan kaçamıyor. Adam o yamaçtan yuvarlanıp gidiyor. Artık nereye gidiyor ne oluyor o da bilinmiyor.

Sonra, bizim büyükler oralara gidip bakıyorlar. Kemik falan; kalıntılar, izler var mı diye? Bazı kemikleri toplamışlardı. Yine aynı bölgelerde toprağa gömdülerdi. Eski insanlar öyle duyarlıydı o tür şeylere.

Ermeni Çocuklarından Kurtulanlar Oluyor

O zaman asker çekilip gittikten sonra babam dönüp geliyor. "Gideyim, belki yeğenlerimden ya da akrabalarımdan biri kurtulmuştur" diye. "Belki yaralı birini bulurum" diyor. Bakıyor ki herkes yerde kan revan içinde. Oturup ağlıyor tabii... Bakıyor ki bir cesedin altından bir inilti geliyor kulağına. Cesedi kaldırıyor ki bir oğlan çocuğu. Yaralı, omzundan süngü yarası var ve baygın bir halde. Onu sırtına alıyor götürmeye çalışıyor. Biraz ilerleyince bir inilti daha duyuyor. Tekrar gidip bakıyor ki güzel bir kız çocuğu. Yani bunlar Keşiş'in çocukları... Onları alıp kendi köyüne, Sırqat'a götürüyor. Tabii artık korku giriyor milletin içerisine... O korkudan dolayı babam yeğenlerini, yengesini veya kayınbabasını, burada cesetlerin içinde komşuları varmış, kimseyi buradan alıp götürüp defnedemiyorlar. Şimdi bu nedendendir? Diyorlar, "Her an asker dönebilir, aynısını tekrar yapabilir!" Kimseyi bir tarafa defnedemiyorlar, bir can havli. Çocukları alıp gidiyor. O mağara senin bu mağara benim saklanıyorlar. Tilek'in (köy) altından aylarca ormanlardan yürüyerek gidiyorlar. Hozat'ın Zımek köyü diye bir yer var oraya yerleşiyorlar. Orada bu çocuklara söylüyor, "Bakın! Sizi buraya kadar getirdim. Burada benim yanımda kalırsanız, siz de benim evlatlarım sayılırsınız. Ama yok gitmek istiyorsanız sizi

adamlarınıza teslim edeyim" diyor. O Ermeni çocuklarından kurtulanların bazıları böyle kurtuluyor.

Onlarda, "Sağ ol! Bizi buraya kadar getirdin, bizi götür adamlarımıza!" diyorlar. Götürüyor Hozat'a. Bütün alışverişler Hozat'ta olduğu için herkes birbirini tanıyormuş... Oradaki Ermenilerle buluşturuyor.

Benim yetiştiğim yıllardı. 1960'lı yıllar. O adamlar (Ermeniler) her zaman geliyordu. Burada bizim evde kalıyorlardı. Niyaz ve kurbanlarını yapıyorlardı. Anlatıyorlardı başına gelenleri. "Ben kimliğimi değiştim. Alişan amcanın adını koydum." Babamın ismi Alişan. O bayan da annemin ismini koymuş. "Dilif". Yani Müslüman kimliğindeler. Biri Alişan, diğeri Dilif...

"Garo" Diye, Çok İyi ve Değerli Bir Usta Varmış

Alişan ile Dilif'in eski isimlerini bilmiyorum. O dönemde bizde böyle bir düşünce yoktu. Eski isimleri soramadık yani. Keşke sorsaydık! Keşiş'in ismini de bilmiyorum. Bizimkiler her şeyi anlatmıyorlardı. Sadece bazı şeyleri, isimleri anlattılar. Mesela burada "Garo" diye, çok iyi ve değerli bir usta varmış. Adam orağı, dareyı, baltayı kendisi yapıyormuş. Bir de çok acayip bir duvar ustasıymış. Birde çok inatçıymış. Bizimkiler halen biri küstüğü zaman, "Garo Leng" diyorlar. Bir ayağı da benim gibi sakatmış. "Ere, neydê niade! Tı vana inatê Gare Leng tey esto" (Hele şuna bak! Öyle sanırsın ki Topal Garo'nun inadı var bunda). Garo Lenggiller köyün aşağısında Sağnar diye bir mezramız var. Onlar hem orada hem de burada kalıyorlarmış.

Buraya Gömülen Son Ermeni, "Varte"

Ermenilerde "Varte" isminde bir kadın vardı. Çambulak (Çerğat -y.n.) köyünde de bir bacısı vardı. Ara sıra ziyaretine gelip gidiyordu. Onun da adı "Varte" idi. Onun bir değişik ismi daha varmış ama hatırlayamıyorum. Bizim Varte, son zamanlara kadar yaşadı. İç içeydik. Biz o

zaman gençtik, gelip onun evin üstündeki karları temizliyorduk. O da gerçekten bizim insanları çok seviyordu. Onlarla güzel ilişkiler kuruyordu. Bize ceviz, qax (kurutulmuş armut -y.n.) veriyordu.

Bizim Varte, evliymiş. Bir çocuğu varmış. O oğlunu da '38'de vurmuşlar. Varte yakın zamanlarda öldü. Yanlış olmasın ama 1976-77 yılları olması gerek. Burada Ermenilerin Mezarlığı vardı, hemen kiliseye yakın. Oraya gömüldü. Buraya gömülen son Ermenidir Varte...

"İmam Hüseyin'in parmağı bu kilisedeymiş!" derlerdi.

Varte, burada bizimle birlikte yaşarken herkes onun Ermeni olduğunu biliyordu. İbadetini farklı olarak yapıyordu. Varte'nin hayatta olduğu dönemde insanlarımızın bu kiliseye çok büyük itikat (inanç) vardı. Şöyle diyorlardı: "İmam Hüseyin'in parmağı bu kilisedeymiş! Keşiş onu sarmış getirmiş..." Bu civarlarda Kalan, Kırxan, Abasan (aşiret isimleriyle anılan -y.n.) bölgelerde birileri sara veya baygınlık geçirdiği zaman alıp buraya getiriyorlardı. O dönem kiliseye Varte bakıyordu. Mum yakıyorlardı, kurban kesiyorlardı, kilisenin olduğu yerde. O, İmam Hüseyin'in parmağının olduğu yerde. Varte şunu söylüyordu, "Tabii eğer bayılırsa kurtulur." Gerçekten de o dönem insanların itikatları vardı. İçten inanıyorlardı. Mesela, bir deli geliyor iyileşip gidiyordu. Varte'nin bizim büyüklerimiz ile sevgi ve saygıya dayanan bir ilişkisi varmış. Biz çocukken bile Varte'ye bir söz diyemiyorduk. Bir şey desek büyüklerimiz bizi cezalandırıp, o gece eve bırakmıyorlardı. O kadar saygılılardı...

Varte'nin Tunceli'de yakınları, akrabaları vardı. Mesela sütçü Hasan diye biri vardı. Onlar zaman zaman geliyorlardı. Sahipleniyorlardı. Varte'nin halini hatırını soruyorlardı. Kendi aralarında neler yapıyorlardı, neler öğreniyorlardı o bizim bilgimiz dışında idi. Tunceli'dekilere şimdi biz onlara artık Ermeni diyemiyoruz zaten. Hepimiz kivra (Alevilikte kardeşlik-ikrarlık -y.n.), akraba, hısım olmuşuz. Baki Devletli (Ermeni Alevi kimliğiyle tanınan ileri gelen biri -y.n.) geliyordu. Bu kişiler Tunceli'de belirli, sayılı insanlardı.

Kendi aralarında bir ibadet yapıyorlar mıydı bilemiyorum. Biz onların bu tür bir ibadetini görmedik. Yani o dönemde kimse bu konuları takip etmiyordu. Belki sen de bilirsin, burası köy yeri kimse bir kadını bu kadar göz hapsine almazdı.

1938'de Devlet Yıktı, Kalan Yerleri de Onlar Kazıdı.

Bak sen de görüyorsun bu kilisenin yeri ve sınırı görülüyor. İç tarafı kazılmış ama temel yerleri belli. Bizim zamanımızda sadece bu yükseklikte (eliyle işaret ediyor, birkaç metre -y.n.) bir duvar kalmıştı. 1938'de devlet burayı yıktığı zaman bakıyor içinde kimse yok, keşiş de yok. O zaman buranın altında mahzen var diyorlar. Burayı çökertelim gidip altında kalsınlar. E tabii buralar men (memnu mıntıka-yasak bölge -y.n.) edildikten sonra bazı çıkarcılar, yakın köylerde kilisenin zengin olduğunu bilenler var. Adamlar gelip kazıyorlar, sağlam kalan yerleri de onlar yıkıyorlar ve bazı şeyler araştırıyorlar; altın, kitap, değerli eşya gibi...

1950'de buralar tekrar yerleşime açıldıktan sonra güya Keşiş'in oğlu Ankara'ya gidecekken Hozat'ta yakalanıyor. "Ben size bu kadar para vereceğim, beni bırakın!" diyor. "Nerede para?" diyorlar. "Para köyde, ben saklamışım" diyor. O dönemde civar köylerden birileri bunu duymuş, gelip kilisenin yerini kazıyorlar. Kazarken bir sala (yassı taş -y.n.) dayanıp duruyorlar.

Adam geliyor nasıl ki o yerin (sal olan yer), kazıldığını görüyor baygınlık geçiriyor: "Vay para gitti! Ben de gittim" diyor. Adam, sonra elini atıyor salı kaldırıyor ve bakıyor ki sandık öylesine duruyormuş. O kazanlar sala denk gelince taş diye bırakmışlar, karışmamışlar. Sandığı hiç açmadan askerle beraber alıp gidiyorlar. Keşiş'in hangi oğlu olduğunu bilmiyorum; isim söylemediler. Milletten bazı şeyleri saklıyorlardı.

"Xırabo! Xırabo! (Günahtır! Günahtır!) Duvarlarda Kilise Taşları

Evet, duvarları vardı. Bunu sonradan vatandaş bir kısmı evlerinde kullanmak için taşları alıp görürdü. Bazı evlerde onları görebiliriz. Bir kısmı işte duvarlarda kullanmışlar. Hepsi kilise taşlarıdır.

Burası bir "ibadet yeri!" Aleviler için de kutsal, yani Hz. Hüseyin'in parmak kemiği var. Buna rağmen zarar vermişler, yıkmışlar ve taşlarını alıp götürmüşler. Bazı insanlarımız buna çok kızdı, üzüldüler. "Xırabo! Xırabo!" (Günahtır, günahtır!) Yani, bu konular çok tartışılmış, konuşulmuş halk arasında. Mesela bakın burada (kilisenin hemen yanında -y.n.)büyük bir karaağaç vardı. Artık yaşlanmıştı. Yani bizim bu köylüler o karaağacın dökülen dallarına bile dokunmuyorlardı. Onu ziyaret bellemişlerdi. Altında mum yakıyorlardı. Hazine var diye, başka yerlerden adamlar gelmiş o karaağacın altını açmışlar. Hazine dolayısıyla. O ağacın altında ağaçtan dökülen en az 1-1,5 ton odun var. Bizim köylüler hâlâ gidip oradan bir dal odun bile getirip yakmıyorlar. Yani bizim bu köyde eskiler bu inançlara çok sahipti. Ama bu son dönemlerde herkes, "Bir şey olmaz!" dedi. "Ne olacak bu taşlardan! Burada durup da ne olacak? Hiç olmazsa çoluk çocuğa bir ev yaparım bir barınak olur" diye düşündüler. Yani, bu da bir sevaptır. Birkaç insanı barındırmak...

Keşiş Kutsal ve Saygın Olduğu İçin Kimse İsmini Söylememiş

Keşişin ismini bilemem. Hep "Keşiş" derler, onlar isimleriyle bilinmez. Sen bu civarda yaşamış, bu çevrenin adamısın değil mi? Bu yörede bu var bilirsin. Keşiş o dönemde kutsal ve saygınlığı olduğu için kimse ismini söylememiş. Mesela bizim Dede, Pir ve Rayverlerimiz evimize geldiği vakit, biz onları isim olarak çağırabiliyor muyuz? Çağırmıyoruz. Ya "Piro" diyoruz ya da "Rayver" diyoruz. Ama adamın mutlaka ismi vardır. Yani, kimse Pir Hesen, Pir Memed veya Pir Wuşen (Hüseyin) demez.

O dönemde de burada "Keşiş, keşiş!" demişler. Böyle bir kültür olunca da kimse bunun peşine düşmemiş. "Yahu, bu adamın adı nedir?" diye.

Valla; Keşiş'in burada öldüğüne dair bir şey bilmiyoruz. Şimdi, bizimkiler şunu diyordu: Kilisenin altında mahzen varmış. Buradan çay ağzına kadar (Munzur çayı -y.n.) bir tünele bağlıymış. Büyükler şunu diyordu; "Onların çoğu tünelden kaçıp kurtuldu. Onlar oradan kaçıp mutlaka çıkışı havalandırması olan bir yer de var, oradan çıkıp kurtuldular" diyorlar. Yani o da keşiş zamanında yapılmamış, daha önce farklı bir uygarlık zamanında yapılmış. "Urartular mı, ne?" diyorlar. O zamanlarda.

"Mezarların Üzerinde Oynamayın, Günahtır!"

Biz daha çocukken gidip orada oynuyorduk. Büyüklerimiz kızıyorlardı. "Mezarların üzerinde oynamayın, günahtır!" diye. Koç heykellerinin içinde. Yani çok güzel figürler vardı taşlarda. Ama sonra, bir hazineci gelip aldı götürdü! Bizim köylülerde gübre döktü, sürdü tarla diye kullandı.

Alevilerin mezarları da kalmamış. Yeni birkaç tane geldi... Şu yeni yapılan mezarın altı hep bizim Alevilerin mezarlığıydı. Şimdi bir tane görebiliyor musun? Adamlar (köylüler -y.n.) tarla olarak kullanmış. Değil ki artık, Ermeni mezarlığı...

"Biz Geldik Kurban Kesecektik. Siz Bizim Adımıza Kesin!" Dediler

O, kurtulmuş Ermenilerden; Keşiş'in torunları birkaçı geldi bizde kaldı! Alişan Bey. Onlar Konya Çumra'da oturduklarını söylüyorlardı. Daha bu son dönemlerde şöyle böyle 1980-1984 dönemlerinde keşişin bir oğlu daha gelmişti. Biz çay (Munzur çayı -y.n.) kenarında balık avlıyorduk. Dediler "Biri gelmiş sizi soruyor." Yukarı çıktık. "Sen Alişan'ın oğlu musun?" dedi. "Evet" dedim. "Size misafir gelmişim" dedi. Bir de bir kız çocuğu vardı

beraber. O zaman; babam vefat etmişti, annem hayattaydı. Bir gece bizde kaldılar. Sabah oldu. Bir baktık asker her tarafı kuşatmış. Askeri operasyon yapıldı. Adamlar çok korktular, gece kalkıp kaçtılar. Bize biraz para bıraktılar. Dediler ki "Biz geldik kurban kesecektik. Siz bizim adımıza kesin!" diye. Bu kadar işte... Biz sonra kurbanlarını kestik, onlar adına dua ettik. Son zamanlarda o aileden gelenler olmadı.

Seyit Rıza'nın Emaneti

Ben 1986 yılında Karayolları'nda çalışıyordum. Efo diye Elazığ'dan Pilvenkli bir arkadaş vardı. Efo ve Celal Yaşar bir de bizim Karayolları Şefi Ali Tanrıverdi. O da Dervişcemal ocağından...Bunlar anlaşmışlardı. Köye geldiler. Kilise yolunu açıyoruz diye. Geldiler burada köylülerle oturdular anlaştılar. Bana dediler ki, "Sen buraların (kilisenin) sahiplerini tanıyorsun. Konya'ya git! Onlardan birini getir, haklarına sahip olsunlar." Ben gittim o zaman o Dilif denilen kadın. O evimize gelip gidiyordu ya, o geldi. İnsanlarla konuştu. Aslı var mı, yok mu onu bilmiyorum. Polat'ın (Sey Rıza'nın torunu Ali Rıza Polat -y.n.) o zaman değeri çoktu. Seyit Rıza'nın torunudur diye. Bayan dedi ki "Bize ait birkaç parça tarihi eser var. Onu sizden alacağım." Bir de dedi ki "Seyit Rıza'nın bir sandık emaneti var. Onu buraya güvenli diye zamanında göndermiş. Onu da torununa (Polat'a) teslim edeceksiniz! Bize ait birkaç tane tarihi eser var onu alacağım. Geri kalanı Türkiye'yi yedi sene besleyecek..."

Tabii bunları konuştu, bana söyledi. Söyledikten sonra eve gittik annemle beraber. Orada konuştu bize. Dedi; "Durun! Kimseye bir şey demeyin! Ben bu milleti yarın bir deneyeceğim. Ben yanlış bir yer söyleyeceğim. Ama gerçekte yerin aslı var mı yok mu o nasıldır bilmiyorum. Eğer bir olay çıkmazsa bir şey olmazsa bir deneyeyim" dedi. Geldi tam şurada, "Şu ahırın köşesi" dedi. Öyle deyince burada evi olan bizim bir köylü vardı. O, silahını aldı dama çıktı (gülüyor!). "Burası benim. Evimin altını

kimse kazamaz! Kazarsa kan gövdeyi götürür" dedi. Böyle olunca da o bayan (Dilif) dedi, "Çabuk beni al buradan götür kurtar beni! Kim birbirini ne yaparsa yapsın" dedi. Ben onu götürdüm, onu aşağıda bindirdim arabaya yolladım. Döndüm geldim. Mesele o şekil bitti.

Büyük İş Makineleriyle Kazdılar

2000'li yıllarda Tunceli'de Aydın Turan resmi kazı izni almıştı. Ha onu söyleyecektim! Şimdi o bayan buradan gittikten sonra Celal Yaşarlar gittiler resmi kazı iznini almaya çalıştılar. İzin aldı ama o dönemde denildiğine göre Fransa'dan Ermeniler Vank Kilisesi'nin kendileri için önemli bir yer olduğu için itiraz ediyorlar. Bunlara resmi kazı izni vermediler. Daha sonra 2000 (tarihi tam hatırlamıyorum) yıllarında Aydın Turan gitti Elazığ'daki Turizm Müdürlüğü'nden resmi kazı izni aldı. Ben o dönemde gittim bir itiraz dilekçesi verdim. Dedim "Tarihi mekânların kazılması... Kilisenin doğusu olduğu gibi mezarlık. Kilisenin zaten 100 metre karelik bir yeri var. Bu adam da sadece 100 metre karelik bir izin almış.." Neyse adamlar geldi yalvardı yakardı. "Biz kilisenin dışına çıkmıyoruz" dediler. Velhasıl adamlar zor bela, kavga dövüşle, askerle işbirliği yaptılar gelip kazdılar.

Hiçbir Şey Çıkmadı

Neyle kazdılar biliyor musun? Loder, büyük Loder. Yani bu bildiğin küçük kepçelerden değil. Daha büyük olanlardan. 9-10 metre derine inen bir şey.

İndiler ama hep kayalık bir şey. Altında mahzene bile rastlamadılar. Ben diyorum ki eskiden konuşulanların; yani şimdi diyorlar kilisenin altında barınak mahzen varmış. Adamlar burada 10 metre indiler ne bir mahzen, ne de bir barınak çıkmadı.

Biz yazın burada, kışın başka yerde yaşıyoruz. Biz buradayken kimse bir şey yapamıyor. Nasıl biz yazın köyü terk ediyoruz, bir geliyoruz altını üstüne getirmişler. Kepçe sokmuşlar. Kazıp ondan sonra çıkıp gidiyorlar.

Şimdi Kimin Mülkiyeti Biliyor musun?

Burası eskiden kilisenin mülkiyetiymiş. O Ermenilerin ve Keşiş Ailesinin... Şimdi kimin mülkiyeti biliyor musun? Kilisenin yeri hazinenin. Burası kamulaştırılmış. Yani devlet kendi mülkiyetine geçirmiş. 1.500 metre kare. Mezarlık (Ermeni Mezarlığı) da dahil olduğu için hepsini devlet kendi envanterine geçirmiş. O da kilise tarihi eser olduğu için.

Diğer araziler de 1950'lerden sonra ben size bir yer tarifedeyim. Mesela buradan yukarı (yer göstererek -y.n.) bizimkilerin buradan aşağı da Ermenilerin arazileri. Bizimkiler 1950'li yıllarda geldikten (sürgün dönüşü -y.n.) sonra kendi aralarında bir paylaşım yapıyorlar. İşte bu tarla senin, bu tarla benim misali. Ben, size anlattım. Buraya ilk gelen benim dedem. Şimdi benim elimde Ermenilerden kalan bir şey yok desem inanmazsın; yemin ediyorum yok! Neden yok? Çünkü 1963'te Hozat'tan bir tapulama ekibi geliyor. O dönemde bu ekip geldiğinde kurnaz olan insanlar, mesela bu (göstererek -y.n.) tarla Halvorililerin (Halvori köylüleri -y.n.) elinde, yani Vanklıların (Vank köylüleri) elinde değil. Mesela bu yan taraftaki tarla bu da daha o önceden bizim üzerimizeymiş, o da Halvorililerin elinde. Onun yanındaki de Halvorililerin elinde. Şimdi; o dönem muhtarlık da Halvorililerin elindeymiş. İşte o dönem para karşılığı (ha şu aşağıdaki kooperatif yeri de Halvorililerin) orasını ve bütün bu yerleri kendi üstlerine tapulamışlar.

Halvori köyünden B., D., S. aileleri bu arazilerin en büyük tarlalarını almışlar. Vanklılar da Ermenilerin dedemize kendi rızalığı ile verdiği tarlanın dışında şu kadar fazlacık bir şey yok. Varsa haram zehir olsun. Çoluk çocuğum var...

1994 yılında boşaltılmadan önce Vank köyünden görünüm

1994 yılında "terör" nedeniyle boşaltılmadan önce Vank köyünden genel görünüm.
Sol arka tarafta Surp Garabed Manastırı'nın yeri

İbrahim Demir

Vank (Halvori Surp Garabed Manastırı) kilisesinin Kızılbaşlar açısından hem "kutsal mekân" hem de bir "terapi mekânı" olduğunu pek çok Dersimliden dinlemiştim. Vank'a çok yakın bir köy olan Avgasorlu İbrahim Demir yaşadıklarıyla bu anlatımları somutladı. Zira yaşadığı bir rahatsızlık nedeniyle tedavi amaçlı götürüldüğü bu mekândan iyileşerek çıktığını söylüyordu.

Toplumların inançları, bireylerin duygu dünyaları üzerinde oldukça etkili olur. İnsan psikolojisinin hastalıkta da, sağlıkta da önemli olduğunu, hatta bazı rahatsızlıklar için başlıca neden olduğu bilimsel bir gerçek... Bu anlamda her şeyin yaratıcısı Tanrıya inanan insanlar açısından bu "kutsal mekân"ın onlar açısından iyileştirici bir "terapi mekânı" olmasını çok iyi anlıyorum.

Vank ve Keşiş'in, Ermeniler ve Kızılbaşlar açısından önemli olmasının bir başka nedeni de bu olsa gerek.

Dersimlilerin (Kürt, Zaza, Kızılbaş, Hıristiyan, Ermeni, Türk, İslam) yaşamında bu kadar önemli bir yere sahip olan Vank'ın tekçi devlet aklı tarafından bombalanarak, dinamitlenerek yıkılmasının ve işlevsiz hale getirilmesinin nedenleri daha da iyi anlaşılabilir.
Toplumu bir arada tutan ortak değerlerini ve sembollerini yok etmek...

İbrahim Demir

Dersim; Vank 2014

Halvori köyündenim. 56 yaşındayım. Babamın ismi Musa, dedem Hasan Demir. Dedemgilin köyü Avgasor.

Avgasor, eskiden köymüş ama Halvori'nin bir mezrası diyelim. 1938'e kadar Avgasor'de yaşıyorlarmış, katliamdan sonra terk ediyorlar...

Katliamda ailem... Dedem Halvori'de katledilenlerin cesetlerini görünce dizlerine vuruyor (orada katledilenler hepsi, akrabaları) *"eyvah!"* diyor. Dizine vuruyor ve çöküyor. Koltuklarına girip Avgasor'a getiriyorlar. Üç gün sonra vefat ediyor. Sonra nenem yedi çocuğuyla beraber Müşkürek, Sin denen bölgelerde yaşıyorlar. Derme çatma haymalarda, kulübelerde...

Keşiş Bir Dua Okur, İyileşirsin!

Babam anlatıyor: (1938'den çok önce Avgasor'da olduğu dönemlerde) *"3-4 yaşlardaydım, sık sık bayılıyordum.* Bir türlü bunun bir çözümü de yoktu. Hani o dönemler doktor falan da yok. *Babam beni Vank'a (Vank'taki kiliseye) götürdü.* İşte, *keşiş orada bir dua okur, iyileşirsin diye. Beni kilisede keşiş kendi karşısına oturttu. Büyük bir kitap açtı, okuyor. Ben de pürdikkat, meraktan dolayı kitaba bakıyorum. O kitabı birdenbire bir kapattı,* yani o duadan sonra *ben bir ürktüm..."* Beklemediğim bir hareket tabii.

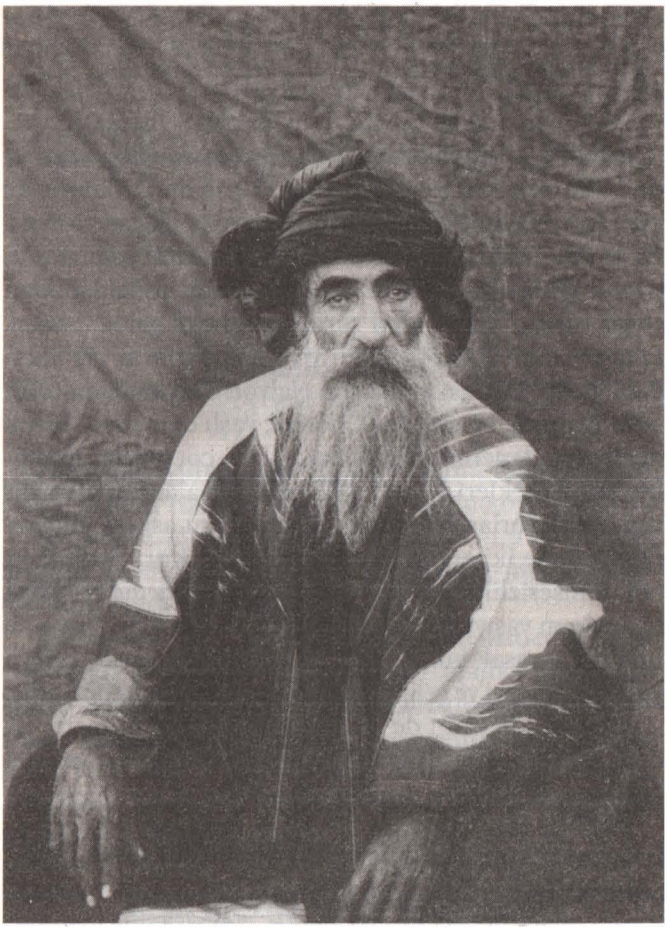
Ondan sonra bayılma falan kesiliyor tamamen. Babam bana bunu anlatmıştı. *"O dönemde kiliseyi de gördüm"* diyordu. Zaten burayı dedem biliyor; onların iyi ilişkileri varmış, gelip gidiyorlarmış, tanıyorlarmış birbirini.

1938'de asker dedemin evlerinin şöyle 500 metre ya da 1 kilometre alt tarafında kamp kuruyor. Dedemin, üç yüz, dört yüz tane davarı varmış, hayvancılık yapıyormuş. Biraz da çocuklarını koruma amaçlı askere; yoğurt, süt, peynir götürüyormuş. Birkaç gün orada konakladıktan sonra diyor, "Subay *atını* sürdü, yanımıza geldi. 'Hasan, sana ancak şu iyiliği yapabilirim: Çocuklarını al, çık buradan!' dedi." Hemen ertesi gün Halvori'deki katliamı (dört yüz civarında insanı; genç, çocuk, yaşlı demeden) bizim değirmen denen mevkide; kadınları, çocukları, süngüleyerek, erkekleri kurşuna dizerek, kayalardan Munzur suyuna atıyorlar ve ondan sonra babam askere gidiyor. Dönüşünde iki erkek bir kız kardeşi ölüyor. Yoksulluktan, kimsesizlikten bakan yok. 12-13 yaşlarındaymışlar. Öyle dram yaşıyorlar. Katliamdan sonra köyleri "memnu mıntıka" (yasak bölge -y.n.) ilan ediliyor. Ancak 1950'li yıllarda Halvori'ye gelip tekrar ev yapıp içine girebiliyorlar.

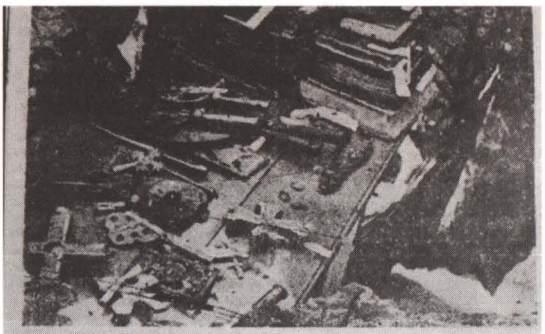
Ben bu kilisenin de köyünde eski halini bilmem. İlk defa 1977'de geldim. O zaman yerleşim yerleri var ve evler çoktu.

O kilise aynı zamanda bir tedavi merkeziymiş. İnsanların tedavi amaçlı geldiği bir yer olarak herkes tarafından anlatılır. Hani rivayete göre "İmam Hüseyin'in parmağı Keşiş'tedir. Kilisede korumadadır..." O nedenle bizimkilerle bir yakınlık duyuyorlar birbirlerine ve ibadet amaçlı gidiyorlardı aynı zamanda.

Yani, "gideyim keşiş bir dua okusun, beni iyileştirsin" demesi o amaçladır.

Sey Rıza; "Dersim İsyanı" lideri olarak yargılandı ve
6 arkadaşıyla birlikte 15 Kasım 1937 tarihinde
Elazığ'da (Harput) idam edildi

Seyid Rızanın çadırında bulunan eşyadan bir kısmı

Seyit Rızanın ıstavruzları Ankarada

HABER

Alman - Japon - Italyan ittifakı İngiltereye karşı

Staline suikast

Tertip edenlerin muhakemesine başlandı

Sovyet ihtilalinin yıldönümü merasimle tesit ediliyor

Çinliler bir şehirden daha çekildiler

Yeni Tefrikamız Odalıklar

Yeni kabinenin programı

Zonguldakta kömür bayramı

Bir feda Bir çocuk Kazanda boğuldu

Ispanya harbinin gayri meşru babası kim?

Seyit Rızanın ıstavruzları Ankarada

Seyit Rızanın ıstavrozu Ankarada!

Çin - Japon harbi

Katliam sırasında devlet tarafından el konulan manastırın-kilisenin kıymetli ve kutsal eşyaları hakkında dönemin *Haber* gazetesinde çıkan haberler

Dersim Tertelesi'nden sonra katliama katılan subaylara verilen Kemal Atatürk imzalı madalya

Bu kitapta, gerek 1895 Kırımı gerekse de 1915 Soykırımı'nda Dersim'de hem mülkiyetin el değiştirmesi hem de dilinden, dininden ve yaşadıkları topraklardan sürgün edilen Ermeni halkının giderek kültürel bütünlüğünü yitirişinin izleri takip ediliyor.

Dersim Ermenileri yaşamlarını kurtarmıştır belki ama mülkiyetlerini, inançlarını ve sosyal statülerini kaybetmişlerdir. Soykırımdan kurtulan Ermeniler Dersim'de değişik aşiretlerin yanında var olma mücadelesi vermiş ve bir tanığın ifadesiyle, sahibi oldukları topraklarda "maraba" olmuşlardır.

Bu kitabın hazırlanması için 1937-38 Dersim tertelesinden sağ çıkan Vank ve Zımek'li Hıristiyan Ermenilerin izi sürüldü. 1915 tertelesinden sonra Dersim'de kurumsal varlığı korunabilen tek ibadet yeri olan Halvori Surp Garabet Vank'ının bombalanarak yıkılması ve "Keşiş ailesi"nin yok edilmesi nedeniyle geride kalan az sayıdaki aile fertleri Türkiye'nin değişik yerlerinde "zorunlu iskân"a tabi tutulmuşlardır. Bu çalışmada söz konusu bireylerin öyküleri toplanıp gün ışığına çıkarılmıştır. Kaybedilmiş bu Hıristiyan topluluğun üyeleriyle Isparta, İzmir, Dersim, Bolu, İstanbul, Almanya ve Fransa'da görüşmeler yapıldı. Tertele öncesi yaşamları, tertele süreci, sürgün ve zorunlu iskân dönemi, Türkleştirme, İslamlaştırma, Alevileşme süreçlerine dair hatırlamaları ve yaşama tutunma biçimleri kaydedilerek birer belgeye dönüştürüldü.

Dersim, Cumhuriyet Devleti'nin kara kutusudur. Zira devletin tüm halkları Türkleştirme ve Sünni-İslamlaştırma politikası, yaklaşık 20 yıl (1926-1947) boyunca Dersim'de son derece planlı bir biçimde uygulanmıştır.

Bu kitaba konu olan araştırma sürecinde, 1926 yılından itibaren uygulanmaya başlanan Şark Islahat Planı'nın 1947, hatta yer yer 1950 yılına kadar merkezi olarak uygulandığı çok net olarak görülmüştür. *Keşiş'in Torunları* bir bakıma bu politikaların nasıl uygulandığının da bir görüntüsüdür.

AYRINTI • YAKIN TARİH
ISBN 978-605-314-071-9

KDV'den muaftır. 36 ₺